

ISSN 2307-8035

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
**ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**
Випуск 1
Том 1

Херсон-2018

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Белєхова Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету

Заступник головного редактора:

Романова Наталя Василівна – доктор філологічних наук, професор кафедри німецької та романської філології Херсонського державного університету

Відповідальний секретар:

Цапів Алла Олексіївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

Члени редакційної колегії:

Біль Лучія – доктор філософії, заступник декана Інституту прикладної лінгвістики Варшавського університету (м. Варшава, Республіка Польща)

Гамзюк Микола Васильович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету

Главацька Юлія Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

Кредатусова Ярміла – доктор філософії, доцент факультету мистецтв Прешовського університету (м. Прешов, Словацька Республіка)

Покорн Ника К. – доктор філософії, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Люблянського університету (м. Любляна, Республіка Словенія)

Маріна Олена Сергіївна – доктор філологічних наук, доцент кафедри англійської філології та філософії мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету

Ребрій Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Руденко Людмила Миколаївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології Херсонського державного університету

Французова Катерина Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

**Науковий вісник Херсонського державного університету.
Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація» є фаховим виданням
на підставі Наказу МОН України від 11 липня 2016 р. № 820 (додаток № 12).**

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
рішенням Вченої ради Херсонського державного університету
(Протокол № 10 від 26.03.2018 р.)**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(серія КВ № 21018-10818Р від 29.09.2014 р.
видане Державною реєстраційною службою України)

Офіційний сайт видання: www.tsj.kherson.ua

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Бандурко З.В.

ЗАСОБИ ЕВФОНІЧНОГО УВИРАЗНЕННЯ В ПОЕЗІЇ
ЛІТЕРАТУРНОГО НАПРЯМУ «НОВА ДІЛОВИТІСТЬ»..... 9

Батринчук З.Р.

ЕКСПРЕСИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИНТАКСИЧНИХ ВИРАЗНИХ ЗАСОБІВ,
ЩО ЗАСНОВАНІ НА РЕДУКЦІЇ ВИХІДНОЇ МОДЕЛІ
В СУЧАСНОМУ ЕПІСТОЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ..... 14

Горченко О.А.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ У ДОСЛІДЖЕННІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
НАПРЯМИ, МЕТОДИКА, ПЕРСПЕКТИВИ..... 18

Давиденко А.О.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ВПЛИВ МОРФЕМНОЇ СТРУКТУРИ
СЛОВОТВОРУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ..... 22

Євдокимова І.О.

ІНТОНАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ АУКЦІОНІСТА..... 27

Жигало Н.М.

ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ ЗА ДОПОМОГОЮ ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ
У РАННЬОХРИСТИЯНСЬКІЙ ЛАТИНОМОВНІЙ ПРОЗІ:
ЕПІТЕТ, МЕТАФОРА (НА МАТЕРІАЛІ «СПОВІДІ» АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА)..... 32

Заєць В.Г., Томіліна Ю.М.

АНАЛІЗ СЛОВОФОРМ ІЗ АНГЛІЙСЬКОМОВНИМИ
АФІКСАМИ В ДИСКУРСІ ЗМІ..... 37

Івасишин М.Р.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТОВОГО ПРОСТОРУ
В МУЛЬТИМОДАЛЬНОМУ ВІЗУАЛЬНО-ГРАФІЧНОМУ ТЕКСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО КОМІКСУ)..... 42

Кабірі М.Х.

ІНФОРМУВАННЯ ЯК МОВЛЕННЄВА СТРАТЕГІЯ
САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ..... 47

Клочко С.О.

АНГЛІЙСЬКА МОВА: ПРОДУКТ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЧИ SELF-MADE?..... 54

Kovbasko Yu.H.

BIVALENCE OF TEMPORAL AND SPATIAL PREPOSITIONS
IN PRESENT DAY ENGLISH 60

Комар Л.В.

ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНИХ СТРУКТУР
ЧАСТКОВО АСИМІЛЬОВАНИХ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ
В АСПЕКТІ БРИТАНСЬКОЇ ВИМОВНОЇ НОРМИ..... 65

Лавренчук Я.Ю.

АКУСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ АНГЛІЙСЬКИХ ГОЛОСНИХ ЗАДНЬОГО РЯДУ
У СПОНТАННОМУ МОВЛЕННІ ДИКТОРІВ-БРИТАНЦІВ,
АМЕРИКАНЦІВ І КАНАДІЙЦІВ..... 71

Лисенко Є.А.

КАНАДСЬКА АНГЛОМОВНА КАЗКА: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ,
НАУКОВІ ПІДХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ..... 78

Мамедова А.И.

СИНТАКСИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО
В СКАЗКАХ ВИЛЬГЕЛЬМА ГАУФА..... 84

Погонець В.В.

ІННОВАЦІЙНІ НОМІНАЦІЇ ТЕРОРИСТИЧНИХ УГРУПОВАНЬ
ТА АНТИТЕРОРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ..... 89

Khomyk A.Yu.

SENTENCE PERSPECTIVE. ACTUAL DIVISION OF SENTENCE
IN THE ENGLISH LANGUAGE. NOTIONS OF THEME AND RHEME..... 95

Тхор Н.М., Чекалін В.В.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТУ «DEATH»
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ПАРЕМІОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ) 99

Шишко А.В., Луканська Г.А.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
АБРЕВІАТУР ТА СКОРОЧЕНЬ У СУЧАСНОМУ
АНГЛОМОВНОМУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ:
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ..... 105

Щербак Г.В.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ПОЛЯ ОЦІННОСТІ,
ЕМОТИВНОСТІ, ЕКСПРЕСИВНОСТІ ТА ВІДНОШЕННЯ МІЖ НИМИ..... 111

Янковець О.В.

АНГЛІЙСЬКА ПРИКОРДОННА ТЕРМІНОЛОГІЯ:
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ..... 119

СЕКЦІЯ 2**СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ****Мурат Аксой**

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В ТУРЦИИ:
ИСТОКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ..... 124

Булик-Верхола С.З., Верхола А.О. СУСПІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	128
Мехасюк С.Е. ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВОГО ПІДХОДУ НА УРОЦІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	135
Мороз Т.Ю. СИНОНІМІЯ ФОРМ ВИРАЖЕННЯ ЗНАЧЕНЬ ІСТОТИ ТА НЕІСТОТИ ЯК ВИЯВ СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНОЇ АСИМЕТРІЇ.....	139
Оскирко О.П. НАЗВИ ЖИРІВ У ГОВІРКАХ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ.....	146
Сорока О.Б. РОДОВА АДАПТАЦІЯ ІНШОМОВНИХ ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ БОЛГАРСЬКІЙ МОВІ (90-ТІ РОКИ ХХ – ПЕРШІ ДЕСЯТИЛІТТЯ ХХІ СТОЛІТТЯ).....	151
Чистяк Д.О. ПРИНЦИПИ ЛІНГВОКОГНІТИВНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МІФОЛОГІЧНОЇ КОСМОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКИХ СИМВОЛІСТСЬКИХ ТЕКСТІВ.....	155

CONTENTS

SECTION 1

ROMANIC LANGUAGES

Bandurko Z.V.

THE MEANS OF EUPHONIC EXPRESSION IN THE POETRY
OF LITERAL TENOR
“NEW OBJECTIVITY”..... 9

Batrynychuk Z.R.

EXPRESSIVE POTENTIAL OF THE SYNTACTIC EXPRESSIVE
MEANS BASED ON REDUCTION OF THE INITIAL SENTENCE MODEL
IN MODERN EPISTOLARY DISCOURSE.....14

Horchenko O.A.

CONCEPTUAL ANALYSIS IN RESEARCH OF FICTIONAL TEXT:
DIRECTIONS, METHODOLOGY, PROSPECTS.....18

Davydenko A.O.

PECULIARITIES OF THE USE AND INFLUENCE
OF THE MORPHEMIC STRUCTURE OF THE WORD-FORMATION
IN MODERN ENGLISH..... 22

Yevdokymova I.O.

INTONATION PECULIARITIES AUCTIONEER’S SPEECH.....27

Zhygalo N.M.

EXPRESSIONS OF EVALUATIVE VOCABULARY THROUGH MEANS
OF FIGURATIVE LANGUAGE IN EARLY CHRISTIAN LATIN PROSE
LITERATURE: EPITHET AND METAPHOR (BASED
ON “THE CONFESSIONS” BY AURELIUS AUGUSTINUS).....32

Zaiets V.H., Tomilina Yu.M.

ANALYSIS OF WORD FORMS WITH ENGLISH AFFIXES
IN DISCOURSE CHANGES.....37

Ivasyshyn M.R.

PECULIARITIES OF TEXTUAL SPACE ORGANIZATION
IN MULTIMODAL VISUAL GRAPHIC TEXT
(BASED ON THE ENGLISH-LANGUAGE COMIC BOOK).....42

Kabiri M.H.

INFORMING AS A SPEECH STRATEGY
OF SELF-PRESENTATION IN ENGLISH DISCOURSE..... 47

Klochko S.O.

THE ENGLISH LANGUAGE:
GLOBALIZATION PRODUCT OR SELF-MADE?54

Kovbasko Yu.H. BIVALENCE OF TEMPORAL AND SPATIAL PREPOSITIONS IN PRESENT DAY ENGLISH	60
Komar L.V. PECULIARITIES OF PHONETIC STRUCTURES OF PARTIALLY ASSIMILATED LEXICAL BORROWINGS IN THE ASPECT OF BRITISH PRONUNCIATION NORM.	65
Lavrenchuk Y.Y. ACOUSTIC PARAMETERS OF ENGLISH BACK VOWELS IN SPONTANEOUS SPEECH BY THE NATIVE SPEAKERS OF BRITISH, AMERICAN AND CANADIAN ENGLISH.....	71
Lysenko Ye.A. CANADIAN ENGLISH FAIRYTALE: HISTORY OF DEVELOPMENT, SCIENTIFIC APPROACHES AND RESEARCH PERSPECTIVES.....	78
Mamedova A.I. SYNTACTIC SPACE IN THE TALES OF WILHELM GAUFF.....	84
Pohonets V.V. ENGLISH INNOVATIVE NOMINATIONS OF THE TERRORIST GROUPINGS AND ANTI-TERRORIST ORGANIZATIONS	89
Khomyk A.Yu. SENTENCE PERSPECTIVE. ACTUAL DIVISION OF SENTENCE IN THE ENGLISH LANGUAGE. NOTIONS OF THEME AND RHEME.....	95
Tkhor N.M., Chekalin V.V. STRUCTURAL-SEMANTIC ANALYSIS OF THE CONCEPT "DEATH" (ON THE MATERIAL OF ENGLISH PEREMILOGICAL UNITS).....	99
Shyshko A.V., Lukanska H.A. FUNCTIONAL PECULIARITIES OF ABBREVIATIONS AND SHORTENINGS IN THE ENGLISH SOCIAL AND POLITICAL DISCOURSE: LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECT	105
Shcherbak H.V. FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELDS OF EVALUATIVENESS, EMOTIVENESS, EXPRESSIVENESS, AND RELATIONSHIP BETWEEN THEM.....	111
Yankovets O.V. ENGLISH BORDER GUARD TERMINOLOGY: LEXICO-SEMANTIC ANALYSIS AND THE PECULIARITIES OF THE USE.....	119

SECTION 2 SLAVIC LANGUAGES

Murat Aksoy

FEATURES OF TEACHING RUSSIAN IN TURKEY:
ORIGINS AND PERSPECTIVES.....124

Bulyk-Verkhola S.Z., Verkhola A.O.

SOCIAL-LEGAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT
AND FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE.....128

Mekhasiuk S.E.

COMMUNICATIVE APPROACH IN UKRAINIAN
AS A FOREIGN LANGUAGE CLASS135

Moroz T.Yu.

THE SYNONYMIC FORMS EXPRESSING THE MEANING
OF ANIMATE/INANIMATE AS A PHENOMENON
OF SEMANTIC-GRAMMATICAL ASYMMETRY.....139

Oskyrko O.P.

FAT NOMINATIONS IN THE EASTERN PODILL DIALECTS146

Soroka O.B.

ADAPTATION OF FOREIGN NOUNS BY GENDER
IN THE MODERN BULGARIAN LANGUAGE
(90S OF THE 20TH CENTURY – THE FIRST DECADES
OF THE 21ST CENTURY).....151

Chystiak D.O.

PRINCIPLES OF THE LINGUO-COGNITIVE INTERPRETATION
OF THE MYTHOLOGIC COSMOLOGY
OF UKRAINIAN SYMBOLIST TEXTS155

СЕКЦІЯ 1 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.112.2'342'38:82.02-1

ЗАСОБИ ЕВФОНІЧНОГО УВИРАЗНЕННЯ В ПОЕЗІЇ ЛІТЕРАТУРНОГО НАПРЯМУ «НОВА ДІЛОВИТІСТЬ»

Бандурко З.В., викладач
кафедри німецької та романської філології
Херсонський державний університет

У статті розглянуто евфонічні властивості поетичних творів М. Калеко, Е. Кестнера та Й. Рінгельнатца як представників мистецького напрямку «Нова діловитість». Засоби евфонічного увиразнення сприяють милозвучності поетичного мовлення, більшій зрозумілості для читача й конституують специфіку ідіостилу кожного з авторів, створюють внутрішню риму, рефрен і римування.

Ключові слова: евфонія, елізія, епітеза, звуковий повтор, «Нова діловитість», рефрен, рима.

В статье рассмотрены эвфонические свойства поэтических произведений М. Калеко, Е. Кестнера и И. Рингельнатца как представителей культурного направления «Новая деловитость». Средства эвфонической выразительности способствуют благозвучию поэтической речи, большей понятности для читателя и конституируют специфику идиостиля каждого автора, создают внутреннюю рифму, рефрен и рифму.

Ключевые слова: эвфония, элизия, эпитеза, звуковой повтор, «Новая деловитость», рефрен, рифма.

Bandurko Z.V. THE MEANS OF EUPHONIC EXPRESSION IN THE POETRY OF LITERAL TENOR “NEW OBJECTIVITY”

The article deals with the euphonic characteristics of the poetic works of M. Kaleko, E. Kästner and J. Ringelnatz as representatives of the cultural tenor “New Objectivity”. The means of euphonic expression contribute to the harmony of the poetic speech, to more intelligibility for the reader and form the specificity of each author's idiosyncrasy, create internal rhyme, refrain and rhyme.

Key words: euphony, elision, paragon, sound repetition, “New Objectivity”, refrain, rhyme.

Постановка проблеми. Мистецький напрям «Нова діловитість» (“Neue Sachlichkeit”) як культурний феномен Німеччини ХХ століття є провідним серед багатьох тенденцій і течій за часів Веймарської республіки (1918–1933 рр.), посідає чільне місце в історії світового мистецтва. Із самого початку він представив себе як самостійний, багатоманітний і суперечний напрям, який прагнув надати не лише об’єктивне та натуралістичне розуміння реальності, а і її критичну реконструкцію шляхом естетично-літературного оброблення авторами та намагання донести її до читача [9, с. 151].

«Нова діловитість» виникає як напрям образотворчого мистецтва, але згодом поступово поширюється на всі без винятку його сфери, зокрема й літературу. Під її впливом змінюються вже наявні на той час літературні жанри, такі як історичні романи, радіоп’єси, репортажі, дорожні записки, лірика, однак завдяки поєднанню функціонального та документального написання виникають і

нові літературні жанри, зокрема репортажний роман, репортажна драма, злободенна п’єса, корисна лірика, радіоповідомлення [10].

Базуючись на традиціях просвітництва, напрям «Нова діловитість» має свої визначальні естетичні риси, серед яких варто відзначити доповідний стиль, провідну роль інформації, об’єктивне встановлення факту й точне, естетичне, непідробне його відтворення. Автори «нової діловитості» відходять від внутрішнього світу людини, властивого експресіонізму, і відкривають для себе розширений світ техніки, праці, культури та засобів масової інформації 20-х років ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки «Нова діловитість» посідає чільне місце в історії світового мистецтва, у німецькомовній германистиці дослідження із цієї тематики стосуються широкої палітри питань. Зокрема, часових меж цього напрямку, аспектів мистецького та літературного вираження, основних естетичних принципів тощо [1; 2; 3; 4; 5; 7; 8; 9; 10 тощо].

Постановка завдання. Попри значний інтерес до мови поезії напряму «Нова діловитість», вітчизняна лінгвістика, наскільки нам відомо, приділяє недостатньо уваги його вивченню. Однак існує багато питань, які ще чекають свого дослідника. Нез'ясованими залишаються питання мовних (лексичних, морфологічних, синтаксичних тощо) та прагматичних властивостей лірико-поетичного дискурсу «нової діловитості». Крім того, нині бракує розвідок з порівняльного аналізу ідіостилю окремих авторів, зокрема М. Калеко, Е. Кестнера, Й. Рінгельнатца.

З огляду на зазначене вище, доцільним вважаємо аналіз евфонічних характеристик віршів М. Калеко, Е. Кестнера, Й. Рінгельнатца (звукових повторів, елізії та епентези). Тому метою запропонованої статті є визначення основних характеристик і специфічних рис засобів евфонічного увиразнення в поезії М. Калеко, Е. Кестнера, Й. Рінгельнатца. Завдання статті полягає в аналізі евфонічних засобів поезії М. Калеко, Е. Кестнера, Й. Рінгельнатца.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними евфонічними характеристиками поезії «нової діловитості» вважаємо наявність **звукових повторів** (евфонічний прийом, що полягає у взаємному нанизванні в межах верса (версів) суголосних звуків задля фонічного увиразнення поетичного мовлення, розгортається завдяки алітераціям, асонансам, анафорам, епіфорам, зіткненням, звуковому паралелізму тощо ритмічним елементам звукової організації вірша, а також різним звуконаслідуванням) [13, с. 390], **елізії** (зникнення ненаголошеного голосного перед наступним початковим голосним) [6, с. 62] (випадання звуків) та **епентези** – виникнення у слові під впливом певних морфонологічних або фонетичних умов звука, який відсутній у початковій формі цього слова [11, с. 527].

Найбільш вживаними різновидами **звукових повторів** є такі:

1. Алітерація – симетричне повторення однорідних приголосних звуків [12]: *Er ging noch manche Straße mit mir mit* (Kaleko); *Einsam saß sie neben ihrem Sohn. / Leise lächelnd. Ohne es zu wissen. / Stadt und Sterne wirkten wie Kulissen. / Und der Wirtshausstuhl war wie ein Thron* (Kästner); *Auch er weiß nicht, wohin er will. / Er schweigt und geht hinaus* (Kästner); *Mir superior durch Herz und Hirn. / <...> / Wie tut ein wildes Wandern wohl...* (Ringelntatz); *Weil sie leise sich verstehen, / Weil sie selber leise gehen, ...* (Ringelntatz).

2. Асонанс – симетричне повторення однорідних голосних [12]: *Beim Abgang sprach der Lehrer von den Nöten / Der Jugend und vom ethischen Niveau – / Es hieß, wir sollten jetzt ins Leben treten. / Ich aber leider trat nur ins Büro (Kaleko); *Die Stadt riecht ganz und gar nach Braten / und auch ein bißchen nach Kompott* (Kästner); *Am Sonntag darf man lange schlafen* (Kästner); *Ist denn keine fremde Mutter hier, / die an ihre eigenen Söhne denkt?* (Kästner); *Und es ist gar nicht Großmut zu verzeihn, / Dass andere ganz anders als wir glauben* (Ringelntatz).*

3. Складоповтор – повторення складів у суміжних одиницях вірша: *Manchmal, mitten im freien Manhattan* <...> (Kaleko); *Den Herbst im Herzen, Winter im Gemüt* (Kaleko); *Jedoch, sie haben viel zuviel Komplizen, / als daß sie sich von uns erschießen ließen* (Kästner); *Sucht vor Suchenden das Weite. / Ist nie hier. Ist immer dort* (Kästner); *Mein Ideal wäre, / Dass man nach meinem Tod (grano salis) / Ein Gässchen nach mir benennt, ein ganz schmales / Und krummes Gässchen, mit niedrigen Türchen, / Mit steilen Treppchen und feilen Hürchen, / Mit Schatten und schiefen Fensterluken* (Ringelntatz).

4. Внутрішня рима – форма римування всередині вірша, спосіб розкриття можливостей його версифікаційної фоніки [13, с. 197], отже, це звуковий повтор одиниць, розташованих не в кінці віршів, а на початку або всередині: *Es hat wohl seitdem kein deutscher Poet / So frei von der Freiheit geschrieben...* (Kaleko); *An Wolken lehnte ich gegen den Regen* (Kaleko); *Daß Amseln flöten und daß Immen summen...* (Kaleko); *Komm wie ein Cello zwischen meine Knie, / und laß mich zart in deine Seiten greifen!* (Kästner); *Wer nichts sieht, wird nicht gesehen. / Wer nichts sieht, ist unsichtbar* (Kästner); *Schritte kommen, Schritte gehen.* (Kästner); *Arbeit läßt sich schlecht vermeiden, – / doch wer schuftet, ist ein Schuft!* (Kästner); *Werden sich Liebende küssen; / Weil das Lebende trumpft.* (Ringelntatz); *Ich, verdumft, / Ich, verstockt und verstumft, / Habe endlich mich auf den Kopf gestellt* (Ringelntatz).

Варто відзначити, що частотним у творчості Е. Кестнера та Й. Рінгельнатца є одночасне використання алітерації й асонансу, що сприяє більшій милозвучності поетичної мови та звертає увагу читача на окремі, важливі думки автора: *Ach, kein Mensch kauft handgemalte / Ansichtskarten, denn ich hab kein Glück* (Kästner); *Es blieb, wie's war. Was war dran schuld?* (Kästner); *“Willst du mich nicht weiterleben lassen, / weil ich ohne dich nicht leben will?”* (Kästner); *Unter sich sind sie Vertraute, /*

Sie, die sonst unzählbar wild sind. (Ringelnatz); *Sich nach nichts, als danach sehnen, / Sich auf Sofas schön zu dehnen* (Ringelnatz).

Внутрішню риму можуть створювати й інші види звукових повторів, зокрема **звукові анафора, епіфора, паралелізм та анепіфора**. Кожен із цих засобів сприяє композиційній стрункості й завершеності віршів, підносить їх емоційну силу та посилює виразність поетичної мови, підкреслює важливі думки автора, а отже, є одним зі способів впливу на читача:

– звукова анафора – повторення однакових співзвуч на початку віршових рядків, строф: *Wenn ich "Heimweh" sage, sag ich "Traum". / Denn die alte Heimat gibt es kaum. / Wenn ich Heimweh sage, mein ich viel: / Was uns lange drückte im Exil* (Kaleko); *Sie legten jeden übers Knie, / der diesen Krieg befahl: / die Herren der Bank und Industrie, / den Minister und General. / Da brach so mancher Stock entzwei* (Kästner); *Doch die Tage hallen leer. / Dann verkümmert Deine Klage ... / Du fragst niemanden mehr* (Ringelnatz);

– звукова епіфора – повторення однакових звукових сполучень у кінці віршових рядків чи строф: *Doch kommen wir zurück / Auf besagten Blick* (Kaleko); *Ich und Du wir waren ein Paar / Jeder ein seliger Singular* (Kaleko); *Die Stunden machen kleine Schritte / und heben ihre Füße kaum. / Die Langeweile macht Visite. / Die Tanten flüstern über Dritte. / Und drüben, auf des Marktes Mitte, / schnarcht leise der Kastanienbaum* (Kästner); *Willst du auf Töpfchen? / Fühlst du ein Dürstchen? / Oder ein Würstchen? / Senke dein Köpfchen* (Ringelnatz);

– звуковий паралелізм – тотожне або схоже розташування звукових елементів у суміжних частинах тексту: *Die Landschaft bleibt, indessen unser Zug / zurücklegt die ihm zugemessnen Meilen* (Kaleko); *Dreizehnter Monat, laß uns an dich glauben! / Die Zeit hat Raum!* (Kästner); *Ich, verdumpft, / Ich, verstockt und verstumpft, / Habe endlich mich auf den Kopf gestellt* (Ringelnatz);

– звукова анепіфора (кільце) – певні елементи (звуки) повторюються на початку й у кінці твору або його частини, утворюючи своєрідну рамку: *Es ist besser so.* (Ringelnatz); *Ich habe dich so lieb!* (Ringelnatz); *Jage die Angste fort / Und die Angst vor den Angsten* (Kaleko); *Das ist ein Abschied mit ...* (Kästner).

Рефрен, композиційний прийом, що полягає в повторенні групи слів, рядка або кількох віршових рядків у строфах з метою наголошення на основній думці твору, його наскрізній ідеї, єдності компонентів [14, с. 318],

також слугує засобом евфонічного увиразнення в поезії М. Калеко, Е. Кестнера, Й. Рінгельнатца. На нашу думку, його використання зумовлює створення композиційного обрамлення вірша, слугує втіленням основної думки автора і звертає на себе увагу, аби читач обов'язково прочитав і замислився саме над цими рядками: *Einsam bist du sehr alleine. / Aus der Wanduhr tropft die Zeit. / Stehst am Fenster. Starrst auf Steine. / <...> / Aus der Wanduhr tropft die Zeit. / Gehst ans Fenster. Starrst auf Steine. / <...> / Einsam bist du sehr alleine – / und am schlimmsten ist die Einsamkeit zu zweit* (Kästner); *Die Andern sind das weite Meer. / Du aber bist der Hafen. / <...> / Die Andern sind das bunte Meer, Du aber bist der Hafen, / <...> / Die Andern ... das ist Wellenspiel, / Du aber bist der Hafen.* (Kaleko); *"Sei still, es wird vorübergehn"* (Kaleko).

Парономазія (фігура мовлення, яка полягає в (комічному або образному) наближенні паронімів у мовленні, у стилістичному використанні звукової або семантичної подібності слів, що використовуються [11, с. 301]), **звуконаслідування та звуковідтворення** (міметичне відтворення фонетичними засобами позамовних звукових явищ, що будується на артикуляційній схожості [13, с. 390]) вживаються у творчості М. Калеко, Е. Кестнера та Й. Рінгельнатца, порівняно з іншими різновидами звукових повторів, лише зрідка: *Daß Mücken stechen und daß Brummer brummen. / <...> / Daß Spatzen schwatzen. Und daß Fische schweigen* (Kaleko); *Ein Fenster schielt durch schräge Jalousien. / Und welche Blumen blühen auf den Balkonen* (Kästner); *Es wippt eine Lampe durch die Nacht. / Trapp klapp ...* (Ringelnatz).

Рима як композиційно-звуковий прийом суголосся закінчень, що має фонетичне й метричне значення, об'єднує суміжні та розташовані близько слова віршових рядків (починаючи з останнього наголошеного складу) для організації їх у строфи, впорядкування поетичного мовлення, його евфонічного ритмотворення [14, с. 322], також відіграє значну роль у поезії «нової діловитості».

У творах М. Калеко, Е. Кестнера, Й. Рінгельнатца присутні різні види римування, використання яких спрямоване на підсилення змісту, ідейного й емоційного звучання вірша. Різноманітність і поєднання різних видів рим у межах одного вірша підкреслює завершеність кожного віршового рядка, створює звуковий повтор, який посилює музичальність віршованої мови: *Auch Träume, die auf Reisen führen / in Fernen, abenteuerlich. / – Da*

hängen sie an Silberschnüren! / Und einer davon ist für dich. (Kaleko); *Die Stare gehen auf die Reise. / Altweibersommer weht im Wind. / Das ist ein Abschied laut und leise. / Die Karussells drehn sich im Kreise. / Und was vorüber schien, beginnt* (Kästner); *Die Menschen, die ich getroffen, / Standen meist so zu den Sternen, / Dass man, um sie kennenzulernen, / Nicht erst zu verreisen braucht* (Ringelnatz).

До найпоширеніших різновидів елізії в поезії «нової діловитості» належать такі:

1. Афереза – усунення певних звуків на початку слова задля уникнення їх збігу в літературному й (частіше) усному мовленні [13, с. 106]: *Zwar gibt's die Gesamtausgabe nicht mehr, / Auch zum Denkmal scheints nirgends zu reichen* (Kaleko); *So war's. Er hatte sich bis jetzt geirrt. / So war's, und es stand fest, daß es so blieb* (Kästner); *Rechnet's nur gründlich aus! / Multipliziert's mit jeder Zahl!* (Kästner); *Weil's wohltut, weil's frommt* (Ringelnatz); *Das Mädchen mit dem Muttermal / Zwei Handbreit unterm Herzen* (Ringelnatz); *Ich will mich heut wie einst vor dir nicht bücken. / Doch möcht ich dir für deine Lehrertreue / nur einmal dankbar, stumm die Hände drücken* (Ringelnatz).

2. Синкопа – випадання звуку або групи звуків усередині слова [11, с. 396]: *Bist du ein andrer oder liegst an mir?* (Kaleko); *Die Langeweile macht Visite.* (Kästner); *Sie singen nie (nicht einmal im August) / ein hübsches Weihnachtslied auf offner Straße.* (Kästner); *Er betrachtete die Autobusse / und die goldnen Pavillons am Flusse / und den Dampfer, der vorüberschwamm* (Kästner); *So kann es nun nicht weitergehn! / Das, was besteht, muss bleiben. / Wenn wir uns wieder wiedersehn, / Muss irgendetwas geschehn* (Ringelnatz); *Da' s aber nicht kann sein, / Bleib ich im eignen Bett / Allein zu zwein* (Ringelnatz); *Nur drüben am andern Trottoir / Gehn meine eignen Schritte* (Ringelnatz).

3. Апокопа – утинання одного або кількох звуків наприкінці слова [13, с. 83]: *Bleibt doch zuletzt, dass man hienieden / All' seine Fehler selbst begehen muss* (Kaleko); *Ich grüßte dies recht bedeutsame Jahr / Mit bestem französischen Weine* (Kaleko); *9 Stunden stand Schmidt schwitzend im Betrieb. / 4 Stunden fuhr und aß er, müd und dumm* (Kästner); *Und wie meine Mutter ausgesehen hat, / das vergeß ich nie* (Kästner); *Krieg macht blind. Das seh ich an mir.* (Kästner); *Und was ich mit Augen seh / An schweigender Not, das tut weh* (Ringelnatz); *Du wirst in meiner Seele lesen, / Wie mich ergreift dies harte Wort* (Ringelnatz); *Wenn ich zwei*

Vöglein wär, / Und auch vier Flügel hätt, / Flög die eine Hälfte zu dir (Ringelnatz).

Кожен із зазначених різновидів елізії використовується однаково часто. На нашу думку, наявність елізії зумовлена необхідністю дотримання віршованого розміру, а отже, милозвучності всього вірша, хоча зустрічаються випадки їх використання, спрямовані на навмисне порушення віршованого розміру. На наш погляд, такі порушення мають на меті передати почуття автора та уривчастість думок і тим самим звернути увагу читача саме на них.

Серед різновидів епентези в поезії «нової діловитості» можна зустріти лише епітезу (парагогу) – виникнення в кінці слова під впливом певних фонетичних або морфологічних умов звука, який відсутній у початковій формі цього слова [11, с. 528], з метою полегшення вимови на стику слів [11, с. 298]: *Ich sitze alleine beim Weine / Und vertreib mir die Jahreszeit...* (Kaleko); *Als ich zum ersten Male starb, / – Ich weiß noch, wie es war* (Kaleko); *Er stand, verkehrt, im Abendsonnenscheine* (Kästner); *Einsam bist du sehr alleine. / Aus der Wanduhr tropft die Zeit* (Kästner); *War einmal ein Bumerang; / War ein weniges zu lang* (Ringelnatz); *Hand schmiegt sich an Hand im engen Kreise ...* (Ringelnatz).

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, у поезії «нової діловитості» наявні засоби евфонічного увиразнення поетичного мовлення, які сприяють її милозвучності, більшій зрозумілості для читача і становлять особливості ідіостилю кожного з авторів. Однаково частотними за використанням є звукові повтори (алітерація, асонанс, складоповтор, внутрішня рима) та різновиди елізії (афереза, синкопа, апокопа). Внутрішню риму створюють звукові анафора, епіфора, паралелізм та анепіфора. Звуковий повтор утворює й римування, яке посилює музичальність віршованої мови. Використання рефрену сприяє композиційному обрамленню вірша, слугує втіленням основної думки автора. Епітеза та різновиди елізії дають змогу дотримуватися або порушувати віршований розмір залежно від наміру автора.

Перспективним вважаємо подальший розгляд поетичної творчості М. Калеко, Е. Кестнера, Й. Рінгельнатца задля встановлення особливостей її морфологічної, синтаксичної й композиційної структури, визначення основних прагматичних характеристик та особливостей ідіостилю кожного автора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Baacke A. Fotografie zwischen Kunst und Dokumentation: Objektivität und Ästhetik, Kontinuität und Veränderung im Werk von Bernd und Hilla Becher, Albert Renger-Patzsch, August Sander und Karl Blossfeldt: Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades ... Geschichts- und Kulturwissenschaften. Berlin: epubli GmbH, 2014. 376 S.
2. Burdorf D. Geschichte der deutschen Lyrik. Einführung und Interpretationen. Stuttgart: J.B. Metzler, 2015. 170 S.
3. Cook N., Pople A. The Cambridge History of Twentieth-Century Music. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 818 p.
4. Grassnick M. Die Architektur der Neuzeit / hrsg. von Martin Grassnick unter Mitarb. von Hartmut Hofrichter. Braunschweig, Wiesbaden: Springer, 1982. 395 S.
5. Hillebrand R. Liebeslyrik der Neuen Sachlichkeit. München: GRIN, 2011. 80 c.
6. Lexikon sprachwissenschaftlicher Termini / hrsg. von Rudi Conrad. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1985. 281 S.
7. Michalski S. Neue Sachlichkeit. Malerei, Graphik und Photographie in Deutschland 1919–1933. Köln: Benedikt Taschen, 1994. 220 S.
8. Pankau J.G. Einführung in die Literatur der Neuen Sachlichkeit. Darmstadt: WBG, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010. 144 S.
9. Polverini Ch. Schauspiel oder Dokumentation? Dimensionen der Wirklichkeit in Neorealismo und Neuer Sachlichkeit. Bonn: Romanistischer Verlag, 2007. 354 S.
10. Wendland H.-G. Die Literatur der Neuen Sachlichkeit und ihre Bedeutung im Kulturleben der Weimarer Republik (Teil I). Wissenschaftliche Studie. München: GRIN, 2013. 21 S.
11. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд., стереотип. Москва: Советская энциклопедия, 1969. 608 с.
12. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия, 1990. 672 с.
13. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
14. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.

УДК 811.111'38:82-6

ЕКСПРЕСИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИНТАКСИЧНИХ ВИРАЗНИХ ЗАСОБІВ, ЩО ЗАСНОВАНІ НА РЕДУКЦІЇ ВИХІДНОЇ МОДЕЛІ В СУЧАСНОМУ ЕПІСТОЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ

Батринчук З.Р., здобувач,
асистент кафедри англійської мови

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена аналізу експресивного потенціалу синтаксичних виразних засобів, заснованих на редукції вихідної моделі в сучасному епістолярному дискурсі. До них належать еліпсис, номінативне речення, асиндетон і замовчування. У результаті аналізу експлікований взаємозв'язок структури цих стилістичних фігур і їх експресивної функції.

Ключові слова: експресивний синтаксис, еліпсис, асиндетон, номінативне речення, замовчування, епістолярний дискурс.

Статья посвящена анализу экспрессивного потенциала синтаксических выразительных средств, основанных на редукции исходной модели. К ним относятся эллипсис, номинативное предложение, асиндетон и апосиопеза. В результате анализа эксплицирована взаимосвязь структуры этих стилистических фигур с их экспрессивной функцией.

Ключевые слова: экспрессивный синтаксис, эллипсис, асиндетон, номинативное предложение, умалчивание, эпистолярный дискурс.

Batrynychuk Z.R. EXPRESSIVE POTENTIAL OF THE SYNTACTIC EXPRESSIVE MEANS BASED ON REDUCTION OF THE INITIAL SENTENCE MODEL IN MODERN EPISTOLARY DISCOURSE

The article deals with the analysis of the expressive potential of syntactical expressive means, based on reduction of the initial sentence model. Such expressive means are: ellipsis, nominative sentence, aposiopesis and asyndeton. As the result of the analysis the interconnection between the structure of these expressive means and their expressive function has been explicated.

Key words: expressive syntax, ellipsis, asyndeton, nominative sentence, aposiopesis, epistolary discourse.

Постановка проблеми. Епістолярний англійський дискурс на сучасному етапі розвитку – явище доволі багатогранне, що дає широкі можливості дослідження його соціокультурних, структурних, функціональних аспектів. Зважаючи на розширені можливості способу вираження, все ще неоднозначний характер визначення поняття «епістолярний дискурс» демонструє нові механізми модальності та впливу на адресата. Широкий спектр синтаксичних виразних засобів дає можливість адресанту вільно оперувати цим арсеналом для демонстрації власних почуттів, творення ефектів загрози, несподіванки чи застереження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою визначення епістолярного дискурсу займаються І. Кур'янович, О. Пожидаєва, О. Фесенко, А. Кур'янович та ін. Науковці зіставляють його з поняттям «текст», з формою тексту, довільним фрагментом тексту [6, с. 138]. Дискурс також співвідносять із поняттям «висловлювання», трактують його як усе, що було написано, зважаючи на культурні цінності автора, особливості мови та мовлення. Н. Арутюнова зазначала, що дискурс – мовлення, занурене в життя; мовлення, що вписане

в комунікативну ситуацію, процес і результат мовленнєвої діяльності [1, с. 136]. Погоджуючись із визначенням К. Седового, вважаємо, що епістолярний дискурс – мовленнєвий твір, який створений і функціонує зважаючи на національно-часову епістолярну традицію, має письмову форму та втілюється в багатогранності його когнітивно-комунікативних функцій [4, с. 320]. Проблема експресивного синтаксису втілена в працях таких науковців, як А. Мороховський, В. Фляйшер, Е. Береговська та ін.

Постановка завдання. Завданням статті є визначення структурних особливостей та експресивного потенціалу синтаксичних виразних засобів, заснованих на редукції вихідної моделі в сучасному епістолярному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріалом статті слугували 597 текстових фрагментів, виокремлені методом суцільної вибірки у прикладах сучасного епістолярного дискурсу XXI століття (J. Berger “From A to X”, K. Cary “Bloodline”, T. Wharton “Every Blade of Grass”, D. Mitchell “Cloud Atlas”, Hunter S. Jones “September Ends”).

Опираючись на класифікацію А. Мороховського, окреслюємо такі досліджувані виразні

засоби синтаксису, засновані на редукції вихідної моделі: еліпсис, номінативне речення, асиндетон і замовчування [3, с. 133].

Найчисельнішим у досліджуваному матеріалі є еліпсис, що становить 378 випадків уживання. Це опущення одного або обох головних членів речення, значення яких можна легко відновити в контексті [3, с. 134]. Характерною ознакою еліптичних конструкцій є компактність їх структури. Більшість дослідників поділяють еліпсис на дві групи – узуальний та оказіональний [2, с. 50]. До першої групи належать неповні висловлювання, що функціонують в усталених зворотах мовлення, характерні для типових комунікативних ситуацій. Експресивні можливості такого еліпсису засновані на парадигматичному контрасті повних і неповних структур. Неповні структури при цьому зазнають процесу метонімізації: частина структури представляє повну. Оказіональний еліпсис представлений у формі обривів висловлювань, виділення окремих частин у самостійно оформлене висловлювання (парцеляція). У такому випадку процес метонімізації простежується більш чітко. Його зворотним боком є імплікація сенсу, що випливає із ситуації. Експресія виникає з контрасту імпліцитного (те, що мається на увазі) сенсу та його метонімічного представлення (часто одним словом) [2, с. 51].

Часто еліптичні речення позначають конкретну референцію на ситуацію [2, с. 52]. Вона номінує факт існування предмета чи явища, час і місце дії, стану середовища, цим самим виконуючи функцію позначення буденності, що створює ефект дистанції, непричетності автора до ситуації, яку він описує. Часто це спостерігаємо здебільшого в описі зовнішності, стану речей. “You were my best friend, Charles, my only brother. Eleven months apart in age. *More like twins. Same nose, same blue eyes, same blond, wavy hair*” [9, р. 11]. Схожу конструкцію спостерігаємо в наступному прикладі: “You should see this place. *No electricity in the cabin, nothing*” [9, р. 48]. Такі субстантивовані словосполучення є типовими для узуальних еліптичних речень.

Оказіональний еліпсис найчастіше реалізується у вигляді парцельованих конструкцій і незавершених висловлювань. На відміну від узуального, його використання неможливо спрогнозувати, адже все залежить лише від намірів мовця [2, с. 52]. Парцельовані уточнюючі висловлювання приєднуються до попереднього висловлювання з метою розширити, доповнити, пояснити його рематичну частину. Експресивний ефект досягається шляхом логічного акцентування певної деталі, події чи факту. “I’m

writing an expose on the cockroach. **A fascinating subject**” [11, р. 114]. Часто парцельоване уточнююче висловлювання додає більшої образності: “In the dream there was a road, a dangerous one, much ambushed. **Deep ruts. Dusty. Without any cover**” [7, р. 10]. Беручи до уваги структурний аспект, констатуємо, що найчастіше зустрічаються випадки субстантивованих висловлювань, де спостерігаємо пропуск головного члена речення – присудка: “He showed me his irises. Copper-coloured ones, with writing in black on the inside of the petals. **Always the same phrase**” [7, р. 35]. Експресивний ефект маніфестується в інтенсифікації детального опису зовнішнього вигляду квітки.

Випадки опущення головного члена речення – підмета – можемо зарахувати до узуального еліпсиса. Часто така конструкція свідчить про поспіх мовця, його бажання додати висловлюванню динамічності: “**Went to see your mother. All things considered, she’s not bad**” [7, р. 51]. Або ж: “Spud-faced young steward and I disagreed his burgundy uniform and unconvincing beard were worth a tip. Sneered at my valise and manuscript folder – “**Wise of you to travel light, sir**” – **and left me to muck for myself. Suited me fine**” [10, р. 46]. Почасти коли автор намагається додати більшої правдоподібності своїй розповіді, тому він додає елементи діалогічного мовлення в листи, де також спостерігаємо активне використання еліпсису, що є характерною рисою неофіційного спілкування, передає буденність ситуації або ж змальовує напруження та свідчить про лінійні стосунки учасників діалогу:

“I hope you keep it lying around somewhere, Grandpops”.

“Cash”.

“**No bollocks. No checks**” [10, р. 54].

На противагу, у деяких діалогах, зважаючи на критичність ситуації та особливі ділові стосунки між співрозмовниками, спостерігаємо ігнорування допоміжних дієслів у питальних реченнях:

“Grim half smiles spread through the men”.

“**Ready, Lieutenant?**” [8, р. 47]. Часом такий прийом застосовують для досягнення ефекту уточнення:

“But you see, sailors believe it is bad luck to have women on board”.

“**Bad luck?**” I echoed, mystified [8, р. 169].

Уживання асиндетону в епістолярних текстах менш численне – лише 43 випадки в досліджуваному матеріалі. Асиндетон – це стилістична фігура, яка виникає в умисному і стилістично мотивованому пропуску сполуч-

ників між однорідними членами речення чи частинами складного речення. Як стилістична фігура асиндетон виявляється на фоні сполучникових синтаксичних конструкцій. Залежно від того, з якими сполучниками (сурядності чи підрядності) співвідносяться синтаксичні конструкції, виділяють паратаксичний асиндетон (співвідноситься зі сполучниковими конструкціями сурядного типу) та гіпотаксичний асиндетон (співвідноситься зі сполучниковими конструкціями підрядного типу). Під час констатації паратаксичного асиндетону варто зазначити, що його експресивність реалізується не лише з огляду на факт відсутності сполучникового зв'язку, а й беручи до уваги множинність членів перелічення та відсутність сполучника перед останнім членом, що завершує ряд. Тому стилістичною фігурою варто вважати безсполучниковий ряд перелічення, що складається не менш ніж із трьох однорідних членів за умови відсутності сполучника перед завершальним членом ряду. При цьому зі збільшенням кількості однорідних членів збільшується ступінь експресивності такої конструкції [5, с. 57].

Такі випадки спостерігаємо в досліджуваних текстах: “There we got ourselves dry and I lent Alexis **this shirt of yours, a pair of trousers, some sandals**” [7, p. 155], “A mind is the consequence of the continual reading of events occurring in the body, and among those events are all the perceptions of the senses – what we **see, hear, touch, smell, taste**” [7, p. 164], “I have a memory which I want to share with you. It’s about a secret practice of **women, men, old people, children**” [7, p. 190]. У прикладі “**One shows a technician doing a sound check; another, a TV crew discussing angles and light; Fay Li crossing the parking lot with a visitor; waitresses pouring wine into hundreds of glasses; a row of chairs beneath a banner reading SWANKEE B – AN AMERICAN MIRACLE**” [10, p. 102]. Отже, фіксуємо інтенсифікацію ефекту експресивності за допомогою паралелізму, а графічні засоби вираження експресивності (великі літери) допомагають читачеві чіткіше уявити зображувану ситуацію, додають висловлюванню динамічності.

Гіпотаксичний асиндетон дещо схожий із явищем еліпсису, однак розглядаємо його у випадку пропуску сполучника підрядності. “**Napier wakes to find a cougar crouched on a crossbeam over his bed; he wakes up with the yell; the cougar was Bill Smoke, arm poised to stove Napier’s head in with a flashlight; nothing on the crossbeam**” [10, p. 412]. Незалежно від типу асиндетону автор завдяки імплікації цієї стилістичної фігури надає висловлюванню

квапливості, а інкорпорування інших стилістичних фігур (анафора, паралелізм) лише підсилюють його експресивність.

Номінативні речення (одноядрові) також постають стилістичними фігурами. Це такі речення, в основі яких єдиний ядерний компонент виражений іменником. Незважаючи на лаконізм, структура номінативних речень може варіюватись. Називні речення можуть включати у свій склад компоненти, пов’язані з ядром як субординативним, так і координативним зв’язком. До основних типів називних речень належать однокомпонентні; однокомпонентні, розширені за рахунок включення модифікаційних елементів; однокомпонентні з апозитивним зв’язком і багатоконпонентні з координативним зв’язком компонентів [3, с. 136].

На відміну від еліптичних речень, номінативне речення ізольоване та не має ядрового (головного) речення, з яким може простежуватись тема-рематичний зв’язок.

У сучасному епістолярному дискурсі зустрічаємо багато випадків однокомпонентних і розширених за рахунок включення модифікаційних компонентів номінативних речень: “**Footsteps. A knock on my door**” [10, p. 377]. Тут спостерігаємо випадок однокомпонентного номінативного речення. Експресивний потенціал такої синтаксичної конструкції реалізується в налаштуванні читача на необхідний оповідачеві лад, малюючи в його уяві сцену, де відбуватимуться події, наприклад: “A stocky man with a facescaped sheen swiveled out from the driver’s seat with a friendly nod. “**Beautiful afternoon**” [10, p. 334], “I was stuck in Aurora House all right. A clock with no hands. “**Freedom!**” is the fatuous jingle of our civilization, but only those deprived of it have the barest inkling re: what the stuff actually is” [7, p. 58]. Такі випадки вживання однокомпонентних і розширених номінативних речень спостерігаються найчастіше. У досліджуваних текстах номінативних речень нараховуємо 63 синтаксичні одиниці. Особливого експресивного ефекту вони надають за рахунок частих повторів, проектуючи інтроспекцію на внутрішні роздуми автора: “The sounds of the forests don’t lullaby Napier tonight but itch his sense of well-being. **A car’s brake? An elf owl. Twigs snapping? A rat, a mountain quail, I don’t know, you’re in a forest, it could be anything. Go to sleep, Napier. The wind. ... Only the river, only the river**” [10, p. 412].

Уживання однокомпонентних номінативних речень з апозитивним і координативним зв’язком у сучасному епістолярному дискурсі зустрічаємо рідше. Так, номінативне речення

в прикладі “Can you smell them, Jenkins? **The rats... and the blood... and death!**” [8, p. 69] демонструє, з одного боку, випадок номінативного речення з координативним зв’язком, однак максимальний експресивний ефект досягається завдяки поєднанню замовчування, а також уживанню графічного засобу творення експресивності – зміни шрифту (курсив) – задля виокремлення значущості слова death.

Замовчування (або апосіопеза) зустрічається найчастіше, коли мовець через інтенсивність почуттів або вагання перериває висловлювання. У результаті дослідження нараховано 113 випадків уживання замовчування. Такий обрив у висловлюванні може бути зумовлений лише емоційним станом мовця та не мати жодної прагматичної мети [3, с. 137]. Проте за умови, коли замовчування втілює прихований натяк, що виражає погрозу, обіцянку, апосіопеза стилістично значима. На письмі у випадку апосіопези речення містить три крапки, демонструючи раптовий обрив висловлювання, або ж тире: “**He struggled to steady his shaking hands and prepared to squeeze the trigger –**

His rifle barrel suddenly fell away” [8, p. 50] У прикладі: “I feel confident he will recover, given time. **And from what I’ve heard, your brother is lucky, considering...**” [8, p. 65] спостерігаємо створення ефекту напруження через фізичний стан героя, що описує мовець. У випадку “I am worried for you, Lily,” I began haltingly. “**You are such an innocent. And Captain Harker is clearly not...**” A frown clouded her lovely face” [8, p. 116] також спостерігаємо, як поряд із сумнівами мовця ефект замовчування водночас демонструє побоювання. Цікавими є випадки поєднання замовчування з іншими стилістичними фігурами. У наступному прикладі замовчування поєднується з анадиплозисом, демонструючи побоювання, тримаючи співрозмовника в напруженні: “**If we allow garlands today; it will be dancing tomorrow. If there is dancing tomorrow...**” [10, p. 492].

Висновки з проведеного дослідження. У проаналізованих прикладах сучасного епістолярного англійського дискурсу спостерігаємо часте вживання оказіонального та узуального еліпсису – загалом 378 випадків. Структурний аналіз виявив пропуск головного члена речення (підмета або присудка), що трапляється в діалогічному мовленні. Уважаємо, що така висока чисельність використання еліпсису зумовлена насамперед спробою адресанта наблизити виклад думок у формі, притаманній неофіційному, щоденному мовленню, описати динамічність подій, продемонструвати особливості

стосунків співрозмовників (лінійні/нелінійні). Паратакський і гіпотаксичний асиндетон в епістолярному дискурсі характеризується найнижчою вживаністю в досліджуваному матеріалі – всього 43 випадки. У поєднанні з іншими стилістичними фігурами (найчастіше паралелізм) асиндетон демонструє найвищий рівень експресивності, описуючи емоційний стан мовця, стан речей. Номінативні однокомпонентні та розширені речення спостерігаємо 63 рази. Ця стилістична фігура, на відміну від парцельованих конструкцій, є незалежною й має на меті налаштувати адресата на необхідний адресанту лад. Замовчування (113 випадків) в епістолярному дискурсі демонструє емоційний стан мовця, часто супроводжується ваганням, гнівом, погрозами чи страхом передчуття перед незвіданим. Цікавими є випадки підсилення експресивності висловлювання за рахунок поєднання декількох стилістичних фігур експресивного синтаксису. Відбувається це зважаючи на важливість повідомлення та не зважаючи на тип епістолярію (традиційні листи/електронні).

Перспективу подальших досліджень убачаємо в експлікації прагматичного потенціалу комплексного набору стилістичних фігур у текстах епістолярного дискурсу, в тому числі й із графічними засобами творення виразності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс: Лингвистический энциклопедический словарь / за ред. В.Н. Ярцевой. Москва: Сов. энциклопедия, 1990. С. 136–137.
2. Кострова О.А. Экспрессивный синтаксис современного немецкого языка: учеб. пособие. Москва: Флинта, 2004. 240 с.
3. Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст О.И., Тимошенко З.В. Стилистика английского языка. Киев: Вища школа, 1984. 241 с.
4. Седов К.Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетентности. Москва: Лабиринт, 2004. 320 с.
5. Сковородников А.П. Асиндетон как стилистическая фигура. Русская речь. Серия «Филологические беседы». 2004. Вып. 4. С. 56–64.
6. Фесенко О.П. Эпистолярный: жанр, стиль, дискурс. Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Филология. Искусствоведение». 2008. Вып. 23. С. 132–143.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ:

7. Berger J. From A to X. London: Verso, 2009. 198 p.
8. Cary K. Bloodline. NY: Penguin Group, 2005. 324 p.
9. Hunter S. Jones. September Ends. Middletown, DE, 2015. 268 p.
10. Mitchell D. Cloud Atlas. NY: Random House Inc., 2004. 516 p.
11. Wharton T. Every Blade of Grass. Middletown, DE, 2016. 292 p.

УДК 81'42(045)

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ У ДОСЛІДЖЕННІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: НАПРЯМИ, МЕТОДИКА, ПЕРСПЕКТИВИ

Горченко О.А., аспірант

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Стаття окреслює методи та підходи концептуального аналізу. Розглянуто різні методики концептуального аналізу та проаналізовано ті з них, які використовують для дослідження концептів у художньому тексті. Зазначені переваги для застосування того чи іншого методу під час дослідження концептів в індивідуально-авторській картині світу. Виокремлено перспективи застосування методу концептуального аналізу для вивчення концептів у художньому дискурсі.

Ключові слова: метод, концептуальний аналіз, концепт, індивідуально-авторська картина світу, художній текст.

В статье представлены методы и подходы концептуального анализа. Рассмотрены разные методики концептуального анализа и проанализированы те из них, которые используют для исследования концептов в художественном тексте. Отмечены преимущества для применения того или иного метода при исследовании концептов в индивидуально-авторской картине мира. Выделены перспективы применения метода концептуального анализа для изучения концептов в художественном дискурсе.

Ключевые слова: метод, концептуальный анализ, концепт, индивидуально-авторская картина мира, художественный текст.

Horchenko O.A. CONCEPTUAL ANALYSIS IN RESEARCH OF FICTIONAL TEXT: DIRECTIONS, METHODOLOGY, PROSPECTS

The article outlines methods and approaches of conceptual analysis. Different methodologies of conceptual analysis are considered and analysed, especially those which are used in research of concepts in fictional discourse. Advantages of given methods are marked in order to use them in individual author's style. The prospects of approaches for the study of concepts in fictional discourse are distinguished.

Key words: method, conceptual analysis, concept, author's linguistic picture of the world, fictional text.

Постановка проблеми. Оскільки термін «концепт» з'являється в когнітивній лінгвістиці й семантиці завдяки взаємодії лінгвістики з філософією, психологією, культурою, то концепт розглядається в різних аспектах, що зумовлює появу нових підходів і методів його аналізу. Дослідження сучасних і неординарних методик концептуального аналізу в індивідуально-авторській картині світу є актуальним і варіативним, що дає дослідникові можливість отримати нехибні й достовірні результати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи й методики, виділені нами у статті, детально розглянуті в працях Т. Вільчинської, М. Скаба, В. Старко, Л. Белехової, О. Маленко, Н. Єсипенко, Р. Фрумкіної, О. Селіванової, Л. Левченко, В. Кононенко, Р. Ленекера, Є. Бартмінського, Р. Абельсона й Р. Шенка, Ж. Фоконьє, Л. Телми.

Постановка завдання. Слід визнати, що всі запропоновані теорії дослідження концептуального аналізу в художньому тексті є перехресними. Метою нашої розвідки є пошук сучасних напрямів, поєднання й застосування комплексних методів у процесі дослідження художнього тексту. Серед основних завдань є

такі: розглянути дефініцію «концептуальний аналіз» у лінгвістичних студіях, проаналізувати й оцінити напрями й методики дослідження концептів у художніх текстах вітчизняних і зарубіжних науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «концептуальний аналіз» застосовують у своїх дослідженнях чимало провідних науковців не лише в лінгвістиці, але й в інших гуманітарних науках. Проте й досі питання поняття, підходів і методів залишається дискусійним. Як зазначає О. Кубрякова, це «метод когнітивної науки, що полягає в спробі поєднати дані різних наук, гармонізувати й знайти смисл у їхніх співвідношеннях» [9, с. 35–36]. О. Селіванова зауважує, що основою аналізу є реконструкція когнітивних механізмів індивідуальної чи колективної свідомості, які опосередковують формування й упорядкування знань про об'єкти дійсності [13, с. 262]. Водночас учені наголошують, що є чимало підходів і методів концептуального аналізу, і кожен дослідник застосовує його для аналізу «власного» концепту. Т. Вільчинська, М. Скаба, В. Старко дотримуються такої ж думки, вважаючи, що лише певна група лінгвістичних методів дослідження може

спроєкувати повний і детальний концептуальний аналіз. Водночас дослідник повинен орієнтуватися на власну мету й чітко визначитися із завданнями, тільки тоді застосовується певна модель аналізу.

Л. Белехова використовує словесні образи як доміанти поетичного тексту в концептуальному аналізі. Такий підхід розкриває текстову, підтекстову та позатекстову інформацію, що стоїть за словесними поетичними образами, які її опредмечують [2, с. 288]. О. Маленко описує технологічні версії лінгвоконцептуального аналізу поетичного тексту залежно від часових параметрів [11, с. 255]. М. Скаб вважає, що основною методикою концептуального аналізу є аналіз семантичного простору в художньому дискурсі [14, с. 275]. Т. Вільчинська описує цей аналіз як метод семантико-аксіологічного поля. Зміст методу полягає в таких етапах: 1) визначення етимології слів – репрезентантів концепту, їхньої внутрішньої форми; 2) лексико-семантична актуалізація концептів: з одного боку, визначення більш-менш усталених дефініцій у філософії, міфології, теології, психології, лінгвістиці тощо, що виявляють себе на рівні наукового узусу, з іншого – визначення їхньої індивідуально-авторської інтерпретації в художніх текстах, де вони нерідко об'єктивуються на рівні семантичних оказіоналізмів; 3) установлення мовних механізмів реалізації оцінного складника концепту, співвідносного з національним менталітетом, із національною шкалою моральних цінностей, що проявляється як у лексикографічних значеннях слів-репрезентантів, так і в авторських тлумаченнях; 4) виявлення дистрибутивних відношень (передусім різних атрибутивних і апозитивних синтагм із відповідними лексемами) як свідчення індивідуально-авторського світобачення; 5) словотвірний аналіз, особливо з огляду на великий словотвірний потенціал слів – репрезентантів концептів, що знову ж таки знаходить своє підтвердження в художніх текстах; 6) визначення місця й ролі концептів в авторських картинах світу, що експлікують національну мовно-концептуальну картину світу українського етносу [3, с. 103].

Н. Єсипенко пропонує проводити концептуальний аналіз з орієнтацією на профілізацію концептів, реалізованих у текстовому просторі, опис закріплених за ними когнітивних ознак, визначення глибинних конфігурацій реалізованих у тексті концептів, що складаються з їх імпліцитних лексичних

параметрів, долучаючи до аналізу лексичну й семантичну сполучуваність імені концепту, виходячи з того, що «сполучні характеристики не існують окремо, вони (принаймні більшість) мотивовані змістовими, тобто семантичними властивостями». Авторка розбила власну матрицю доменів, на тлі яких культурні концепти виокремлюються в текстовому просторі з опорою на закономірності сполучуваності імені концепту з текстовими консціатами, а також на статистичні прийоми, розроблені представниками квантитативної лінгвістики (В. Левицьким, Р. Фрумкіною, В. Перебийніс, Ю. Тулдавою, G. Altmann) [6].

На думку Р. Фрумкіної, є чотири типи концептуального аналізу. Перший тип має два напрями (проект «Логічний аналіз мови» (Н. Арутюнова, О. Яковлева, Т. Радзівська, Р. Розіна, Н. Рябцева) та етноцентрична теорія А. Вежицької); другий тип орієнтований на опис предикатних зв'язків, деяких пропозицій у різних діагностичних контекстах (Т. Булігіна, О. Шмельов); третій тип інтерпретує концепти шляхом формалізованої мови семантичного запису (І. Мельчук, С. Нікітіна, О. Жолковський); четвертий тип зосереджується на аналізі ідеологічних концептів (В. Сергєєв, А. Баранов, В. Цимбурський) [17]. О. Селіванова вважає, що «спільним для всіх концептуальних досліджень є пошук деякої структури, проміжної мови...» [12, с. 124].

Водночас Н. Слухай виділяє три основні «теорії концепту»: системномовний підхід, що «полягає в осмисленні концепту в єдності його системномовних вимірів за осями синтагматики, парадигматики й асоціативних зв'язків, що в сукупності дозволяє відворити типові пропозиції...» (Г. Джинжолія); денотативний, що «передбачає посилену увагу до опису позамовного корреляту пропозиції – ситуації й укладання переліку таких корелятивів пропозицій, які дозволяють коректне використання концепту» (А. Кошелєв); сигніфікативний, у межах якого відбувається «осмислення цього феномена через аналіз його сигніфікативного поля чи через спрощену сітку універсалій бінарних, тернарних, четвертинних і подібних систем...» [15, с. 465–468].

Отже, доцільно говорити про окремі прийоми концептуального аналізу, які переважно використовують комплексно, у тому чи іншому поєднанні, що становить специфіку певної методики. Серед них візуальний метод Р. Ленекера [21]; метод профілювання С. Бартмінського та його школи [19]; аналіз

значення за словниковими дефініціями; етимологічний аналіз [5]; опис за предикатними зв'язками та моделюванням діагностичних контекстів [1]; опис концепту за його асоціативним полем [18]; метод вивчення концепту через лексико-граматичне поле лексеми, що його репрезентує [4, с. 111].

За словами Л. Левченко, саме продукування глобальних висновків про менталітет та національно-культурну специфіку того чи іншого явища на локальному матеріалі (досліджуються мовні факти однієї мови чи явища лише одного мовного рівня) є найбільш небезпечним недоліком багатьох сучасних досліджень у галузі лінгвістики. Проте охоплення мегатексту навіть на міжмовному й міжрівневому рівнях є складною й об'ємною задачею [10].

За кордоном величезний внесок у розвиток концептуального аналізу зробили когнітологи Дж. Лакофф, Р. Ленекер, Л. Телма, Р. Абельсон, Р. Шенк, які представили значення як схематизований результат концептуалізації та категоризації навколишнього світу, що відображає шляхи його конструювання різними засобами мови.

У когнітивній семантиці все чіткіше проявляється ідея гнучкості структур знання, які репрезентують людський досвід, від малих до таких великих, як текст і дискурс. Тут на перший план виходить фреймова семантика Ч. Філмора [16, с. 74–75], що демонструє, як семантична структура організована щодо структур концептуального знання; теорія доменів Р. Ленекера [7], суть якої полягає в тому, що репрезентація знання організується за принципом «профіль – підстава» (profile-base organisation); теорія ментальних просторів (Mappings Theory) Ж. Фоконьє [20], де під mappings розуміються проєкції між ментальними просторами; сценарії Р. Абельсона і Р. Шенка, які запропоновано ототожнювати з найбільш характерними питаннями, пов'язаними з певною ситуацією [22]. Загальну структуру концептуального аналізу подає Л. Телма [23], у цій структурі під час кодування в мові концептуальна система ділиться на дві підсистеми: структуруючу (conceptual structuring system), що наповнює конкретним змістом (conceptual content system). У мові ці підсистеми представлені елементами закритого класу (closed-class), до яких належать граматичні та словотворчі елементи, і відкритого класу (open-class), куди входять лексичні елементи. У роботі «Toward a Cognitive Semantics» Л. Телма виділяє 4 складові частини:

– конфігуруюча система (Configurational System) структурує просторові, часові характеристики, а також учасників ситуації;

– система перспективи/перспективізація (Perspective System) визначає точку зору, позицію наратора;

– система розподілу уваги (Attentional System) визначає, як адресант спрямовує увагу адресата на деталі ситуації;

– система динамічної дії (Force-Dynamics System) описує положення об'єктів щодо фізичного, психологічного, соціального впливу.

Варто зауважити, що насамперед дослідження спрямовані на семантичну складову частину концепту. Якщо проаналізувати семантичний аспект, то слід наголосити на знаковій репрезентації й лінійності значення. Концептуальний аспект уміщує ментальну абстрагованість, спрямованість на сферу знань. Підґрунтям концептуального аналізу є вербалізація значень за допомогою схем, сценаріїв, доменів, фреймів, що репрезентує конкретні структури. В. Кононенко стверджує, що без урахування складників мінливого, часом невловимого, на перший погляд, смислу концепту в художньому творі його кваліфікація залишається неповною, доконечно не визначеною, суперечливою, а саме ці додаткові семантичні компоненти – конотації – якраз і мають окреслити набір і коло можливих смислових «мерехтінь» [8, с. 3].

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши низку методик концептуального аналізу вітчизняних і зарубіжних учених, ми впевнилися в тому, що слід поєднувати різні підходи та методи, які базуються не лише на семантичному аспекті. Також досліджується категоризація, профілювання, застосовуються квантативні методи для детального та повного розгляду концептів у художньому дискурсі. Лише правильно обрана методика концептуального аналізу здатна допомогти досліднику отримати вичерпні й обґрунтовані результати. Перспективою є апробація різних підходів у практичній частині для повного й комплексного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апресян Ю. Лингвистическая терминология словаря. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / Под общ. рук. Ю. Апресяна. М.: Языки русской культуры, 1997. Вып. 1. С. 16–34.
2. Белєхова Л. Сучасний підхід до інтерпретації художнього тексту. Науковий вісник ХДУ: зб. наук. праць. Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. Вип. IV. – С. 288–292.

3. Вільчинська Т. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст.: монографія. Тернопіль: Джура, 2008. 424 с.
4. Воеводская О. Лексико-грамматическое поле концепта. Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под ред. И. Стернина. Воронеж: ВГУ, 2001. С. 11–113.
5. Воркачев С., Кусов Г. Концепт «оскорбление» и его этимологическая память. Теоретическая и прикладная лингвистика. Язык и социальная среда. Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. Вып. 2. С. 90–102.
6. Єсипенко Н. Вербальний профіль і концептуальна структура англосаксонських культурних концептів: монографія. Чернівці: Золоті литаври, 2012. 320 с.
7. Жаботинская С. Концепт/домен: матричная и сетевая модели. Культура народов Причерноморья. 2009. № 168, Т. 1. С. 254–259.
8. Кононенко В. Концепти українського дискурсу. К. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. 245 с.
9. Кубрякова Е. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука. Вопросы языкознания. 1994. № 4. С. 34–47.
10. Левченко О. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 265 с.
11. Маленко О. До питання технології лінгвоконцептуального аналізу поетичного тексту: логіка наукового пошуку. Науковий вісник ХДУ: зб. наук. праць. Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. Вип. IV. С. 254–259.
12. Селиванова Е. Когнитивная ономазиология. К.: Фитосоцицентр, 2000. 248 с.
13. Селиванова О. Сучасна лінгвістика: напрямки та проблеми. Полтава: Довкілля, 2008. 712 с.
14. Скаб М. Методика концептуального аналізу: проблеми та вирішення. Науковий збірник ХДУ. Сер. Лінгвістика: зб. наук. праць. Вип. IV. Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. С. 273–278.
15. Слухай Н. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномена. Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. К.: Логос, 2002. № 7. С. 462–470.
16. Філмор Ч. Фрейми і семантика розуміння. Нове в зарубіжній лінгвістиці. Вип. XXIII. М.: Прогресс, 1988. С. 52–92.
17. Фрумкина Р. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога (концепт, категория, прототип). Научно-техническая информация РАН. М., 1992. № 3. С. 1–8.
18. Чернейко Л., Долинский В. Имя Судьба как объект концептуального и ассоциативного анализа. Вестник МГУ. 1996. № 6. С. 20–41.
19. Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata. Wydanie trzecie Lublin: W-wo UMCS, 2009. 328 s.
20. Fauconnier G. Mappings in Thought and Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 219 p.
21. Langacker Ronald W. Consciousness, Construal, and Subjectivity. Advances in consciousness research. Amsterdam; Philadelphia, 1997. Vol. 12. P. 49–75.
22. Schank R., Abelson R. Scripts, Plans, Goals, and Understanding: an Inquiry into Human Knowledge Structures. Hillsdale (NJ): Erlbaum, 1977. 248 p.
23. Talmy L. Toward a Cognitive Semantics. Vol. 1: Concept Structuring Systems. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 2000. 573 p.

УДК 811.162.2:8Г366'024-56

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ВПЛИВ МОРФЕМНОЇ СТРУКТУРИ СЛОВОТВОРУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Давиденко А.О., викладач кафедри іноземної філології
Національний авіаційний університет

У статті здійснено дослідження використання морфемної структури словотвору, теоретичної та практичної сторони морфем, класифікація та визначення характерних особливостей новоутворених слів. У роботі аналізуються префіксальні й суфіксальні моделі мовних новоутворень та їх контекстуальне значення, граматичні особливості вживання та критерії класифікації.

Ключові слова: морфема, префіксація, суфіксація, похідні слова, лексична одиниця.

В статье осуществлено исследование и использование морфемной структуры словообразования, исследование как теоретической, так и практической стороны морфем, классификация и определение характерных особенностей создания новых слов. В работе анализируются префиксальные и суффиксальные словообразовательные модели, создание новых языковых словоупределений и их контекстуальное значение, грамматические особенности употребления и критерии их классификации.

Ключевые слова: морфема, префиксация, суффиксация, производные слова, лексическая единица.

Davydenko A.O. PECULIARITIES OF THE USE AND INFLUENCE OF THE MORPHEMIC STRUCTURE OF THE WORD-FORMATION IN MODERN ENGLISH

The article is devoted to the investigation and using morphem structure of word building, researching both theoretical and practical sides of morphems, classification and determining of important word building peculiarities. The issue of research is characterized by prefixal and suffixal word building models of linguistic new formation words and their contextual meaning, grammar peculiarities of using criteria of classification.

Key words: morphem, prefixation, suffixation, derived words, lexical unit.

Постановка проблеми. Темою цієї статті є особливості використання та вплив морфемної структури словотвору в сучасній англійській мові. На нашу думку, це досить актуально з огляду на те, що англійська мова постійно розвивається й збагачується новими словами. Стаття охоплює як теоретичні, так і практичні сторони цього питання: що являє собою морфема, яке є її використання; що є предметом її досліджень; які є морфемні структури в мові, їх класифікація за важливістю й актуальністю; уживання новоутворених слів.

Постановка завдання. Мета роботи полягає в розкритті як теоретичних, так і практичних питань: що таке морфема, її головні та другорядні засоби та їх функціонування, їх класифікація та визначення характерних особливостей новоутворених слів. Також частково охоплене й питання нових слів у сучасній англійській мові. Досягти поставленої мети можна таким чином:

1) на підставі словників, енциклопедій та інших посібників визначити, що таке морфема, які взагалі є морфемні структури в сучасній англійській мові;

2) виявити вплив морфем на розвиток і розширення лексичного запасу слів в англійській мові.

Об'єктом дослідження морфем є вивчення похідних слів. Донедавна похідні слова досліджувалися в основному з формального погляду, тобто в аспекті вираження, а зміст залишався малодослідженим. Тому будь-який однобічний розгляд процесів утворення морфем повністю не відображає проблематику словотвору.

Предметом дослідження є розгляд морфемних структур в сучасній англійській мові, їх функціонування й використання для утворення нових слів, а також подальше вживання новоутворених слів. Дослідження явищ проводилося за допомогою емпірично-теоретичного методу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Предметом дослідження морфем є вивчення процесу творення нових лексичних одиниць і засобів, за допомогою яких цей процес відбувається (префіксів, суфіксів, інфіксів тощо).

Префікси

Префіксація, як словотвір, полягає в модифікації основи, до якої префікс приєднується. Префікси розрізняються за своїм походженням: вони можуть походити із власної мови або бути іншомовними. Модифікуючи лексичне значення слова, префікс рідко змінює граматичний характер слова в цілому,

тому й просте слово, і його префікс-дериватив у більшості випадків належать до однієї частини мови, напр.: *abuse – dis-abuse, approve – dis-approve, believe – dis-believe*.

Поряд із власним префіксом *a-* в англійській мові є префікс *a-*, запозичений із грецької мови, що має значення протилежності, напр.: *amorphous, anomalous*. Цей префікс уживається рідко, переважно в складі запозиченого слова [5, с. 75].

Від прийменника походить і префікс *be-* (ненаголошена форма від *by-*). Основне значення префікса (як і прийменника) – «біля», проте за відтінками значення відповідні деривативи діляться на декілька підгруп. У сучасній англійській мові префікс *be-* вживається головно для утворення дієслів. Серед них можна виділити такі.

1. Підгрупу перехідних дієслів, до яких префікс додає значення «усюди, скрізь», напр.: *belays, beset, bedeck*.

2. Підгрупу перехідних дієслів, до яких додається значення остаточності чи надмірності дії, напр.: *becall, betray*.

3. Підгрупу, де префікс спонукає до перетворення неперехідних дієслів у перехідні, напр.: *bespeak, bethink*.

4. Підгрупу, де за допомогою префікса утворюються перехідні дієслова із загальним значенням «творити, робити», напр.: *belate, belittle*.

5. Підгрупу, де за допомогою префікса утворюються перехідні слова із загальним значенням «називати таким чином», похідні від іменників, напр.: *bedevil, befool*.

6. Підгрупу перехідних дієслів зі значенням «оточувати; впливати на щось; поводитися з кимось певним чином», утворених від іменників, напр.: *becalm, befriend, becloud*. Префікс *mis-*, що має аналоги і в давньогерманській, і в латинській мовах, уживається з дієсловами, дієприкметниками, дієприслівниками й прикметниками, надаючи їм значень зворотного характеру («*badly, unfavorably, wrongly*»).

Під час утворення прикметників від іменників з описовими якостями префікс надає значення:

а) зовнішніх рис чи характеристик: *outback, outline, outside*.

б) відокремлених особливостей, що властиві цілому: *outhouse, outfield, outworker*.

Під час утворення прикметників від іменників префікс надає їм значення незалежності від об'єкта або суб'єкта дії: *outdoor, outlaw*.

Префікс може надавати новому слову значення надмірності. До цієї групи належать різні частини мови: *outbrave, outmatch, outjump, outswim, outstay*. Подібне вживання спостерігається навіть із власними іменниками: *to outnapoleon, to outzola* [1, с. 50].

1. Прикметник зі значенням «зверхній, вищий»: *overhand, overtime*.

2. Прийменник, що набуває значення «над»: *overland, oversize, overhead*.

3. Прийменник, що модифікує значення дієслова, збільшуючи інтенсивність дії: *to overcome, to overpass*; в окремих випадках за допомогою префікса визначається найвищий ступінь інтенсивності: *to overmaster*.

4. Прислівник, що вказує на надлишок, необхідність виконуваної дії, ознаки або якості предмета: *overbusy, to overbuy, to overhaste*.

Префікси романського походження були запозичені в різні часи розвитку мови й різними шляхами – як безпосередньо з класичних мов, так і через французьку мову. У зв'язку із цим спостерігається варіювання форм одних і тих самих префіксів [6, с. 46].

Префікс *ad-* має кілька варіантів, що відбивають асиміляцію приголосного *d* на початку слова і є наслідком запозичення з різних мов; *al-* належить до арабської мови. Варіанти префікса є такі: *ac-, af-, ag-, al-, an-, ap-, ar-, as-, at-*: *acclimatize, affirm, allocate, arrest*. Усі варіанти зберігають здатність підсилювати ознаки в значенні додавання, що його набуває утворене слово.

Досить поширену варіативність має префікс *in-*. Кінцеве «*n*» асимілюється в «*l*» перед приголосною «*l*», у «*m*» перед губними «*b*», «*m*», «*r*» і в «*g*» перед приголосною «*g*». Утворені з префіксом прикметники мають значення «ні-, не-», іменники – «відсутність чогось»: *illiberal, immortal, irregular, inaction*.

У сучасній англійській мові префікс *in-* часто чергується з префіксом *un-*, якому надається перевага в словах, запозичених із латинської мови: *uncertain*. Окремі слова вживаються з обома префіксами: *instable – unstable*, за винятком, коли префікс *in-* не може вживатися через милозвучність: *unindicated* [7, с. 15].

Значну групу морфем, що вживаються як префікси, складають запозичення пізнього періоду: *ante, extra, hyper, intra, meta, para, tetra*. Це явище пов'язане з розвитком технології, і залучення подібних словотворчих елементів продовжується в наш час. У деяких класичних мовах вони вживалися як само-

стійні слова, але в англійській мові ці елементи самостійного значення не мають, не вживаються окремо, а є лише словотворчими елементами.

Підсумовуючи все вищезазначене, слід підкреслити, що префіксація набула широкого вжитку в англійській мові завдяки відсутності закінчень. Вирівнювання відмінкових закінчень і зникнення дієслівних флексій призвели до глибоких лексичних розмежувань, що зумовлюються вживанням префіксів.

Суфікси

Як дериваційні елементи, суфікси виконують функцію афіксальної морфеми, що знаходиться між коренем і закінченням і входить до складу основи. Не використовуючись незалежно, суфікс, проте, має семантичне навантаження, яке впливає на новотвір. Це зумовило появу численних класифікацій суфіксів стосовно їх походження, утворюваних за їх допомогою частин мови, продуктивності/непродуктивності, частоти вживання, загальних значень і емоційного забарвлення.

Окремі морфеми можуть нести подвійну функцію – як граматичних засобів творення, так і лексичних. Морфеми *-ed*, *-er* можуть виражати граматичні категорії (*-ed* як дієслівне закінчення минулого часу й перфекта; *-er* – як прикметникове закінчення вищого ступеня порівняння), а з іншого боку – утворювати лексичні деривативи: *colored*, *foreigner*. Таким чином, різниця між закінченням і суфіксом полягає в тому, що перше виконує граматичну функцію, а в другому переважає лексичне значення. Суфіксальний дериватив – це двоморфемне слово, що вживається як ціле й граматично рівнозначне простому слову в усіх можливих синтаксичних конструкціях. Морфеми ж, що несуть ознаки граматичних категорій часу, числа чи відмінка, визначаються як закінчення, оскільки вони утворюють не нові слова, а лише форми слів [3, с. 79].

Суфіксальний словотвір розрізняється залежно від таких факторів.

1. Від суфікса, що походить із власної мови (*darkness*). У цих випадках наголос новотвору не змінюється, навіть у словах із трьома складами: *commonness*.

2. Від запозиченого суфікса, що приєднується як до власних, так і до запозичених коренів, не змінюючи при цьому наголосу: *movable*, *serviceable*.

3. Від запозиченого суфікса, що вживається з іншомовними коренями, змінюючи

при цьому наголос і/або голосний чи приголосний кореня: *China* – *Chinese*.

Суфіксація як словотвір значно ширша, ніж префіксація. Пропорційна частина власних суфіксів мови також більша, ніж префіксів. Це означає, що активне запозичення латинських, грецьких і французьких суфіксів не витіснило словотворчі елементи власної мови, продуктивність яких може час від часу поновлюватися. Спостерігається й зворотний процес: власне англійські слова *twofold*, *threefold* витісняються словами, утвореними за допомогою романського суфікса *-(b)le*: *double*.

Підгрупи різних за походженнями суфіксів можуть утворювати один клас певної частини мови. За такими спільними ознаками розрізняються групи суфіксів, що утворюють:

1) назви конкретних імен: *-er* (*driver*), *-or* (*sailor*), *-ing* (*darling*), *-ee* (*refugee*), *-ice* (*apprentice*), *-ician* (*politician*), *-ist* (*socialist*), *-ite* (*erudite*), *-ent* (*absolvent*), *-ant* (*emigrant*). Ці іменники можна розподілити на дві підгрупи з переважаючими ознаками: а) той, що вказує на дію; б) той, що стосується її;

2) назви абстрактних найменувань: *-age* (*bondage*), *-ance* (*alliance*), *-ancy* (*discrepancy*), *-ation* (*adoration*), *-ence* (*efficiency*), *-dom* (*freedom*), *-hood* (*childhood*), *-ing* (*gazing*), *-ion* (*invention*), *-ism* (*behaviorism*), *-ment* (*betterment*), *-ness* (*happiness*), *-ship* (*friendship*), *-ty* (*naivety*);

3) певну лексико-граматичну категорію: є декілька суфіксів, що утворюють іменники жіночого роду: *-ess* (*stewardess*), *-ette* (*usherette*), *-ina* (*regina*), *-ine* (*heroine*);

4) значна кількість суфіксів надає словам емоційного забарвлення. Це насамперед суфікси, які відбивають характеристики зменшування: *-en* (*maiden*), *-et* (*bullet*), *-kin(s)* (*Malkin*), *-let* (*ringlet*), *-ock* (*bullock*).

Заслугує на увагу синонімія суфіксів. Семантичне накладання значень – це явище, досить поширене в мові, і збереження варіанта як основного лексично-семантичного центра – виразника значень кількох лексем, спостерігається серед слів із суфіксами *-an*, *-ese*, *-er*, *-or*, *-ite*. Залежить це явище головно від етимології суфікса. Утворення типу *doctor* – *physician*, крім того, що мають лише їм властиві додаткові семантичні ознаки, розрізняються за походженням суфікса. Обидва суфікси, *-or* і *-an*, указують на фах. Зазначені іменники асоціюються з поняттям «лікар», проте значення першого іменника за обсягом значно ширше: це і вчений, і лікар, а друге

слово означає лише того, хто практикує лікування із застосуванням препаратів і хірургії [10, с. 33].

Морфема ← слово → словосполучення (або фразеологічна одиниця).

Морфема входить безпосередньо до структури слова. У системі словотвору в низці випадків з'являються нові моменти, які з часом можуть набути статусу нормативних. Ілюстрацією цього положення є поява в мові «нових слів» – системних неологізмів, які більш або менш розповсюджені, або поява системних оказіоналізмів і оказіоналізмів, що утворилися з порушенням тих чи інших системних правил. Їхня роль особливо наочна в публіцистиці, яка створюється «на потребу дня», для опису подій суспільного життя. Активне існування таких одиниць обмежене рамками конкретної історичної ситуації, в якій новотворення можуть періодично вживатися в різних текстах різних періодичних видань. В англійській мові є загальна характеристика засобів словотвору, наприклад, морфема – це сполучення якогось значення й фонетичної форми. Проте морфема, на противагу слову, не автономна одиниця, хоча окремі слова можуть складатися лише з однієї морфеми. Зазвичай в англійському слові розрізняємо дві-три (зрідка – більше) морфеми. Так, наприклад, у слові *students* маємо три морфеми – корінь *stud* зі значенням «навчання», суфікс *-ent* зі значенням активної дії та закінчення *-s* із граматичним значенням множини. Подальше членування морфем приводить лише до виділення окремих звукових комплексів, що значення не мають.

Морфема як частина слова частіше є залежною, ніж вільною. Це й зрозуміло, бо частина має належати до цілого. Вільна морфема регулярно відтворюється за моделями мови й може вживатися незалежно, не змінюючи свого значення. Дієслово *stand*, іменник *stand* є вільними морфемами, що зберігають відповідні лексико-семантичні значення. Такі морфеми можна назвати мінімальними вільними формами. Проте корінь *stand* може входити до інших слів, напр.: *withstand*, *standing*. Морфологічний стан змінюється таким чином, що дієслово *withstand* фактично складається з двох вільних морфем – прийменника *with* і дієслова *stand*, а дієприкметник *standing* – із вільної та залежної морфем (суфікс *-ing* окремо не вживається) [4, с. 15].

Лексична морфема може збігатися з коренем слова, тобто його головним скла-

довим елементом, що передає лексичне значення. Структурна модель спільного германського кореня збігається зі структурою індоєвропейського кореня. Останнім часом загальне визнання отримала теорія індоєвропейського кореня, яку розробив Е. Бенвеніст. За Е. Бенвеністом, індоєвропейський корінь завжди складається з трьох літер (приголосний + голосний «е» + приголосний), односкладовий і має два стани: I – корінь із наголосом і суфіксом у нульовому ступені; II – корінь у нульовому ступені з наголошеним суфіксом. Якщо корінь має більше ніж три елементи, і елементи можуть наростати, то він перетворюється в іменну основу. Корінь разом з афіксами (префіксами й суфіксами) утворює основу слова. Проста основа – це найчастіше той самий корінь слова, що може вживатися відокремлено, напр.: *awe*, *change*, *pote*, *seem*. Основа, що охоплює один або більше афіксів, є похідною [4, с. 28].

Якщо основу позбавити афіксів, і вона не буде омонімічна жодному вільному слову того ж кореня, то така основа стане залежною. Так, у широко вживаному слові *conduct* і лексико-семантичному наборі, що його оточує (*conductor*, *deduct*, *deduce*, *seduce*, *seductive* та ін.), префікс *con-* може бути відокремлений лише формально. Корінь, що залишиться, запозичений із латинського *ductio* – «веду» і не утворює окремого слова. Таку основу й називаємо залежною. Це закономірне явище, бо основа запозиченого слова виникла й пройшла шлях історичного розвитку в іншій мові, напр.: *cour-age*, *facul-ty*, *hon-est*, *mat-ure*, *royal-ty*, *senti-ment*, *un-cert-ain*.

Корінь вважається головним складовим елементом, що після вилучення функціональних афіксів не підлягає подальшому словотворчому аналізу. Суфікс – деривативний (похідний) елемент наприкінці слова (між коренем і закінченням), який є або був продуктивним елементом словотвору. Суфікс має лексико-семантичне значення, проте не вживається відокремлено, тобто не має ознак окремої частини мови. Однак коли одне й те саме слово з різними суфіксами належить до однієї частини мови, то за допомогою суфікса розрізняються лексико-граматичні класи цих слів, наприклад, суфікси *-er* і *-est* для вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників: *bigg-er* – *the bigg-est*, *sweet-er* – *the sweet-est*. Суто семантичні зміни відбуваються в слові під час зміни суфікса й дозво-

ляють відносити це слово до однієї частини мови: collect-able, collect-ible. Нарешті, різні суфікси можуть утворювати як просту, так і подвійну опозицію різних частин мови, наприклад: cold – cold-ish (прикм.)–cold-ly(прислівн.)–cold-ness(імен.) [1, с. 73]. Префікс – це морфема, що стоїть перед коренем слова й модифікує його значення.

Висновки з проведеного дослідження.

Робота з науковими працями, енциклопедіями та словниками дала змогу дати відповіді на запитання, що були поставлені за мету: що таке морфема, її основне значення, засоби словотвору й уживання новоутворених слів. Виходячи із цього, можна назвати основні засоби словотвору (морфема, суфікс, префікс, аломорф і т. д.).

У сучасній англійській мові є багато запозичених суфіксів з інших мов, але левову частку все-таки складають власні суфікси. Звідси випливає, що суфіксація – важливий вид словотвору в англійській мові за типами, що склались історично.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арнольд І. Лексикология современного английского языка. М., 1959. С. 50–73.
2. Ахманова О. Словарь лингвистических терминов. М., 1969. С. 42–45.
3. Ботчук Е. Словообразование в современном английском языке. К., 1988. С. 46–50.
4. Кубрякова Е. Что такое словообразование. М., 1965. С. 12–15.
5. Леонтьев А. Семантическая структура слова. М., 1971. С. 79.
6. Мешков О. Словообразование современного английского языка. М., 1976. 332 с.
7. Мостовий М. Лексикологія англійської мови. Х., 1993. 300 с.
8. Зацний Ю. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя: Запорізький державний університет, 1998. 431 с.
9. Снікеєва С. Формування та функціонування нових словотворчих елементів англійської мови: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Запорізький держ. ун-т. Запоріжжя, 1999. 176 с.
10. Клименко О. Поповнення словникового складу сучасної англійської мови з нелітературних підсистем: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Запорізький держ. ун-т. Запоріжжя, 1999. С. 33.

УДК 811.111'342'42:659.1

ІНТОНАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ АУКЦІОНІСТА

Євдокимова І.О., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті проаналізовано особливості професійного інституціонального аукціону дискурсу, викладаються основні риси аукціону та його складові компоненти. Наводяться результати перцептивного аналізу інтонаційних особливостей (темпу, паузації, гучності) комуніканта-аукціоніста.

Ключові слова: професійний дискурс, інтонація, аукціон, темп, паузи, гучність.

В статье проанализированы особенности профессионального институционального аукциона дискурса, излагаются основные черты аукциона и его составляющие компоненты. Предлагаются результаты перцептивного анализа интонационных особенностей (темпа, паузации, громкости) коммуниканта-аукциониста.

Ключевые слова: профессиональный дискурс, интонация, темп, паузы, громкость.

Yevdokymova I.O. INTONATION PECULIARITIES AUCTIONEER'S SPEECH

The article focuses on the professional institutional auction discourse main features and components. The article reports on the results of the perceptive analysis of the auctioneer's speech intonation peculiarities (tempo, pauses, loudness).

Key words: professional discourse, intonation, tempo, pauses, loudness.

Постановка проблеми. Сучасна комунікація постійно змінюється, поповнюється новими засобами ведення діалогу та впливу на співрозмовника. Різні галузі суспільного життя вже були досліджені досить ретельно, однак така галузь, як аукціон, ще не отримала достатнього вивчення з боку лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У міру того, як засоби комунікації змінюються кожного дня й стають усе більш технологічно витонченими, предмети мистецтва, згідно з О.Г. Мешковою, викликають інтерес дослідників усього світу [5]. Аукціон є предметом зацікавлення мистецтвознавців, шанувальників мистецтва, економістів і є засобом збільшення коштів. Він розглядається як сукупність дій комуніканта-аукціоніста, адресата – аудиторії й учасників торгів.

Питання, пов'язані з аукціоном, привертають увагу вчених багатьох галузей: юриспруденції (А.О. Діденко, О.М. Фоміних), економіки (С.В. Голованова), програмування (К.Б. Грибанова), інтернет-комунікації (М.П. Аровіна). Структуру дискурсу аукціону досліджує Д.С. Хвальнський, особливості мережевого аукціону аналізують О.О. Васін та П.О. Васіна, семантику терміна – О.В. Барабаш. Однак інтонаційна організація мовлення комуніканта-аукціоніста, учасника дискурсу аукціону дотепер не вивчена.

Отже, актуальність теми роботи визначається необхідністю виокремлення основних рис професійного інституціонального дискурсу аукціону та лінгвістичного аналізу мов-

лення аукціоніста з метою здійснення впливу на аудиторію, а також необхідністю вивчення інтонаційних компонентів мовлення аукціоніста.

У сучасній лінгвістиці велику увагу приділяють поведінці особистості в комунікативному просторі, у зв'язку з чим знаковим стає звертання до проблем комунікативного впливу мовця на адресата, що зумовлює інтерес до мовлення сучасного аукціоніста.

У роботі під аукціоністом, слідом за А.С. Сьоміною, розуміємо «офіційну особу, яка проводить аукціонний продаж» [8]. Аукціоніст є мовною особистістю, яка існує в культурному просторі та має певні характерні комунікативні ознаки.

Предмет статті становить дослідження інтонаційних засобів впливу задля досягнення вдалої комунікації в мовленні адресанта-аукціоніста.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у визначенні терміна «аукціон», виокремленні лінгвальних особливостей дискурсу аукціону, в аналізі інтонаційних особливостей мовлення аукціоніста-комуніканта.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед вважаємо за потрібне з'ясувати поняття «аукціон». Згідно з визначенням А.А. Шевельової, аукціон є «способом продажу будь-якого об'єкта, якому притаманні певні цінності, з метою отримання максимального прибутку за об'єкти, що продаються (оптимальний аукціон), або продажу об'єкта тому, кому він дійсно потрібний (ефективний

аукціон)» [16]. Крім того, аукціон, на думку А.Є. Іванова, являє собою спеціально організований, періодично діючий ринок, на якому здійснюються угоди купівлі-продажу шляхом цінового змагання між покупцями й на якому діють свої закони попиту та пропозиції. Аукціон характеризується наявністю одного або невеликої кількості продавців і, як правило, великої кількості покупців [2].

Словник Д.Н. Ушакова вказує на латинське походження терміна «аукціон» (лат. *Auctio*), що означає примноження [13]. Сучасний тлумачний словник також визначає латинське походження слова, але перекладає його як «продаж із публічного торгу» [1]. У словнику С.І. Ожегова досліджуваний термін «аукціон» поєднується з терміном «торги» й визначається як «публічний розпродаж, при якому покупцем стає той, хто запропонує найвищу ціну» [12].

Цей термін, як наполягає А.С. Сьоміна, пройшов довгий шлях і вживався в декількох варіантах: «аукціон», «авкціон», «акціон», і лише в XIX ст. перший варіант починає витісняти всі інші [8].

Аукціон можна віднести до певного виду дискурсу – до професійного дискурсу. Поняття дискурсу є багатоплановим і визначається в сучасній лінгвістичній теорії як складне комунікативне явище, якому, згідно з С.Л. Суворовою, поряд із лінгвальними характеристиками, які притаманні тексту, властиві й екстралінгвальні параметри, до яких відносять учасників комунікації, їхні комунікативні цілі, наміри, прагматичні установки, соціальні ролі, фонові знання умов спілкування (тобто інформацію про співбесідника, час і простір) [9].

У класифікації дискурсів науковець В.І. Карасик поділяє всі види на два основних типи: персональний (особистісно орієнтований), в якому мовець виступає як особистість у всьому багатстві свого внутрішнього світу; інституціональний, в якому мовець, на думку Н.В. Сухової, виступає представником певного соціального інституту [10].

Тож під інституціональним професійним дискурсом, до якого належить аукціон, розуміємо об'єктивно наявну динамічну систему смислової комунікації суб'єктів процесу торгів, що функціонує в середовищі аукціонного дому, який організовує аукціон. Це середовище включає учасників дискурсу (адресата), комуніканта-аукціоніста, мету аукціону, цінності, які виносяться на торги. Важливою умовою ефективності аукціону є правильне

проведення торгів комунікантом-аукціоністом і створення ним сприятливої для цього атмосфери.

Аукціон як вид інституціонального професійного дискурсу виступає як свідомо організований і керований комунікативний процес, який за умов дотримання низки правил і організаційних умов мовцем-аукціоністом забезпечує ефективність процесу продажу.

Діяльність аукціонів неможлива без головного діяча – аукціоніста, оскільки основне мовлення здійснюється завдяки йому [9]. Аукціоністом виступає «офіційна особа», комунікант, «який здійснює аукціонний продаж у присутності вповноваженого представника продавця» [11] і забезпечує порядок під час проведення торгів.

До структури дискурсу аукціонів, згідно з Д.С. Хвальнським, належать 5 етапів: відкриття аукціону; оголошення об'єктів продажу; підняття карток; установа ціни продажу за першою ціною та порядку продажу; оголошення переможця аукціону [14].

Практична частина роботи становить дослідження мовлення аукціоніста впродовж аукціону, який є видом професійного дискурсу. Дослідження та вивчення комунікативного портрета мовця-аукціоніста здійснене на основі відео- й аудіоматеріалу двох аукціонів: «*Christie's*» і «*Sotheby's*», що складає 25 хвилин звучання.

Згідно з отриманими результатами, аукціоністом, як правило, є чоловік п'ятдесяти років, який має охайний офіційний вигляд. Протягом аукціону він вдається до різних методів впливу на аудиторію, серед яких виокремлюють екстралінгвальні методи. Його мовлення є чітким, гучним, швидким і виразним.

Згідно зі справедливим зауваженням Л.С. Чикілевої, у публічній промові інтонація є усвідомленим і навмисним засобом впливу [15]. Ю.В. Ковальов стверджує, що інтонація є одним із найважливіших лінгвальних засобів вираження експресивності в мові, а її аналіз допомагає встановити особливості контекстуально-ситуативного й прагматично орієнтованого вживання висловів, їхню актуальність для умов дискурсу [4].

Темп промови поряд із мелодикою й інтенсивністю звуку є важливим звуковим фактором текстоутворення. Розмірковуючи над значенням часового параметра мовленнєвої інтонації, Н.Д. Светозарова наполягає, що часова протяжність мовленнєвих одиниць є необхідною умовою їх існування.

Для того, щоб та чи інша мовленнєва одиниця була реалізована та сприйнята слухачем, потрібен певний час, звісно, різний для всіх елементів [4].

Вивчення закономірностей інтонаційних засобів аукціонерів-комунікантів здійснювалося на основі перцептивного аналізу, тобто самим науковцем. У процесі перцептивного аналізу одним із досліджуваних елементів інтонації став темп комунікантів. Розглянемо його особливості.

Під час аукціону «*Christie's*» темп промови мовця спочатку помірний, потім зростає й наприкінці знову уповільнюється. Тож спостерігається хвильова зміна темпу. Згідно зі структурою промови тексти можна поділити на три етапи: початок, основна частина та завершення.

Під час вітання аудиторії (початок) темп дуже помірний.

Початок торгів в основній частині ознаменований дуже швидким темпом промови. Ще більше зростання темпу спостерігається під час звертання мовця-аукціоніста до когось із покупців, наприклад:

And 32 million dollars Mark has bidden now. | So against you, madam. ||

11 million | 12 million | 13 million | 14 million | ahead of you guys | and 14 million | and 14 million dollars now ||.

Наприкінці промови (у завершенні) можна відмітити дуже багато пауз, що сприяє вповільненню темпу.

Найбільший акцент робиться на вимові остаточної ціни перед ударом молотка, повтор остаточної ціни вимовляється після паузи зі значно меншим акцентуванням. Після цієї частини аукціону мовець називає номер учасника та дякує за торги.

На аукціоні «*Theriault's*» темп мовлення аукціоніста порівняно з колегою з «*Christie's*» є більш швидким. На початку тексту темп помірний, однак коли починається процес формування ціни (у основній частині), темп зростає та є досить швидким:

And 195. | And now looking for 200 000 on the floor. | And now looking for 210 to it. | And now in 210 000 go. | Now can you do it. ||

У цьому аукціоні спостерігаємо деяку зміну темпу – його уповільнення в основній частині, коли аукціоніст взаємодіє з аудиторією: у період часткового зникнення інтересу до подальшого зростання ціни:

I'm getting dirty looks. | 250 000. ||

The bad time. | Yes. | And 250 000. | Can you do it? ||

Тож можна говорити про хвильове зростання темпу, хвиль може бути від однієї до трьох. Останні фрази завершальної частини вимовляються досить повільно порівняно з попередніми фразами.

Одним із важливих інтонаційних компонентів є пауза. Е.Н. Ормаханова наполягає, що головною функцією пауз є членування тексту на фрази, синтагми, ритмічні групи, слова, а також вираження додаткових смислових і емоційних відношень у поєднанні з іншими компонентами інтонації. Довжина пауз залежить від темпу мовлення, яка, як правило, прямо пропорційна йому [7].

У ході перцептивного аналізу двох означених дискурсів аукціону була виділена певна закономірність використання пауз: найдовші паузи характерні в ситуації між вітанням покупців перед початком торгів, під час переходу з одного лоту до іншого, наприкінці аукціону під час визначення остаточної ціни. Застосування пауз середньої тривалості спостерігається перед зверненням до іншого учасника та перед вимовою нової ціни. У цілому протягом аукціону промова комуніканта-аукціоніста є майже безпаузальною, що створюється завдяки швидкому темпу промови та коротким дихальним паузам, що сприяє відбудовуванню ефекту наростання емоційної напруги.

У процесі спостереження паузації мовця аукціону «*Christie's*» було виявлено, що паузи відтворюються під час повтору числівників, які передають інформацію про ціну:

17 million | And 17 | 18 million is here. |

35 million | 35 million dollars | And still bidden | 36 million | 36 million. ||

Згідно з матеріалом дослідження найбільшу кількість пауз зафіксовано наприкінці торгів:

And selling. | Fair warning. | And 36 million dollars all down and selling. | 36 million dollars. ||

Для мовлення аукціоніста з аукціону «*Theriault's*» характерні деякі особливості під час відтворення пауз: звернення до гумору та до учасника аукціону, що вимагає сповільнення темпу та впровадження пауз (як правило, пауз середньої тривалості). Завдяки цьому прийому (неочікуваній емоційній поведінці мовця) відбувається вплив на адресата, причому звернення до реципієнта навіть може не виділятися паузою, як у наступному прикладі:

Florence, this is your chance ||

У наступній ситуації слово «*floor*» вимовляється виразніше за інші, після чого аукці-

оніст робить невелику паузу перед продовженням мовлення у швидкому темпі:

And 195. | And now looking for 200 000 on the floor. | And now looking for 210 to it. ||

Задля підвищення активності з боку реципієнта з метою вплинути на нього, адресант намагається прокоментувати ситуацію, яка склалася, тож він робить паузи майже після кожної фрази:

I'm getting dirty looks! | 250 000. | The bad time. | Yes. | And 250 000. | Can you do it? ||

Звертаючись до покупця під час очікування підвищення ставки, аукціоніст також робить паузи після кожного еліптичного речення, що додає напруження всьому дискурсу:

Florence. | Yes. | 270. | 280. ||

Слід зазначити, що ключові слова наприкінці торгів завжди оформлюються паузами:

290 000 once. | And 290 000 twice. | And sold! ||

Звуки мови характеризуються різною висотою та силою вимовляння. Згідно з Н.І. Нагайцевою й Т.О. Снегуровою сила звуку чи гучність залежить від амплітуди коливань голосових зв'язок (чим більша амплітуда, тим голосніше звук). Звуки однакової сили, але різної висоти сприймаються як звуки різної гучності [6]. Наступним етапом перцептивного аналізу стало вивчення цього інтонаційного параметру.

Згідно з отриманими даними слухового аналізу, для обох аукціоністів характерне гучне мовлення. Зростання гучності спостерігається на ключових змістовних словах.

У наступному прикладі ключовими словами є числівники, які вимовлені гучніше при швидкому загальному темпі, але синтагми сприймаються як ті, що звучать монотонно:

Selling up from 27 million dollars. | 27 million dollars. | 27 million dollars. | Yes. | Okay. | 27 million dollars. | 500 000. | 28 million. | One more again, madam. | 28 million dollars ||

Для створення впливу на адресата та додавання емоційної напруги ситуації темп може пришвидшуватися, але фрази звучать гучніше, що дозволяє мовцю привести ситуацію дискурсу до клаймаксу – фінальної точки комунікації – продажу лоту:

28 million dollars still up front against you here. | And selling this time. | All done at 28 million dollars. | For you, madam, 28 million dollars. | 743. | Thank you ||

Підвищення гучності вимови також спостерігається під час підвищення ціни новим

покупцем. Аукціоніст-комунікант вимовляє це гучніше та виразніше, немов закликаючи покупців до підвищення ціни та продовження торгів, наприклад:

– 36 million dollars on this telephone now. ||

– 18 million is here now. | And 18. | 19 million on a new place. |

Аукціоніст-мовець гучно вимовляє ключові слова наприкінці торгів, такі, як «*selling*» і «*fair warning*»:

And 36. | And selling. | Fair warning. | And 36 million dollars all down. |

Головною ознакою вимови комуніканта аукціону «*Theriatult's*» є дуже гучна та виразна подача інформації. Крім того, його промова насичена жартами, які вимовляються гучніше за інші слова. Аукціоніст жартує, звертаючись до когось із учасників торгів, вони оформлюються дуже емоційно, завдяки цьому на аукціоні відчувається дружня та невимушена атмосфера:

Florence, don't kill the messenger! ||

Наголос і підвищення гучності робиться заради привертання уваги аудиторії до закінчення торгів або є закликком до підвищення ціни та продовження аукціону.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, професійний інституціональний дискурс аукціону являє собою систему смислової комунікації суб'єктів процесу торгів, включає учасників дискурсу (адресата), комуніканта-аукціоніста, мету аукціону – реалізацію цінностей. Комунікативна дія реалізується через промову основного комуніканта: аукціоніста, представника певного аукціонного дому, мовленню якого притаманні такі інтонаційні ознаки: варіативність темпу (уповільнений на початку та на завершенні, швидкий і дуже швидкий – в основній частині); пауз (безпаузальне мовлення під час зміни ціни; найдовші паузи характерні в ситуації між вітанням покупців перед початком торгів, під час переходу з одного лоту до іншого, наприкінці аукціону під час визначення остаточної ціни) і гучності (загалом підвищений тон, посилюється на ключових словах).

Наступним етапом дослідження мовлення аукціоністів є проведення аудиторського аналізу, який допоможе підтвердити чи спростувати теорію про гармонійну організацію мовлення комуніканта-аукціоніста та виділити головні шкали, які допомагають створити мовленнєвий портрет мовця цього типу дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Большая советская энциклопедия: в 30 т. Гл. ред. А.М. Прохоров. Москва: Изд-во Сов. энцикл., 1969–1978. С. 221.
2. Иванов А.Е. Об использовании аукционов в государственных и муниципальных закупках. Вопросы государственного и муниципального управления. Москва: Изд-во Федеральный государственный автономный образовательный учреждение высшего образования «Национальный исследовательский университет «ВШЭ». 2010. № 2. С. 56–60.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Изд-во Перемена, 2002. 477 с.
4. Ковалев Ю.В. Прагматическая функция интонации в публичной политической речи: автореф. дис. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». М.: РУДН, 2008. 18 с.
5. Мешкова О.Г. Роль аукционных домов в деятельности современного арт-рынка. Культура и управление. Москва: Изд-во ФГНИУ «Российский институт культурологии». № 8. 2010. С. 57.
6. Нагайцева Н.И., Снегурова Т.А. Фонетика и фонология: конспект лекций для иностранцев. Харьков: Изд-во НТУ «ХПИ», 2013. 176 с.
7. Ормаханова Е.Н. Роль паузы как функционального компонента интонации в телевизионном дискурсе. Филологические науки, 2015. № 4 (13). С. 109–110.
8. Семина А.С. О происхождении и эволюции термина «аукцион» в русском языке. Известия высших учебных заведений. Проблемы полиграфии и издательского дела. Москва: Изд-во «Московский государственный университет печати им. И. Федорова», 2005. № 1. С. 104–114.
9. Суворова С.Л. Феноменология исследований понятий «дискурс», «педагогический дискурс». Образование. Педагогические науки. Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2012. № 15. С. 84–87.
10. Сухова Н.В. К вопросу о взаимодействии пауз колебания и кинетических фраз. Материалы XXXVII международной филологической конференции. Фонетика. 11–15 марта 2008 г., Санкт-Петербург / Отв. ред. Н.Д. Светозарова. СПб.: Ф-т филологии и искусств СПбГУ, 2008. С. 89–94.
11. Толковый словарь живого великорусского языка / гл. ред. В.И. Даль. Москва: Изд-во М.О. Вольфа, 1863–1866. С. 210.
12. Толковый словарь русского языка / гл. ред. С.И. Ожегов. Москва: Индрик, 2001. 328 с.
13. Толковый словарь русского языка: В 4 т. / гл. ред. Д.Н. Ушаков. Москва: Изд-во Государственный институт «Советская энциклопедия», 1940. С. 57.
14. Хвальнский Д.С. Оптимизация классических моделей аукциона в целях увеличения дохода аукциониста. Современная конкуренция. Москва: Изд-во Московский финансово-промышленный университет «Синергия», 2015. № 3. С. 67–81.
15. Чикилева Л.С. Когнитивно-прагматические и композиционно-стилистические особенности публичной речи: автореф. дис. доктора филологических наук: 10.02.04. М., 2005. 19 с.
16. Шевелева А.А. Аукционы: основные виды, механизмы, теории заговоров. Взгляды креативного общества. Москва: Изд-во Д.В. Николаева, 2014. № 1. С. 8–14.

УДК 811. 124`371`367.622:82-3`02

ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ ЗА ДОПОМОГОЮ ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ У РАННЬОХРИСТІАНСЬКІЙ ЛАТИНОМОВНІЙ ПРОЗІ: ЕПІТЕТ, МЕТАФОРА (НА МАТЕРІАЛІ «СПОВІДІ» АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА)

Жигало Н.М., викладач кафедри іноземних мов
Національний університет «Львівська політехніка»

У статті досліджено категорію оцінки в художніх засобах, зокрема епітетах і метафорах. На основі попередніх наукових праць запропоновані класифікації й охарактеризовані художні засоби, подані визначення та наведені приклади. Оцінка передусім розглянута на підставі критерію «добре/погано».

Ключові слова: категорія оцінки, художній засіб, епітет, метафора, семантика, позитивна оцінка, негативна оцінка.

В статье исследована категория оценки в художественных средствах, в частности эпитетах и метафорах. На основе предыдущих научных работ предложены классификации и охарактеризованы методы, представлены определения и приведены примеры. Оценка, прежде всего, рассмотрена на основании критерия «хорошо/плохо».

Ключевые слова: категория оценки, художественное средство, эпитет, метафора, семантика, положительная оценка, отрицательная оценка.

Zhygalo N.M. EXPRESSIONS OF EVALUATIVE VOCABULARY THROUGH MEANS OF FIGURATIVE LANGUAGE IN EARLY CHRISTIAN LATIN PROSE LITERATURE: EPITHET AND METAPHOR (BASED ON "THE CONFESSIONS" BY AURELIUS AUGUSTINUS)

The article explores the category of evaluation through usage of figurative language, epithets and metaphors in particular. Classifications are comprised with reference to previous research papers, where figurative language is described and followed with both definitions and examples. This evaluation is primarily considered on the basis of the "good/bad" criterion.

Key words: category of evaluation, figurative language, epithet, metaphor, semantics, positive evaluation, negative evaluation.

Постановка проблеми. Сьогодні категорія оцінки являє собою одну з найбільш цікавих і досліджуваних загальнолюдських категорій. З огляду на те, що вона закладена в людині самою природою й пов'язана з усіма видами її діяльності, вона є досить універсальною та вивчається науковцями з погляду філософії, логіки, психології й етики. Будучи аксіологічною категорією, оцінка визначається як специфічна форма відношення людини до дійсності, як схвалення або осуд різних явищ навколишньої дійсності незалежно від їх матеріального чи духовного походження. Проблемам оцінної лексики присвячені роботи як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів: Ш. Баллі, В. Виноградова, Є. Галкіна, О. Потєбні й інших. Вважають, що в основі оцінки лежить порівняння з нормою, унаслідок чого формується уявлення про «добре/погане». За такого підходу норма отримує ціннісну (аксіологічну) функцію: те, що відповідає нормі, кваліфікують як позитивне, а те, що виходить за її межі, – як негативне. Складність дослідження оцінки як лінгвістичної категорії полягає в її багатоаспектності. Вона постає передусім як проблема щодо засобів реалізації в конкретній мові. Проблема оцінки

становить інтерес у різних за своїм ладом мовах у межах певного засобу її вираження або в цілому, бо вона спирається на різні національні оцінні стереотипи. Універсальність же цієї категорії зумовлює **актуальність** її вивчення й у латинській мові. Незважаючи на визнання важливості емоційних чинників для вивчення мови, галузь дослідження категорії оцінки в латинській мові залишається однією з маловивчених і складних.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити й охарактеризувати художні засоби, а саме епітети та метафори з оцінним компонентом у творі «Сповідь» Аврелія Августина.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стилїстичне забарвлення художнього твору значною мірою визначається естетичними установками автора. Використання художніх засобів створює не лише неповторний стилїстичний малюнок твору, забезпечує його ритмічність, а й підпорядковується, насамперед, його глибинному смислові, авторській позиції. Художні засоби виявляють потенційні можливості, підсилюють оцінні якості мовлення, є засобом освіження й збагачення мови твору й ознакою авторського стилю [12, с. 11].

Enimmet – це стилістична фігура, троп, що є означенням чи обставиною в реченні як атрибут предмета, дії, стану й характеризується високою емоційно-експресивною зарядженістю, емоційністю й образністю [11, с. 404].

У мовознавстві виділяють два погляди на розуміння епітета з компонентом оцінки: «широкий» і «вужький». У широкому розумінні епітет – це будь-яке означення, що вживається для вирізнення предмета, думки, для називання думки – чи то постійної, узвичаєної, що часто повторюється й відома мовцям, чи то особливої, оригінальної, яку помітив тільки автор, що пов'язана з конкретним текстом, з індивідуальним авторським стилем. Друге – «вужьке», охоплює лише художні, емоційно-образні означення, що відзначаються оригінальністю, нечастим уживанням, індивідуальним змістовим наповненням [14, с. 3]. Однак, як зазначають укладачі «Словника епітетів української мови», межа між епітетами-означеннями досить умовна: нерідко звичайне, широкоживане означення набуває в художньому контексті нових асоціацій, нового естетичного змісту, перетворюючись на яскравий образ [14, с. 3].

Епітизація є явищем індивідуального художньо-словесного моделювання світу, способом зображення зовнішнього й внутрішніх портретів персонажів і формою виявлення безпосередньої авторської оцінки в художньому творі [5, с. 11].

Аналізуючи оцінний аспект «Сповіді» св. Августина, ми дотримуватимемось як широкого погляду на епітет, вважаючи ним будь-яке означення, яке вживається для позначення оцінної ознаки предмета, так і вужького, – вважаючи епітетом із семантикою оцінки тільки художнє означення.

Наше дослідження показало, що в «Сповіді» св. Августина кількісно переважають епітети «у широкому розумінні». Серед епітетних словосполучень цієї групи найчастіше вживаються лексеми на позначення Бога, людини й абстрактних понять, які стосуються переважно рис характеру. В епітетних словосполученнях на позначення Бога спостерігається позитивна оцінка, що зумовлено світоглядом і віросповіданням автора. Поняття «людина» розкривається через означення, в яких відображаються характерні особливості природи людей, їхні розумові здібності, поведінка й те, що зумовлює такі дії людини, тому тут переважає негативна оцінка автора. У вужькому розумінні оцінні епітети як

художнє означення передають атмосферу відчуттів, переживань, радості й інших емоцій, наявних у «Сповіді» Блаженного.

Таким чином, ми виділяємо дві групи оцінних епітетів: 1) епітети з позитивною оцінкою; 2) епітети з негативною оцінкою. Такий розподіл пояснюється тим, що художні означення дуже різні за своєю семантикою, а тому важко чітко поділити їх на окремі групи.

Зазначимо, що в «Сповіді» часто вживаються епітети, які створюють певний зоровий образ.

Перша група містить означення, які характеризують Господа, побожних людей і є **позитивно-оцінними** епітетами:

«*Quoniam iustus es, Domine*» (Aug. Conf. VII, 21) – «Тому, що Ти справедливий є, Господи».

«*Quia Deus es omnipotens et bonus*» (Aug. Conf. VI, 8) – «Бо Ти Бог всемогутній і добрий».

«*Cum tamen illa vidua casta, pia et sobria <...> mea mater, fidelis Tua*». (Aug. Conf. III, 11) – «Однак, коли ця чиста, побожна і твереза вдова <...> мати моя, Твоя вірна».

Аналізуючи епітети позитивної оцінки, відзначимо, що об'єктом оцінки може виступати не сама особа, а якісь її властивості, риси, частини тіла:

«*Potens imponere lenem manum ad temperamentum spinarum a paradise Tuo secluserum*» (Aug. Conf. II, 2) – «Ти, який можеш прикласти лагідну руку, щоб заспокоїти терня, відділене від Твого раю».

«*Et inde tamen manu validissima et misericordissima eruisti eum Tu*» (Aug. Conf. VI, 8) – «І звідти витягла його Твоя всемогутня і милостива рука».

«*Venirent ad eum laborantes et onerati et reficeret eos, quoniam mitis est et humilis corde*» (Aug. Conf. VII, 9) – «Щоб прийшли до Нього струждені і обтяжені і Він підбадьорив їх, бо Він лагідний є і смиренний серцем».

За допомогою оцінних епітетів Августин передає всю свою віру в Господа, прославляючи та вихваляючи Його могутність. При цьому у функції епітетів виступають прикметники в найвищому ступені порівняння: *summe, optime, potentissime, omnipotentissime, misericordissime et iustissime, secretissime et praesentissime, pulcherrime et fortissime, stabiliset inconprehensibilis, inmutabilis, mutans omnia, numquam novus, numquam vetus, innovans omnia* (Aug. Conf. I,4) – *найвищий, найкращий, наймогутніший, всемогутній, наймилостивіший і найсправедливіший, най-*

більш укритий і всюди присутній, найгарніший і найсильніший, сталий і непохитний, незмінний і такий, що все змінює, ніколи не новий, ніколи не старий, той, хто все відновлює.

Цей уривок зі «Сповіді» насичений такою кількістю епітетів, що важко уявити емоційний настрій автора та стрімке бажання передати його читачу. Складається враження, ніби Августин помістив в одне висловлювання чи не всі епітети, що й надалі вживає для характеристики Господа.

«Deus *altissime et dulcissime!*» (Aug. Conf. III, 8) – «Боже **Найвищий і Найсолодший!**»

«Tu, autem *altissime et proxime, secretissime et praesentissime!*» (Aug. Conf. VI, 3) – «Ту, однак, **Найвищий і Найближчий, Найпотамніший і Найприятніший!**»

Аналіз епітетних словосполучень із лексемами для вираження позитивної оцінки свідчить про їх притаманність Богу та побожним людям. У своїй «Сповіді» автор прагне дати оцінку всім, хто зустрівся на його життєвому шляху, і способу їхнього життя з тією метою, щоб читач відчув його ставлення до зображуваних у творі реалій. Важливо відмітити, що раніше питання оцінки було дуже спірним, на що й указує Н. Кислицина [9, с. 5], підкреслюючи, що оцінка вважалася занадто суб'єктивним і варіативним об'єктом і навіть таким, що не піддається серйозному аналізу, у той час як тепер оцінні установки вважаються виразними факторами для того, щоб пояснити складні й багаті явища мови. А. Капанова [8, с. 47] зауважила, що оцінку треба розуміти як вираження в мові емоційного ставлення мовця до предмета, який він описує, що спричинюється думкою, яка склалася про цей предмет.

Привертає нашу увагу й епітізація особистості самого автора, якій притаманна **негативна оцінка**:

«Et tamen, si *segnis* in discendo essem, *vapulabam*» (Aug. Conf. I, 9) – «Однак мене карали різками, коли я був **лінивим** до науки».

«Quid enim *miserus misero non miserante se ipsum*» (Aug. Conf. I, 13) – «Бо чи є щось жалюгідніше від **нещасливця**, який не милосердиться над самим собою».

«Сповідь» святого можна назвати антропоцентричним твором, бо вся вона просякнута переживанням і осмисленням автором свого життя, ставить центром уваги саму людину, що піддається різним впливам. Тому значна частина епітетів сполучається з лексемою *homo*:

«*Non homines perditos, sed caelestes deos videretur imitates*» (Aug. Conf. I, 16) – «Щоб здавалося, що наслідую не **безчесних людей**, а небесних богів».

«*Nam et de quondam dictum est vaecordi et nimis creduli homine*» (Aug. Conf. II, 5) – «Бо іноді сказано про **нерозумну і надто жорстоку людину**».

«*Itaque incidi in homines superbos et delirantes*» (Aug. Conf. III, 6) – «Так я потрапив між **пихатих і нищих людей**».

«*Quid faciet miser homo*» (Aug. Conf. VII, 21) – «Що ж робитиме нещасна людина?»

Крім цього, св. Августин послуговується епітетами із семантикою оцінки для характеристики суспільства, що його оточувало, і змальовує життя, яке було приготоване для нього:

«*Et vitae humanae procellosam societatem altius ingressus sum*» (Aug. Conf. I, 8) – «Я глибше увійшов у **бурхливе товариство людського життя**».

Серед епітетних словосполучень у «Сповіді» часто виступає лексема *via*, таким чином Августин характеризує земне життя:

«*Et multi ante nos vitam istam agentes praestruxerant aerumnosas vias*» (Aug. Conf. I, 9) – «І численні перед нами, живучи таким життям, підготували для нас **важкі дороги**».

«*Aerumnosas vias, per quas transire cogebamur multiplicato labore et dolore filiis Adam*» (Aug. Conf. I, 9) – «**Тернистий шлях**, яким ми мусили йти, примножуючи труднощі й страждання для Адамових синів».

«*Et adquiesco in reprehensione malarum viarum mearum*» (Aug. Conf. I, 13) – «І відпочиваю в осудженні **поганих (негідних) моїх шляхів**».

Епітети з негативною оцінкою автор уживає для позначення того, що перечить християнству, добру, Божим Законам:

«*Nonne ego in Te legi et tonantem Iovem et adulterantem?*» (Aug. Conf. I, 16) – «Хіба ж я у Тебе не читав про Зевса, **громовержця та перелюбника?**»

Абстрактні поняття, що вживаються в тексті «Сповіді» з епітетами, що містять компонент оцінки, часто стосуються емоційних станів і засобів вираження почуттів і волі людини:

«*Inimicum suum odio inmanissimo insectans*» (Aug. Conf. I, 18) – «Нападаючи у **найлютішому гніві** на свого ворога».

«*Et saevis terroribus ac poenis, ut nossem, instabatur mihi*» (Aug. Conf. I, 14) – «І мені

загрожували суворими та страшними карами, щоб я вчився».

«Hinc satis elucet maiorem habere vim ad discenda ista liberam curiositatem quam meticulousam necessitate» (Aug. Conf. I, 14) – «Із цього достатньо ясно, що кращою спонукою до навчання є **вільна цікавість, ніж боязлива необхідність**».

Для епітетів часом характерна метафоризація. Головною окрасою для таких епітетів, як зазначив Квінтіліан [1, с. 237], служить переносне значення:

«Valentibus legibus Tuis miscere salubres amaritudines revocantes ad Te a iucunditate pestifera, qua recessimus a Te» (Aug. Conf. I, 14) – «Твоїми **цілющими** законами умієш змішувати **цілющу** гірчицю, щоб покликати нас до Себе від згубної приємності, яка відвернула нас від Тебе».

Такого типу словосполучення можуть одночасно бути оксюморонами:

«O nimis inimica amicitia – seductio mentis investigabilis» (Aug. Conf. II, 9) – «**О вельми неприязна** приязне, **неосяжна** звабносте розуму».

Як зазначає І. Бабій, художньо-образні означення в складі дескриптивних номінацій посилюють їх виражально-експресивний потенціал, фіксують певну ознаку референта дескрипції шляхом формулювання її за допомогою нестандартної, незвичної лексики, дозволяють передавати ту чи іншу оцінку об'єкта й сприяють тропеїзації і, як наслідок, естетизації контексту [4, с. 8].

Метафора. Характерним для художньої мови є розширення семантики лексем, виявом чого служить поява в мові більшої кількості семем із метафоричним значенням. Метафора – це найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови, семістична закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої на неї в якомусь відношенні [11, с. 326–327]. Вона є універсальним механізмом, у ній укладені не тільки образне уявлення й інформація про оцінку, але й вираз деякого почуття-ставлення, усвідомленої емоції, наприклад, презирства, зневаги, або навпаки, поваги, захоплення і т. п., а також стилістичне забарвлення.

Основи теорії метафори були закладені ще в античну епоху Аристотелем, Квінтіліаном, Цицероном, Деметрієм та ін. У сучасній вітчизняній лінгвістиці є велика кількість робіт, містять аналіз метафоричного значення слова, авторами яких є Н. Арутюнова [3], О. Вольф [7], В. Телія [13].

Метафоричне словотворення відбувається на базі загальноновживаної лексики, загальнономовних асоціацій. Для метафоричних словосполучень характерна логічно несумісна синтаксична сполучуваність слів. Розрізненням метафоричних і неметафоричних словосполучень є звичність/незвичність семантичного зв'язку між словами. Цікавим є погляд В. Виноградова [6, с. 3–29] на метафору як на «нову семантичну функцію». У вільному синтаксичному словосполученні обидва слова мають первинне лексичне значення. У метафоричних словосполученнях відбувається «семантична переструктуризація», у результаті якої слова набувають якісно нових синтагматичних і функціональних характеристик і зазнають певних семантичних змін. Важливим у з'ясуванні природи метафори є врахування контекстуального оточення метафоричного словосполучення, а також різноманітних позамовних ситуацій, які репрезентують певну суму знань про світ, що їх має автор, який творить. Можливі різні форми граматичного вираження метафори. Найчастіше вона виражається дієсловом і його формами або ж прикметником (метафоричний епітет). Метафорична система мовних засобів є багатогранним явищем, яке органічно влітається в індивідуально-художнє мислення письменника, розкриваючи особливості світосприйняття й творчу індивідуальність митця.

В. Корольков виділив 4 семантичні типи метафор за видами асоціативної подібності наділення ознак: 1) «неживому – живе»; 2) «неживому – неживе»; 3) «живому – живе»; 4) «живому – неживе» [10, с. 795]. Спираючись на цю класифікацію, у досліджуваних книгах «Сповіді» ми виявили метафори типу «неживому – живе». Така метафоризація у св. Августина є дуже цікавою та незвичною, оскільки позначає сферу християнських цінностей, людських чеснот або ж навпаки, протилежні їм поняття. Серед тематичних груп метафоричних словосполучень для нашого дослідження ми виділили такі групи: 1) метафори для вираження негативної оцінки; 2) метафори для вираження позитивної оцінки.

Розглянемо першу групу метафоричних висловлювань:

«Et nunc erues de hoc inmanissimo profundo quaerentem Te animam et sitientem delectationes Tuas» (Aug. Conf. I, 18) – «**І тепер вириваєш із цієї найглибшої безодні душу, спраглу розкошів Твоїх, яка шукає Тебе**».

Під словами «**спрагла душа**» автор має на увазі цілісну людину. Можна припускати, що

йдеться про душу юного Августина, який тоді ще не знав, що насправді його пустоту може заповнити лише Господь, а не розпуста чи игри.

«Deus solus magnus, lege infatigabili spargens poenales caecitates supra inlicitas cupiditates» (Aug. Conf. I, 18) – *«Боже Єдиний, Великий, що невтомним правом сієш караючу сліпоту над недозволеними пристрастями».*

«Non curavit hoc, quia metus erat, ne impediretur spes mea conpede uxoria» (Aug. Conf. II, 3) – *«Вона через страх не потурбувалася про те, щоб подружні пута не закутували надію, яку покладали на мене».*

Щодо граматичного вираження метафор у досліджуваних книгах «Сповіді», варто зауважити, що переважають дієслівні метафори. У цьому зв'язку слушно пригадати вислів Аристотеля, який говорив, що найкраща метафора – так звана «метафора дії», коли неживі предмети сприймаються як живі [2, с. 668].

Переходячи до метафор із позитивною оцінкою, які належать до другої групи, відзначимо, що їхня оцінна функція полягає в тому, що вони є прекрасним засобом впливу на читача. Образ, нова метафора в тексті самі по собі вже викликають емоційно-оцінну реакцію. Розвиток значень примножує різноманітність найменувань для одних і тих самих реалій, денотатів, понять, сприяє поглибленню їх характеристики, підсилює експресію, вносить нові оцінні моменти:

«Et circumvolabat super me fidelis a longe misericordia Tua» (Aug. Conf. III, 3) – *«І кружляє наді мною здалека вірне милосердя Твоє».*

«Quod tamen Christiana et vera pietas consequenter repellit et damnat» (Aug. Conf. IV, 3) – *«Які, однак, християнська і справжня побожність послідовно відштовхує й осуджує».*

«Non vacant tempora, nec otiose voluntur per sensus nostros: faciunt in animo mira opera» (Aug. Conf. IV, 8) – *«Години не проходять намарно по наших почуттях: вони творять у нашій душі дивні речі».*

Висновки з проведеного дослідження. Художньо-естетична цінність «Сповіді» Аврелія Августина твориться завдяки художнім засобам, які відзначаються творчою оригінальністю, глибоким змістом; але насамперед Аврелію Августину вдалося передати

негативну чи позитивну оцінку, що закладена у висловлюванні. У цій роботі ми дослідили епітети, що становлять собою найбільшу групу художніх засобів; розглянули й описали два погляди на їхнє розуміння з компонентом оцінки: широкий і вузький; виділили 4 семантичні типи метафор за видами асоціативної подібності наділення ознак і виявили утворення метафор за асоціативною подібністю «неживому – живе». Відзначимо, що використання стилістичних фігур дозволило автору глибше розкрити зміст, виразити оцінку та посилити емоційність висловлюваного.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Античные теории языка и стиля (антология текстов) / под. общ. ред. О. Фрейденберг. СПб.: АЛТЕЙЯ, 1996. 349 с.
2. Аристотель. Поэтика. Сочинения: В 4-х т. М., 1983. Т. 4. С. 45–680.
3. Арутюнова Н. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. М.: Наука, 1988. 339 с.
4. Бабій І. Семантика, структура і стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові (на матеріалі малої прози В. Стефаніка, М. Коцюбинського, М. Хвильового): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 1997. 21 с.
5. Братусь М. Структура, семантика і стилістичні функції епітетів в художній прозі Івана Багряного: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2002. 16 с.
6. Виноградов В. Русский язык. М.: Высшая школа, 1972. 784 с.
7. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: підручник. К.: Либідь, 2006. 488 с.
8. Капанова А. Особенности синестетического использования имен прилагательных во французском языке. Сб. научных трудов МГПИИЯ им. М. Тореза. Вып. 194. Москва, 1982. С. 44–62.
9. Кислицина Н. Прикметники зі значенням загальної позитивної оцінки як фрагмент мовної картини світу (на матеріалі російської, української та англійської мов): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2002. 20 с.
10. Корольков В. Метафора. Краткая литературная энциклопедия. М., 1967. Т. 4. С. 794–797.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. К., 2006. 716 с.
12. Сологуб Н. Мовний світ Олеся Гончара. К.: Наукова думка, 1991. 139 с.
13. Телия В. Семантика экспрессивности. Семантические категории языка и методы их изучения: Тез. докл. Уфа: Наука, 1985. Ч. 1. С. 120–131.
14. Библик С., Ермоленко С., Пустовіт Л. Словник епітетів української мови. К.: Довіра, 1998. 431 с.

УДК 811.161.2+ 811.111'366]: 316.77

АНАЛІЗ СЛОВОФОРМ ІЗ АНГЛІЙСЬКОМОВНИМИ АФІКСАМИ В ДИСКУРСІ ЗМІ

Заєць В.Г., к. пед. н.,
доцент кафедри української мови

*Інститут філології
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Томіліна Ю.М., викладач англійської мови
*Університетський коледж
Київського університету імені Бориса Грінченка*

У запропонованій статті проаналізовано українськомовні видання перших десятиліть ХХІ століття. Зафіксовано погляди мовознавців на динаміку входження англійськомовних афіксів у дискурс сучасної періодики. Проілюстровано прикладами здатність засобів масової інформації впливати на думку читача, формувати суспільно-політичні погляди засобами дериватології. У межах аналізованих періодичних видань виявлено деривати з іншомовними афіксами на позначення осіб, подій, явищ, процесів державотворення.

Ключові слова: афікс, денотат, дериват, засоби масової інформації.

В предложенной статье проанализированы украинскоязычные издания первых десятилетий ХХІ столетия. Зафиксированы взгляды ученых-языковедов на динамику вхождения англоязычных суффиксов в дискурс современной периодики. Проиллюстрирована примерами способность средств массовой информации влиять на мысль читателя, формировать общественно-политические взгляды средствами дериватологии. В пределах анализируемых периодических изданий выявлены дериваты с иноязычными аффиксами для обозначения личностей, событий, процессов государственного устройства.

Ключевые слова: аффикс, денотат, дериват, средства массовой информации.

Zaiets V.H., Tomilina Yu.M. ANALYSIS OF WORD FORMS WITH ENGLISH AFFIXES IN DISCOURSE CHANGES

The article deals with Ukrainian-language publications of the first decades of the ХХІ century. The views of linguists on the dynamics of the introduction of English affixes into the discourse of modern periodicals have been shown. With the help of examples the ability of the media to influence the reader's opinion, to form socio-political views by means of derivatology has been illustrated. Within the analyzed periodicals, derivatives with foreign affixes have been identified in order to designate individuals, events, phenomena, processes of state formation.

Key words: affix, denotat, derivative, mass media.

Постановка проблеми. Зростання активності громадського та суспільно-політичного життя в Україні потребувало номінативних й емоційно-експресивних одиниць, які вплинули на динаміку мовних оцінок. Українськомовні медійні структури ілюструють здатність моделювати новотвори з англійськомовними афіксами для більш промовистої передачі трансформаційних процесів суспільно-економічного життя. Сучасна україністика поповнилася дослідженнями, що фіксують зміни в мовній практиці дискурсу ЗМІ, їхню динаміку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Продуктивність використання інтернаціональних афіксів у словомодельованні стала предметом наукових досліджень К. Городенської, О. Тараненка, Є. Карпіловської, О. Стишова, Л. Кислюк, М. Навальної, Т. Коць та ін.

Ґрунтовний аналіз тенденцій в українськомовному словотворі медійного дискурсу

висвітлений у наукових розвідках, зокрема в численних студіях розкриті стилістичні аспекти використання англійськомовних морфем [9], моделі словотворення [10; 11]. Відхилення у словотвірних моделях з іншомовними афіксами та компонентами від усталених зразків, їх аномальність студіюють К. Городенська [2], О. Стишов [10], Є. Карпіловська [4], Л. Кислюк [5], Т. Коць [6] та ін.

Огляд дискурсу сучасної періодики фіксує надуживання іншомовних компонентів, що є призвідниками зменшення питомо українських афіксів у похідних дериватах. Також дискусійною є думка, що англіцизми в українській мові не слід вважати «рейдерами» [3]. Ігнорування українськомовних формантів у подальшому матиме згубні наслідки на дериваційному полі медійного тексту, зокрема позначиться й на граматичній структурі української мови. Як слушно зазначає К. Городенська, «виваженого фахового ана-

лізу потребують ті зміни, яких зазнала українська літературна мова нібито об'єктивно, у зв'язку з активним розгортанням процесів світової глобалізації, що спричинили широке входження до її словникового складу запозичень із різних мов світу, та найбільше – з англійської» [2, с. 3].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати похідні деривати, що продукуються за допомогою інтернаціональних афіксів для посилення передачі трансформаційних процесів у соціумі, виокремити найчастотніші англійськомовні форманти в текстах ЗМІ, окреслити типові випадки порушення словотвірної норми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний медійний текст повідомляє не лише про що- й кого-небудь, а й впливає на думку читача, формує суспільно-політичні погляди.

Джерельною базою дослідження слугували українськомовні видання, зокрема «Літературна Україна», «Сільські вісті», «Слово просвіти», «Українське слово», «День», «Народна армія», «Україна молода», «Вечірній Київ», «Молодь України», «Газета по-українськи», «Селянська газета» (2000–2016 рр.).

У дериватах публіцистичного стилю досліджуваного періоду засвідчуємо вплив іншомовних запозичень на позначення результатів розвитку різних галузей народного господарства, соціальної сфери. Однак своєрідне «водопілля» іншомовних входжень загострило питання їх правописного унормування. У денотатах медійного дискурсу досліджуваного періоду помічений вплив нових запозичень на позначення результатів наукового й технічного розвитку галузей народного господарства, соціальної сфери, мистецтва, спорту та ін. Надуживання іншомовних морфем, на думку О. Стишова, є причиною інтернаціоналізації словотвірних формантів, «що мають загальноєвропейський або ширше – інтернаціональний характер» [10, с. 132].

В аналізованих медійних текстах окресленого періоду відстежуємо активне використання запозичених префіксів *де-, дез-, ре-*, наприклад: *дерегуляція, денационалізація, деколонізація, декомунізація, деморалізувати, демонтаж, депортація, деокупація, дерусифікація, децентралізація, дестабілізація, дезінформація, дезорієнтація, реекспозиція, реінтеграція, реінкарнація тощо*. У різних жанрах публіцистичного стилю такі

деривати якнайприродніше позначають процесуальність скасування, припинення або знищення чогось. Пор.: «У поспіху **декомунізацію** не поєднали з **деімпералізацією**» (СП, 10–16.02.2015), «**Декомунізована топоніміка з людським обличчям**» (СП, 10–16.03.2016), «**Народ бачить і відсутність люстрації, реальних реформ у більшості напрямів і навіть натяків**» (СП, 3–4.06.2016).

Надуживання префікса *анти-*, що в українській мовній системі є відповідником *проти- або а-* (анаціональний), позбавляє цілком природного звучання: *противупутінська коаліція, противконституційний закон, противкорупційне бюро, противтерористична операція* та ін. Натомість періодика ілюструє похідні деривати, що мають інтернаціональний компонент: «Чесний голос **антисвіту**» (ЛУ, 23.07.2015), «Свобода» *вимагає визнати антиконституційним закон Ківалова-Колесніченка*» (Газета по-українськи, 16.12.2016). У дискурсі ЗМІ також відстежуємо надуживання чужомовного препозитивного форманта *пост-*, що має заміник – афікс *після-*: *постгеноцидне, постсоціалістичний, постчорнобильська*. Пор.: «Ми розпрощалися зі **статусом постколонії**» (Газета по-українськи, 02.12.2016), «**Корупція і посткомуністична ментальність**» (День, 10–11.06.2016). Натомість питомі українські афікси *з-, о-* в сучасному медійному дискурсі рідковживані: *оподаткування; опівнічний бюджет*. Пор.: «Ми чомусь навіть і не думали **зукраїнізувати інформаційну сферу**» (СП, 31.12.2014); «**Це один організм, до ладу налаштований, злютований**» (СП, 29–31.12.2016).

У текстах ЗМІ відстежуємо тенденцію до витіснення українськомовних прикметників *колишній, помилковий, несправжній* і їх заміну експресивними еквівалентами іншомовних частин *екс-, квазі-, транс-*. Порівняємо в контекстах: «**Дочки іракського екс-диктатора Рагад і Рана отримали придулок у Йорданії, куди й прибули із Сирії з дев'ятьма дітьми**» (СВ, 05.08.2003); «**Експрем'єра вивезли з лікарні Укрзалізниці у Харкові**» (СП, 27.02. – 09.03.2014); «**Хіба ми забули, як із того «домашнього арешту» втекли хабарник екс-ректор Податкової академії Мельник, зрадники Батьківщини – керівні міліціанти деяких міст, інші діячі**» (ЛУ, 02.10.2014), «**Україна приєдналася до трансрегіональної морської мережі**» (НА, 15.12.2016), «**Амністія можлива тільки для громадян, які працювали у квазі-структурах так званих ДНР і ЛНР, не вбивць**» (Газета

по-українськи, 20.12.2016). Як бачимо, написання префікса *квазі-* в останньому прикладі суперечить чинним орфографічним нормам. Мовознавчі праці рекомендують похідні деривати з префіксом *квазі-* писати разом.

Дериваційне поле медійного дискурсу також фіксує збільшення дериватів, що представлені частково скороченими аббревіатурами з *євро-* на позначення таких груп: 1) політичні об'єднання, установи, організації (*Євросоюз, Європарламент, Єврокомісія, Євроконституція, Єврокраїни, Євромайдан, Євросуд, європолітика, Євроунія, єврогромадянство, єврохартія*). Пор.: «*Євросоюз готовий обговорити конкретний план дій щодо безвізового режиму з Україною*» (СВ, 26.05.2010); «*Є і кризи, на що український народ двічі реагував якнайгостріше – Помаранчевим і Євромайданом*» (ЛУ, 25.08.2016); 2) особи, причетні до діяльності комісій (*євробюрократ, євроделегат, євродепутат, єврокомісар, європрикордонник, єврокандидат, євромайданівець, єврочиновник*). Пор.: «*Єврочиновники також зосередять свою увагу на заощадженні енергії...*» (УК, 27.01.2009); «*Одеського євромайданівця Андрія Юсова побили за державну мову*» (СП, 23–29.07.2015); 3) назви документів (*євроатлантична заява, євробюлетень, євродекларація, євровіза, євроінституція, євростандарт, єврозакон, європротокол, європапери, єврокредити*); 4) грошові одиниці (*євродепозити, євродолари, євровалюта, єврооблігація, єврочек*); 5) абстрактні поняття, пов'язані з європеїзацією (*євробачення, євротертя, європеріод, європерспектива, євромрія, євроустремління, європоцентризм, євроракети, євроремонт*).

В умовах глобалізації помітні зростання номінативів, які висвітлюють проблеми екології, довкілля тощо. Так, через медійний дискурс потрапили в обіг лексеми з компонентом *еко-* (від екологічний): *екоосвіта, екокатастрофа, екосистема, екополітика, екопродукція, екорух, екотуризм*, які в похідних дериватах (наприклад, *екобезпека*) уживаються на позначення «стану навколишнього середовища». Пор.: «*Але якщо це управління, а також управління екобезпеки та ветеринарно-санітарні служби все-таки працюють, то обласні структури Держкомохорони надр та Держархбуднагляду захищати Закон, природу і людину не поспішають*» (МУ, 22.09.2000).

Тексти сучасного періоду ілюструють збільшення кількості запозичень з англійської

мови, що мають компоненти *арт-, бізнес-, бліц-, медіа-*. Дискусійним видається питання правопису цих англійських запозичень.

Сучасні мовознавчі праці фіксують понад 50 лексем із частиною *арт-* [1, с. 206, 213–214], які О. Стишов поділяє на декілька груп, що мають зв'язок із мистецтвом: 1) «позначення представників мистецьких угруповань, моделей, переможців конкурсів» [10, с. 80]; 2) «назви течій у мистецтві» [10, с. 261]; 3) «назви музичних заходів» [10, с. 262]. Як відомо, *арт-* «виступає частиною складного слова, що вказує на зв'язок із мистецтвом»: *арт-калейдоскоп, арт-куратор, арт-реальність, арт-десант, арт-центр*. Пор.: «*3 9 по 15 жовтня відбувся арт-десант митців з різних куточків України в зону АТО*» (УС, 21–27.10.2015).

Відповідно до норм чинного українського правопису складні слова з частинами, приєднаними до узуальних лексем, мають писатися разом, оскільки *арт-* є частиною прикметника *артистичний, мистецький* (англійською «*artistic*»). Вважаємо такі денотати (*артгалерея, артдиректор, арткультура, артпродюсер, артсалон та ін.*) утворені частковою аббревіацією, тому їх слід писати разом.

Складні конфігурації слів із першим незмінним компонентом стали проникати з публіцистичного в інші стилі, зокрема в художній, наприклад: *віце-спікер, бліц-коментар, бліц-турнір, бліц-новини, бліц-кредит, кафе-клуб, медіа-інфраструктура, панно-композиція, прес-клуб, рок-гурт, рок-марафон, рок-фестиваль, тайм-аут, ток-шоу, шоу-мен, шоу-бізнес, карт-бланш*. На ґрунті української мови такі деривати перетворилися на слова – вершини потужних словотвірних гнізд, що свідчить про їхню високу дериваційну активність і продуктивність уже в межах українського словотворення. Зокрема, Т. Коць пояснює це тим, що «мова преси часто підсилюється емоційно-оцінною функцією» [6, с. 76]. Пор.: «*3 9 по 15 жовтня відбувся арт-десант митців з різних куточків України в зону АТО*» (УС, 21–27.10.2015); «*Однак через вимушену затримку літака усі графіки професора зсунулись, він не встиг на дискусію про пропаганду в російських та українських ЗМІ – тому замість запланованої спокійної розмови Снайдер швидко відповідав на запитання у форматі експрес-інтерв'ю*» (УС, 23–29.09.2015).

Тенденції до скорочення номінативних одиниць у різних жанрах, сферах діяльності соціуму (мистецтво, культура) позначилися

на продуктивності універбатів, утворених шляхом поєднання усіченого слова – означення та повного слова – означуваного. О. Стишова цей процес називає лексикалізацією аброморфом [10, с. 158]. Проаналізуємо лексеми з компонентом **бізнес-**. Зауважимо, що різні часописи подають похідні деривати з компонентом **бізнес-** (*бізнес-англійська, бізнес-вершина, бізнес-еліт, бізнес-ідея, бізнес-консультант, бізнес-клімат, бізнес-план*) неоднаково, що призводить до розхитування орфографічних норм сучасної української літературної мови. Пор.: «Як почуває себе на цій бізнес-вершині?» (СВ, 08.07.2004), «Він звертається до нас – ми пропонуємо ідею і **бізнес-план** у певному регіоні» (УК, 01.12.2016), «Деякі потрапляють у приватні руки місцевих бізнесменів чи **бізнесових структур**» (СП, 10–16.12.2015). У дериваційному полі медійного тексту такі компоненти слід замінювати прикметниками *бізнесовий*. Як слушно зауважує К. Городенська, такі новотвори «деформують граматичну традицію української мови передавати атрибутивність за допомогою прикметника» [2, с. 7]. Потребують правописного унормування лексеми з морфемою **бліц-** (означає «короткий, дуже короткий, миттєвий, блискавичний»). Як відомо, похідні деривати, що утворені частковою аббревіацією, потрібно писати разом замість словосполучень, наприклад: коротке опитування (*бліцопитування*), короткий візит (*бліцвізит*), короткий огляд (*бліцогляд*), коротке інтерв'ю (*бліцінтерв'ю*) та ін. [2, с. 94–95] аборздобиранням українських синонімів до лексем: **бліц-** – «короткий» (*недовгий, нетривалий, короткотривалий, короткочасний, миттєвий, блискавичний, короткотерміновий, короткостроковий, стислий, швидкий та ін.*).

Дискусійним видається питання про юкстапозицію інтернаціональних компонентів із **медіа-**, що функціонують у дериваційному полі періодики на позначення «засоби масової інформації», як-от: *медіа-джерела, медіа-простір, медіа-ресурс, медіа-структура ЗМІ, медіа-клуб, медіа-клубівці, медіа-юристи, медіа-центр тощо*.

Отже, продуковані деривати з першими частинами **бізнес-**, **інтернет-**, **медіа-**, **онлайн-**, **піар-**, **поп-**, **рейтинг-**, **фітнес-**, **фолк-**, **шоу-** не вважаємо юкстапозитами, відповідно моделюємо похідні прикметники [2, 98–99].

Різноструктурні чужослова та гібридні вкраплення в дериваційному полі медійного тексту стали також ознакою сучасних інфор-

маційних новацій. Частина таких новотворів графічно передається англійською графікою: *e-декларації, e-архіви, e-мейл, FM-радіостанції, VIP-персони, fashion-індустрія, уїк-енд, web-адреса*.

Вважаємо, що надмірне використання іншомовних компонентів і їх графічне зображення інтернаціональними графемами також розхитує національну структуру української мови. Пор.: «Уже за традицією у третій уїк-енд вересня Львів відзначав свій День міста» (МК, 22.09.2000), «Сьомий **Мамай-фест**». Успішний!» (СП, 19–25.06.2014), «**КерамЛЕНД** – спеціально створене місце на території музею, де можна з користю розважатися всією сім'єю» (УС, 2–8.12.2015), «На екрані, коли демонстрували пересмішників із «95-го кварталу», камера часом показувала залу, при цьому спеціально вихоплювала **VIP-персон** із нього» (УС, 16–22.12.2015).

Дериваційне поле тексту ЗМІ активно поповнюється чужомовними афіксами **-ізм-, -изм, -іст, -ист**. У запозичених денотатах вони найчастіше позначають абстрактні поняття, зокрема релігійні, наукові, політичні, ідеологічні: *біблейізм, біблейістика, вандалізм, глобалізм, деспотизм, есеїзм, індивідуалізм, інтернаціоналізм, комунізм, конформізм, китаїзм, сіонізм, сепаратизм*. Пор.: «З'ясовується, у здичавілій літературній пуці водиться рідкісна дичина: **антиурбаністи, символісти, карнавалісти, епатажники, неокласицисти, контр-культурники, абсурдисти, різні представники ПМ-дискурсу – і то не все**» (СП, 21–27.01.2016), «Провокація на тлі українського китаїзму» (ЛУ, 26.07.2012).

Також збільшили продуктивність іменники іншомовного походження на позначення абстрактних понять – явищ суспільно-політичного життя з питомо українським афіксом **-ість**: *забюрократизованість, зарегульованість, нестабільність, корупційність, розбалансованість, конкурентоспроможність*: «У топ-5 іще увійшли **корупційність** судової системи, податки, сильна зарегульованість і **забюрократизованість**» (ЛУ, 13.08.2015).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, збагачення дериваційного поля українськомовного медійного тексту лексемами з інтернаціональними афіксами потребує ґрунтовного аналізу семантики, пошуків національних відповідників. «Неприродність» у передаванні словотвірних моделей, відхилення від усталених зразків призводить до порушення українськомовних граматичних

норм і традицій слововживання. Викладені в статті матеріали лише частково висвітлюють окреслену проблему. Заслуговують на подальше дослідження використання іншомовних афіксів у різних стилях української мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2011. 416 с.
2. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ: КММ. 2014. 124 с.
3. Громлюк І. Україніш. Мова-привид чи говірка майбутнього. Українська правда. URL: http://life.pravda.com.ua/society/2016/12/2/220965/view_print/.
4. Карпіловська Є. Норма в сучасному українському словотворенні: зразок і реальність. Культура слова. 2011. № 74. С. 43–51.
5. Кислюк Л. Сучасна словотвірна норма української мови: мовна практика та кодифікація. Українська мова. 2012. № 1. С. 52–66.
6. Коць Т. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі. К.: Логос, 2010. 303 с.
7. Навальна М. Динаміка лексики української періодики початку XXI ст.: монографія. К., Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго. 2011. 328 с.
8. Олексенко В. Словотворення в умовах глобалізації: поміна actionis із за позиченим формантом -ація, -ізація/-изація. Вісник ОНУ. Сер.: Філологія. 2014. Т. 19. Вип. 4(10). С. 96–103.
9. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови: Підручник. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2000. 248 с.
10. Стишов О. Українська лексика XX століття: (на матеріалі засобів мас. інформації): моногр. К.: Пугач, 2005. 388 с.
11. Тараненко О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX – XXI ст.): монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2015. 248 с.

УДК 821.111:655.262:161.26(084.1)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТОВОГО ПРОСТОРУ В МУЛЬТИМОДАЛЬНОМУ ВІЗУАЛЬНО-ГРАФІЧНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО КОМІКСУ)

Івасишин М.Р., аспірант

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

Стаття присвячена опису текстового простору в коміксі, а також поєднанню вербальних і невербальних елементів у ньому. Комікс як мультимодальний текст вимагає залучення двох типів модусів: тексту та малюнка. Завдяки поєднанню мовних і візуальних засобів досягається цілісне розуміння тексту, яке передбачає прагматичний вплив на читача. Упорядкування елементів у текстових блоках і їх послідовність відіграє ключову роль у подоланні бар'єру для розуміння тексту та побудови розповіді.

Ключові слова: текст, модус, комікс, зображення, вербалізація, візуалізація.

Статья посвящена описанию текстового пространства в комиксе, а также сочетанию вербальных и невербальных элементов в нем. Комикс как мультимодальный текст требует привлечения двух типов модусов, а именно текста и рисунка. Благодаря сочетанию речевых и визуальных средств достигается целостное понимание текста, которое предусматривает прагматичное воздействие на читателя. Организация элементов в текстовых блоках и их дальнейшая последовательность играет ключевую роль в преодолении барьера для понимания текста и построения повествования.

Ключевые слова: текст, модус, комикс, изображения, вербализация, визуализация.

Ivasyshyn M.R. PECULIARITIES OF TEXTUAL SPACE ORGANIZATION IN MULTIMODAL VISUAL GRAPHIC TEXT (BASED ON THE ENGLISH-LANGUAGE COMIC BOOK)

The article has been devoted to the description of textual space in the comic book, as well as the combination of verbal and non-verbal elements included in it. The comic book as a multimodal text requires two types of mode, namely text and picture. Through the combination of verbal and visual means, a holistic understanding of the text achieves a pragmatic impact on the reader. The organization of elements in text blocks, as well as their sequence, plays a key role in overcoming the barrier to understanding the information presented in the text and constructing a story.

Key words: text, mode, comics, image, verbalization, visualization.

Постановка проблеми. Мультимодальний текст творить людина, використовуючи як вербальний, так і невербальний компонент, що робить текст прагматично визначеним. Такий текст містить у собі синтаксично-семантичне наповнення. Текст сприймається правильно тоді, коли розглядаються всі його складові частини, як вербальні, так і невербальні. Ці частини є поєднаними елементами реальної комунікації, що робить текст єдиним цілим.

Ми живемо в інформаційній культурі, яка стає все більш візуальною, а зображення, колір і невербальні ресурси більше не використовуються в основному для розваг та ілюстрацій, вони швидше стають значущими для спілкування та формування значень. Сьогодні люди все більше контактують із текстами, які містять візуальні образи, незвичні наративні структури, складні елементи дизайну й унікальні формати [13; 15; 19]. Тому проблема впорядкування текстового простору та використання вербальних і невербальних засобів для створення конкретних значень привертає

все більшу увагу вітчизняних та іноземних лінгвістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему функціонування та використання вербальних і невербальних засобів досліджують у своїх працях такі вчені-лінгвісти, як Г. Кресс і Т. вен Люен, А. Гіббонс, Б. Голдстоун, Г. Кенненберг, С. МакКлауд, І. Бехта, О. Гладун, Н. Гудзь, Т. Лильо й інші.

Постановка завдання.

Мета статті – проаналізувати вербальні та невербальні засоби текстового простору і з'ясувати їхнє співвідношення в коміксі як візуально-графічному мультимодальному тексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зі швидким розвитком науки та техніки методи спілкування комунікантів сильно змінилися. Використання різних семіотичних ресурсів у спілкуванні показало, що значення реалізується не тільки через мову, але й через комплексне використання широкого кола семіотичних ресурсів, зокрема статичних і динамічних. Крім того, використання візуальних зображень у комп'ютерному інтерфейсі,

дитячих книгах із картинками, графічних романах, підручниках, журналах і рекламах вимагає одночасного використання письмового тексту, візуальних зображень і елементів дизайну.

Комікси є частиною інформації у формі друку, представленої суспільству. Комікси – це впливова медіаформа популярної культури. Протягом багатьох років комікси розглядалися лише як рекреаційне читання, однак зараз вони стали більш прийнятними як установлена форма літератури та мистецтва [11, с. 1]. Арт Шпігельман запропонував термін “comic”, щоб пояснити конотацію поєднання слів і зображень у центрі оповіді коміксу [20]. Дейл Джейкобз також зосереджується на формальних властивостях коміксів, щоб указати, що саме зіставлення зображення й слів і поєднання послідовного мистецтва й тексту для створення поняття робить комікс відмінним від інших видів тексту [14, с. 64]. Письмовий дискурс може сприйматися візуально, оскільки крім вербальних компонентів, він включає в себе безліч графічних елементів (колір, шрифт, формат тексту тощо). Саме це різноманіття включає в себе сучасне поняття мультимодальності тексту [4].

Детальне вивчення мультимодальності починається з праці Г. Кресса та Т. вен Люена. У спільній праці “Reading Images: The Grammar of Visual Design”, науковці привернули увагу багатьох лінгвістів до “складного чи мультимодального тексту”, який вони визначають як “будь-який текст, значення якого сприймається через більше, ніж одну семіотичну систему” [12, с. 183]. Кресс і вен Люен чітко окреслюють свою мету в дослідженні лінгвістики: «Ми повинні навчитися розуміти повідомлення автора на сторінці як цілісний текст. Тому ми наполягаємо на порівнянні мови та візуальних засобів. Ми намагаємося усунути бар’єри між вивченням мови та вивченням зображення» [12, с. 183].

Мультимодальна комунікація вимагає залучення кількох типів модусів одночасно. Насамперед це стосується поєднання вербальних і графічних засобів: текст і малюнок, текст і графічні допоміжні засоби, текст і засоби графодеривації, малюнок і текстовий супровід, текст і джерела ілюстративного характеру.

Зміст мультимодального тексту представлений за допомогою різних знаків – вербальних і візуальних, створюючи лінгво-візуальний феномен. Вербальний і візуальний елементи доповнюють один одного, утво-

рюючи єдине візуальне, смислове, функціональне та структурне ціле, яке формує прагматичний вплив на читача [1, с. 73]. У праці “Multimodal Discourse” Кресс і вен Люен виділяють чотири сфери мультимодальності: дискурс (соціально сформоване знання), дизайн (концептуальний аспект вираження, включаючи комбінацію семіотичних компонентів), створення (матеріал експлікації), поширення (шлях, через який продукт (текст) доходить до соціуму) [13].

Мультимодальний текст сприймається як полікодове утворення, яке містить засоби різних семіотичних систем, а це передусім взаємодія вербальних і візуальних компонентів. Найбільш широко використовуються такі візуальні засоби, як малюнки, фотографії, графіки, діаграми, картинки, схеми й інші [5]. Вибір візуального засобу залежить від таких характеристик, як жанр матеріалу, авторська інтенція, соціальний статус адресата, рівень його освіти, гендер, вік, а також сфера функціонування мультимодального тексту. Незважаючи на те, що засоби мультимодального тексту є різними, вони функціонують як єдине ціле [7].

Інформація, передана за допомогою візуальних засобів, сприймається краще, ніж за допомогою вербальних, і «може мати високий рівень вірогідності» [6, с. 115]. Однак думка І. Бехти щодо значущості вербальних і візуальних елементів значно відрізняється. За його словами, вербальна частина є більш насичена різною інформацією (порівняно з візуальною). У вербальному елементі інформація є більш зрозумілою та відкритою для сприйняття читача, оскільки саме вербальні елементи не мають ніяких передумов для утворення семіотичного бар’єра. Вербальні компоненти насправді містять найлегшу та найбільш засвоєвану й зрозумілу інформацію, яка є ще й конкретною. Функція візуальної частини полягає в ілюструванні інформації, переданої за допомогою вербальних засобів. Крім того, візуальна частина може створити нові поняття в поєднанні з вербальною частиною. Оскільки мультимодальний текст містить невербальні елементи, вербальні засоби збільшують імовірність передачі інформації читачеві. Саме візуальні елементи, особливо фотографії та малюнки, допомагають авторові привернути увагу читача й справити перше враження на нього [2, с. 89].

У коміксах більша частина текстового простору належить візуальним елементам,

тому малюнки привертають увагу читача більше, ніж вербальні засоби. Вербальна й візуальна складові частини не можуть існувати окремо, оскільки вони доповнюють одна одну. Завдяки паралельному сприйняттю вербальних і візуальних елементів читач отримує цілісну картину про події, які відбуваються в коміксі.

Візуальні системи надають різні потенціали та ресурси для формування значення. Читачі повинні ознайомитися з різноманітними шляхами, щоб розуміти та «читати» візуальні зображення [16]. Комікси легко зрозуміти, але важко визначити. Айснер використовує термін «нарративне мистецтво», щоб описати комікс. Цей термін пізніше уточнив Мак-Клауд, пояснюючи, що комікс – це «з'єднані ілюстровані й інші зображення в обдуманій послідовності» [17, с. 9]. Обидва визначення фокусуються на такій послідовності: комікс – це набір зображень, які сприймаються одне за одним для надання інформації читачеві.

Базою коміксів є так звані блоки, або плити в текстовому просторі, окремі кадри, розташовані в певному порядку. Зазвичай ці блоки мають прямокутні межі, але також можуть мати будь-яку форму або навіть не мати меж взагалі. Однак відсутність меж можлива тільки тоді, коли читач чітко розуміє, де закінчується один фрагмент і починається наступний. Зовнішні межі, як правило, порожні [22]. Кожний блок зазвичай містить ілюстровані зображення, зокрема (але не обмежуючись ними) малюнки, картинки, фотографії, тексти, мовні та текстові частини. Текстові блоки загалом читаються в такій послідовності, як і текст. Не всі комікси включають текст. Текст у коміксах може мати форму діалогу, наративу, коментарів, роз'яснення, зображення тощо. Знову ж таки, контекст є ключовим, оскільки без співвідношення тексту та зображення читач не може зрозуміти, що взагалі робить той чи інший фрагмент на сторінці.

Актуалізуючи проблему візуалізації графічного дизайну, О. Черневич стверджує, що «візуальна установка» необхідна для розуміння тексту, оскільки «вона робить візуальну сторону світу – об'єкт установки – вагомою та такою, що має сенс». Значення візуальної установки полягає в тому, що саме «візуальна установка подає людині світ через текст» [8, с. 18].

О. Черневич розглядає текст як семіотичне поняття: «У семіотиці текст може бути представлений через письмову й усну мову, послідовність скульптурних і графічних зобра-

жень, музичні фрази, архітектурні комплекси, жести, предмети побуту тощо». О. Черневич пояснює, що «візуальний текст – це будь-який об'єкт, який сприймається візуально як знакова система». «Функціонування візуального тексту як самостійного об'єкта пов'язане з графічним дизайном і прикладною графікою, де конкретна адресність інформації є необхідною умовою роботи» [8, с. 20].

Візуальна мова в графічному дизайні має свою певну структуру, яка складається з нескінченної конфігурації виражальних мовних засобів. Таким чином, візуальна мова – це мовна система, у якій використовуються візуальні повідомлення для збереження інформації. Такі повідомлення мають специфічні дискретні знаки (одиниці), які поєднуються в специфічні конструкції зі своєрідними характеристиками [3]. Візуальна мова в графічному дизайні – це презентація інформації через окремі знаки чи систему знаків, які визначають якість інформації. Насправді практика мультимодальної оповіді коміксів не обмежується об'єднанням слів і зображень. У коміксі застосовуються різні стилі та шрифти у вербальній частині, а також різні візуальні стилі й типи зображень у візуальній частині [18].

Використання зображень і тексту разом не є унікальною характеристикою коміксу, а методом, завдяки якому ці елементи взаємодіють один з одним. Саме впорядкування блоків у послідовності робить комікс відмінним від мультфільмів, які складаються тільки з одного великого блоку [21]. Комікси можуть включати або не включати текст і відрізняються від звичайних мультфільмів також тим, що створюють більш складну форму (найчастіше наративну) через послідовну просторову організацію.

Таким чином, ключова особливість коміксів – послідовність текстового простору. Читач повинен «подолати розрив» між зображеннями для того, щоб побудувати розповідь. Поєднання тексту та зображення надає багато переваг для розвитку навичок читача у виведенні логічного сенсу. Підписи до зображень у текстовому просторі можуть посилити значення ілюстрацій, надавати коментарі чи навіть іронічну різноманітність [10]. Хоча комікс розглядається як історія, він також може вважатися візуальним текстом. Це передбачає розуміння візуальних елементів зображень і того, як вони були відібрані художником для максимального збільшення їхнього впливу та привабливості.

У фрагменті № 1 коміксу “Captain America” інформація подається у формі друку через уживання як вербальних, так і невербальних засобів комунікації. Образ Капітана Америки, розташований у центрі сторінки, доповнюється вербальними засобами “CAPTAIN AMERICA CAPTURES SPY RING! CAPTAIN AMERICA NABS SPY! CAPTAIN AMERICA PREVENTS DAM EXPLOSION. WHO IS CAPTAIN AMERICA? CAPTAIN AMERICA... NATION’S #1 SPY BUSTER!” (рис. 1) [9].

Рис. 1. Фрагмент № 1 коміксу “Captain America”

Через поєднання вербальних і візуальних засобів у візуально-графічному тексті читач може отримати цілісне розуміння образу героя – Капітана Америки. Розташування елементів у текстовому просторі є одним із невербальних засобів графічної гри. Центральне розташування Капітана Америки у фрагменті № 1 робить його головним героєм коміксу, а вербальні елементи, які розташовані з усіх боків зображення Капітана, лише доповнюють зміст повідомлення про нього.

Висновки з проведеного дослідження. Завдяки поєднанню вербальних і візуальних елементів мультимодальний візуально-графічний текст є прагматично визначеним. Читач повинен навчитися розуміти текст

через поєднання всіх засобів, наявних у ньому. Зміст мультимодального візуально-графічного тексту реалізується за допомогою певного набору елементів, які доповнюють одне одного, утворюючи єдине візуальне, структурне та смислове ціле. За допомогою певних засобів можна здійснювати прагматичний вплив на комуніканта. У коміксі більшу частину текстового простору займають зображення, які привертають увагу читача більше, ніж вербальні засоби. У коміксі вербальні та візуальні елементи існують у єдності й не можуть існувати окремо. Тому тільки завдяки паралельному сприйняттю обох видів засобів презентується інформація та створюється цілісне значення повідомлення, яке хотів передати автор.

Перспектива подальших пошуків полягає в дослідженні конкретних вербальних і паралінгвістичних засобів мультимодальності в англomовному коміксі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анисимова Е. Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов). Вопросы языкознания. 1992. № 1. С. 71–78.
2. Бехта І., Карп М. Мультимодальні засоби когезії та когерентності у сучасних літературних казках: теоретико-методологічна інтерпретація. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія. 2014. № 3. С. 87–90.
3. Гладун О. До проблеми візуальної мови графічного дизайну України. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: Збірник наукових праць / за ред. В. Даниленка. Харків: ХДАДМ, 2009. № 5. С. 42–46.
4. Кибрик А. Мультимодальная лингвистика. URL: http://ilingran.ru/kibrik/Multimodal@Cog_Studies_2010.pdf.
5. Корда О. Креолизованный текст в современных печатных СМИ: структурно-функциональные характеристики: автореф. дис. ... канд. фил. наук: 10.01.10. Екатеринбург, 2013. 24 с.
6. Лильо Т. Інформаційний відеогедонізм та його вплив на локалізацію ідентичностей. Вісник Львівського університету. Сер. Журналістика. Львів, 2004. Вип. 25. С. 115–122.
7. Нежура Е. Новые типы креолизованных текстов в коммуникативном пространстве интернета. Теория языка и международная коммуникация. Вып. 12. URL: <http://tl-ic.kursku.ru/index.php?page=6&new=12>.
8. Черневич Е. Язык графического дизайна. Москва: ВНИИТЭ, 1975. 137 с.
9. (CAGAM) Captain America Golden Age Masterworks. Vol. 1 Comic book. URL: <http://www.readcomics.tv/comic/captain-america-golden-age-masterworks-vol-1>.
10. Comics and Literacy. State Library of Victoria. URL: <https://insideadog.com.au/sites/default/files/Comic%20books%20and%20literacy.pdf>.

11. Edmunds T. Why should kids read comics? 2006. URL: http://comicsintheclassroom.net/ooedunds2006_08_24.htm.
12. Gibbons A. Multimodality, cognition, and experimental literature, 6th ed. London: Routledge, 2014. 260 p.
13. Goldstone B. The postmodern picture book A new subgenre. Language Arts, 2004. Vol. 81, № 3. P. 196–204.
14. Jacobs D. Multimodal Constructions of Self Autobiographical Comics and the Case of Joe Matt's Peepshow. Biography, 2008. Vol. 31, № 1. P. 60–84.
15. Kress G. Literacy in the new media age. London: Routledge. 2003. 186 p.
16. Liu J. Visual Images Interpretive Strategies in Multimodal Texts. Journal of Language Teaching and Research. 2013. Vol. 4, № 6. P. 1259–1263.
17. McCloud S. Understanding comics: the invisible art. New York: Harper Perennial, 1994.
18. Pedri N. Mixing Visual Media in Comics. ImageText: Interdisciplinary Comics Studies. 2017. Vol. 9, № 2. URL: http://www.english.ufl.edu/imagetext/archives/v9_2/introduction/introduction.shtml.
19. Serafini F. Expanding perspectives for comprehending visual images in multimodal texts. Journal of Adolescent & Adult Literacy. 2011. Vol. 54, № 5. P. 342–350.
20. Spiegelman A. Co-mix: A Retrospective of Comics, Graphics, and Scraps. Drawn & Quarterly, 2013.
21. Tiemensma L. Visual literacy: to comics or not to comics? Promoting literacy using comics. World Library and Information Congress: 75th IFLA General Conference and Council: 23–27 August. Milan, Italy. 2009.
22. Visual Rhetoric/Visual Literacy: Writing About Comics and Graphic Novels. URL: <http://uwp.aas.duke.edu/wstudio>.

УДК 811.111.'42

ІНФОРМУВАННЯ ЯК МОВЛЕННЄВА СТРАТЕГІЯ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

**Кабірі М.Х., викладач кафедри
перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна**

Статтю присвячено аналізу однієї з мовленнєвих стратегій само презентації – інформативної стратегії. Виявлено, що тактиками цієї стратегії є повідомлення, нагадування, твердження. Установлені характерні риси самопрезентем, що реалізують ці тактики, за критеріями експліцитності/імпліцитності, специфіки концептуальних основ і комунікативних цілей; також визначено питому вагу кожної з тактик.

Ключові слова: самопрезентація, стратегія інформування, тактики, характеристики самопрезентем, питома вага.

Статья посвящена анализу одной из речевых стратегий – информативной стратегии. Выявлено, что тактиками этой стратегии выступают сообщения, напоминания, утверждения. Установлены характерные черты самопрезентем, которые реализуют данные тактики, по критериям эксплицитности/имплицитности, специфики концептуальных основ и коммуникативных целей; также определен удельный вес каждой из тактик.

Ключевые слова: самопрезентация, стратегия информирования, характеристики самопрезентем, удельный вес.

Kabiri M.H. INFORMING AS A SPEECH STRATEGY OF SELF-PRESENTATION IN ENGLISH DISCOURSE

The article focuses on the analysis of a speech strategy of self-presentation, namely, the informative strategy. The tactics of this strategy are argued to be stating, reminding, asserting. The characteristic features of self-presentemes that realize these tactics have been revealed proceeding from such criteria as explicitness/implicitness, specific features of conceptual basis and communicative goals; the weight of each tactic has also been established.

Key words: self-presentation, informative strategy, tactics, characteristic features of self-presentemes, weight.

Постановка проблеми. Явище самопрезентації цікавить дослідників ще з часів античності, коли його почали розглядати у філософському ракурсі [21]. У наш час самопрезентація залишається у фокусі уваги психології [19 та ін.], соціальної психології [22 та ін.], політології [10 та ін.] тощо. Чимало дослідників наголошує на міжпредметному характері цього об'єкта наукових спостережень [11 та ін.].

Набутий досвід вивчення самопрезентації в гуманітарних дисциплінах засвідчує таке: 1) неідентичність осмислення людиною власного «Я» та того «Я», яке людина презентує іншим, що пов'язує самопрезентацію з керуванням враженням, формуванням іміджу тощо [9 та ін.]; 2) стратегічний характер самопрезентації, її представленість низкою різних стратегій [20; 23].

У сучасних лінгвістичних розвідках розроблена концепція презентації людини в дискурсі, що включає й самопрезентацію [14]; самопрезентацію також розглядають як комунікативну [6] або дискурсивну стратегію, властиву як інституційним [1; 13; 17 та ін.], так і неінституційним [3] дискурсам. Але відкритими на цей час залишаються питання щодо статусу самопрезентації як дискурсивної стратегії, її когнітивних підвалин і

комунікативних цілей і засобів її вербального втілення.

У вирішенні цих питань у нашому дослідженні спираємося на розуміння дискурсивної стратегії, запропоноване в праці Т. ван Дейка [4] і розвинене з опорою на засади когнітивно-дискурсивної парадигми в розвідці І.Є. Фролової [18]. Це дає підстави трактувати самопрезентацію як локальну стратегію англомовного дискурсу, котра реалізується за допомогою певних мовленнєвих стратегій і бере участь у реалізації низки глобальних стратегій [7].

Актуальність дослідження, таким чином, визначена важливістю феномена самопрезентації, нагальною потребою подальшого розроблення проблематики стратегій дискурсу та використання положень когнітивно-дискурсивної парадигми, у світлі яких стратегія самопрезентації отримує аргументований і комплексний аналіз.

Об'єктом дослідження є висловлення самопрезентем, тобто такі, що виконують в англомовному дискурсі функцію презентації себе суб'єктом-мовцем.

Предметом аналізу є мовленнєві та немовленнєві цілі самопрезентації та вербальні засоби втілення цих цілей.

Матеріалом дослідження слугують автентичні англomовні художні твори, кінофільми та телесеріали, котрі репрезентують сучасний англomовний інституційний і неінституційний дискурс.

На цьому етапі дослідження увагу зосереджено на вивченні мовленнєвих стратегій САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ. У попередній розвідці схарактеризовано *метамовленнєву* стратегію, котра подана лише однією тактикою – *самопредставлення* (Кабірі).

Постановка завдання. Метою цієї статті є вивчення *інформативної* мовленнєвої стратегії САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ, а саме тактик і самопрезентем, що реалізують стратегічну/тактичні цілі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Засади та принципи аналізу. Під час аналізу мовленнєвих стратегій САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ відправною точкою слугує мовленнєва мета, котру виконує самопрезентема – висловлення, що на формальному рівні збігається з простим реченням. Це дозволяє співвідносити мовленнєву стратегію та мовленнєвий акт (далі – МА), адже мовленнєва мета самопрезентації фактично кореспондує з ілокутивною функцією висловлення.

Інформативна функція в термінах теорії МА приписується МА-репрезентативу [16 та ін.]. Водночас слід зауважити, що тактики мовленнєвої стратегії не завжди й не повністю збігаються з МА, як це засвідчено в аналізі стратегій і тактик судді в американському судовому засіданні, де інформативна мовленнєва стратегія імплементується за допомогою МА-репрезентативу (надання інформації) і МА-квеситиву (запит інформації) [8, с. 105]. Проте в нашому матеріалі не зафіксовано випадків самопрезентації, скерованої на запит інформації. Це дає підстави стверджувати, що *інформативна* стратегія САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ реалізується МА-репрезентативами.

Для з'ясування потенціалу тактик мовленнєвої стратегії пропонується прагмасемантичний критерій [8], на основі якого виокремлено тактики *повідомлення*, *твердження* та *нагадування*. Перші розрізняються за відміченою В.В. Богдановим [2] можливістю відсутності/нааявності у висловленні модальної рамки, котра виражає суб'єктивне ставлення мовця до пропозиції висловлення, на підставі чого й розрізняються *повідомлення*, котрі містять лише фактуальну інформацію, і *твердження*, які поєднують фактуальну інформацію з різними видами суб'єктивної модальності, окрім аксіологічної. *Нагаду-*

вання виокремлюється виходячи з характеру інформації: якщо повідомлення та твердження – це надання нової інформації, то нагадування – це надання інформації, яка є вже відомою адресатові [8, с. 135]. Усі перелічені тактики *інформативної* стратегії властиві САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ та піддані аналізу в нашому дослідженні.

Першим кроком такого аналізу стає встановлення питомої ваги кожної тактики в межах *інформативної* мовленнєвої стратегії.

На *другому кроці* виявлено характеристики самопрезентем, що використані для реалізації певної тактики, зокрема:

- з'ясовано, яку саме інформацію про суб'єкта-мовця містять ці самопрезентеми;

- виявлено спосіб подання інформації – прямий/непрямий, на основі чого самопрезентеми схарактеризовано як *експліцитні* чи *імпліцитні*, в останньому випадку також визначено, продуктом порушення якої максими (Грайс, 1985 р.) є імпліцитна самопрезентема;

- проаналізовано ментальне підґрунтя утворення самопрезентем; за умов, що в основі лежить одна з пропозиційних схем ідентифікаційного фрейму (схема персоніфікації, класифікації, характеристизації) [5], таку самопрезентемі схарактеризовано як *концептуально-автономну*; якщо ж під час утворення самопрезентеми має місце інтеграція цих пропозиційних схем або однієї із цих схем зі схемами інших фреймів (предметного, акціонального, посесивного, компаративного [5]), самопрезентемі визначено як *концептуально-гібридну*;

- досліджено мовленнєві цілі самопрезентем, на підставі чого їх схарактеризовано як *комунікативно-автономні* – такі, що реалізують одну мету на основі ментальної моделі – сценарію, який лежить в основі певного МА (Фролова, 2015 р.), і *комунікативно-гібридні*, котрі є продуктом концептуальної інтеграції таких ментальних моделей [12];

- встановлено зв'язок між самопрезентемами та комунікативними ситуаціями їхнього функціонування; самопрезентеми, які мають чітку прив'язку до певної ситуації, є *нелабільними*, а ті, що не мають жодної ситуаційної прив'язки, – *лабільними* [15]; крім того, виокремлено відносно *нелабільні самопрезентеми*, які мають прив'язку до декількох різних ситуацій, і *відносно лабільні*, що співвіднесені зі значною кількістю ситуацій, які мають певну спільну рису (приміром, ситуації фахового спілкування).

Третій крок полягав в узагальненні отриманих результатів шляхом з'ясування спільних і відмінних рис між самопрезентами, котрі реалізують різні тактики **інформативної** стратегії САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ. Таким чином, з'ясовано потенціал засобів реалізації досліджуваної мовленнєвої стратегії та його варіювання під час зміни тактичних цілей.

Тактики та засоби реалізації інформативної стратегії САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ.

Інформативна мовленнєва стратегія САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ в англійському дискурсі актуалізується за допомогою таких тактик: *повідомлення, нагадування та твердження.*

У межах **інформативної** мовленнєвої стратегії самопрезентації тактика *повідомлення* виявилася найбільш продуктивною; вона, як засвідчило наше дослідження, має найбільшу питому вагу, кількість її реалізації складає 67,4% (за 100% прийнято всі наявні в нашій вибірці реалізації **інформативної** мовленнєвої стратегії).

Реалізуючи тактику *повідомлення*, суб'єкт дискурсу надає інформацію про:

– професію, рід занять суб'єкта-мовця:

1. *"We're litigators"* (How to Get Away With Murder, Season 3, Don't Tell Annalise).

Знайомлячись із жінками в барі, чоловіки вдаються до **інформативної** мовленнєвої стратегії САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ, зазначаючи, що вони з другом – судові адвокати;

– посаду суб'єкта-мовця:

2. *"I'm her assistant, not her secretary"* (House MD, Season 2, Acceptance).

Доктор Грегорі Хаус (Gregory House) уранці вирішив привітатися зі своєю начальницею, та коли підійшов до її кабінету, побачив, що перед ним сидить молодий чоловік. Хаус у властивій йому саркастичній манері виразив свій подив тим, що в Кадді з'явився секретар; на це юнак, використавши **інформативну** самопрезентацію, відповів, що він – не секретар доктора Кадді, а її асистент;

– сексуальну орієнтацію, етнічну приналежність тощо суб'єкта-мовця:

3. *"I'm not gay!!!"* (Grey's Anatomy, Season 1, A Hard Day's Night).

У перший робочий день інтерни знайомляться один з одним. Один із них, подумавши що його вважатимуть за чоловіка з нетрадиційною сексуальною орієнтацією через його надмірну увагу до одягу, використовує **інформативну** самопрезентацію та повідомляє, що він не належить до цієї категорії людей.

4. *"Besides, I'm Korean"* (Grey's Anatomy, Season 1, The First Cut Is the Deepest).

Мередіт Грей (*Meredith Grey*) призначається лікарем до пацієнтки, яка родом із Китаю та не знає англійської. Мередіт просить про допомогу свою колегу та подругу Крістіну Янг (*Christina Yang*), думаючи, що, оскільки в неї азієцька зовнішність, вона володіє китайською. На це Крістіна (*Christina*), залучаючи тактику *повідомлення* **інформативної** мовленнєвої стратегії САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ, повідомляє Мередіт (*Meredith*), що вона не володіє китайською, тому що вона є етнічною кореянкою;

– ситуаційні характеристики:

5. *"I'm innocent, somebody is setting me up"* (Salt).

Агент ЦРУ Солт (Salt) стверджує, що в ситуації, яка склалася, хтось намагається «підставити» її, у той час як вона невинна.

Наведені приклади свідчать, що самопрезентеми, використані як засоби реалізації тактики *повідомлення*, є **експліцитними**, проте ці самопрезентеми можуть бути й **імпліцитними**, як у прикладах, поданих далі:

6. *"Crisis Negotiation Unit"* (J. Patterson, Step on a Crack)

(Crisis Negotiation Unit +> I'm the agent from Crisis Negotiation Unit).

Звертаючись до терористів, Пол Мартеллі (*Paul Martelli*) використовує імпліцитну самопрезентацію-повідомлення: він повідомляє, що є агентом відділу переговорів у надзвичайних ситуаціях.

У цьому прикладі імпліцитної самопрезентації має місце порушення максими кількості.

7. *"– Let me guess, you just got promoted to partner at Saatchi, and you're helping your friend celebrate?"*

– I got partner a long time ago, and my friend here is actually my girlfriend" (How to Get Away With Murder, Season 3, Don't Tell Annalise)

(My friend here is my girlfriend +> I am a lesbian).

Маючи на меті позбавитися від небажаних співбесідників у барі, Ів (*Eve*) вдається до імпліцитної **інформативної** самопрезентації й повідомляє, що в неї нетрадиційна сексуальна орієнтація, назвавши свою подругу своєю дівчиною. У цьому фрагменті має місце порушення максими способу вираження.

Усі розглянуті самопрезентеми, що використані в імплементації тактики *повідомлення*, ґрунтуються на пропозиційній схемі *класифікації* та є **концептуально автономними**.

Концептуально-гібридні самопрезентації-повідомлення трапляються okazionalно, причому вони утворюються в результаті інтеграції схеми класифікації ідентифікаційного

фрейму з локативною схемою предметного фрейму, наприклад:

8. “*I am a missionary from Madrid*” (D. Brown, The Da Vinci Code)

(I am a missionary + I am from Madrid).

У той самий час, серед самопрезентем-повідомлень наявні **комунікативно-автономні й комунікативно-гібридні**.

Наприклад, у поданих далі фрагментах (як і в усіх попередньо наведених прикладах) маємо **комунікативно-автономні самопрезентеми**, що виконують виключно функцію *репрезентативу-повідомлення*:

9. “*I am not an arms dealer*” (D. Brown, The Da Vinci Code).

Натомість у прикладах 10 і 11 самопрезентеми є **комунікативно-гібридними** – такими, що поєднують функції *репрезентативу* й *фатичного метакомунікативу* на основі концептуальної інтеграції ментальних моделей, котрі лежать у їх підґрунті:

10. “*Voice in the phone: I am a neurologist who has worked in football for years*” (Concussion).

Чоловік телефонує патологоанатому, котрий проводить власне розслідування щодо загибелі спортсменів. Маючи на меті надати допомогу в цьому розслідуванні, чоловік не вдається до *самопредставлення* – тактики **метамовленнєвої** стратегії самопрезентації, а одразу повідомляє про себе інформацію, яка засвідчує його спроможність посприяти розслідуванню. Таким чином, тут маємо самопрезентему, котра виконує одночасно інформативну та метакомунікативну (фатичну) функції.

11. “– *Yes, this is Detective Donowicz of the NYPD*” (Elementary, Season 1, The Rat Race).

Холмс (*Holmes*) і Ватсон (*Watson*) приходять на таємну орендовану квартиру. Подзвонивши в домофон і натрапивши на розпорядника будинку, Холмс (*Holmes*) представляється детективом поліції Нью-Йорка, щоб його впустили в будинок. Таким чином, використана Холмсом самопрезентема є інформативною, скерованою на повідомлення розпорядникові, значущою для подальшої діяльності інформацією. Водночас ця самопрезентема слугує для встановлення вербального контакту, а отже, частково залучає фатичну метакомунікативну функцію.

Різниця між **комунікативно-автономними** та **комунікативно-гібридними самопрезентемами-повідомленнями** проявляється і в їхніх ситуаційних характеристиках: якщо перші є **лабільними**, такими, що реалізуються в низці різних ситуацій, то другі – **від-**

носно нелабільними, вони, як свідчать наведені приклади, функціонують у ситуаціях «Знайомство», «Телефонна розмова», які передбачають установаження контакту та початок розмови з незнайомою людиною або ж початок спілкування телефоном.

Наступною розглядаємо тактику *нагадування*, оскільки вона є подібною до тактики *повідомлення* тим, що самопрезентеми-нагадування, за нашими даними, містять лише фактуальну інформацію. Ця тактика реалізується за допомогою самопрезентем-повідомлень у 31,6% випадків.

Тактика *нагадування* реалізується самопрезентемами, які, так само, як і самопрезентеми-повідомлення, містять інформацію про *соціальні характеристики* мовця, наприклад:

12. “*I wish I could, but I’m a healer*” (Grey’s Anatomy, Season 1, A Hard Day’s Night).

Кеті (*Katie*), дізнавшись про свій діагноз, просить свого лікаря Джорджа О’Меллі (*George O’Melly*) убити її, але той нагадує пацієнтці, що він лікар, той, хто зцілює, а отже, не може вбивати.

13. “*What do you want me to do, Rachel? I’m a cop*” (Hawaii 5.0, Season 1, The Long Goodbye).

Аналогічно до попереднього прикладу, у цьому фрагменті чоловік нагадує своїй дружині, що він поліцейський, а тому може діяти тільки в рамках закону.

У цих фрагментах мовець повідомляє адресатові про вже відомі останньому особистісні характеристики («лікар», «поліцейський»).

Зафіксовано також наявність самопрезентем-нагадувань, котрі містять інформацію про *ситуаційні характеристики* суб’єкта-мовця, наприклад:

14. “*I was only a visitor for a few weeks*” (A. Roberts, A Courageous Doctor).

Меггі (*Maggie*) нагадує своєму колезі Хьюго (*Hugo*), що вона не є постійним працівником шпиталю, а лише тимчасовим працівником за контрактом.

Тактика *нагадування* реалізується експліцитними самопрезентемами, наприклад:

15. “*I’m a lawyer. You’re a jerk*” (House MD, Season 2, Acceptance).

Експліцитними також є самопрезентеми в прикладах 12–15.

Також у реалізації тактики *нагадування* мовленнєвої **інформативної** стратегії самопрезентації задіяні **імпліцитні** самопрезентеми, наприклад:

16. “*You’re my boyfriend*” (Grey’s Anatomy, Season 2, Into You Like a Train)

(You're my boyfriend +> I'm your girlfriend).

У цьому прикладі в самопрезентемі-нагадуванні має місце порушення максими способу вираження.

У наступному фрагменті імпліцитна самопрезентема-нагадування утворена в результаті порушення максими релевантності:

17. *"And given the very real possibility that the young man is accessory to several horrific crimes, maybe "not a cop" is exactly what he needs at the moment, hmm? Ten minutes – that's all I ask"* (Elementary, Season 1, Child Predator)

(I'm not a cop,
He needs not a cop
He needs me).

Холмс (Holmes) просить детектива дати йому поговорити з хлопцем, підозрюваним у злочині, і припускає, що цей хлопець буде більш схильним розмовляти з ним, оскільки він не є поліцейським, отже, у цьому фрагменті міститься імпліцитна самопрезентема-нагадування (*I am not a cop*).

У межах тактики нагадування абсолютна більшість самопрезентем, як це ілюструють попередньо наведені приклади, є **концептуально-автономними**, побудованими за схемою класифікації. Оказіонально трапляються самопрезентемі-нагадування, що ґрунтуються на схемі характеристизації, наприклад:

18. *"I'm the pathologist on duty! I'm in charge of this!"* (Concussion).

У цьому фрагменті перша самопрезентема є експліцитною (*I'm the pathologist on duty!*), а друга – імпліцитною (*I'm in charge of this!* +> I'm the person who is in charge of this); обидві самопрезентемі побудовані на основі пропозиційної схеми характеристизації ідентифікаційного фрейму.

Так само, як і в межах тактики повідомлення, оказіонально зафіксовані **концептуально-гібридні** самопрезентемі-нагадування. Зокрема, у фрагменті 14 така самопрезентема є продуктом інтеграції пропозиційної схеми класифікації ідентифікаційного фрейму (*I was only a visitor*) і темпоральної пропозиційної схеми предметного фрейму (*I was here for a few weeks*).

У прикладі 19 **концептуально-гібридна** самопрезентема-нагадування утворена як результат поєднання пропозиційної схеми характеристизації ідентифікаційного фрейму та темпоральної пропозиційної схеми предметного фрейму:

19. *"I'm not the girl in the bar anymore, and you're not the guy"* (Grey's Anatomy, Season 01, A Hard Day's Night).

Усі самопрезентемі, задіяні в реалізації тактики нагадування, є **комунікативно автономними**, вони не поєднують функцію надання не нової, відомої фактуальної інформації про суб'єкта-мовця з іншими мовленнєвими функціями.

Звертаючись до розгляду лабільності/нелабільності самопрезентем, що імплементують тактику нагадування, слід наголосити на тому, що, як засвідчують наведені приклади, вони реалізуються в різноманітних ситуаціях інституційного та неінституційного типу. Водночас ці ситуації об'єднує наявність в адресата певного знання про особу мовця, котрий продукує самопрезентему-нагадування, що витікає з характеру інформації, котру містять ці самопрезентемі (не нова, уже відома). Це дає підстави стверджувати, що все широкое коло вживань самопрезентемі-нагадувань можна, узагальнюючи, схарактеризувати як ситуації *розмови зі знайомою людиною*. Зважаючи на надто загальний характер їхньої ситуаційної прив'язки, самопрезентемі-нагадування слід визначити як **відносно лабільні**.

На відміну від попередньо розглянутих, тактика **твердження інформативної** мовленнєвої стратегії самопрезентації імплементується оказіонально. У нашому дослідженні її реалізація суб'єктом-мовцем зафіксована в 1,4% випадків. Через незначну кількість фрагментів, що містять реалізацію цієї тактики, проаналізуємо конкретні приклади для того, щоб з'ясувати сутнісні характеристики самопрезентемі-тверджень.

20. *"I'm not going to be that woman. The one who breaks up a marriage"* (Grey's Anatomy, Season 02, Bring the Pain).

У цьому прикладі **експліцитна** самопрезентема-твердження містить пропозиційну складову частину, побудовану за схемою характеристизації (*I'm not the woman who breaks up a marriage*), і модусну складову частину – модальну рамку *волітивного* типу (*I'm not going to be that woman*). Ця самопрезентема є **концептуально** та **комунікативно автономною**.

21. *"I just can't believe I'm the reason that lunatic got his hands on Roberto's daughter"* (Elementary, Season 01, Child Predator).

Фрагмент 21 містить експліцитну самопрезентему-твердження, пропозиційна складову частину якої також побудована за схемою характеристизації ідентифікаційного фрейму (*I'm the reason that lunatic got his hands on Roberto's daughter*), а модальна представлена рамкою *алетичного* типу (*I just can't believe*

it). Указана самопрезентема **концептуально та комунікативно автономна**.

22. “Cristina, when we’re on duty, I can’t be your boyfriend” (Grey’s Anatomy, Season 02, Into You Like a Train)

(I can’t be your boyfriend +> I am not your boyfriend now, I can’t be).

Самопрезентема в цьому прикладі є імпліцитною (порушено максимум способу вираження). Крістіна Янг (*Christina Yang*) намагається використати свої близькі стосунки з Престоном Бьорком (*Preston Burke*) із метою асистувати йому на операції, але той заперечує, зауваживши, що зараз він не є її хлопцем і не може виступати в цій ролі під час роботи. Ця самопрезентема-твердження містить *алетичний* модальний компонент, вона побудована за схемою класифікації ідентифікаційного фрейму, котра поєднана з темпоральною схемою предметного фрейму, отже, самопрезентема є **концептуально-гібридною та комунікативно автономною**.

Самопрезентема-твердження не мають прив’язки до якоїсь ситуації або низки ситуацій, вони є *лабільними*.

Висновки з проведеного дослідження. Викладене дає підстави дійти таких висновків:

– **інформативна** мовленнєва стратегія самопрезентації реалізується тактиками *повідомлення, нагадування та твердження*, з яких тактика *повідомлення* має найбільшу, тактика *нагадування* – суттєву, а тактика *твердження* – незначну питому вагу; це свідчить, що самопрезентема, задіяні в реалізації цієї мовленнєвої стратегії, містять, як правило, фактуальну інформацію, переважно нову для адресата;

– у межах усіх трьох тактик зафіксовано експліцитні й імпліцитні самопрезентемами, але імпліцитні самопрезентемами, використані для реалізації різних тактик, є продуктом порушення тієї самої чи різних максим;

– інформативні самопрезентемами в основному є концептуально автономними, побудованими за схемою класифікації ідентифікаційного фрейму, в окремих випадках у реалізації тактик *нагадування та твердження* використовуються самопрезентемами, що ґрунтуються на схемі характеристики того самого фрейму; концептуально-гібридні інформативні самопрезентемами є оказіональними, вони зареєстровані в реалізації всіх тактик і утворені як результат інтеграції пропозиційної схеми ідентифікаційного фрейму з локативною чи темпоральною схемою предметного фрейму;

– інформативні самопрезентемами, як правило, комунікативно автономні, концептуально-гібридні наявні лише в межах тактики *повідомлення* та є продуктом інтеграції функцій МА-репрезентативу й фатичного метакомунікативу;

– самопрезентемами, що реалізують тактику *повідомлення*, є лабільними або відносно нелабільними; ті, що імплементують тактику *нагадування*, – відносно лабільними, а тактику *твердження* – лабільними.

Таким чином, характеристики самопрезентем, що реалізують різні тактичні цілі, частково збігаються/не збігаються.

Перспективою дослідження є аналіз **оцінної** мовленнєвої стратегії самопрезентації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богатирьова Є.В. Прагмастилістичні характеристики англійських передвиборчих політичних дебатів: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2014. 20 с.
2. Богданов В.В. Классификация речевых актов. Личностные аспекты языкового общения. Калининград, 1989. С. 25–37.
3. Булкіна А.В. Діалогічний любовний дискурс у творчості Томаса Гарді: прагмакогнітивний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2015. 20 с.
4. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. М.: Прогресс, 1989. 310 с.
5. Жаботинская С.А. Имя как текст. Когниция. Коммуникация. Дискурс: междунар. электронный сб. науч. ст. 2013, № 6. С. 47–76.
6. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва: ЛКИ, 2008. 288 с.
7. Кабірі М.Х. Загальна характеристика та типологія самопрезентем. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2013. № 1051. С. 123–128.
8. Кобзева О.О. Стратегії та тактики судді в американському судовому дискурсі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2017. 249 с.
9. Конструктор успеха. URL: <http://constructor.ru/uspeh/imidzh-cheloveka.html> (дата звернення: 21.11.2016).
10. Кузин Ф.А. Современный имидж делового человека, бизнесмена, политика. Москва: Ось-89, 2002. 512 с.
11. Лосев А.Ф. Диалектика мифа. Философия. Мифология. Культура. Москва, 1991. С. 21–186.
12. Матюхіна Ю.В. Розвиток системи фатичної метакомунікації в англійському дискурсі XVI–XX ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2004. 20 с.
13. Науменко Л.П. Сучасний англійський бізнес-дискурс: комунікативно-прагматичне та лінгвоконцептуальне моделювання: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2017. 515 с.
14. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса. Волгоград: Перемена-Политехник, 2004. 600 с.
15. Рахилина Е.В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость. Москва, 2008. 416 с.

16. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов. Новое в зарубежной лингвистике. 1986. № 17. С. 170–194.
17. Ущина В.А. Соціолінгвістична категорія доміантності та її реалізація в англomовному політичному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2003. 20 с.
18. Фролова І.Є. Регулятивний потенціал стратегії конфронтації в англomовному дискурсі: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04. Харків. 2015. 508 с.
19. Чигирин Т.О. Самопрезентація: визначення, види, стратегії, техніки. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної АПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології. Київ, 2012. Т. 24. Ч. 5. С. 245–253.
20. Шкуратова І.П. Самопрезентація. Психологія обшечення: енциклопедический словарь / Под обшечей ред. А.А. Бодалева. Москва: Когито-Центр, 2011. С. 138–139.
21. FAQ: Понятіе «Я» в філософії и культуріе. URL: <https://postnauka.ru/faq/34727> (дата звернення: 20.09.2017).
22. Goffman E. Presentation of Self in Everyday Life. Edinburgh: University of Edinburgh, Social Science Research Centre, 1956. 173 p.
23. Jones E., Pittman, T. Toward a General Theory Strategic Self-Presentation. Psychological perspectives on the self / J. Suls (Ed.). Hillsdale, NY: Lawrence Erlbaum, 1982. Vol. 1. P. 231–262.
4. Elementary. The Rat Race. URL: http://www.springfield-springfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=elementary&episode=s01e04 (дата звернення: 16.06.2017).
5. Grey's Anatomy. A Hard Day's Night. URL: http://www.springfield-springfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=greys-anatomy&episode=s01e01 (дата звернення: 16.06.2017).
6. Grey's Anatomy. Bring the Pain. URL: http://www.springfield-springfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=greys-anatomy&episode=s02e05 (дата звернення: 10.05.2017).
7. Grey's Anatomy. Into You Like a Train. URL: http://www.springfield-springfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=greys-anatomy&episode=s02e06 (дата звернення: 10.05.2017).
8. Grey's Anatomy. The First Cut is the Deepest. URL: http://www.springfield-springfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=greys-anatomy&episode=s01e02 (дата звернення: 10.05.2017).
9. Hawaii 5.0. Loa Aloha (The Long Goodbye). URL: http://www.springfield-springfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=hawaii-five-0&episode=s01e18 (дата звернення: 11.05.2017).
10. House MD. Acceptance. URL: http://www.springfield-springfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=house-md&episode=s02e01 (дата звернення: 11.05.2017).
11. How to Get Away With Murder. Don't Tell Annalise. URL: https://www.springfield-springfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=how-to-get-away-with-murder-2014&episode=s03e04 (дата звернення: 13.01.2017).
12. Patterson J. Step on a Crack. London: Headline Publishing Group, 2007. 600 p.
13. Roberts A. A Courageous Doctor. London, 2004. 185 p.
14. Salt, by Kurt Wimmer, Columbia Pictures. URL: http://www.springfield-springfield.co.uk/movie_script.php?movie=salt (дата звернення: 21.07.2017).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Brown D. The Da Vinci Code. London: Corgi Books, 2004. 593 p.
2. Concussion, by Peter Landesman, Columbia Pictures. URL: http://www.springfield-springfield.co.uk/movie_script.php?movie=concussion (дата звернення: 15.04.2017).
3. Elementary. Child Predator. URL: http://www.springfield-springfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=elementary&episode=s01e03 (дата звернення: 10.09.2016).

УДК 81'42

АНГЛІЙСЬКА МОВА: ПРОДУКТ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЧИ SELF-MADE?

**Клочко С.О., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Хмельницький національний університет**

Стаття являє собою спробу встановлення фактів подій історико-географічного та політико-економічного характеру, які формували передумови поширення англійської мови у світі. Окрему увагу з позицій еколінгвістичного та лінгвосинергетичного підходів приділено впливу процесів мовної глобалізації на стан мов.

Ключові слова: глобалізація, глобальна мова, мовні контакти, варіанти англійської мови.

Статья представляет собой попытку установить факты событий историко-географического и политико-экономического характера, которые формировали предпосылки распространения английского языка в мире. Отдельное внимание с позиций эколингвистики и синергетики языка уделено влиянию процессов языковой глобализации на состояние языков.

Ключевые слова: глобализация, глобальный язык, языковые контакты, варианты английского языка.

Klochko S.O. THE ENGLISH LANGUAGE: GLOBALIZATION PRODUCT OR SELF-MADE?

This article is an attempt to identify historical-geographical and political-economic backgrounds that have made their contribution to spread of English as a language of international communication. Special attention is devoted to how language globalization from the perspectives of ecolinguistics and language synergetics affects world languages.

Key words: globalization, global language, language contacts, English variants.

Постановка проблеми. Етапи нової та новітньої історії розвитку людства визначально характеризуються стрімким розвитком інтеграційних та уніфікуючих процесів в економічній, політичній, соціальній, культурній та інших сферах діяльності людства. Завдяки особливостям такого розвитку відбувається нівелювання та поступове стирання меж між націями разом із їх економічним і політичним ладом і культурою, створюється нове світове середовище. Лібералізація економічних процесів, формування єдиних нормативів і стандартів, світовий розподіл праці, міграція капіталу та трудова міграція, вільне пересування світом, доступність систем комунікації – це неповний перелік виявів глобалізаційних процесів, що відбуваються на всіх рівнях життя як окремих країн, так і світу в цілому.

Із позицій синергетики глобалізацію трактують як фазовий перехід (самоорганізацію) до нового порядку складноорганізованої системи з формуванням нових параметрів керування [1], завдяки чому відбувається перебудова мікро- і макрорівнів системи. Якщо світ розглядати як синергетичну систему, то серед її основних керівних параметрів слід назвати мову.

Очевидним є той факт, що новий світовий лад сьогодні визначає англійська мова, яка протягом останніх десятиліть набула статусу глобальної. Мовна глобалізація – це процес «надзвичайно активного взаємопроникнення

мов в умовах глобалізації» [10]. Такі процеси переважним чином залежать від геополітичних тенденцій і змін, які є безпрецедентно швидкими порівняно з інтеграційними процесами в інших сферах життя та діяльності людства. Це спонукає до ретельного вивчення історичних фактів із метою прогнозування майбутніх небажаних наслідків від можливих радикальних змін лінгвістичної ситуації у світі [3, с. 82].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблематика «мова і глобалізація» як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями різних напрямів (історики, політологи, соціологи, філологи та ін.) розкривається через призму досліджень історико-філологічного (Н.О. Базиляк, А.О. Кургузов, Н.Є. Пелагеша, D. Crystal, B. Kachru, R. Phillipson та ін.), еколінгвістичного (Б.М. Ажнюк, С.В. Дорда, М.Г. Кочетова, Л.В. Нуждак, П.О. Селігей, M. Halliday, R. Harré, P. Mühlhäusler, A. Stibbe та ін.), синергетичного (Т.І. Домброван, Л.С. Піхтовнікова та ін.) та інших напрямів у вивченні запозичень, мови медіа, мовної політики та мовних прав, дискурсів, збереження чистоти мови в умовах глобалізаційних впливів, а також значущості й історичного становлення зокрема англійської мови як глобальної мови науки та техніки, бізнесу й освіти, мови як бренду високого класу. Водночас аналіз доступних публікацій показав, що немає єдиної думки щодо наявності гли-

бинних причин того, чому саме англійська мова є спільною мовою спілкування у світі, так само, як і відсутній одноставний погляд щодо глобального статусу англійської мови. Отже, недостатньо розкритою поки залишається й низка запитань щодо того, як англійська мова сприймається у швидкоплинному сьогоденні; який шлях вона пройшла до того, як стати глобальною мовою; як цей шлях позначився на стані її підсистем; що чекає на англійську мову в майбутньому й т. ін. Ця низка запитань не є вичерпною.

Постановка завдання. Такий стан справ зумовив формулювання мети дослідження, яка полягає в пошуку відповіді на запитання: чому і як мовою глобалізації стала англійська мова, які наслідки така роль має як для її стану, так і для стану інших мов, які контактують із нею? Для досягнення мети дослідження передбачене вирішення таких завдань: установити історичні факти та передумови поширення англійської мови світом; виявити причини домінантної ролі саме англійської мови як спільного засобу спілкування в країнах як колоніального й постколоніального світу, так і в політичному житті постмодерністської епохи; прослідкувати тенденції щодо того, як результати мовних контактів англійської мови з іншими національними мовами відбиваються на її стані та на стані інших мов, з якими вона контактує.

Виклад основного матеріалу дослідження. Унікальною ознакою людської раси є наявність мови. Можливо, саме тому мові приділяється достатньо уваги науковцями, які досліджують її не лише як об'єкт філології, але й історії, політології, соціології, філософії та ін. Так, наприклад, у 2007 р. у стінах Стенфордського університету (США) науковці-антропологи реалізували проект, метою якого було відслідкувати історію всіх мов, які коли-небудь використовувало людство. У результаті досліджень було зроблено низку припущень, серед яких і те, що причиною різких якісних змін у житті стародавньої людини, яка проживала на території Африки, було заміщення примітивних форм спілкування (наприклад, мови жестів) людською мовою. Завдяки її появі наші доісторичні предки отримали змогу розвиватися як розумово, так і фізично, покращували свій побут, набували нових знань і навичок [5, с. 55].

Здавна люди пересувалися, зустрічали інших людей, за допомогою мови обмінювалися досвідом із ними; це тривало, допоки не розпочалися сучасні процеси глобалізації

в усіх сферах людської діяльності. Мовознавці, які ведуть свої дослідження в еколінгвістичному напрямі, виділяють три хвилі еколінгвістичної глобалізації мови. Так, перша хвиля мовної глобалізації відбулася з появою усної мови в той період, коли люди почали розселятися за межі Африки в регіони, де панувала зовсім інша мова спілкування, а тому мова людей, які прибули на нову територію, була приречена на руйнацію. Виникнення алфавіту й писемності, що маркувало трансформацію усної культури в писемну, супроводжувало другу хвилю мовної глобалізації. За таких умов із людьми пересувалася не лише їх усна мова, але й писемні пам'ятки, історії, вірування, моделі реальності, у яких вони жили. Племена рушали далі, але на місцях їхнього перебування залишалося писемне мовлення, яке не можна було так легко змінити, як усне, в умовах впливу зовнішнього середовища. Винайдення писемності відзначило початок поширення мови домінуючих поселень усвіті та подальше витіснення й заміщення місцевих мов. Третя хвиля мовної глобалізації відбувається на сучасному етапі розвитку людства. Еколінгвісти стверджують, що цій широкомасштабній хвилі притаманне розповсюдження не просто мови, а цілих дискурсів. Зазначається, що мова, опинившись у новому соціальному чи історичному середовищі, натрапляє на іншу мову. За таких обставин заміщення відбувається на користь тієї мови, яка більше представлена в системі освіти та медіа, а тому і є сильнішою [9, с. 3–5]. Очевидним є те, що глобалізація зумовила створення «загальнопланетарного ринку духовних цінностей, зокрема й мов, із розгалуженою системою «форматів», «брендів», «проектів» і т. ін.» [2, с. 24].

Не зайвим буде пригадати, що серед усіх мов, які використовували люди на різних етапах розвитку цивілізації, були грецька, латина, французька, арабська, іспанська, португальська; усі ці мови мали у свій час статус світових мов або мов, що використовувалися для міжнародного спілкування. Такі статуси закріплювалися за мовами через низку геополітичних і соціально-історичних причин, релігійних впливів чи впливу більш потужної іноземної держави. Мова традиційно ставала міжнародною через політичну та військову міць своїх носіїв. Однак цього не завжди було достатньо, тому що могутня військова держава впроваджує мову, але підтримує й поширює її економічно могутня держава [6, с. 9–10].

Варто додати, що англійська мова завжди перебувала в русі. З'явившись на теренах Англії в V ст., вона локально ширилася територією Британських островів, що відбувалося аж до VIII ст., відколи почався її рух на глобальному рівні, який посилювався у XVI ст. [6, с. 30]. Економічне зростання Великої Британії й США у XIX–XX ст. досягло світового рівня й підтримувалося появою нових технологій комунікації. Англійська мова підкорила світ так, як це не вдавалося жодній мові. За словами Д. Крістала, вона з'явилася в правильний час і в правильному місці [6, с. 9–10].

Утвердженню англійської мови як глобальної сприяли певні географічні, історичні, соціальні, політичні й економічні фактори. Маючи статус мови великої колоніальної держави – Великобританії, яка в період XVII–XIX ст. була найрозвинутішою країною світу завдяки промисловій революції, англійська мова була інструментом пропаганди філософії національної лінгвістичної єдності серед її колоній. Мова для британських колоній на різних континентах стала з'єднувальною ланкою між ними та державою-домініоном, а також слугувала спільним засобом спілкування на територіях колоній. Навіть після появи перших ознак розпаду Британської імперії багато нових незалежних багатомовних країн Африки проголошували англійську мову офіційною, щоб зберегти можливість безперешкодного спілкування між представниками корінних громад на державному рівні в межах новостворених країн. Цьому також сприяло визнання глобальної залежності економік, бажання мати можливість висловитися на міжнародній арені та прагнення до отримання доступу до світового ринку [6, с. 24]. Англійська мова мала особливий статус для колоній і через те, що вона стала мовою промислової революції, яка відбулася у Великій Британії. Завдяки знанням мови колонії отримували доступ до нових напрацювань у технологіях і транспортуванні. Розквіт перевезень також сприяв поширенню знань і англійської мови в цілому. Британський аспект промислового прориву призвів і до лінгвістичних змін – в англійській мові з'являлися тисячі неологізмів, що позначали науково-технічні терміни.

Переформатування способу життя людства в повоєнний період початку XX ст. й епоха модернізації вивели на лідерські позиції ще одну потужну державу – Сполучені Штати Америки; ці події посилювали позиції англійської мови. XX ст. також відзначилося

виникненням необхідності створення нових міжнародних організацій: Ліга Націй, ООН, НАТО. Згуртування людей різних національностей під єдиним прапором міжнародних об'єднань актуалізувало потребу в наявності єдиної мови для спілкування, оскільки застосування перекладу, що полегшував взаємодію людей, мало певні обмеження. Що більше лінгвістично змішаною (гетерогенною) є громада, тим менше її представники можуть покласти на перекладачів для налаштування процесу повноцінного спілкування між представниками різних лінгвістичних груп. До того ж утримання перекладачів і ведення документообігу багатьма мовами вимагало неабияких фінансових витрат. На шляху вирішення такої ситуації постало виникнення ідеї знайти спільну мову, що діятиме як *lingua franca*. Для міжнародних організацій високого рівня функції *lingua franca* виконувала спочатку французька мова, яку з часом витіснила англійська. Крім того, у другій половині XX ст. завдяки активізації глобальних інтеграційних процесів англійська мова набуває статусу офіційної або другої офіційної мови багатьох держав світу, стає надзвичайно необхідною в усіх сферах діяльності, що чинять вплив на життя сучасної людини, особливо у сферах науки та бізнесу. Завдяки появі сучасних надшвидких засобів комунікації (телефон, Інтернет) і транспортування (літаки) зростають міжкультурні контакти серед науковців і бізнесменів, політиків і пересічних людей, а спільна мова – англійська – сприяє їх порозумінню.

У цілому можна сказати, що поширенню англійської мови світом в історичному розрізі сприяли два фактори: експансія Британської імперії, яка сягнула свого апогею наприкінці XIX ст., і США як економічно потужної держави у XX ст. Сполучені Штати, на території яких сьогодні проживає в середньому 70% носіїв англійської мови, ще більше за Велику Британію сприяють розповсюдженню англійської мови [6, с. 59–60]. Графічно таку мовну експансію в 1985 р. представив американський соціолінгвіст Брадж Качру [7]. Він максимально, наскільки це можливо, урахував доступні відомості та побічні фактори й запропонував схему, яка у вигляді трьох концентричних кіл відображає історію руху англійської мови в часі й просторі та дає уявлення про наявність різних варіантів англійської мови у світі (рис. 1).

На рис. 1 можна побачити, що зміст «внутрішнього кола» відображає загальну кіль-

кість носіїв англійської мови, для яких вона є рідною. Це жителі Сполучених Штатів Америки, Великої Британії та Канади – до 380 млн, які, можна сказати, формують стандарти мови. Звідси англійська мова поширюється на представників «зовнішнього кола» – це жителі територій, що в минулому були колоніями й де історично сформовані варіанти англійської мови є офіційними державними мовами – країни Африки й Азії (загальною кількістю до 500 млн. осіб). Для них англійська мова є другою мовою спілкування.

Рис. 1. Три кола англійської за Б. Качру

«Коло збільшення» складається з громадян тих країн, де англійська мова використовується як іноземна (Бразилія, Китай, Україна,

країни Європейського Союзу) [7, с. 178]. У будь-якому разі населення, що належить до різних кіл, живе в середовищі, де англійська мова тим чи іншим чином використовується в повсякденному житті, часто співіснуючи з іншими національними чи місцевими мовами, є публічно доступною та відображає минулу чи сучасну національну ідентичність [6, с. 66].

Наше дослідження зосереджене також і на сучасному стані розвитку англійської мови як глобальної мови міжнародного спілкування, науки, бізнесу, туризму, політики, дипломатії, Інтернету й інших медіа. На новий статус англійської мови сьогодні вказують слова й словосполучення на кшталт *“World English”*, *“International English”*, *“Global English”*, *“English as a Lingua Franca”*, *“Globish”* і т. ін. Причиною тому є поступова втрата англійською мовою свого статусу колоніальної чи імперської, як її іноді називають. Сьогодні англійська мова вже не асоціюється лише з британцями чи американцями, вона перетворюється саме на глобальну мову, починає існувати окремо від націй-носіїв, набуваючи нової функціональної ролі, яка вже не має нічого спільного з політичною, економічною чи військовою міццю Великої Британії та США. Натомість розвивається (разом із багатьма іншими) новий варіант англійської мови, яким користуються ті, для кого вона є другою мовою, – ідеться про *Globish*. Його словниковий запас налічує не більше 1500 слів, його носії уникають культурно забарвлених висловлювань, метафор і скорочень, будують короткі речення, спілкуючись при цьому повільно [4]. Є побоювання, що через глобальні мовні процеси може бути втрачена вишукана класична англійська мова [4, с. 46].

У цілому описані тенденції можна пояснити законом фізики, який твердить, що будь-яка дія породжує протидію. Отже, глобалізація водночас сприяє регіоналізації, яка в розрізі мовної глобалізації реалізується через появу варіантів англійської мови в тих країнах і регіонах, де вона широко використовується в бізнесі, освіті, політиці, повсякденному житті, де вона має статус державної чи другої державної мови поруч із національною мовою. Поширюючись світом, англійська мова фрагментується на надзвичайно велику кількість місцевих варіантів, які отримали назву *“Englishes”* або *“Glocal English”* (від поєднання англійських слів *“global”* (глобальний) і *“local”* (локальний)). Сьогодні можна зустріти назви *“spanglish”* (Іспанія),

“singlish” (Сінгапур), “chinglish” (Китай), “tanglish” (Філіппіни) та ін. І це не викликає здивувань, оскільки мова – це синергетична мегасистема, яка постійно змінюється, відгукуючись на зміни в середовищі, в межах якого нею користуються [1]. Отже, потрапляючи в нове середовище, мова може певною мірою змінюватися й набувати рис, притаманних локальній мові. Із позицій еколінгвістичного підходу мова зазнає перетворень, щоб максимально підлаштуватися під нове середовище; процес адаптації відображається в появі інших, нових фонетичних зразків, лексичних одиниць, структур речення, навіть нових дискурсів [9, с. 2]. Глобалізаційні процеси сприяють активізації інших зрушень на тлі змін у культурі, релігії, світогляді, що в подальшому призведуть до певних змін у мові.

Питання мовної глобалізації в цілому й становлення англійської мови як глобальної зокрема наразі потребують прискіпливого вивчення. У світі сьогодні є дві основні позиції щодо глобальної мови. Перша позиція ґрунтується на визнанні фундаментальної цінності існування спільної мови для спілкування як неперевершеного світового інструменту надання безпрецедентних можливостей для розвитку, взаєморозуміння та міжнародної співпраці. Друга пов’язана з прагненнями будь-що зберегти монополію на національну мову та з пропагуванням фундаментальної цінності багатомовності як засобу збереження розмаїття історично встановлених культурних ідентичностей і кращого розуміння природи людського розуму та духу [4, с. 44; 6, с. 13–14]. Висловлюється також думка, що глобальна англійська – це продукт (код), яким для комунікації користуються громади на географічно віддалених територіях; процес, який допомагає в поширенні ідеологій; проект, метою якого є за замовчуванням стати мовою міжнародного спілкування та домінуючою мовою внутрішньонаціонального спілкування в якомога більшій кількості країн світу [8, с. 4]. Опоненти глобальної мови *lingua franca* на тлі прагнення зберегти монолінгвальність і монокультурність країн називають її мовою лінгвістичного імперіалізму, лінгвістичного панування, колонізації чи агресії, вдаючись до ізоляціоністських заяв [4, с. 47]. Але чи є в цьому сенс?

Вивчення іншого боку питання глобального поширення англійської мови привело нас до думки, що серед історико-політичних факторів, які сприяли становленню англійської

мови як основної державної чи другої державної в країнах із переважно колоніальним минулим, були й інші фактори, що сприяли її поширенню на територіях, які такого колоніального минулого не мають. До них належать не лише слабші або менш економічно розвинені країни (наприклад, країни Латинської Америки, Китай, Україна й ін.), а навіть більш економічно розвинені країни «першого світу» зі стійкими мовними традиціями, які були просто вимушені вдатися до широкого використання англійської мови через глобалізацію [6, с. 23–24].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, повертаючись до сформульованих вище завдань, у якості висновків доречно буде зауважити, що на тернистому шляху глобалізації англійська мова контактує фактично з усіма національними мовами світу, не лише змінюючи їх, але й змінюючись сама, генеруючи власні варіанти, що свідчить про нелінійний характер еволюції мови. Зазнають кількісних і/або якісних змін різні підсистеми мови (насамперед найдинамічніша лексична підсистема); також змінюються керівні параметри системи.

Питання розвитку мови взагалі й англійської зокрема відкривають перспективи для подальших досліджень. Шляхи наших подальших наукових розвідок передбачають установлення, систематизацію й аналіз обставин (еко-середовище), що супроводжують виникнення варіантів англійської мови, а також установлення факторів, що спричиняють такі процеси, в окремо визначених випадках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Домброван Т.И., Еникеева С.М., Пихтовникова Л.С. Синергетика в филологических исследованиях: кол. моногр. Харьков, 2015. 340 с.
2. Елистратов В.С. Глобализация и национальный язык. Вестник МГУ. Сер. 19. 2006. № 4. С. 21–27.
3. Лобанова Л.П. О языке науки в условиях глобализации. Филологические науки. 2007. № 2. С. 82–91.
4. Пелагеша Н.Є. Новый світовий лінгвістичний порядок та його вплив на комунікаційний простір в Україні. Стратегічні пріоритети. 2010. № 4 (17). С. 44–56.
5. Пешкова А.В. Актуальные проблемы современной лингвистики. Актуальные проблемы современной науки. 2012. № 2. С. 54–59.
6. Crystal D. English as a Global Language. Second Edition. New York, 2003. 212 p.
7. Kachru, Braj B. World Englishes and Applied Linguistics. Languages and Standards: Issues, Attitudes, Case Studies. Anthology Series 26. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED347791.pdf> (Last accessed 28.01.2018).

8. Phillipson R. Linguistic Imperialism of Neoliberal Empire. *Critical Inquiry in Language Studies*. URL: https://www.researchgate.net/publication/233176792_Linguistic_imperialism_of_neoliberal_empire (Last accessed 28.01.2018).
9. Stibbe A. Ecolinguistics and Globalisation. *The Handbook of Language and Globalisation*. URL: <http://eprints.glos.ac.uk/1913/1/Ecolinguistics%20and%20Globalisation.pdf> (Last accessed 28.01.2018).
10. Чумаков А.Н., Мазур И.И., Гэй В. Глобалистика. Энциклопедический словарь. Амстердам – Нью-Йорк, 2014. 531 с.

УДК 811.111'01:81'42

BIVALENCE OF TEMPORAL AND SPATIAL PREPOSITIONS IN PRESENT DAY ENGLISH

Kovbasko Yu.H., Candidate of Philology,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

The paper is focused on the notion of bivalence of temporal and spatial prepositions, which comprises functional-semantic, discursive and structural ties, which exist between preposition, its complement and dependent. In the course of the research it has been discovered that a traditional right-hand valence does not define a lexical unit as a preposition, in particular at the level of sentence or discourse. A complement, which is a center of the deictic temporal and space scale, is determined not by a preposition itself, but by its dependent element – discursive or lexical. Any prepositional complement is specified by an author's intention and a dependent element. Three types of prepositional complement have been distinguished – noun phrase, clausal and null complements.

Key words: bivalence, preposition, preposition complement, dependent.

В статті розглядається поняття бивалентності предлогів часу та місця, яке охоплює функціонально-семантичні, дискурсивні та структурні зв'язки, що існують між прийменником, його доповненням і залежним елементом. У ході дослідження було встановлено, що традиційна правостороння валентність не визначає лексичну одиницю як прийменник на рівні речення чи дискурсу. Доповнення, яке виступає центром часопросторової дейктичної шкали, визначається не власне прийменником, а його залежним елементом – дискурсивним чи лексичним. Прийменникове доповнення визначається інтенцією автора та залежним елементом. Визначено три типи прийменникового доповнення – іменникова фраза, підрядне речення, нульове доповнення.

Ключевые слова: бивалентність, прийменник, прийменникове доповнення, залежний елемент.

У статті розглядається поняття бивалентності прийменників часу та місця, яке поєднує в собі функціонально-семантичні, дискурсивні та структурні зв'язки, що існують між прийменником, його доповненням і залежним елементом. У ході дослідження було встановлено, що традиційна правостороння валентність не визначає лексичну одиницю як прийменник, зокрема на рівні речення чи дискурсу. Доповнення, що є центром часопросторової дейктичної шкали, визначається не власне прийменником, а його залежним елементом – дискурсивним чи лексичним. Прийменникове доповнення визначається інтенцією автора та залежним елементом. Визначено три типи прийменникового доповнення – іменникова фраза, підрядне речення, нульове доповнення.

Ключові слова: бивалентність, прийменник, прийменникове доповнення, залежний елемент.

Taking into account the phenomenon of anthropocentrism, which is an inseparable part of the latest linguistic research, the categories of time and place must be studied within the frames of cognitive linguistics as corresponding complex concepts, as by means of them a speaker perceives and interprets environment, both physical and cognitive.

Spatial and temporal relations belong to the basic ones, which are perceived by a person and are represented with the help of language forms [3, p. 6]. Such interpretation is realized in the fundamental metaphor “time is space”, which exists in the modern worldview [1, p. 22], while space is understood as a certain “sphere”, “field of objective reality”, where time is treated as imaginable space [4, p. 95].

In linguistics, the category of space is interpreted in the frames of functional grammar theory, as a cognitive category, which expresses spatial

relations with the help of verbal and non-verbal means of representation. Locative category is a semantic category, which interprets the concept of space [3, p. 6]. The same can be applied to the category of time, the interpretation of which “is possible via language: the notions of time and its qualitative filling, which are formed in the consciousness as a result of natural temporal experience, are implemented in sign forms and become language heritage” [1, p. 20]. The temporal category contributes to implementation of time notions in linguistics.

So, from the linguistic point of view in general, and functional semantics in particular, the research of interrelations between the units that represent locative and temporal categories is **of current interest**.

The **aim** of the paper is to establish functional and semantic and structural characteristics of temporal and locative prepositions at the

discourse level, which will help to ascertain the preconditions for the subsequent delimitation of temporal and spatial prepositions and adverbs.

In PDE grammar prepositions belong to the closed word classes, as they are limited by a group of lexical units “a hundred of which is in active use” [7, p. 127]. In general, linguists single out about 150 prepositions used in PDE [6, p. 6], on the basis of which and dictionaries [9; 10] 37 lexical units, which denote time and place and at the same time are interpreted in modern grammar both as prepositions and adverbs, have been selected, see table 1.

Lexical units given in Table 1 are divided according to the seme of time (14 units) and place (36 units), though it is obvious that the majority of them (13 units) combine these semes.

From the point of view of modern grammar the main divergence between the prepositions and adverbs is presence/absence of a noun phrase as a complement (NPC), as a preposition is treated as “a word, which denotes correlation between a noun or a pronoun and any other word, represented by a verb, adjective, noun or pronoun” [7, p. 127–130]. This definition, namely the compulsory presence of an NPC, creates a fundamental restriction for lexical units, which are treated as prepositions. According to it, the classical examples of prepositions are:

1. They hide behind a wall of friendly but hard line management.

2. She was quite near the plane now and there were quite a lot of newspaper photographers around her.

3. His lips were stiff, the words of goodwill could hardly get past them.

At the same time, these very lexical units in examples 1a-3a are adverbs.

1a. *She expected him to keep looking over his shoulder to make sure that all the fuss was not intended for the man behind.*

2a. *“Slow down, child, slow down,” her mother begged as Anne raced around.*

3a) *A police car shot past.*

Analyzing examples in 1–3 and 1a–3a we can make two conclusions.

Firstly, in isolation *behind*, *around*, *past*, and other units from Table 1, being either adverbs, or prepositions, do not allow determining their temporal and spatial closeness or remoteness to the subject.

Secondly, the central temporal and spatial reference point for these units is not a speaker, as it can be observed with the open word classes, but an object represented by a complement, irrespective of its type.

We assume, that the reference point which determines closeness/remoteness of the objects on the spatial and temporal scale, must be parsed as a basic criterion while classifying word classes. Thus, the units from Table 1 must be regarded as prepositions, because they describe subject’s closeness/remoteness not to the speaker, but to the object, represented by the complement.

Therefore, the complement is an event-trigger centre and starting point in the deictic system for both local and temporal prepositions, but it is not enough to determine the degree of the subject’s closeness or remoteness to the complement. Though, it can be done with the help of the dependent. When the dependent is used, the preposition passes from the lexical level, where it is analyzed together with its component, but in isolation from other parts of speech, into the discourse level, where the interaction between all parts of speech comes into foreground. Graphically, it can be represented in the following way:

a) *Lexical Level : Prep + complement;*

b) *Discourse Level : dependent + Prep + complement.*

Model *a* represents a preposition on the lexical level, where it is characterized by its basic right-side valence. Model *b* shows a preposition at the discourse level, where it acquires left-side valence, i.e. starts correlating with its dependents, subsequently, the optional bivalence prevails.

Table 1

Single-word Spatial and Temporal Prepositions/Adverbs in PDE

Spatial prepositions/adverbs				Temporal prepositions/adverbs	
aboard	atop	in	past	about	inside
about	before	inside	round	after	near
above	behind	near	through	around	on
across	below	off	throughout	before	over
after	beneath	on	to	behind	round
along	between	opposite	under	between	since
alongside	beyond	out	underneath	down	throughout
around	by	outside	up		
astride	down	over	within		

Prepositions, which belong to the closed word class, become “brisker” and start functioning at full capacity only in discourse, or at least in a sentence:

4. *On his previous visits to Larksoken he had seen Martyr's Cottage spread out beneath him, when he and his aunt had stood surveying the headland.*

5. *He led the group out of the church and, in a ring of torchlight, examined each window and the snow beneath [+ the window/windowsill].*

6. *He stood beneath the apothecary's sign, dagger still drawn.*

7. *At the shaft head the tunnel is ten meters beneath the surface.*

8. *Beneath the water the sand was, not surprisingly, the sinking, knacking type.*

Here underline represents preposition, double underline – lexical dependent, wavy line – discourse dependent, dotted line – complement. Hence, we single out two main types of dependent – lexical and discourse.

Lexical dependent – is a lexical unit, which follows the preposition, e.g. phrasal verb “*spread out*”, see 4; noun “*the snow*”, see 5; verb “*stood*”, see 6; numeral phrase “*ten meters*”, see 7; null element, see 8. The interrelation between the lexical dependent and complement is represented by the preposition, the sense of which is usually not enough to understand the essence of the whole sentence, cf. “*spread out beneath him*”, see 4; “*the snow beneath*”, see 5; “*stood beneath the apothecary's sign*”, see 6; “*ten meters beneath the surface*”, see 7; “*beneath the water*”, see 8.

To understand the meaning of the sentence the model “*Prep + complement*” is insufficient as well as the model “*lexical dependent + Prep + complement*”. In this case, the discourse dependent is in the focus, which comprises a lexical one.

Discourse dependent – is a lexical (see 4, 5, 6) or a grammatical clause (see 7, 8), which follows the preposition, not necessarily directly, or may go after it, cf. “*he had seen Martyr's Cottage spread out*”, see 4; “*each window and the snow*”, see 5; “*He stood*”, see 6; “*the tunnel is*”, see 7; “*the sand was*”, see 8.

The existence of the dependent offers an opportunity not only to comprehend the essence of a sentence, i. e. contributes to comprehension at the cognitive level, but also to influence the syntactical level.

Thus, the presence of the complement, which is traditionally treated as the inalienable element of the prepositional phrase, is contingent on the dependent.

Examples 4–8 show that discourse dependents may be represented by a complex sentence (**CS-dependent**), see 4; simple sentence (**SS-dependent**), see 6, 7; and its derivatives such as simple sentence with a compound subject, see 5; simple inverted sentence, see 8. We assume that it is possible to single out two types of the mentioned above model – a traditional one and an inverted one:

– [SS/CS] dependent + Prep + [NP/C/N] complement;

– Prep + [NP/C/N] complement + [SS/CS] dependent.

It should be mentioned, that the dependent, as opposed to the complement, does not have a fixed place in a sentence, i.e. it can follow the preposition or go after it, and this fact clearly describes the existence of the structural transposition in the prepositional structures. At the same time, the very dependent is a compulsory element, whereas the complement is an optional one (see 5).

Let us analyze the variants of the traditional model in terms of a single sentence, which will contribute to the obviousness of the phenomenon:

– **Simple Sentence dependent + Prep + Null complement.**

9. *First, a Boeing 787 caught fire at Heathrow this afternoon; fortunately, no one was **aboard**.*

In example 9 there is the discourse dependent “*no one was*”, preposition “*aboard*”, and complement (NC), which has been omitted, as it introduces no new information, and can be reconstructed from the context.

– Simple Sentence dependent + Prep + Noun phrase complement.

9.1. *First, a Boeing 787 caught fire at Heathrow this afternoon; fortunately, no one was **aboard + [the plane]**.*

Example 9.1 shows the usage of the preposition “*aboard*”, discourse dependent “*no one was*” and reconstructed NPC “*the plane*”.

– Simple Sentence dependent + Prep + Clausal complement.

9.2. *First, a Boeing 787 caught fire at Heathrow this afternoon; fortunately, no one was **aboard + [but the craft was damaged]**.*

Complement in 9.2 is compulsory for usage, as it introduces new information, which is not clear from the context. The preposition and discourse dependent remain the same as in the previous examples.

– **Complex Sentence dependent + Prep + Null complement.**

10. *Alex, who was a real coward, stayed **behind**.*

In example 10 the dependent is represented by the complex sentence, and *behind* governs the NC, which does not influence the sense of the sentence.

– **Complex Sentence dependent + Prep + Clausal complement.**

10.1. *Alex, who was a real coward, stayed behind + [when the others ran ahead].*

Sentence 10.1 shows one of the variants of the reconstructed CC, which may not introduce new information, but specifies and strengthens given information.

– **Complex Sentence dependent + Prep + Noun phrase complement.**

10.2. *Alex, who was a real coward, stayed behind + [the wall].*

There is a possibility to specify information represented by the lexical dependent with the help of the NPC, see 10.2.

The **inverted model** differs from the traditional one due to the positions of the dependent, which moves from the pre-position towards the preposition to the post-position, towards the complement.

– **Prep + Noun phrase complement + Simple Sentence dependent.**

11. *Inside, in the small paved yard, the four horses stood huddled close together.*

Shift of the discourse dependent is rather a stylistic means, the usage of which is stipulated by discourse, but not by grammar. Similar transformations may take place in constructions with other types of complements, see 11.1, 11.2.

– **Prep + Clausal complement + Simple Sentence dependent.**

11.1. *Inside, + [where the light had gone forever], the four horses stood huddled close together.*

The change of the NPC by the CC contributes to the introduction of new information in the sentence, but leads to lowering of the concretization of place, where the action happens, which is usually introduced by the NPC. The position of the dependent does not influence the sense of the sentence.

– **Prep + Null complement + Simple Sentence dependent.**

11.2. *Inside, the four horses stood huddled close together.*

In case with the NC, the only source of information is the discourse dependent, which does not always allow achieving clear notion of the time and place, see 11.2.

– **Prep + Noun phrase complement + Complex Sentence dependent.**

12. *Under each picture of the plant there are graphic instructions for local people as well as information about the plant.*

The dependent element in 12 is represented by the complex sentence, placed in the postposition to the NPC.

– **Prep + Clausal complement + Complex Sentence dependent.**

12.1. *Under + [whenever it was hanged] there are graphic instructions for local people as well as information about the plant.*

It should be mentioned, that the usage of the CC not only deprives the sentence of the place and time concretization, but sometimes makes it impossible to comprehend where and when the action takes place.

– **Prep + Null complement + Complex Sentence dependent.**

12.2. *Under there are graphic instructions for local people as well as <...>.*

The usage of the NC can influence the sense and integrity of the sentence, especially if the dependent does not hold any additional information.

Thus, we can make the following **conclusions**:

– In sentences with temporal and locative prepositions, the complement is an event-trigger and a central point on the deictic temporal and space scale;

– The existence of the preposition in the frames of the traditional right-side valence does not indicate the belonging of the lexical unit to the preposition category and is not a leading characteristic for prepositions at the discourse level;

– Type of the complement, namely NPC/CC/NC is determined not by the preposition, but by its dependent, which can be lexical and discourse, and is compulsory while forming prepositional bivalence;

– Type of the complement is formed on the basis of the dependent and author's intention. The interrelation between the components of bivalent structure has been determined, namely: the NPC is used, when there is no definite information in the dependent as to the time and place of the action; the CC is used to introduce additional information as to the time and place of the action, if these components are mentioned in the dependent, or are of no great importance; the NC is used, when the dependent includes all information as to the time and place of the action;

– Bivalent prepositional models can be traditional and inverted and play leading roles at the discourse level.

In prospects, it is necessary to establish correlation between the types of complements, dependents and prepositions, and to analyze temporal and spatial bivalent constructions in comparison to one another.

REFERENCES:

1. Баруздина С.А. Время как лингвокультурный концепт. Вестн. Челяб. гос. ун-та. 2007. № 15. С. 20–26.
2. Бондарко А.В., Беяева Е.И. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. Л.: Наука, 1990. 263 с.
3. Гак В.Г. Функционально-семантическое поле предикатов локализации: кол. монография. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. СПб.: Наука, 1996. С. 6–26.
4. Яковлева Е.С. Фрагменты русской языковой картины мира: модели пространства, времени и восприятия. М.: Изд-во «Гнозис», 1994. 344 с.
5. Buhler K. Theory of Language. The Representational Function of Language. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2011. 508 p.
6. Essberger J. English Prepositions List. Cambridge: CUP, 2009. 4th Ed. 56 p.
7. Huddleston R., Pullum G. A Student's Introduction to English Grammar. Cambridge: CUP, 2005. 312 p.
8. BNC. URL: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>.
9. OED. URL: <http://www.oed.com/>.
10. CED. URL: <http://www.merriam-webster.com/>.

УДК 801.115

ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНИХ СТРУКТУР ЧАСТКОВО АСИМІЛЬОВАНИХ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В АСПЕКТІ БРИТАНСЬКОЇ ВИМОВНОЇ НОРМИ

Комар Л.В., старший викладач
кафедри англійської філології та перекладу
Кременчуцький інститут
ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»

У статті описані особливості фонемних та акцентних структур частково асимільованих запозичень у британській кодифікованій вимовній нормі. Вони визначаються наявністю іншомовних фонем у фонемній структурі запозичень, існуванням вільних фонемних та акцентних варіантів у фонетичних структурах іншомовних слів. Доведено, що лексичним одиницям з найбільш поширених мов світу або добре відомих носіям мови притаманне уповільнення процесу фонологічного освоєння.

Ключові слова: британська кодифікована вимовна норма, фонологічна асиміляція, вільне фонемне та акцентне варіювання, фонемна субституція, лексичні запозичення.

В статье описаны особенности фонемных и акцентных структур частично ассимилированных заимствований в британской кодифицированной произносительной норме. Они определяются наличием иноязычных фонем в фонемной структуре заимствований, существованием свободных фонемных и акцентных вариантов в фонетических структурах иноязычных слов. Доказано, что лексическим единицам из самых распространенных языков мира или хорошо известным носителям языка присуще замедление процесса фонологического освоения.

Ключевые слова: британская кодифицированная произносительная норма, фонологическая ассимиляция, свободное фонемное и акцентное варьирование, фонемная субституция, лексические заимствования.

Komar L.V. PECULIARITIES OF PHONETIC STRUCTURES OF PARTIALLY ASSIMILATED LEXICAL BORROWINGS IN THE ASPECT OF BRITISH PRONUNCIATION NORM

This paper presents a set of phonetic features of partially assimilated lexical borrowings in the British codified pronunciation norm. They are primarily defined by the availability of loan phonemes in the phonemic structure of borrowed words, the existence of free phonemic and accentual variants in the phonetic structure of borrowings. It is proved that the lexical units of the most common languages or well-known for native speakers are characterized by slowing down the process of phonological assimilation.

Key words: British codified pronunciation norm, phonological assimilation, free phonemic and accentual variation, phonemic substitution, lexical borrowings.

Постановка проблеми. Для того, щоб виявити специфічні риси фонологічного освоєння фонетичних структур запозичень у британській вимовній нормі, необхідно розглянути іншомовне слово як фонетично цілісне утворення в єдності його фонемної та акцентної організації. Доведено, що фонетичний обрис іншомовних слів перетворюється відповідно до закономірностей мови-реципієнта [1, с. 10]. Відтак фонемну та акцентну структури, що складають основні підсистеми фонологічної організації слова, слід описувати з точки зору фонологічної системи англійської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка фонетичних структур частково асимільованих лексичних запозичень окремо висвітлювалася у попередніх публікаціях авторки на матеріалі американської вимовної норми [2; 3], а тому потребує спеціального вивчення в аспекті британського вимовного варіанта для подальшого порівняльно-зістав-

ного аналізу асиміляційних процесів у фонетичних структурах запозичень у досліджуваних вимовних нормах.

Постановка завдання. Мета цієї статті полягає у визначенні специфіки фонетичних структур частково асимільованих запозичень в аспекті британської вимови (далі – БВ). Поставлена мета передбачає вирішення завдань, а саме:

1) описати особливості фонемних та акцентних структур частково асимільованих запозичених слів у БВ;

2) установити, яким модифікаціям підлягають фонемні та акцентні структури іншомовних лексем в аспекті британської кодифікованої вимовної норми;

3) визначити залежність ступеня фонологічного освоєння лексичних запозичень від їхньої генетичної характеристики.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі дослідження нами було відібрано 1047 лексичних одиниць (далі –

ЛО) із 41 мови світу, які були запозичені англійською мовою у XX столітті, шляхом суцільної вибірки із сучасних авторитетних словників, що фіксують британський тип вимови [15; 16]. Для уточнення генетичної характеристики іншомовних слів, було використано дані етимологічного словника [14]. За мовою-джерелом ми поділили всі слова на французькі (399 ЛО), італійські (120 ЛО), німецькі (105 ЛО), латинські (79 ЛО), іспанські (57 ЛО), японські (41 ЛО), російські (38 ЛО), грецькі (30 ЛО), запозичення з мови хінді (30 ЛО), африканс (10 ЛО), валійські (8 ЛО), португальські (8 ЛО) та одиничні випадки запозичень з інших мов світу.

Фонемна структура запозичень нашого дослідження складається з 23 голосних (15 з яких є монофтонгами, а 8 – дифтонгами), а саме: /i/, /ə/, /æ/, /ɒ/, /ɑ:/, /ei/, /i:/, /e/, /ʊ/, /ʌ/, /ɔ:/, /u:/, /ɔ̃/, /z:/, /æ̃/, /z̃:/, /ʊə/, /əʊ/, /aɪ/, /ɔɪ/, /iə/, /eə/, /aʊ/ та 25 приголосних фонем: /s/, /n/, /j/, /t/, /dʒ/, /z/, /k/, /w/, /ʒ/, /tʃ/, /g/, /ʃ/, /ŋ/, /d/, /f/, /v/, /r/, /b/, /h/, /l/, /m/, /ð/, /θ/, /p/, /x/. До нашої картошки включено додаткові 4 голосні та 1 приголосну фонему, які не властиві англійській мові, а саме голосні назалізовані фонему: /z̃:/, /æ̃/, /ɔ̃/ та глуха велярна фрикативна фонема /x/. Для освічених носіїв британської вимовної норми – RP/BBC English – властива вимова франкомовних слів відповідно до оригіналу у зв'язку зі знанням французької мови як іноземної, яка найбільш широко викладається в освітніх закладах Британії. Однак такі голосні фонему, як правило, позначаються в авторитетних словниках вимови [15; 16] символами, наближеними до англійських фонем з додатковою назалізацією, наприклад: *croissant* (фр.) /'kwæs̃/ – Fr /кв̃ма s̃ā/. Наведемо приклади еквівалентів французьких

фонем, зафіксованих у нашому дослідженні [15, xii]:

French	English
ē	æ̃
ā	ɔ̃
œ̃	z̃:

Приголосна фонема /x/, за даними нашого дослідження, відбивається у словах німецького, шотландського та ірландського походжень, наприклад: *Ursprache* (нім.) /'ʊə ʃpɾɑ: x ə/ – Ger /'ʊu:ɫ ʃpɾɑ: x ə/, *Taoiseach* (ірл.) /'ti:ʃ ək -əx/ – Ir /'ti:ʃəx/.

Запозичення, що містять іншомовні фонему, складають 47 слів – 4,5% від загальної кількості досліджуваного корпусу іншомовних слів, із них 76,6% становлять франкомовні слова. Систематизуємо частоту випадків вживання іншомовних фонем у табл. 1, де у першому стовпчику зліва представлені фонему іншомовного походження, які подані за спаданням частоти вживання у фонемній структурі запозичень; у другому та третьому стовпчиках подано абсолютну та відносну частоту випадків вживання іншомовних фонем; у четвертому стовпчику наведені приклади запозичень.

Найбільш уживана фонема /ɔ̃/ (64%) цієї групи запозичень відповідає французьким назалізованим фонемам /ā/, /ā:/, наприклад: *virement* (фр.) /'viə m̃/ – Fr /vĩv m̃/; *langue* (фр.) /lɑ̃g/ – ɲr /lā:g/.

У процесі ототожнювання різних ланок фонологічних систем часто виявляється відсутність в одній із них аналогічної фонемі, і тому виникає необхідність доповнити вихідну систему елементами нової. Як правило, це явище полягає у власному утворенні мови-реципієнта за певним іншомовним зразком [4, с. 6]. Часто такі фонему можуть видозмінювати звуковий лад мови, перетворюючись на її постійні компоненти. На думку

Таблиця 1

Частота вживання іншомовних фонем у фонемній структурі запозичень в аспекті британської вимовної норми

№ п/п	Фонема	Випадки вживання іншомовних фонем у корпусі експериментального матеріалу		Приклади слів
		Абсолютна частота	Відносна частота, (%)	
Голосні фонему				
1	ɔ̃	32	64%	<i>croissant</i> (фр.) /'kwæs̃/
2	æ̃	5	10%	<i>bien-pensant</i> (фр.) /bjæ̃ 'pɔ̃s̃ ɔ̃/
3	z̃	1	2%	<i>vingt-et-un</i> (фр.) /vɑ̃t eɪ 'z̃:/
Приголосні фонему				
4	x	12	24%	<i>echt</i> (нім.) /ɛxt/
	Усього	50	100%	

М.Д. Нікіфорова [5, с. 9], іншомовні фонемні сліди розглядати не як чужорідні вкраплення, а як інновації у фонологічній системі мови. Саме належність цих елементів до фонемних інновацій впливає на подальший процес фонологічного нормування лексичних запозичень.

Розглянемо специфіку фонемної структури запозичених слів, що містять іншомовні фонемні, з точки зору довжини слова у фонемах [11, с. 9; 6, с. 119; 10, с. 9]. Вивчення довжини слова й частоти фонем розглядається у сучасному мовознавстві як один із параметрів фонемної структури слова [9, с. 38; 11, с. 9]. Фонемна структура лексичних запозичень за критерієм довжини слова та сполучуваності фонем досліджується нами у вигляді канонічної форми (далі – КФ), де замість конкретної голосної фонемі вживається символ Г (голосна фонема), а замість приголосної – П (приголосна фонема). Отримані нами результати про частоту досліджуваних одиниць дають підставу виділити ядро, що охоплює високочастотні одиниці (75%) та периферію (10%) – низькочастотні одиниці експериментального матеріалу [9, с. 165]. За нашими спостереженнями, фонемна структура досліджуваних запозичень характеризується словами із п'яти (24,45%), трьох (17,78%), семи (17,78%), десяти (13,33%) фонем, які разом складають 73,34% слів матеріалу спостереження. Результати аналізу свід-

чать, що до експериментального матеріалу не входять слова, які налічують менше ніж 3 фонемні й більше ніж 11 фонем (1 лексема у матеріалі дослідження). Таким чином підтверджується відома статистична закономірність, коли мінімальні й максимальні величини виявляють незначну частоту, а середні – найбільш частотні [11, с. 41-42; 6, с. 119].

За моделюючою силою КФ нами виділені 20 ядерних структур, що складають фонетичну будову лексем-запозичень: ППГ – /raix/ *Reich* (нім.), ГПП – /ext/ *echt* (нім.), ГПГ – /ei 'lɔ̃/ *elan* (фр.), ППГ – /blɔ̃/ *blanc* (фр.), ГППГП – /ɔ̃ 'brɔs/ *en brosse* (фр.), ППГПГ – /'kwæs ɔ̃/ *croissant* (фр.), ППГПГ – /'pet i ɔ̃/ *petillant* (фр.), ППГПГ – /,mɔ̃z 'tu/ *mangetout* (фр.), ППГПГ – /'ti:ʃ ək/ *Taoiseach* (ірл.), ППГПГПГ – /,bjæ 'pɔ̃s ɔ̃/ *bien-pensant* (фр.), ГППГПГПГ – /m 'su:s ɔ̃s/ *insouciance* (фр.), ППГПГПГ – /lɔ̃g də 'ʃa:/ *langue de chat* (фр.), ГППГПГПГ – /'uə ˌsɔ̃pɔ̃x ə/ *Ursprache* (нім.), ППГПГПГПГПГ – *palais de danse* (фр.) /,pæl ei də 'da:ntss/, ППГПГПГПГПГ – *sprechgesang* (нім.) /'ʃpɔ̃x gə ˌzæŋ/, ППГПГПГПГПГ – *sprechstimme* (нім.) /'ʃpɔ̃x ʃtɪm ə/, ППГПГПГПГПГ – *fin de sie (cle* (фр.) /,fæ də 'sjek lə/, ГПГПГПГПГПГ – *eminence grise* (фр.) /,em i nɔ̃s 'gri:z/, ГППГПГПГПГПГ – *ebourgeoisement* (фр.) /,ɔ̃m buəz 'wa:z mɔ̃/.

За нашими спостереженнями, поєднання фонем у запозиченнях неповністю слідує

Таблиця 2

Частота вживання сполучень фонем у складі лексичних запозичень, невластивих фонотактичній організації англійського слова

№ п/п	К-сть випадків сполучень фонем	% від загальної к-сті випадків сполучень фонем	Приклади
1	1	42,7% (38)	drwa-; tsu-; swa-; -twi- <i>droit de seigneur</i> (фр.) /,drwa: də seɪn 'jɜ:/ <i>tsutsugamushi</i> (яп.) /,tsu:ts əg ə 'mu:/
2	2	15,73% (14)	gwa-; pwi-; zwi-; pwæ- <i>guacamole</i> (ісп.) /,gwa:k ə 'məʊli/ <i>puissance</i> (фр.) /
3	3	16,85% (15)	ʃwə-; swa-; kwi- <i>schwartzschild</i> (нім.) /ʃwɔ:ts ʃɪld/ <i>swami</i> (хінді) /'swa:m i/ <i>cui bono</i> (фр.) /,kwi: 'bəʊn əʊ/
4	4	8,99% (8)	kwa-; vwa- <i>Cointreau</i> (фр.) /'kwa: ntr əʊ/ <i>voila</i> (фр.) /vwa: 'la:/
5	6	6,74% (6)	kwæ- <i>Kuomintang</i> (кит.) /,kwəʊ mɪn 'tæŋ
6	8	8,99% (8)	mb- <i>embourgeoisement</i> (фр.) /,ɔ̃m buəz 'wa:z mɔ̃/ <i>bombe</i> (фр.) /bɔ̃m bɔ̃mb/
	Усього	100% (89)	

законам симетрії, яка є характерною рисою фонемних структур питомих слів англійської мови [9, с. 75; 11, с. 14]. Хоча перевага віддається симетричному розподіленню голосних і приголосних фонем у запозичених словах нашої картотеки, і кількість симетрично побудованих КФ (60,71% ЛО) переважає, однак фіксуємо досить великий відсоток (39,29%) фонемних структур з відхиленнями від симетричної будови КФ. Ця характеристика маркує такі слова як іншомовні ЛО, що знаходяться у процесі фонологічного освоєння. Кількісне співвідношення фонем у слові вказує на перевагу приголосних фонем над голосними – 60,64% проти 39,36%. Величина консонантного коефіцієнта [10, с. 16] дорівнює 1,5 і повністю відповідає правилам англійської мови, де на кожні три приголосні припадає по дві голосні (КК = 1,5) [10, с. 16].

Аналіз фонемної структури досліджуваних запозичень свідчить також про фонотактичні особливості, які не властиві фонологічній системі англійської мови, а саме незвичні розміщення або сполучення голосних та приголосних фонем. Так, наприклад, 9,52% франкомовної лексики нашого дослідження складають слова з уживанням довгого голосного у кінцевій ненаголошеній позиції: *dressage* (фр.) /'dres a:z/; *fuselage* (фр.) /'fju:z ə la:z/. Випадки вживання сполучення фонем, які не притаманні фонотактичній організації англійської мови систематизуємо у табл. 2, де у першому стовпчику відображено кількість випадків сполучення фонем, у другому стовпчику подано їхнє від-

соткове співвідношення за спаданням частоти, у третьому наведені приклади запозичень.

Одиничні випадки вживання сполучення фонем, не властивих англійській мові, складають переважну більшість – 42,7%. Іншомовні слова з незвичними для англійської мови сполученнями фонем становлять 4,58% від загальної кількості досліджуваного корпусу слів. Ця іншомовна лексика складається з одиниць, що є запозиченнями з французької, німецької, латинської, китайської, японської, корейської, італійської мов, а також санскриту та мови хінді. Слід зазначити, що досліджувані слова є запозиченими з найбільш поширених європейських мов, з якими, як правило, обізнані британські мовці. Іншомовні ж слова з азійських мов найчастіше позначають нові незнайомі поняття у мові-реципієнті, а тому можуть вимовлятися за іншомовним зразком. В обох випадках ця група іншомовної лексики знаходиться в процесі фонологічного освоєння.

Взагалі, фонемній структурі досліджуваних запозичень притаманна фонемна субституція, тобто заміна одного звука іншим, коли у мові, що запозичує, немає звука, що відповідав би звукові мови-джерела запозичення [12, с. 432]. Наприклад: *alla breve* (іт.) /æɪ ə 'breiv i/ – Іт /al la 'bre: ve/; *astrakhan* (рос.) /æs trə 'kæn/ – Русс /'as trə xənj/; *schadenfreude* (нім.) /'ʃa:d ən ˌfrɔɪd ə/ – Ger /'ʃa:d əŋ ˌfrɔʏd ə/.

Отже, фонемна структура більшості іншомовних слів експериментального матеріалу

Таблиця 2

Частота вживання сполучень фонем у складі лексичних запозичень, невластивих фонотактичній організації англійського слова

№ п/п	К-сть випадків сполучень фонем	% від загальної к-сті випадків сполучень фонем	Приклади
1	1	42,7% (38)	drwa:-; tsu:-; swa:-; -twi:- <i>droit de seigneur</i> (фр.) /drwa: də sem 'jɜ:/ <i>tsusugamushi</i> (яп.) /tsu:ts əg ə 'mu:/
2	2	15,73% (14)	gwa:-; pwi:-; zwi:-; pwæ:- <i>guacamole</i> (ісп.) /gwa:k ə 'məʊli/ <i>uissance</i> (фр.) /
3	3	16,85% (15)	ʃwɔ:-; swa:-; kwi:- <i>schwartzschild</i> (нім.) /ʃwɔ:ts ʃɪld/ <i>swami</i> (хінді) /'swa:m i/ <i>cui bono</i> (фр.) /kwi: 'bəʊn əʊ/
4	4	8,99% (8)	kwa:-; vwa:- <i>Cointreau</i> (фр.) /'kwa: ntr əʊ/ <i>voila</i> (фр.) /vwa: 'la:/
5	6	6,74% (6)	kwæ- <i>Kuomintang</i> (кит.) /kwəʊ mɪn 'tæŋ
6	8	8,99% (8)	mb- <i>embourgeoisement</i> (фр.) /,ɒm buəz 'wa:z mɒ/ <i>bombe</i> (фр.) /bɒm bɒmb/
	Усього	100% (89)	

підлягає дії законів фонологічної системи англійської мови. У процесі дослідження відібрані лексичні запозичення, фонемній структурі яких одночасно притаманні риси мови-джерела (наявність іншомовних фонем, фонотактичні особливості) та риси мови-реципієнта (довжина слова у фонемах, кількісне співвідношення голосних та приголосних фонем). Прискорення або уповільнення фонологічного нормування цих іншомовних лексем може залежати від частоти їхнього вживання у мовленні.

Акцентно-ритмічна організація іншомовних слів БВ розглядається визначенням акцентних типів та структур [13, с. 149-150]. Різниця у ступені наголосу, послідовне розподілення головного і другорядного наголосів, різна кількість наголосів у слові – утворює акцентні типи слів (АТ), а розподіл наголосів по складах утворює акцентні структури слів [13, с. 149-150]. З 11 чинних акцентних типів, які складають фонетичну будову англійської мови, лише два АТ, беруть участь у формуванні акцентних структур досліджуваного корпусу іншомовних слів, а саме: 1) «головний наголос» /'--/ наприклад: *diktat* (нім.) /'dɪkt æt/; 2) «другорядний + головний наголоси» /₁'-'/, наприклад: *ratatouille* (фр.) /ræt ə 'twi:/. Домінуючим є тип «один наголос» у слові, який складає 64% від загальної кількості запозичень. АТ «другорядний + головний наголоси» охоплює 27,8% досліджуваних запозичень.

Складова організація запозичень визначається словами від 1 до 7 складів. При цьому дво- й трискладові слова складають переважний відсоток – 73,26%, від загальної кількості іншомовних лексем. Найменший відсоток складають запозичення у сім складів – 0,09%. Розподіл іншомовної лексики нашого експериментального матеріалу за довжиною слова у складах відповідає закономірностям англійської мови, де найбільш поширені слова із середньою складовою довжиною [13, с. 52-56].

Специфічна риса фонемної та акцентної структур запозичених слів, за даними нашого дослідження, виявляється у вільному фонемному варіюванні (далі – ВФВ) або варіюванні місця та ступеня словесного наголосу у межах цих структур, коли у результаті заміни однієї фонемі на іншу в одній і тій же позиції/зміни місця наголосу утворюється не нове слово, а модифікація фонетичної структури одного і того ж слова [8, с. 167]. Загальна кількість запозичень, які мають модифікації фонемних

структур складає 544 іншомовні лексеми – 52,96% від загальної кількості експериментального матеріалу. З цієї кількості виділено 866 випадків варіювання голосних та приголосних фонем. Більшу половину лексичних одиниць складають запозичення, що мають два варіанта вимови – 58,27% (317 ЛО). У ході дослідження не виявлено більше ніж 8 варіантів вимови іншомовних слів, отже вони розподіляються в межах від трьох до 8-и варіантів.

Домінуючим засобом утворення варіантів фонемних структур іншомовних слів є вокалізм. Вільне варіювання голосних фонем утворює фонемні варіанти у 374 лексемах або 68,75% ЛО нашого дослідження, наприклад: *burrito* (ісп.) /bə'ri:t əv bu-/; *bonsai* (яп.) /'bɒn sai 'bəʊn-/; *vedette* (фр.) /vɛ 'dɛt vɛ-/ . ВФВ забезпечується лише приголосними у фонемній структурі 53 запозичень або 9,74% іншомовних слів, наприклад: *dinghy* (хінді) /'dɪŋ i -gi/; *maestoso* (іт.) /mai 'stəʊs əv -'stəʊz-/; *verboten* (нім.) /fə 'bəʊt ən vɔ-/ . Варіювання голосних і приголосних фонем в одній і тій лексемі відбувається у 117 запозичень або 21,51% ЛО, наприклад: *frottage* (фр.) /'frɒt a:z -ɪdz/; *mangetout* (фр.) /,mɒŋdʒ 'tu: ,mɑ:ndʒ-, mɒʒ-/; *samosa* (урду) /sə 'məʊs ə sæ-, -'məʊz-/ . Варіювання голосних фонем у 3,08 разів перевищує варіювання приголосних фонем. У сегментній організації слова голосні фонемі є менш закріпленими елементами ніж приголосні, що й сприяє їхній участі у різноманітних процесах у фонемній структурі слова [7, с. 12].

Варіювання акцентних структур запозичень відбувається у 4,2 рази рідше порівняно з варіюванням їхніх фонемних структур. Загальна кількість досліджуваних іншомовних слів, які мають формальні модифікації акцентних структур нараховує 130 лексичних одиниць – 12,42% від загальної кількості досліджуваних запозичень. Переважна частина слів, які беруть участь у варіюванні – це французькі запозичення – 78 ЛО або 60% досліджуваних слів. У варіюванні акцентних структур АВ беруть участь два АТ: 1) «один наголос» у слові /-¹-/, який дає 76,15% від загальної кількості випадків акцентного варіювання; наприклад: *maquis* (фр.) /mæ 'ki: 'mæki:/ 2) «другорядний + головний наголоси» у слові, що складає 23,85%, наприклад: *saboteur* (фр.) /sæb ə 'tɜ: 'sæb ə tɜ:/ .

Варіювання акцентних структур досліджуваних запозичень головним чином визна-

часться тенденцією зберігання розстановки наголосу оригіналу. За даними нашого дослідження, у 52,31% іншомовних слів акцентна структура наближена до слова-етимона в основному варіанті вимови. Прагнення мовців зберегти оригінальне звучання запозичених лексем свідчить про підвищений інтерес до мовної культури суспільства, володіння іноземними мовами та розширення контактів. Окрім того, висока активність франкомовних слів у процесах акцентного варіювання уповільнює адаптацію запозичень до фонологічної системи англійської мови. Таке явище пояснюється ґрунтовними знаннями британців французької мови та певними соціокультурними, історичними стосунками, що склалися між країнами.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, процес фонологічної асиміляції лексичних запозичень в американській кодифікованій вимовній нормі демонструє наступні особливості: а) наявність іншомовних фонем та фонотактичних особливостей у фонемній структурі запозичень, які не властиві фонологічній організації англійської мови; б) співіснування у межах норми фонемних та акцентних варіантів іншомовних слів. Це свідчить про уповільнення процесу фонологічного освоєння у британському варіанті англійської мови запозичень з найбільш поширених мов світу або добре відомих носіям, тобто можна зафіксувати тенденцію до часткової асиміляції фонетичної структури таких запозичень. Урахування цієї тенденції сприятиме глибшому розумінню асимілятивних процесів, що відбуваються в аспекті британської вимовної норми при використанні англійської мови як *lingua franca* та практиці її навчання як іноземної.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колесникова М.С. Фонетическая ассимиляция иноязычных слов в современном немецком литературном языке (на материале лексикографического анализа): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Пятигорск, 1986. 16 с.
2. Комар Л.В. Особливості фонетичних структур частково асимільованих лексичних запозичень в аспекті американської вимовної норми. Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. Вип. 146. С. 631–634.
3. Комар Л.В. Варіювання фонетичної структури іншомовного слова як специфічна риса його фонологічного освоєння (на матеріалі британської вимовної норми). Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. Вип. 154. С. 795–799.
4. Курченко Л.М. Сучасні тенденції асиміляції англоамериканських запозичень у студентському соціолекті німецької мови (соціолінгвістичний аспект): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». К., 1994. 21 с.
5. Никифоров Н.Д. Консонантная структура иноязычных слов в современном немецком языке: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Одесса, 1987. 199 с.
6. Паращук В.Ю. Фонематическое варьирование в структуре лексики английского языка (на материале лексикографических источников): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. К., 1988. 217 с.
7. Паращук В.Ю. Фонематическое варьирование в структуре лексики английского языка (на материале лексикографических источников): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». К., 1989. 20 с.
8. Паращук В.Ю. Зміни в кодифікованих вимовних нормах сучасної англійської мови. Наукові записки Кіровоградського держ. ун-ту імені Володимира Винниченка. Сер. Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. Вип. 26. С. 165–175.
9. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики фонем сучасної української мови. К.: Наукова думка, 1970. 272 с.
10. Петровская Н.М. Фонемная структура слова в текстах разных стилей (на материале английского языка): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Луцк, 1996. 201 с.
11. Слипченко Л.Д. Фонемная структура лексики английского языка: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.21. К., 1974. 180 с.
12. Справочник лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. М.: Просвещение, 1972. 495 с.
13. Торсуев Г.П. Вопросы акцентологии современного английского языка. М.-Л.: Изд-во Акад. наук СССР, 1960. 92 с.
14. Bliss A.J. A Dictionary of Foreign Words and Phrases in Current English. London: Routledge and Kegan Paul, 1977. 389 p.
15. Cambridge English Pronouncing Dictionary / Originally compiled by D. Jones. 17th ed. / Edited by P. Roach, J. Hartman and J. Setter. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 599 p.
16. Longman Pronunciation Dictionary / Compiled by J.C. Wells. 2d impression. Harlow: Longman, 2000. 870 p.

УДК 811.111'342

АКУСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ АНГЛІЙСЬКИХ ГОЛОСНИХ ЗАДНЬОГО РЯДУ У СПОНТАННОМУ МОВЛЕННІ ДИКТОРІВ-БРИТАНЦІВ, АМЕРИКАНЦІВ І КАНАДІЙЦІВ

Лавренчук Я.Ю., аспірант
кафедри германської і фіно-угорської філології
Київський національний лінгвістичний університет

Стаття присвячена дослідженню акустичних параметрів англійських голосних фонем заднього ряду у мовленні британців, американців і канадійців. У роботі представлені результати інструментального (акустичного) аналізу голосних фонем заднього ряду /u:/, /ʊ/, /ɔ:/, /ɒ/, /ɑ:/ у спонтанному мовленні дикторів-чоловіків-носіїв орфоепічної норми британського, американського та канадійського національних варіантів англійської мови у наголошеній позиції фонетичного слова.

Ключові слова: спонтанне мовлення, голосні, задній ряд, національний варіант, алофонічна варіативність, варіантність.

Статья посвящена исследованию акустических параметров английских гласных фонем заднего ряда в речи британцев, американцев и канадцев. В работе представлены результаты инструментального (акустического) анализа английских гласных заднего ряда /u:/, /ʊ/, /ɔ:/, /ɒ/, /ɑ:/ в спонтанной речи дикторов-мужчин-носителей орфоэпической нормы британского, американского и канадского национальных вариантов английского языка в ударной позиции фонетического слова.

Ключевые слова: спонтанная речь, гласные, задний ряд, национальный вариант, аллофоническая вариативность, вариантность.

LAVRENCHUK Y.Y. ACOUSTIC PARAMETERS OF ENGLISH BACK VOWELS IN SPONTANEOUS SPEECH BY THE NATIVE SPEAKERS OF BRITISH, AMERICAN AND CANADIAN ENGLISH

The article presents a study of acoustic parameters of English back vowels by the British, Americans and Canadians in speaking. Given are the results of the instrumental (acoustic) analysis of English stressed back vowel phonemes /u:/, /ʊ/, /ɔ:/, /ɒ/, /ɑ:/ in spontaneous speech by the native male speakers of English whose pronunciations align with the orthoepic norms of the British, American and Canadian varieties of English.

Key words: spontaneous speech, back vowels, national variety, allophonic variation, varianticity.

Постановка проблеми. Англійська мова на сучасному етапі свого розвитку набула глобальної популярності та поширеності. Про це свідчить кількість її носіїв, що вчетверо перевищує кількість мовців, для яких англійська є рідною. Окрім вже відомих британського, американського, канадійського, австралійського та новозеландського національних варіантів, з'явилися світові (китайський, індійський, південноафриканський, іспанський тощо) варіанти англійської, які глибоко досліджуються світовою науковою спільнотою. Поява цих нових варіантів викликає зміни майже на всіх її мовних рівнях, що більш усього стало помітним на звуковому (фонетичному) рівні. Постає питання про реальний стан фонологічної системи англійської мови та реалізації голосних і приголосних фонем її найбільш уживаних британського, американського і канадійського національних варіантів у мовленні її носіїв. Адже попри відносну стабільність вияву диференційних ознак голосних і приголосних фонем англійської мови у межах

вищезгаданих варіантів, озвучене англійське мовлення демонструє ряд відмінностей у мовленні британців, американців і канадійців, що найяскравіше виявляється у спонтанному мовленні її носіїв. Проведення такого експериментально-фонетичного дослідження допоможе встановити особливості модифікаційних процесів англійської орфоепічної норми в її трьох національних варіантах на сучасному етапі, що стане не лише вагомим внеском у загальну фонологію та фонетику, соціолінгвістику, теорію національної варіативності мов, культуру мовлення, етнофонетику, але й зможе знайти своє практичне застосування у викладанні фонетики і фонології у вищій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовними фонологічно-фонетичними дослідженнями сегментного рівня англійської мови є праці британських, американських та канадійських фонологів та фонетистів: Д. Джоунза, Д. О'Коннора, Ч. Барбера, Дж. Уеллза, П. Роуча, П. Ледіфогедда, А. Гімзона, У. Лабова, Ч. Боберга [5; 6; 7; 8; 9; 10;

11; 13] тощо, а також українських: Т.О. Бровченко, М.П. Дворжецької, В.Ю. Паращук [1; 2; 4] тощо. Однак недостатньо дослідженням залишається сегментний склад сучасної англійської у спонтанному мовленні носіїв її британського, американського та канадського національних варіантів на сучасному етапі, чому і присвячується стаття. Враховуючи встановлені обмеження до обсягу публікації, у роботі представлено лише частину результатів проведеного інструментального (акустичного) аналізу англійських голосних фонем у мовленні британців, американців і канадійців.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та інтерпретація отриманих результатів проведеного інструментального (акустичного) аналізу реалізації англійських голосних фонем заднього ряду /u:/, /ʊ/, /ɔ:/, /ɒ/, /ɑ:/ у наголошеній позиції фонетичного слова (далі – ФС) у спонтанному мовленні (далі – СМ) дикторів-чоловіків-носіїв орфоепічної норми англійської мови Британії, США та Канади. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1) провести інстру-

ментальний (акустичний) аналіз реалізованих англійських голосних фонем заднього ряду /u:/, /ʊ/, /ɔ:/, /ɒ/, /ɑ:/ у наголошеній позиції фонетичного слова у СМ дикторів-британців, американців і канадійців у наголошеній позиції ФС; 2) визначити акустичні параметри наголошених англійських голосних заднього ряду /u:/, /ʊ/, /ɔ:/, /ɒ/, /ɑ:/; 3) провести аналіз та інтерпретацію результатів отриманих даних інструментального (акустичного аналізу); 4) окреслити перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інструментальний (акустичний) аналіз англійських наголошених фонем заднього ряду /u:/, /ʊ/, /ɔ:/, /ɒ/, /ɑ:/, реалізованих британцями, американцями і канадійцями дозволить з'ясувати типове для варіантів англійської мови у Британії, США та Канаді алофонічну варіативність та варіантність голосних фонем у наголошеній позиції ФС. У таблиці 1 відображено показники формант, підсумовані для всіх дикторів у порівнянні з найближчими до англійської орфоепічної норми середніми формантними еталонними

Таблиця 1

Діапазон (Д) та середні значення (СЗ) формант F1 і F2 наголошених голосних заднього ряду у СМ дикторів НВ англійської мови у Британії (НВБ), США (НВА) і Канаді (НВК) у порівнянні з еталонними (у Гц)

Голосні	Форманти	Еталон	НВБ		НВА		НВК	
			Д	СЗ	Д	СЗ	Д	СЗ
[u:]	F 1	320	302-499	382	314-528	380	233-872	378
	F 2	920	815-2175	1674	785-2268	1654	1010-2087	1602
[ʊ]	F 1	380	366-535	443	355-577	475	312-571	450
	F 2	940	1073-1722	1406	751-1390	1147	704-1773	1287
[ɔ:]	F 1	480	380-597	468	–	–	–	–
	F 2	760	671-1513	917	–	–	–	–
[ɒ]	F 1	–	–	–	394-638	500	390-679	493
	F 2	–	–	–	672-1427	1032	676-1449	973
[ɔ]	F 1	560	489-665	547	–	–	–	–
	F 2	920	794-1336	1020	–	–	–	–
[ɔ̃]	F 1	–	–	–	432-682	603	504-657	597
	F 2	–	–	–	731-1238	961	744-1183	952
[ɑ]	F 1	–	–	–	518-824	705	475-790	654
	F 2	–	–	–	1033-1650	1266	924-1464	1172
[ɑ̃]	F 1	–	–	–	541-687	616	501-650	585
	F 2	–	–	–	1026-1338	1120	979-1289	1173
[ɑ:]	F 1	740	504-821	652	–	–	–	–
	F 2	1180	963-1295	1095	–	–	–	–

показниками за Дж. Уеллзом, які детально описуватимуться надалі.

Голосний [u:]. Аналіз спектральних характеристик наголошеного лабіалізованого заднього ряду [u:], встановлених для СМ дикторів британського (F1 = 382 Гц, F2 = 1674 Гц), американського (F1 = 380 Гц, F2 = 1654 Гц) і канадійського (F1 = 378 Гц, F2 = 1602 Гц) НВ англійської мови дозволяє зафіксувати дещо вищі показники першої та досить суттєві розбіжності з еталонним значенням другої форманти (F1 = 320 Гц, F2 = 920 Гц). Це дає змогу виявити більшу відкритість цього голосного, що зумовлено його зниженням від високого до напіввисокого підняття, а також централізацію цього голосного, що послаблює його напруженість. Діапазон коливань F1 і F2 голосного [u:] (F1 = 302–499 Гц, F2 = 815–2175 Гц) НВ у Британії (F1 = 314–528 Гц, F2 = 785–2268 Гц) у США та (F1 = 233–872 Гц, F2 = 1010–2082 Гц) у Канаді виявив високий ступінь варіативності в межах їхніх мінімальних і максимальних значень, що свідчить про наявність не лише нормативних закритих, але й знижених за підняттям, частково делабіалізованих [ɥ] алофонів досліджуваного голосного. Таким чином, результати спектрального аналізу дозволили встановити редуцію алофонів напруженої наголошеної /u:/ за підняттям і рядом та незначну делабіалізацію у британському, американському й канадійському СМ. Основним, згідно з даними акустичного аналізу, для англійської голосної фонемі заднього ряду високого підняття в усіх досліджуваних НВ є просунутий уперед алофон [ɥ], що зумовлено, основним чином, його делабіалізацією.

Голосний [ʊ]. Реалізація лабіалізованого голосного напіввисокого підняття [ʊ] у мовленні британців (F1 = 443 Гц, F2 = 1406 Гц) відображає певні розбіжності з дикторами-американцями (F1 = 475 Гц, F2 = 1147 Гц) і канадійцями (F1 = 450 Гц, F2 = 1287 Гц) за середніми показниками другої форманти. Так, у СМ дикторів НВБ алофони цього голосного дещо більше просуваються до центру [ɥ], ніж у мовленні дикторів НВА і НВК. Однак між середніми показниками першої форманти досліджуваних НВ англійської мови значної різниці зафіксовано не було. Вони вказують на більш відкритий характер артикуляції звука, що зумовлено його зниженням від напіввисокого до середнього підняття у порівнянні з показниками еталонної частотності (F1 = 380 Гц, F2 = 940 Гц),

внаслідок чого з'являються частково делабіалізовані алофони [ɥ].

Діапазон коливання значень формантних частот наголошеного ненапруженого [ʊ] дикторів-британців (F1 = 366–535 Гц, F2 = 1073–1722 Гц), американців (F1 = 355–577 Гц, F2 = 751–1390 Гц), канадійців (F1 = 312–571 Гц, F2 = 704–1773 Гц) підтверджує значну алофонічну варіативність голосного [ʊ] у межах НВБ, НВА та НВК. Проте основним фонологізованим алофоном голосної /ʊ/ є просунутий уперед [ɥ].

Голосний [ɔ:]. Спектральні характеристики реалізованого англійського напіввідкритого напруженого лабіалізованого голосного заднього ряду [ɔ:] підтверджують і його варіативність у СМ дикторів, і варіантність, що відрізняє артикуляцію цього звуку британцями від американців та канадійців. Так, середні показники першої форманти мовлення дикторів НВБ (F1 = 468 Гц, F2 = 917 Гц) загалом вказують на реалізацію голосного у межах орфоепічної норми (F1 = 480 Гц, F2 = 760 Гц). Відмінність полягає у показниках другої форманти, що вказує на незначне просування його алофонів уперед [ɔ]. Діапазон коливання показників F1 (F1 = 380–597 Гц) і F2 (F2 = 671–1513 Гц) голосного свідчить також і про появу поряд із просунутими вперед невеликої кількості підвищених відтінків [ɔ:] аналізованої одиниці. Унаслідок втрати опозиції за тривалістю в усіх досліджуваних НВ англійської мови, доцільним убачається прибрати транскрипційну позначку подовження британського голосного [ɔ:] та класифікувати його як напружений лабіалізований голосний [ɔ], який надалі так і позначатиметься. У СМ дикторів-американців і канадійців цей британський голосний відсутній, однак його місце займають ротичний (ер-забарвлений) заднього ряду середнього підняття [ɔ:] у позиції перед сонорним [r], частково делабіалізований [ɔ] та повністю делабіалізований просунутий до центру [ɔ]. Середні формантні показники голосного [ɔ:] (F1 = 500 Гц, F2 = 1030 Гц для НВА та F1 = 493 Гц, F2 = 973 Гц для НВК) вказують на схожі до його британського вокалізованого варіанта акустичні параметри. Аналогічна алофонічна варіативність за підвищенням [ɔ:] та просуванням уперед [ɔ:] притаманна мовленню і американців, і канадійців, що підтверджується діапазоном частотних значень досліджуваного голосного (НВА: F1 = 394–638 Гц, F2 = 672–1427 Гц; НВК: F1 = 390–679 Гц,

F2 = 676–1449 Гц). Така варіантність англійського [ɔ] у СМ дикторів-американців і канадійців обумовлена й історично: внаслідок вокалізації [r] після [o] у наголошеній позиції голосна /o/ подовжилася й перейшла до розряду неусічених (фонетично довгих) фонем у британському варіанті англійської мови [3, с. 95, 99], яку зараз у фонетичній літературі позначають як /ɔ/. Відсутність вокалізованого [ɔ:] у мовленні носіїв англійської в Америці та Канаді й поява на його місці ротичного варіанта [ɔ̥] зумовлено тим, що на момент розповсюдження англійської мови у США та Канаді під час неодноразових хвиль еміграції, на північноамериканському континенті не було достатньо часу для вокалізації [r], тому цей варіант його реалізації і не встиг остаточно закріпитися. Натомість більшість англомовного населення США надавали перевагу повному вимовлянню [r] в усіх позиціях, що у період міграції лоялістів поширилося і на територію Канади. Станом на ХХ ст., після другої світової війни тенденція до вокалізації [r] втратила свій престиж та популярність серед корінного населення США. Тогочасні носії англійської мови асоціювали вимовляння вокалізованого [r] зі снобістським Бостоном, брудним Брукліном або ж з англійською аристократією. Тому новою американською нормою стало повне вимовляння [r], яке б чітко відрізняло його від британського стандарту. Схоже відбувалося і у Канаді, однак вокалізований [r] і там ніколи не користувався популярністю з самого початку функціонування англійської мови на її теренах [6, с. 131–132]. Проте до сьогодні представники МФА, а також британські й американські фонологи-фонетисти не визнали напружений лабіалізований ротичний заднього ряду середнього підняття [ɔ̥] одним із північноамериканських варіантів британського вокалізованого [ɔ:] (тепер уже [ɔ]). Встановлений факт дає підстави кваліфікувати ротичний (ер-зabarвлений) варіант напруженого британського [ɔ] як рівноправний варіант фонем /ɔ:/.

Частково делабіалізований голосний варіант [ɔ̥] наголошеного британського [ɔ] у СМ дикторів-американців і канадійців зустрічається лише перед латеральним [l] у словах типу *small, tall, call, also* та буквосполученням *-aw* у словах типу *draw, saw*. Діапазон частотних коливань наголошеного [ɔ̥] в НВА (F1 = 394–638 Гц, F2 = 672–1427 Гц) та НВК (F1 = 390–679 Гц, F2 =

676–1449 Гц) співпадає зі спектральними характеристиками ер-зabarвленого варіанта [ɔ̥] (НВА: F1 = 394–638 Гц, F2 = 672–1427 Гц; НВК: F1 = 390–679 Гц, F2 = 676–1449 Гц). Проте, згідно із середніми показниками північноамериканських варіантів [ɔ̥] (НВА: F1 = 603 Гц, F2 = 961 Гц; НВК: F1 = 597 Гц, F2 = 952 Гц) та [ɔ̥] (F1 = 500 Гц, F2 = 1030 Гц для НВА; F1 = 493 Гц, F2 = 973 Гц для НВК), очевидно стає відмінність у їх варіативності здебільшого за підняттям. Відтак, ступінь делабіалізації голосного впливає на рівень його підняття та напруженість: чим більша лабіалізованість, тим вищий та більш напружений голосний, чим нижча, – тим голосний нижчий і менш напружений, – що доводять показники першої форманти ротичного [ɔ̥] та частково делабіалізованого [ɔ̥] американського й канадійського варіантів наголошеного британського [ɔ].

Поява просунутого до центру голосного варіанта [ɔ̥] на місці британського [ɔ] у мовленні американців і канадійців також зумовлена історично. Так, голосний [ɔ:], утворившись від середньоанглійських дифтонгів [au] та [ou], закріпився як [ɔ:] у британському НВ, однак з часом делабіалізувався у голосний [ɔ̥] в американському і канадійському НВ [3; 13]. Це, у свою чергу, пояснює існування частково делабіалізованого [ɔ̥] у СМ північноамериканських дикторів. Очевидно часткова делабіалізація сучасного британського [ɔ] була одним з етапів його переходу у голосний [ɔ̥] у НВА та НВК, що пояснює його теперішнє існування в обмежених позиційно-комбінаторних умовах реалізації його британського лабіалізованого варіанта. Таким чином, області розсіювання частот F1 і F2 алофонів британського вокалізованого [ɔ] (F1 = 468 Гц, F2 = 917 Гц) та американського (F1 = 500 Гц, F2 = 1030 Гц) і канадійського (F1 = 493 Гц, F2 = 973 Гц для НВК) ротичного [ɔ̥], а також частково делабіалізованого [ɔ̥] (НВА: F1 = 603 Гц, F2 = 961 Гц; НВК: F1 = 597 Гц, F2 = 952 Гц) англійської наголошеної напруженої лабіалізованої фонемі заднього ряду середнього підняття /ɔ:/ варіюють, основним чином, за підняттям й, меншою мірою, за рядом, у той час як повністю делабіалізовані північноамериканські алофони голосного варіанта [ɔ̥] (НВА: F1 = 705 Гц, F2 = 1266 Гц; НВК: F1 = 654 Гц, F2 = 1172 Гц) британської /ɔ:/ відрізняються і за рядом, і за підняттям, підтверджуючи вплив ступеню лабіалізації голосного на рівень його підняття, що надалі

може змінювати приналежність голосного за рядом.

Голосний [ɔ]. Спектральна картина англійського наголошеного [ɔ] відображає національну специфіку реалізації цього голосного у британському, американському і канадському СМ. Так, у мовленні дикторів НВБ голосний [ɔ] реалізується у межах норми, що засвідчують середні показники еталонних значень цього голосного ($F1 = 560$ Гц, $F2 = 920$ Гц) у порівнянні з даними, отриманими шляхом акустичного аналізу ($F1 = 547$ Гц, $F2 = 1020$ Гц). Незначні відхилення виявляються лише у показників другої форманти, що вказує на просування голосного [ɔ] у СМ британських дикторів уперед [ɔ̟]. У мовленні американців і канадців голосний [ɔ] представлений повністю делабіалізованим просунутим до центру варіантом [ɑ] в усіх його реалізаціях північноамериканських дикторів, що спростовує відображені півстоліття тому у літературі дані про те, що британський голосний [ɔ] вимовляється американцями і канадійцями як частково делабіалізований [ɔ̟] у словах типу *got, not, body* [2]. На даному етапі частково делабіалізовані відтінки [ɔ̟] з'являються лише у словах типу *saw, draw* як зазначалося під час опису реалізації англійського наголошеного [ɔ̟]. Така варіантність зумовлена історично: голосний [ɔ] утворився від середньоанглійських дифтонгів [au] та [ou], однак у мовленні носіїв англійської мови Північної Америки делабіалізований централізований [ɑ] витіснив британський [ɔ] через його меншу популярність, а також через бажання американців і канадців звучати по-іншому [5; 6; 8; 13].

Доцільним убачається зауважити, що внаслідок втрати в англійській мові опозиції голосних за тривалістю, про що йшлося раніше, надалі голосну /ɔ:/ у НВБ слід позначати як /ɔ/, а її частково делабіалізований варіант, що до тепер позначали як /ɔ̟/, – наявним у МФА транскрипційним знаком [ɒ] з метою уникнення тотожності в їх позначенні. Ця транскрипційна позначка відрізняється від [ɑ], що позначає голосний низького підняття. Відтак, британські голосні звуки [ɔ] та [ɒ] варіюють за підняттям, що зумовлено більшим або меншим ступенем лабіалізації, а не тривалістю.

Отже, у СМ британців англійська наголошена фонема /ɔ/ (тепер уже /ɒ/) реалізується у межах норми, корелюючи за показниками з другою формантою голосною [ɔ], що до цього часу вважався довгим [ɔ:] ([ɒ]:

$F1 = 547$ Гц, $F2 = 1020$ Гц; [ɔ]: $F1 = 468$ Гц, $F2 = 917$ Гц). Показники першої форманти голосних свідчать лише про те, що вони відрізняються за лабіалізацією, а не тривалістю. Водночас, у СМ американців і канадців англійська голосна /ɒ/ представлена повністю делабіалізованим варіантом [ɑ]. Відтак, можна стверджувати, що у СМ дикторів-британців англійський [ɒ] варіює лише за дуже незначним ступенем лабіалізації з [ɔ] та більшою просунутістю уперед, у той час як у СМ американців та канадців досліджувана голосна представлена делабіалізованим та централізованим [ɑ].

Голосний [ɑ:]. Спектральна картина англійського напруженого відкритого низького підняття [ɑ:] підтверджує наявність одного варіанта його реалізації у СМ британців й трьох у мовленні американців і канадців, кожному з яких притаманна власна варіативність. Так, у мовленні британських дикторів напружений голосний [ɑ:] реалізується у межах свого основного алофона, відхиляючись від норми лише своїми підвищеними [ɑ̟] та частково відтягнутими назад [ɑ̠] алофонами, що вказує на його приналежність не до низького, а напівнизького підняття. Про це свідчать і коливання формантних частот реалізованого [ɑ:] ($F1 = 504-821$ Гц, $F2 = 963-1295$ Гц), і його середні показники $F1$ і $F2$ ($F1 = 652$ Гц, $F2 = 1095$ Гц) у порівнянні з еталонними ($F1 = 740$ Гц, $F2 = 1180$ Гц). Це підтверджує його кореляцію з тембральними характеристиками алофонів наголошеного голосного середнього ряду [ʌ], що надалі може призвести до їхнього злиття. Оскільки, як вже зазначалося раніше, у сучасній англійській мові зникла опозиція за тривалістю, доцільним убачається прибрати позначку голосного [ɑ:] на позначення довготи [:] і вважати цей звук у НВБ голосним [ɑ].

Водночас, у СМ американців і канадців англійський наголошений [ɑ] реалізується як централізований [ɑ] у словах типу *calm* (однак не усіх), *spa* та слові *father*, як ротичний (еризований, ер-забарвлений) варіант [ɑ̠] перед сонорним передньоязим апроксимантом [r] у словах типу *park*, а також як [æ]. Усе це, вочевидь, зумовлено історично: новоанглійська довга напружена фонема заднього ряду низького підняття /ɑ:/ утворилася від короткого середньоанглійського [ɑ] (яка свого часу утворилася від давньоанглійського [æ]), який у XV перейшов у [æ] перед глухими щільними у кінці слова або у позиції перед щільним + зімкненим, а пізніше подовжився [æ:] і залишався у такому стані до XVIII ст.,

після чого відбувся його зсув до [ɑ:] [3, с. 96; 12, с. 76; 13, с. 143]. Однак існує припущення й про те, що сучасна британська /ɑ:/ є не результатом фонетичних змін довгого [æ:], а проникненням фонему /ɑ:/ в орфоепічну норму від одного з територіальних діалектів Англії [там само]. Відсутність цієї фонему у сучасних американському та канадійському НВ англійської мови пояснюється тим, що на відміну від інших середньоанглійських усічених (фонетично коротких) голосних, які вважалися стійкою групою (за умови, якщо вони не потрапляли в позицію подовження), у фонему /ɑ/ було декілька позиційних алофонів, які з часом фонологізувалися. Одним із таких алофонів був [æ], який на час поширення англійської мови на території США та Канади фонологізувався, витіснивши /ɑ/, чого не сталося у британському варіанті, де відбувся подальший перехід короткого [æ] у довгий [æ:], а згодом у [ɑ:], виокремившись у самостійну фонему [3, с. 96]. Тому у НВА і НВК британська /ɑ:/ й досі здебільшого реалізується як [æ], а її централізований [ɑ] та ер-забарвлений [ɑ] варіанти існують як рудименти алофонів середньоанглійської /ɑ/. Натомість ротичний варіант [ɑ] британської /ɑ:/ у НВА та НВК пов'язаний із відсутністю у цих НВ вокалізованого [r] (з причин, про які вже йшлося раніше), що стало характерно для НВБ внаслідок його елізії після усіченого [ɑ] у середньоанглійський період, як і у випадку з [ɔ]. Нажаль і досі немає чіткого пояснення того, чому британський [ɑ] реалізується як [ɑ] носіями англійської мови США та Канади у словах *palm* (однак не усіх), *sra* та слові *father* і як [æ] у словах *half*, *rather* цього ж типу [13, с.143].

Американський НВ англійської мови відрізняється більш широким за канадійський діапазоном спектру голосного [ɑ] (НВА: F1 = 541–687 Гц, F2 = 1026–1338 Гц; НВК: F1 = 501–650 Гц, F2 = 979–1289 Гц) та [ɑ] (НВА: F1 = 518–824 Гц, F2 = 1033–1650 Гц; НВК: F1 = 475–790 Гц, F2 = 924–1464 Гц), незначно перехресуючись із зонами поширення F1 і F2 відкритого наголошеного британського [ɑ]. Варіант американського та канадійського голосного [ɑ] ближчі за своїми акустичними параметрами до британського наголошеного [ɑ], ніж ер-забарвлений [ɑ], про що свідчать середні значення їх спектральних характеристик: (НВБ для [ɑ]: F1 = 652 Гц, F2 = 1095 Гц; НВА для [ɑ]: F1 = 616 Гц, F2 = 1120 Гц; для [ɑ]: F1 = 705 Гц, F2 = 1266 Гц;

НВК для [ɑ]: F1 = 585 Гц, F2 = 1173 Гц; для [ɑ]: F1 = 654 Гц, F2 = 1172 Гц).

У СМ дикторів-американців ступінь підняття алофонів ротичного [ɑ] більш високий, ніж у мовленні канадійців (НВА: F1 = 616 Гц; НВК F1 = 585 Гц) й однаковий для [ɑ] (НВА: F1 = 705 Гц; НВК: F1 = 654 Гц), що корелює з мовленням дикторів-британців (НВБ: F1 = 652). Різниця полягає лише у більшому ступені відтягнутості британського [ɑ] назад від американського варіанта [ɑ] й меншому від канадійського [ɑ] (НВБ: F2 = 1095 Гц; НВА F2 = 1266 Гц; НВК: F2 = 1172 Гц), що відносить північноамериканський варіант [ɑ] до середнього ряду та наближає його до середніх значень першої і другої формант наголошеного голосного [Λ] в усіх трьох досліджуваних варіантах (F1 = 637 Гц, F2 = 1198 Гц для НВБ; НВА: F1 = 614 Гц, F2 = 1276 Гц; НВК: F1 = 607 Гц, F2 = 1219 Гц). Голосний [æ] як третій варіант реалізованого британського наголошеного [ɑ:] (тепер уже [ɑ]) у СМ північноамериканських дикторів є історично зумовленим [13].

Зазначене підтверджує широкий діапазон алофонічної варіативності англійського голосного [ɑ] у СМ дикторів досліджуваних НВ та функціонує через чотири утворені варіанти: [ɑ] у НВБ та [ɑ], [ɑ] і [æ] у НВА й НВК, що дає ґрунтовні підстави вважати їх повноцінними варіантами англійської досліджуваної голосної фонему заднього ряду /ɑ:/ не низького, а напівнизького підняття.

Таким чином, дослідження акустичних параметрів англійських голосних фонем заднього ряду /u:/, /ʊ/, /ɔ:/, /ɒ/, /ɑ:/ у наголошеній позиції ФС національних варіантів англійської мови у Британії, США та Канаді у СМ виявив широкий діапазон алофонічної варіативності, суттєву варіантність у реалізації цих фонем, а також як спільні, так і відмінні закономірності мовлення усіх дев'яти дикторів досліджуваних варіантів англійської мови. Так, у мовленні дикторів НВБ, НВА та НВК, поряд із нормативними, з'являються знижені за підняттям, централізовані та частково делябіалізовані алофони голосних /u:/, /ʊ/. Найбільш усього відхилень від орфоепічної норми у реалізації голосних /ɔ:/, /ɒ/, /ɑ:/ зафіксовано у мовленні дикторів США та Канади. Так, у СМ британців голосна /ɔ:/ загалом реалізується у межах норми, однак у мовленні північноамериканських дикторів англійська /ɔ:/ представлена ротичним (ер-забарвленим) [ɔ̣], частково [ɔ̣] та повністю [ɑ] делябіалізованими просунутими уперед ало-

фонами. Голосна /ɔ/ у мовленні дикторів Британії реалізується у межах норми, проте у СМ дикторів-американців і канадійців вона взагалі відсутня. На її місці функціонують повністю делабіалізований просунутий уперед, власне централізований алофон [ɑ], а також частково делабіалізований [ɔ] у словах типу *saw, draw, always* тощо. Охарактеризованим голосним властива також і варіативність, основним чином за підняттям, і меншою мірою за рядом. Так, голосні високого підняття [ʊ], [ʊ] знижуються до напіввисокого, голосні низького [ɑ], [ɑ], [ɑ] підіймаються до напівнизького, просуваючись ближче до середнього ряду разом із голосними середнього підняття [ɔ], [ɔ], [ɔ]. Враховуючи втрату опозиції англійських голосних за тривалістю та з метою розрізнення у позначенні раніше «довгих» та «коротких» досліджених голосних фонем заднього ряду /u:/, /ʊ/, /ɔ:/, /ɔ/, /ɑ:/, для СМ у НВБ ці фонематичні доцільно позначати так: /ɹ/, /ɹ/, /ɹ/, /ɹ/, /ɑ/, а в НВА та НВК так: /ɹ/, /ɹ/, /ɹ/, /ɹ/, /ɑ/, /ɑ/, оскільки їх основні алофони на теперішній час уже фонологізувалися.

Висновки. Зафіксована у СМ британців, американців і канадійців алофонічна варіативність та варіантність голосних заднього ряду зумовлена: 1) спонтанністю мовлення дикторів; 2) національною специфікою озвученого англійського мовлення, на розвиток якого впливали як лінгвістичні, так і соціокультурні чинники; 3) втратою опозиції англійських голосних за тривалістю та фонологізацією їх основних алофонів; 4) загальною світовою тенденцією до пришвидшеного мовлення.

Перспективним надалі убачається: 1) провести інструментальний (акустичний) аналіз реалізації англійських приголосних фонем у спонтанному мовленні дикторів-британців, американців та канадійців; 2) дослідити реалізацію англійських голосних і приголосних фонем у підготовленому мовленні дикторів зазначених національних варіантів англійської мови та порівняти їх з отриманими результатами дослідження спонтанного мовлення; 3) поширити відповідне дослідження на австралійський та новозеландський національні варіанти англійської мови тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бровченко Т.О., Корольова Т.М. Фонетика англійської мови. Контрастивний аналіз української та англійської мови: підручник. 2-ге вид., переробл. та доп. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. 300 с.
2. Дворжецька М.П. Тенденції розвитку вимовної норми сучасної англійської мови. Мова, культура й освіта в сучасному світі: зб. наук. праць до 90-річчя доктора філол. наук, проф. Романовського О.К. / відп. ред. О.А. Стишов. К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. С. 141–145.
3. Иванова И.П., Чахоян Л.П., Беляева Т.М. История английского языка: учебник. Изд. 3-е. СПб.: Авалон, Азбука-классика, 2006. 560 с.
4. Парашук В. Зміни в кодифікованих вимовних нормах сучасної англійської мови. Наукові записки. Випуск XXVI. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. С. 161–170.
5. Barber Ch. Linguistic Change in Present-day English. London, 1964. 154 p.
6. Boberg Ch. The English Language in Canada. Status. History and Comparative Analyses. McGill University in Montreal, 2010. 270 p.
7. Gimson A. C. Pronunciation of English (3rd ed.), 1980. 210 p.
8. Jones D. An outline of English Phonetics. Reader in phonetics in the University of London, 1922. 222 p.
9. Labov W. Dialect diversity in America: The politics of language change. University of Virginia Press, 2012. P. 1–2.
10. Ladefoged P. American English. Handbook of the International Phonetic Association. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. P. 41–44.
11. O'Connor J.D. Phonetics. Penguin Books, 1976. 320 p.
12. Rastorguyeva T.A. History of English. Textbook. Moscow: Higher school, 1983. 347 p.
13. Wells, John C. Accents of English. An Introduction, Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1982. 277 p.

УДК 821.111

КАНАДСЬКА АНГЛОМОВНА КАЗКА: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ, НАУКОВІ ПІДХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Лисенко Є.А., аспірант
Херсонський державний університет

У статті систематизовано наукові підходи до вивчення казки та запропоновано інтегрований підхід до аналізу образного простору канадської англійської казки.

Ключові слова: казка, фольклорна казка, авторська казка, підхід до вивчення казки, образність, словесний образ, персональний образ.

В статье систематизированы научные подходы к изучению сказки и предложен интегрированный подход к анализу образного пространства канадской англоязычной сказки.

Ключевые слова: сказка, фольклорная сказка, авторская сказка, подход к изучению сказки, образность, словесный образ, персональный образ.

Lysenko Ye.A. CANADIAN ENGLISH FAIRYTALE: HISTORY OF DEVELOPMENT, SCIENTIFIC APPROACHES AND RESEARCH PERSPECTIVES

The article focuses on the systematization of scientific approaches to fairytale studies and suggests integrated approach to imagery analysis in a canadian english fairytale.

Key words: fairytale, folktale, scientific approach to the fairytale studies, imagery, verbal image, character image.

Постановка проблеми. Казка є одним з найбільших, найцікавіших та, водночас, найскладніших видів народної творчості. І хоча казку ми легко впізнаємо серед інших народних оповідань, проте у лінгвістичній науці досі не існує її беззаперечного визначення.

Постановка завдання. Отже, метою статті є систематизація наукових підходів до вивчення казки та надання інтегрованого підходу до аналізу образного простору канадської англійської казки.

Виклад основного матеріалу. Народи світу, європейські зокрема, як правило, не давали ніякого визначення цьому виду народної творчості. Лише у двох європейських мовах були спеціальні номінативні одиниці для детермінації цього поняття – це російська та німецька мови.

У російській мові слово «сказка», у своєму сучасному розумінні, з'являється не раніше XVII століття. Стародавня та середньовічна Русь такої лексичної одиниці не знали, але це не означає що казок не було взагалі, це лише наводить на думку, що раніше казки позначались якимось іншим виразом. Вважають, що такою мовною одиницею слугувала «басня», якій відповідало дієслово «баять» [19, с. 18]. Такі обороти мовлення, як «полно басни-то сказывать» або «бабы басни и дурак любит», наведені В.І. Далем у його «Толковом словаре», вказують на те, що у сучасному мовленні під байкою може розумітися казка.

У значенні «казка» слово «байка» є в українській і польській мовах.

Номінація «казка» спочатку мало інше значення, аніж сьогодні. Воно значило сказане або написане слово, яке мало вагу документа. В усному мовленні «отобразь сказку» колись відповідало виразу «зняти показання», а в І.С. Тургенєва у розповіді «Бурмістр» є така фраза, як «сказку подписать» [19, с. 19].

Отже, до XVII століття у російській мові лексична одиниця «сказка» значило щось достовірне, писемне або усне показання чи свідчення, яке мало юридичну вагу. З XVII століття навпаки відмічається ще одне, до того ж зовсім суперечне з наведеним вище значення номінації «сказка». Так, наприклад, у висловлюванні «сказки сказывать небылые», мовна одиниця «сказка» з'являється у тому ж контексті що й «басня» та чітко доводить той факт, що слово «сказка» відповідає слову «басня» і має значення вигадки.

У німецькій мові казка позначається номінативною одиницею «Märchen». Корінь Mär- – значить «новина», «звістка», -chen – це зменшувальний суфікс, тому Märchen – це «невеличка цікава розповідь» (слово зустрічається з XIII століття і поступово закріплюється у значенні «казка»).

Давні греки для позначення казки використовували таку одиницю як «міф». Окремої номінації для позначення казки не було. У латинській мові термін «казка» передається через «fabula», однак ця номінація теж не від-

ведена тільки для казки, адже вона має й інші значення: «розмова», «плітка», «щось, що обговорюється».

У французькій мові найчастіше використовується лексична одиниця *conte*, що значить «розповідь», для більшої точності додають *conte populaire* – «народна розповідь», *conte de fées* – «розповідь про фей». Теж саме значення знаходимо і в англійській мові. Для позначення поняття «казка» використовується номінативна одиниця «*tale*», що значить «будь-яка розповідь», та на кшталт французького виразу використовують «*fairytale*» – «розповідь феї» [цит. за 19, с. 21].

Отже, можна виділити дві ознаки казки, які вміщує ця лексична одиниця: 1) казка визнається жанром оповідання, 2) казка вважається вигадкою. Для підтвердження можна привести визначення терміну «казка», надане тлумачним словником російської мови С.І. Ожегова та Н.Ю. Шведової: *«сказка: повествовательное, обычно народно-поэтическое произведение о вымышленных лицах и событиях, преимуществ. с участием волшебных, фантастических сил»* [15, с. 720].

Говорячи про жанрове розмаїття казки, потрібно виокремити «фольклорну» та «літературну, або авторську» казки. Для кращого розуміння літературної/авторської казки багато хто з учених намагаються зіставити авторську та фольклорну казки. Так, В.П. Анікін зазначав, що казки письменників злились у свідомості людей усіх поколінь з казками народу. Це відбувається тому, що кожен письменник, незалежно від його оригінального стилю, відчуває свій зв'язок з фольклором [2, с. 22]. Учені-лінгвісти дотримуються думки, що «літературна казка повинна повторювати народну в її традиційних параметрах, вона доволі вільна як у доборі матеріалу, так і у виборі форми. Однак, є певні створені фольклором «правила гри» та риси жанру, без яких казка вже не буде казкою взагалі» [12, с. 76]. Ця ознака зближує авторську та фольклорну казку, але з іншого боку, виокремлює першу як самостійний жанр. Для цього є наступні підстави:

1. Авторська казка відрізняється від фольклорної за формальними ознаками. Авторська казка існує лише у письмовому вигляді, адже її мова відзначається індивідуальним стилем письменника, нерідко доволі образним [11, с. 25].

2. Початок та кінець авторської казки може не відповідати канонам фольклорної казки, які були описані В.Я. Проппом [11, с. 25].

3. За своїм об'ємом авторська казка може бути різною, залежно від того, до якого жанру літератури вона більше тяжіє [22, с. 22].

4. Авторській казці притаманний незвичний початок, який більше нагадує твір реалістичного характеру. Закон щасливого кінця, дуже важливий для фольклорної казки, в авторській доволі часто стає неоднозначним, с присмаком життєвого смутку [22, с. 22].

Письменник не пориває з фольклорною традицією, а нібито дає їй нове життя, знаходить у ній прихований та невикористаний досі художній потенціал [7, с. 228]. Все вищеведене доводить, що фольклорна казка по відношенню до авторської є її архетипом, однак авторська казка є доволі далекою від першоджерела та унікальною, що робить її самостійним жанром. Узагальнюючи визначення «казки», наведені різними авторами, ми висновуємо, що термін «літературна казка» охоплює: письменницьку обробку зафіксованих народно-казкових сюжетів; творчість письменників-оповідачів, а також індивідуально-авторські казки, або власне літературні [22, с. 21].

Осмилення й переосмилення наукового доробку з проблеми дослідження казки уможливує виокремлення таких домінантних підходів до аналізу фольклорної і авторської казки:

«Міфологічна школа» стала першим етапом розвитку наукової фольклористики. Міфологічна школа аналізувала казки як матеріал, необхідний для вивчення міфів, та розглядала казку з точки зору продовження розвитку міфів [20, с. 10]. Цей підхід найбільш розгорнуто був описаний у дослідженні А.Н. Афанасьєва «Поэтические воззрения славян на природу» (1866–1869), в якому він стверджував, що цілісна система міфологічних уявлень вибудовується на основі елементарних опозицій, викликаних емоційно-чуттєвим сприйняттям (світло – п'ятьма, тепло – холод) [1, с. 27].

Інший підхід до аналізу казок був викликаний спостереженнями, що схожі мотиви та сюжети, які зазвичай виявлялися у казок зі спільним походженням, були також характерні й для творчості народів, що не мали спільного коріння [20, с. 10]. Спроба з'ясувати причини цього споріднення була зроблена німецьким ученим Т. Бенфеєм, який видав збірник індійських розповідей «Панчатантра» у перекладі на німецьку мову, та вказав на схожість між санскритськими казками й казками європейських і неєвропейських народів. Подібні сюжети дослідник

пояснює їхнім запозиченням, яке відбувалося під час культурно-історичних зв'язків між народами світу. У науці ця теорія Т. Бенфея отримала назву «теорії запозичення» або «міграційної теорії» [1, с. 27].

Усупереч теорії запозичення дослідники фольклору стикалися з численними випадками збігу мотивів та сюжетів у творчості народів, які не мали спільних культурно-історичних відносин, більш того, вони настільки далеко знаходились один від одного у географічному плані, що будь-які запозичення були мало ймовірними, тому шотландський учений Е. Ленг запропонував іншу гіпотезу для пояснення такої схожості у творчості різних народів. За Е. Ленгом, усі народи проходять однакові шляхи розвитку, тому колективна творчість самозароджується і розвивається подібним чином. Теорія Е. Ленга отримала назву «теорії самозародження», а школа – «антропологічної» [1, с. 29].

Антропологічна школа надавала великої ваги елементам ранніх культур у народній творчості. Найбільш помітним представником антропологічної школи у Британії був Дж. Фрезер, який підкреслював окрему значущість магії у первісних обрядових актах, та під час створення пов'язаних з ними пісень й інших видів фольклору. У Німеччині антропологічна школа знайшла своє відображення у працях психолога В. Вундта і фольклористів Л. Лейстнера і Ф. фон-дер-Лейена. Відповідно до гіпотези Л. Лейстнера, основні казкові мотиви виникають зі снів. Він зробив спробу виявити взаємозв'язок між символічними снами і фольклорними мотивами, та у підтвердження своєї гіпотези зібрав численний фактичний матеріал [20, с. 10].

Водночас з антропологічними дослідженнями, не зупиняли свій розвиток і дослідження теорії запозичення. Перші вдалі спроби класифікації і каталогізації казок були зроблені вченими фінської школи фольклористів К. Кроном й А. Аарне, котрі поклали в основу своїх праць *географічно-історичний метод*, та вважали за мету встановлення найдавнішої «праформи» кожної з казок, її «прабатьківщини», уточнення шляхів її міграції згідно з формальними ознаками [20, с. 10]. У межах цього дослідження, К. Крон намагався систематизувати фольклорний матеріал за *етнографічним принципом*. Він розробив класифікацію казок, розподілив їх на чотирнадцять груп і підгруп, усередину котрих він помістив сюжетні типи. Класифікація К. Крона була доповнена одним із його учнів

А. Аарне, який склав «Вказівник казкових типів», що надалі став авторитетним посібником із систематизації сюжетних схем. Свою систематику А. Аарне побудував на основі європейських казок і поділив їх на три групи: 1) казки про тварин; 2) власне казки, які вміщують: чарівні казки, легендарні казки, новелістичні казки та казки про дурного чорта (велетня); 3) анекдоти [9, с. 118].

Одним з найбільш впливових напрямів фольклористики кінця XIX – початку XX ст. була «історична школа». Представники цього напрямку вивчали фольклор, спираючись на історію народу, уточнювали обставини творення уснопоетичного твору, виявляли історичні події, відображені у ньому. Розбіжності між історичними подіями і змістом творів прибічники історичної школи пояснювали перекичуваннями тексту під час багаторазового відтворення [1, с. 36].

Історичний і соціологічний підходи не втратили своєї актуальності і сьогодні. Дослідники (Дж. Зайпс, Г. Кало, А. Нитчке, Е. Шерф та ін.) вважають, що народні казки відображають соціальний устрій, проблеми суспільства, культурні цінності й уявлення, котрі суспільство намагається прищепити підрастаючому поколінню у певну історичну епоху [20, с. 11].

Структуралістські дослідження казок спираються на «структурний підхід», який вперше був запропонований у статтях А.І. Нікіфорова й у книзі В.Я. Проппа «Морфологія казки» (1928). Розглядаючи сюжети чарівних казок (викладених у вказівнику сюжетів Аарне-Томпсона), В.Я. Пропп виявляє, що покладені в їхню основу мотиви можуть бути згруповані в обмежену кількість дій-функцій, які є притаманними певному колу персонажів. Загалом він виокремив 32 функції (від відлучення і нестачі до покарання і весілля), а також 7 персонажів (дарувальник, помічник, царівна, відправник, герой та хибний герой) [18]. Праця В.Я. Проппа показала принципово лімітований набір елементів казки і правил їхньої дії, чим зробив аналіз чарівної казки системним і більш уподібненим до лінгвістичного аналізу.

У межах структуралізму був започаткований «семіотичний підхід», який будується на положенні про те, що культура передається символами і знаками, тому під час вивчення знакових систем різних культур можливе виявлення їхніх глибинних смислів через вилучення певної інформації (наприклад, інформації, яка була зашифрована у

словесних образах митцем твору). Завдяки структурно-семіотичному аналізу можливе виявлення шляхів організації тексту, а також яким чином через структуру твору вбачається його зміст. Одним з важливих понять семіотичного підходу є «код» – це система моделювання цілісної картини світу, яка відображає його бачення з позиції того, чи іншого суспільства [16]. Узагальнюючи погляди представників цього підходу, можемо зробити висновок, що казка набуває статусу репрезентативної соціокультурної системи, завдяки якій поглиблюється формування мовної, ментальної, національної, культурної, наративної ідентичності. Казка є текстом із підвищеним змістотворчим й ідентифікаційним потенціалом, що, у свою чергу, перетворює процес спілкування в інкультураційний акт [цит. за 6, с. 279].

Казки також стають об'єктом дослідження спеціалістів в області *психоаналізу*. З. Фрейд одним із перших звернув увагу на символічну природу казки. Згідно з переконаннями вченого, казка, як і міф або легенда, звернені до найбільш примітивних частин людської психіки. Вони пов'язують первинні, несвідомі процеси та вторинні процеси свідомого мислення, трансформують несвідомі фантазії у структуровану розповідь, яка «озвучує» у символічній формі голос бажань, та виступають посередником між тілесними і соціальними функціями [10]. К. Юнг інакше розумів зв'язок казки з несвідомим: він пов'язує міфологію та казку з ідеєю архетипу, тобто з колективно-несвідомим шаром психіки людини. Під терміном «архетип» К. Юнг позначив образи, які існують у міфології, казках, сновидіннях і фантазіях. Учений вважав, що за допомогою казок можна досліджувати анатомію психіки людини [цит. за 3, с. 12].

Оскільки предметом нашого дослідження є образність англійської канадської фольклорної й авторської казки, то належним є визначення поняття «образність», яке йде від розуміння художнього образу, котрий витлумачують як художньо-естетичну категорію, «що характеризує особливий, притаманний лише мистецтву спосіб осягнення і перетворення дійсності» [21, с. 42].

При створенні художнього образу активно залучаються засоби словесної образності, які створюються за допомогою метафоричного, метонімічного та парадоксального [4] переосмислення значення лексичних одиниць. Словесний образ виражає взаємодію, «гру» значення та внутрішньої форми пев-

ного слова чи виразу [4]. Зазвичай, за літературним образом стоять образи дійових осіб, автора та адресата твору [5]. Під словесними розуміють автологічні образи (грец. *autos* «сам», *logos* «слово»), засновані на прямому слововживанні; та металогічні образи (грец. *meta* «через», *logos* «слово»), які базуються на переносному значенні [8] за допомогою тропів та фігур мовлення [17, с. 29], символів, знаків тощо. Іншими словами, літературно-художній образ (портретний, пейзажний та інші) має словесну оболонку, тобто втілений у фрагменті тексту, словесний образ схований у внутрішній формі слова [4]. Отже, образність визначаємо, слідом за Л.І. Белеховою [5], як емоційно-смыслову доміную до художнього тексту.

У контексті нашої роботи на основі систематизації вищенаведених підходів ми пропонуємо інтегрований підхід до аналізу образного простору канадської англійської казки. Образний простір, слідом за Л.І. Белеховою, тлумачимо як сукупність різноманітних художніх образів: словесних та персонажних [5]. Зважаючи на обсяг статті, проаналізуємо лише доміную персонажні образи.

Інтерпретативно-текстовий аналіз канадських казок уможливив виокремлення наступних груп образів персонажів: 1) образи диких тварини, 2) образи птахів, 3) образи людей, 4) образи істот космогонічного простору, 5) образи істот потойбічного світу, 6) образи істот, які уособлюють стихії, 7) образи істот, які уособлюють рослини та 8) образи істот, які уособлюють неживу природу. Найбільш популярними є казки, де головну роль виконують дикі тварини та птахи. Асоціації, пов'язані у ментальності етносу з образами тварин, які пізніше отримують відповідне мовне вираження, спричинені фактором співвіднесення світу людини зі світом тварин. В основі таких асоціацій містяться містичні уявлення давнього народу Канади, який персоніфікував, а іноді й боготворив об'єкти навколишнього світу [14, с. 29]. Численні казки цього регіону пояснюють закони світобудови, зокрема розділення тварин за класами, походження їхнього зовнішнього вигляду і поведінки, виникнення дружби або ворожнечі між певними представниками цього світу.

Зооніми презентують символічне значення, відповідно до тих рис та ознак, якими вони наділяються. Нами попередньо виділені основні компоненти зоологічного світу, які згруповані у два класи (дикі тварини та

птахи). Крім того, визначено, за допомогою яких мовних засобів вони вербалізуються та яке символічне значення актуалізують. Серед найрепрезентативніших частин мови ми виокремили іменники і дієслова, які чітко дають номінації анімалістичним компонентам та характеризують процеси і явища, пов'язані з цими конотаціями.

Персонажі казок – тварини та птахи розмовляють людською мовою, постійно зайняті пошуком харчів, подібно до людей вони доглядають своє господарство, мають певний фах діяльності, займаються полюванням, мають одяг, житло, човни та вози, на кшталт людських, та ін. Більш того, окреме місце займає елемент дружніх відносин або шлюбу між людьми та тваринами, або ж навпаки елемент ворожнечі між ними. Численні випадки використання анімалістичних образів як помічників людини (горобець, лис, ведмідь, журавель, бобер, кролик); хитрих або спритних сусідів (кролик, горобець); або дурних, довірливих і боязких персонажів (ворон, кролик, лис, ведмідь, вовк, сова). У тваринних казках зазвичай переможцями стають кволі, недолугі та малі за розмірами персонажі, але які мають гострий розум, хитрість і спритність.

Зоонім КРОЛИК є маскулинним, є найбільш популярним уособленням трікстеру (казки «How Rabbit Deceived Fox», «Rabbit and the Indian Chief»), зазвичай виступає у ролі шахрая та злодія: “*he (Rabbit) was a great thief*”, “*she (the old robbed woman) had an idea that Rabbit was the pilferer, for she had heard that he was a great thief*” [«How Rabbit Deceived Fox»], “*He (Rabbit) is a great brigand and a liar and a thief*” [«Rabbit and the Indian Chief»], який не тільки краде харчі і бажані для нього речі, а й шкодить оточуючим його людям і тваринам, знущається, завдає їм страждань і болю, або навіть убиває (так, у казці «Rabbit and the Indian Chief» кролик шляхом прийому перевдягання спочатку обманює Велетня та його дружину Відьму “*The giant woman was deceived, and she threw her arms around Rabbit ... and she did not feel his whiskers or his split lip because of the old shawl that was wrapped around his face*”, а надалі він вбиває обох персонажів “*with two blows of his axe*”; або у казці «How Rabbit Deceived Fox» кролик, після довгої низки знущань з Лиса, боячись за своє життя, вирішує вбити його вельми жорстоким шляхом: “*he (Rabbit) kindled the fire at many places all around the log on which Fox sat*”), але у деяких казках знаходимо й іншу його характеристику – боягузливість: “*he (Rabbit)*

ran home as fast as he could <...> he did not know who he (the robber) was, for he was too frightened to look”, [Rabbit and the Moon-Man] “*poor Rabbit, trembling in his fear*” [там само], “*Rabbit was much afraid and he trembled like an aspen leaf*” [«How Rabbit Deceived Fox»].

Зоонім ВОРОН є завжди маскулинним, йому відводиться певна роль у процесі світобудови, але зазвичай це боягузливий і хитрий персонаж “*sly fellow*” [«How Raven Brought Fire to the Indians»], який заздрить іншим “*Raven grew envious of Sea-gull's possession*” [там само], краде чуже майно “*Raven stole Sea-gull's large storing carriage*”, “*We will steal the baby of the Chief and hold him for a ransom*” [там само], використовує інших тварин через складність та небезпечність дії, та його боягузливість “*Raven took good care that he would not go himself, for he was a great coward*” [там само], а також уособлює жадібність “*although the people clamoured loudly for it (fire), he would not give any of it away*” [«How Raven Brought Fire to the Indians»].

Зоонім ЛИС також є завжди маскулинним, попри традиційну думку, що цей образ уособлює зрадництво, підступність та хитрість, у канадських казках також паралельно зустрічаються інші характеристики: довірливість (у казці «How Rabbit Deceived Fox» Кролик запевняє Лиса, що той у мішку не через те, що людина хоче його вбити, а тому що хоче насильно одружити, на що Лис відповідає: “*I have been looking for a wife ... let me get into your place*” [там само]), недоумкуватість (коли Лис подавився огірком і майже не помер: “*He swallowed the cucumber at one gulp, as Rabbit told him, but the prickles stuck in his throat and he almost choked to death*” [там само]).

Зоонім ПАВУК так само, як і образ ЛИСа є маскулинним, цей образ є проміжним між космогонічним середовищем – небом, та землею, він виступає своєрідним посередником [«The Fall of the Spider Man»]. Цьому персонажу властиві працьовитість “*he was kept at it (work) day and night always spinning and weaving his webs*” [там само], зрадництво “*he grew angry and resolved to punish the Star-people <...> night after night he did this (cut the strands of the ladder), and he chuckled to himself as he saw the sky-fairies sprawling through the air*” [там само], малодушність та неслухняність “*the Star-fairy knew well that the Spider Man would disobey his orders*” [там само], та жага до легкого життя “*I would marry four wives who would work for me while I would take life easy*” [там само].

Висновки. Аналітичний огляд наукового доробку з проблеми теорії казки, канадської зокрема, дозволив виокремити такі домінуючі підходи: міфологічний, теорія запозичення, теорія самозародження, антропологічний, історичний, соціологічний, структурний, семіологічний та психологічний, а також запропонувати інтегрований підхід до аналізу образного простору канадської англійської казки, який розуміємо як сукупність різно-типних словесних і персонажних образів. Серед персонажних образів виокремлюємо наступні: 1) образи диких тварини, 2) образи птахів, 3) образи людей, 4) образи істот космогонічного простору, 5) образи істот потойбічного світу, 6) образи істот, які уособлюють стихії, 7) образи істот, які уособлюють рослини та неживу природу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азадовский М.К. История русской фольклористики. М.: Учпедгиз, 1958. 345 с.
2. Аникин В.П. Русские писатели и сказка. Сказки русских писателей / сост. В.П. Аникин. М.: Правда, 1985. С. 3–22.
3. Белехова Л.И. Методика экспликации архетипов, воплощенных в американских поэтических текстах. Журнал «Когнитивия, коммуникация, дискурс». 2014. № 9. С. 8–32.
4. Белехова Л.И. Витоки становлення і шляхи розвитку когнітивної теорії образності. 2015. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/1502>
5. Белехова Л. И. Теория образности в когнитивной перспективе. 2015. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/1515>
6. Дуркалевич В.В. Казка як текст (до проблеми структурально-семіотичної інтерпретації). Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. XXI. С. 275–282.
7. Зусман В., Сапожков С. Литературная сказка. Литературная учеба. 1987. № 1. С. 228–230.
8. Квятковский А.П. Поэтический словарь / Науч. ред. И. Роднянская. М.: Сов. энцикл., 1966. URL: <http://feb-veb.ru/feb/kps/kps-abc/>
9. Ким А.А. О некоторых способах классификации сюжетов и героев народных сказок. Вестник ТПУ. Серия: «Гуманитарные науки» (История). 2006. Вып. 1 (52). С. 117–120.
10. Колакоглуу К. Сказочный проективный тест. Журнал практической психологии и психоанализа. 2003. Вып. 4. URL: <http://psyjournal.ru/articles/skazochnyy-proektivnyy-test>.
11. Комиссарова Е.В. Лингвистические особенности литературной сказки в немецком языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Смоленск, 2017. С. 24–28.
12. Лупанова И.П. Современная литературная сказка и ее критика (Заметки фольклориста). Проблемы детской литературы. Петрозаводск, 1981. С. 76–90.
13. Марина О.С. Семіотика парадоксальності у когнітивно-комунікативному висвітленні (на матеріалі сучасної англійської поетичного дискурсу): монографія. Херсон: Айлант, 2015. 436 с.
14. Меновщиков Г.А. Об устном повествовательном творчестве народностей Чукотки и Камчатки. Сказки и мифы народов Чукотки и Камчатки. М.: Наука, 1974. 646 с.
15. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. 4-е изд., доп. М.: А ТЕМП, 2006. 944 с.
16. Осипова Н.О. Структурно-семіотический подход как аспект методологии гуманитарного знания. Культурологический журнал. 2011. Вып. 3(5). URL: http://www.cr-journal.ru/rus/journals/79.html&j_id=7
17. Пешковский А.М. Понятие отдельного слова. Методика родного языка, лингвистика, стилистика, поэтика: сб. статей. М.: Госиздат, 1925. С. 29.
18. Пропп В.Я. Морфология волшебной сказки. Исторические корни волшебной сказки / сост., науч. ред., текст. коммент. И.В. Пешкова. М.: Лабиринт, 1998. 512 с.
19. Пропп В.Я. Русская сказка (Собрание трудов В.Я. Проппа.) / научная редакция, комментарии Ю.С. Рассказова. М.: Лабиринт, 2000. 416 с.
20. Соловьева Н.В. Эволюция научных представлений о структуре, содержании и форме сказки (основные направления исследований). Вестник МГОУ. Серия: «Лингвистика». 2013. Вып. 1. С. 9–13.
21. Суворова Т.М. Система словесных образов американской фольклорной баллады XVIII–XX столетий: когнитивно-семіотичний та лінгвосинергетичний аспекти: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Херсон, 2016. С. 42–46.
22. Цикушева И.В. Жанровые особенности литературной сказки (на материале русской и английской литературы). Вестник Адыгейского государственного университета. Майкоп: АГУ, 2008. № 1. С. 21–24.

УДК 811.112.2:81'367

СИНТАКСИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО В СКАЗКАХ ВИЛЬГЕЛЬМА ГАУФА

Мамедова А.И., к. филол. н., доцент,
доцент кафедры преподавания второго иностранного языка
Запорожский национальный университет

Статья посвящена анализу сказок немецкого писателя-романтика Вильгельма Гауфа с точки зрения их синтаксической организации. Особое внимание уделено анализу синтаксических структур, наиболее часто представленных в текстах.

Ключевые слова: синтаксис, простые предложения, паратаксис, гипотаксис, инфинитивный оборот, эллипсис.

Стаття присвячена аналізу казок німецького письменника-романтика Вільгельма Гауфа з точки зору їх синтаксичної побудови. Особлива увага приділена аналізу синтаксичних структур, які найбільш часто представлені у текстах казок.

Ключові слова: синтаксис, прості речення, паратаксис, гіпотаксис, інфінітивний зворот, еліпсис.

Mamedova A.I. SYNTACTIC SPACE IN THE TALES OF WILHELM GAUFF

The article is devoted to the analysis of the fairy tales of the German romantic writer Wilhelm Gauf from the point of view of their syntactic organization. Particular attention is paid to the analysis of syntactic structures most frequently represented in texts.

Key words: syntax, simple sentences, parataxis, hypostasis, infinitive turnover, ellipsis.

Постановка проблемы. Сказка, как авторская, так и народная, выступает, как правило, как образно-эмоциональное обобщение жизненного опыта и воплощает в себе знания и культуру народа. Нередко она становилась объектом исследования лингвистических изысканий таких ученых как В.П. Аникин, А.М. Афанасьев, М.К. Дмитренко, М.Б. Лановик, Г.Л. Пермяков и др. Выбор в качестве объекта нашего исследования сказок Вильгельма Гауфа был обусловлен тем фактом, что с точки зрения лингвистики, а особенно синтаксиса, этот жанр, представляется нам недостаточно изученным. Поэтому **предметом** рассмотрения выступает в данной работе синтаксическое пространство текстов В. Гауфа.

Изложение основного материала. Предложение как коммуникативная единица конституируется на базе номинативных единиц и предусматривает их взаимосвязь. Именно этим и определяется формально-грамматическая структура предложения. Соглашаясь с мнением Л. Теньера, отметим, что синтаксическая связь является непрерывным условием для выражения мыслей, т.к. именно она определяет предложение как живой организм, придает жизненную силу словам, устанавливая между последними совокупность синтаксических связей [5, с. 23]. Отношения между подлежащим и сказуемым, определяемые синтаксической связью, делают любое предложение концен-

трированным обозначением определенной ситуации.

Формально-грамматические структуры языковых компонентов конституируются на основе связанных между собой номинативных единиц. Понимание того факта, что последовательность ментальных событий коррелирует с прагматической структурой текста [3, с. 37], составляет мощную теоретическую базу для изучения формально-грамматических способов воплощения интенций автора. Так, согласно А.М. Приходько, в основе нашего подхода к эмпирическому материалу лежит тот факт, что союзная и бессоюзная связь позволяет передавать когнитивно-типичные реляции реального мира, которые воспринимаются и вербализируются человеком [4, с. 8].

Речевые модели текстов сказок репрезентируют определенные возможности композиционно-синтаксической подачи информации. Эти связи характеризуются широким употреблением простых и сложных синтаксических единиц – сложносочиненных (паратаксис) и сложноподчиненных (гипотаксис). Кроме того, следует отметить и наличие, при достаточной высокой частотности, целых синтаксических комплексов, включающих в себя такие синтаксические структуры, как простые предложения, усложненные паратаксисом, сочетания паратаксиса и гипотаксиса (табл. 1).

Такая частотность, где первое место занимают синтаксические комплексы, во многом

объясняется спецификой жанра сказки. Тем более, что сказки В. Гауфа достаточно часто посвящены восточной тематике («Сказка о калифе Аисте», «История о Маленьком Муке»), которая предполагает определенную витиеватость речи, украшение ее различными оборотами и конструкциями, что позволяет создавать сказочную атмосферу.

Наиболее распространенными структурами в синтаксических комплексах выступают простые предложения, отягощенные паратакисом: „Er hatte ein wenig geschlafen, denn es war ein heißer Tag, und sah nun nach seinem Schläfchen recht heiter aus“ [1, с. 4] и гипотакисом: „Der Kalif, der seinem Großwesir schon lange gerne eine Freude gemacht hätte, schichte seinen schwarzen Sklaven hinunter, um den Krämer heraufzuholen“ [1, с. 4], „Da trat die Gans Mimi, die in seinem Gemach umhergehen durfte, zu ihm und fragte ihn nach der Ursache seines Jammers“ [1, с. 174].

При сказочных описаниях нередко употребляются синтаксические комплексы, основанные на сочетании нескольких типов связи одновременно. Наиболее распространенным выступает одновременное сочетание в одном предложении паратакиса и гипотакиса, что позволяет при экономии языковых средств добиться максимального информативного объема: „Wenn die Frau ausging, musste er auf die Katzen Achtung geben, wenn sie aßen, musste er ihnen die Schlüssel vorlegen, und nachts musste er sie auf seidene Polster legen und sie mit samten Decken einhüllen“ [1, с. 58]; „So trieb es der ehrsame Schneidergeselle Labakan schon eine geraume Zeit, sein Meister aber duldete seine Narrheit, weil er sonst ein guter Mensch und geschickter Arbeiter war“ [1, с. 90].

Достаточно распространенным вариантом синтаксического комплекса выступает конструкция, состоящая из двух частей, где первую часть составляет простое предложение, а вторую, наиболее распространенную – прямая речь: „Zu seinem Großwesir aber sagte er: „Das heiß’ ich gut einkaufen, Mansor!“ [1, с. 8]. Нередко и слова автора, и

прямая речь выражены сложными синтаксическими конструкциями: „Aufgeweckt durch diesen Gedanken, schöpfte Mustapha von neuem Hoffnung und bat sie, dieses Mittel ihm zu nennen, und sie sprach: „Ich bin erst sei fünf Monaten die Sklavin Thiulis, doch habe ich gleich von Anfang auf Rettung gesonnen, aber für mich allein war sie zu schwer“ [1, с. 214].

Принимая во внимание то, что большинство сказок, как правило, являются жанром, ориентированным на детскую аудиторию и жанром, для которого характерны определенные черты фольклорного творчества, можно утверждать, что прямая речь, как часть синтаксических комплексов, достаточно часто представлена обращениями: „Er hatte schon einige Stunden durchgewandert, aber nirgend öffnete sich ihm die Türe, nirgends rief man, wie er sich vorgestellt hatte: „Kleiner Muck, komm herein, iss. Trink, und lass diene Füßlein ausruhen!“ [1, с. 60], простыми предложениями: „Hast du Mantel?“ „wurde ich gefragt“ [1, с. 234], простыми предложениями, состоящими из междометий: „Der Herzog tat einen tüchtigen Biss hinein, schlug die Augen auf und sprach, nachdem der geschluckt hatte: „Ah, ah, ah!“ [1, с. 176] и синтаксическими процессами, в которых особое место занимают эллипсы: „Als jene den ganzen Korb durchgemustert hatte, murmelte sie: „Schlechtes Zeug, schlechtes Zeug, nichts von allem, was ich will, war viel besser vor fünfzig Jahren. Schlechtes Zeug, schlechtes Zeug!“ [1, с. 128], „Wie?“ „rief er, „Du ein Koch?“ [158]; „Jeder nach seinem Willen, kleiner Mann, übrigens bist du doch ein unbesonnener Junge. In die Küche!“ [1, с. 158].

Принимая во внимание жанр сказки, которому присущи тайны, колдовство, загадки, репрезентантами прямой речи, как составной части синтаксических конструкций, выступают также целые минитексты: „Er schaute gerade auch wieder recht sehnsüchtig zu einem großen, schönen Haus hinauf; da öffnete sich ein Fenster, eine alte Frau schaute heraus und rief mit singender Stimme: „Herbei, herbei! / Gekocht ist der Brei, / Den Tisch ließ sich decken, / Drum lasst es euch schmecken. / Ihr Nachbarn herbei, / Gekocht ist der Brei“ [1, с. 56].

Второе место по своей частотности занимают простые конструкции, наличие и прева-лирование которых объясняется спецификой сказки как фольклорного жанра. Не только народная, но и авторская сказка как фольклорные произведения, отличаются такими чертами, как простота и лаконичность. Герои

Таблица 1

Продуктивность использования синтаксических структур в текстах сказок

Синтаксические комплексы	159	34%
Простое предложение	127	27 %
Паратакис	94	20 %
Гипотакис	90	19%
Всего	470	100 %

сказок В. Гауфа – обычные люди и сказочные персонажи, речь которых отражает речь людей в повседневной жизни: „Jetzt hab' ich's!“ [36]. Простые конструкции употребляются и при описании событий, при этом, как правило, они выражены распространенными предложениями: „Dem guten Labakan lachte das Herz vor Freude“ [1, с. 108], „Unsere Fahrt war kurz und glücklich. Ich durchzog die großen und kleinen Städte der Franken und fand überall willige Käufer meiner Waren“ [1, с. 228].

Анализ эмпирического материала позволяет нам утверждать, что для многих простых предложений характерным является наличие однородных подлежащих: „Mein Bruder und meine Schwerster Fatme waren beinahe im gleichen Alter...“ [1, с. 186], однородных сказуемых: „Dieser verbeugte sich, nahm den Löffel, versuchte und war vor Vergnügen und Lust außer sich“ [1, с. 162]; „Er putzte sich mit dem Schnabel seine Füße, legte seine Federn zurecht und ging auf den ersten Storch zu“ [1, с. 10], однородных второстепенных членов предложения: „In den nächsten Tagen bemerkten sie große Unruhe und Trauer in den Straßen“ [1, с. 14], „Er schonte die Schätze seines Herrn nicht, noch weniger aber sich selbst“ [172], что позволяет в сравнительно небольших об своем объеме отрывках текста сосредоточить большой массив информации. Распространенные простые предложения нередко демонстрируют одновременное сочетание в предложении нескольких однородных членов, что также можно рассматривать как экономию языковых средств: „Der fremde Fürst war schon vierzehn Tage beim Herzog und lebte herrlich und in Freuden“ [1, с. 174], „Er gab ihr auch kein gewöhnliches Gänsefutter, sondern versah sie mit Backwerk und süßen Speisen“ [1, с. 170].

Анализ эмпирического материала позволяет утверждать, что самыми частотными простыми предложениями с однородными членами предложения выступают предложения с однородными сказуемыми, что, на наш взгляд, обеспечивает возможность концентрации в одном предложении несколько действий в один описываемый временной промежуток: „Jakob kam glücklich und unerkannt mit der Gans aus dem Palast und machte sich auf den Weg nach dem Meeresstrand, Mimis Heimat, zu“ [1, с. 184]: „Er ging hinunter in die Ställe des Sultans, säumte sein Ross Murva auf, und ritt zum Tore hinaus, Alessandria zu“ [1, с. 118].

В структуру простых распространенных предложений нередко входят и такие конструкции, как оборот *accusativus cum*

infinitivo: „Da sah er ganz am Ende einer Reihe in einer Ecke eine Frau sitzen ...“ [1, с. 168], аппозиции: „Mir gehörte, von Gott und Rechts wegen, das Schiff samt allen Gütern, weil ich es gleichsam gefunden habe, doch sollte ich alles sehr geheim halten, und ihm ein kleines Geschenk von meinem Überfluss machen“ [1, с. 42]; „Um des Himmels Willen, ihr Hunde, was macht ihr solchen Lärm!“ [1, с. 156] и инфинитивные обороты: „Er fühlte sich zu stolz, um als Anhängeschild eines Barbiers zu dienen“ [1, с. 154], что также обеспечивает расширение информативности текстов сказок при использовании ограниченного количества языковых средств.

Третье и четвертое места по своей частотности занимают сложносочиненные (паратакис) и сложноподчиненные предложения (гипотакис), которые употребляются и при описании событий в текстах сказок и при передаче речи сказочных героев. Сложносочиненные предложения в сказке упорядочивают информацию в текстах сказок, их характеристикой выступает предикативность, которая отображается формантами, результатом которой является так называемая «функционально-коммуникативная целостность» [4, с. 338].

Сложносочиненные предложения – это одна из альтернативных форм выражения сложного пропозиционального содержания, который достигается объединением грамматически равноправных однородных предложений, находящихся в одной синтаксической площади и не связанных отношениями субординации. Эти предложения характеризуются наличием, как минимум, двух составных частей – конъюнктов, которые находятся друг к другу в отношении координации [4, с. 5].

Традиционно паратакис простого структурного типа называют синдетоном, а паратакис с большим количеством частей – полисиндетоном. В текстах сказок В. Гауфа сочиненная связь осуществляется с помощью синдетических (союзы и союзные слова) „Ganz erschrocken setzte der Zwerg Nase seinen Käfig nieder, und die Gans sah ihn mit schönen, klugen Augen an und seufzte“ [1, с. 168]: и асиндетических способов (бессоюзная связь): „Die Gans suchte vergebens, sie wandelte unter allen Kastanien, sie wandelte mit dem Schnabel jedes Gräschen um“ [1, с. 180].

Паратакис представлен в текстах сказок в основном полисиндетонами; практически все конструкции состоят из нескольких (от двух до четырех) конъюнктов, что, как в и

приведенных выше конструкциях, что позволяет в рамках одного предложения представить значительный объем информации: „*Sie speisten des Tages nicht weniger als fünfmal, und der Herzog war zufrieden mit der Kunst des Zwerges, denn er sah Zufriedenheit auf der Stirne seines Gastes*“ [1, с. 174]; „*Auch mir brachen die Augen, mein Alter hielt an, und ich meinte zu sterben*“ [1, с. 46].

Коммуникативные задачи сказки обуславливают многокомпонентность сложных предложений, что допускает введение информации не только посредством сложносочиненной, но и сложноподчиненной связей. Сложноподчиненные предложения представляют собой законченные синтаксические структуры более высокого уровня, в которых один или несколько членов представлены составляющими их предложениями более низкого уровня.

Гипотаксис в текстах сказок представлен практически полным спектром придаточных предложений. Однако наиболее частотными выступают темпоральные, атрибутивные, дополнительные и условные. Так дополнительные придаточные предложения используются, в основном, при описании внешнего вида и поступков героев, локаций, при событийных описаниях. Используются дополнительные предложения и при передаче косвенной речи: „*In diesem Augenblick kam der Kammerdiener des Herzogs in die Küche und berichtete; dass der Herr das Frühstück verlangte*“ [1, с. 164]; „*Da konnte nun der arme Jakob freilich nicht sagen, dass er verzaubert worden sei und früher als Eichhörnchen gedient habe*“ [1, с. 164]; „*Kräuterlein schauen, Kräuterlein schauen, ob du hast, was ich brauche*“, *antwortete die Alte*“ [1, с. 126]. Дополнительные придаточные предложения предоставляют читателям возможность при минимальном использовании языковых средств получать максимум информации, что достаточно важно с точки зрения аудитории, на которую и рассчитан жанр сказки.

Представлены в сказках и условные придаточные предложения. Стоит сразу же отметить, что большинство условных придаточных предложений демонстрируют бессоюзную связь, что, как нам кажется, в определенной мере переносит нас в атмосферу восточных сказок: «*Kannst du sie lesen, so bekommst du ein neues Festkleid von mir, kannst*

du es nicht, so bekommst du zwölf Backenstreich und fünfundzwanzig auf die Fußsohlen, weil man dich dann umsonst Selim, den Gelehrten, nennst“ [1, с. 6]. Специфика условных конструкций состоит и в отображении возможности людей допускать возможные корреляции между возникающими ситуациями и понимать окружающий мир во всей его изменчивости, что особенно характерно для сказочного мировосприятия.

Представлены в текстах сказок и придаточные относительные предложения: „*In dem verfallenen Gemach, das nur durch ein kleines Gitterfenster spärlich erleuchtet war, sah er eine große Nachteule am Boden sitzen*“ [1, с. 16]. В текстах сказок атрибутивные предложения выполняют функцию расширенной референции: „*Ich versteckte mich an der Haustüre und sah den Muck wieder herauskommen, von meinem Vater begleitet, der ihn ehrerbietig an der Hand hielt, und an der Türe mit vielen Bücklingen sich von ihm verabschiedete*“ [1, с. 52].

Однако, первое место по своей частотности занимают темпоральные придаточные предложения: „*Als er an die äußerste Pforte kam, fragten die Türhüter nach seinem Begehren und hatten ihren Spott mit ihm*“ [1, с. 156]; „*Sobald es daher lebhafter wurde auf den Straßen und der Morgen ganz heraufgekommen war, trat er zuerst in die Kirche und verrichtete sein Gebet*“ [1, с. 156]. Эти предложения выполняют в текстах сказок функцию распространённого обстоятельства, которое помогает читателю оказаться в одной временной плоскости с событиями, происходящими в сказках.

Выводы. Таким образом, анализ фактического материала позволяет нам утверждать, что синтаксическое пространство текстов сказок В. Гауфа представлено достаточно разнообразно. Широкий спектр синтаксических средств свидетельствует о гибкости синтаксической структуры сказок, что полностью удовлетворяет информативные и коммуникативные задачи.

Однако, следует отметить, что в качестве эмпирического материала нами была рассмотрена лишь небольшая часть сказок писателя-романтика. Как нам кажется, было бы достаточно интересным проанализировать синтаксическую структуру не только тестов сказок, но и других произведений Вильгельма Гауфа.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гауф В. Сказки = Märchen: пер. с нем. Харьков : Фолио, 2017. 255 с.
2. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
3. Полюжин М.М. Про теоретичні засади когнітивного підходу до дискурсивного аналізу. *Studia Germanica et Romanica*. Донецьк: ДонНУ, 2004. Т. 1. № 3. С. 32-42.
4. Приходько А.М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 292 с.
5. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. М.: Прогресс, 1988. 656 с.

УДК 811.111:81'276.6:35

ІННОВАЦІЙНІ НОМІНАЦІЇ ТЕРОРИСТИЧНИХ УГРУПОВАНЬ ТА АНТИТЕРОРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Погонець В.В., аспірант кафедри
теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізький національний університет

Стаття присвячена лінгвальному та соціолінгвальному аналізу інноваційних позначень терористичних та анти-терористичних організацій в англійській мові. Встановлено зв'язок між мовою та фактами функціонування цих інновацій. Продемонстровано роль словотвору, його способів, шляхів та механізмів у формуванні англійськомовних лексичних та фразеологічних одиниць військової сфери.

Ключові слова: антитерористична організація, інновація, лексична одиниця, номінація, тероризм, фразеологічна одиниця.

Статья посвящена лингвальному и социолингвальному анализу инновационных обозначений террористических и антитеррористических организаций в английском языке. Установлена связь между языком и фактами функционирования этих инноваций. Продемонстрирована роль словообразования, его способов, путей и механизмов в формировании английских лексических и фразеологических единиц военной сферы.

Ключевые слова: антитеррористическая организация, инновация, лексическая единица, номинация, терроризм, фразеологическая единица.

Pohonets V.V. ENGLISH INNOVATIVE NOMINATIONS OF THE TERRORIST GROUPINGS AND ANTI-TERRORIST ORGANIZATIONS

This article is focused on lingual and sociolingual analysis of the English innovations of terrorist groupings and anti-terrorist organizations. The derivation has played the main role in the formation of lexical units and set-expressions. The research also reveals the correlations between lingual and social phenomena.

Key words: anti-terrorist organization, innovation, lexical unit, nomination, set-expression, terrorism.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження полягає в тому, що військова лексика та фразеологія становить значну частину інновацій англійської мови, тим самим виникає необхідність комплексного лінгвального та соціолінгвального аналізу цієї сфери. Дана розвідка присвячена дослідженню англійськомовних інноваційних номінацій на позначення терористично-анти-терористичних організацій.

Теоретичною основою дослідження слугують лінгвальні та соціолінгвальні розвідки сучасних вітчизняних науковців [1; 2; 3; 5].

Постановка завдання. Метою даного дослідження є лінгвальний та соціолінгвальний аналіз інноваційних одиниць на позначення терористичних угруповань та антитерористичних організацій в англійській мові.

Досягнення цієї мети полягає у вирішенні таких завдань: 1) виявити базові лексичні одиниці, які слугують основою для утворення новітніх номінацій; 2) розкрити способи та механізми формування інновацій військової сфери в англійській мові; 3) встановити зв'язок між мовою та фактами функціонування досліджуваних одиниць на позначення терористично-антитерористичних організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Війни XXI століття в багатьох випадках фактично позначають антитерористичні війни, внаслідок чого в англійській мові виникає стійке словосполучення *war on terrorism* [8, с. 634], а війни за участю США та Європейських країн в Афганістані, Іраці, Пакистані мають спільну назву *war on terror*, *global war on terror*, підкреслюючи тим самим всесвітній характер таких війн: *The George W. Bush administration responded to the 9/11 attack on the World Trade Center and Pentagon with an assault on U.S. civil liberty that Bush justified in the name of the "war on terror".* (Counterpunch, June 3, 2008). *The global war on terror acted as what, in the language of semiotics, is called a "floating signifier," able to be attached at will to a wide range of actions and policies.* (Ethics & International Affairs, June 22, 2009).

Оскільки тероризм став світовою загрозою, набувають широкого розповсюдження різні терористичні організації і відповідні органи, що їм протидіють. У нашій роботі ми приділяємо особливу увагу номінаціям терористичних угруповань та їх учасникам, тому виникає необхідність докладно розглянути їхнє місце та роль в сучасній англійській мові.

Зазначимо, насамперед, що базою для вербалізації загальних понять, пов'язаних з тероризмом, є лексична одиниця *jihad*. На її основі було створено цілу низку похідних лексичних та фразеологічних одиниць. Серед таких одиниць відзначимо найбільш поширені, що позначають ісламського воїна, учасника «священної війни», бойовика екстремістського мусульманського угруповання як з боку самих терористів (*jihadi, jihadist, jihadist fighter*), так і з боку тих, хто з ними бореться (*jihadi terrorist, Johnny Jihad, Jihadi John*): *The world's most dangerous jihadist was ruthlessly re-drawing the map of the Middle East last night as his gun-toting warriors stormed towards Baghdad. The leader of Isis just became the most powerful jihadist fighter in the world.* (The Mirror, June 13, 2014).

Крім того, з боку учасників антитерористичної боротьби шляхом телескопії були створені такі okazionalniy odinitsi, yak: *jihottie* (*jihadist + hottie*) «жінка або чоловік естетичної зовнішності, які беруть участь у терористичній діяльності або підтримують її»; *jihobbyist* (*jihadist + hobby*) «людина, зацікавлена в цілях радикального ісламу, але яка не є членом радикальної групи» [6, с. 152]: *There are even reports of online recruiting of youths to join the Islamic State using romance and marriage as enticements. Young women, particularly in the West, are promised a so-called jihottie of their choosing for a husband. Young men are offered an attractive and devoted wife.* (The New York Times, Jan. 15, 2016). *Jihobbyists' are people drawn to the online theater of violent jihad, becoming increasingly radical as they delve deeper into Web forums.* (The Christian Science Monitor, March 19, 2010).

Необхідно також зазначити, що на основі лексеми *jihad* було створено низку сталих словосполучень: *jihadist cell* «терористична група, джихадистський осередок»; *jihad factory* «центр ідеологічної обробки мусульман (особливо мечеті й ісламські релігійні навчальні заклади), табір для їхньої практичної підготовки»; *field of jihad* «поле битви» в ім'я джихаду, тобто територія, на якій ведеться боротьба мусульман проти «невірних»: *Italian police broke up an alleged jihadist cell in Venice who had celebrated last week's terrorist attack in London and planned to blow up the city's famous Rialto Bridge in the hope of killing hundreds of tourists.* (The Telegraph, March 30, 2017). *Many now believe that law enforcement alone is not enough. They say the country's jihadist factories, which still pump out recruits, must be shut down*

and the radicals de-radicalised. (The Sydney Morning Herald, Oct. 7, 2012). *One of the most debated questions in 2003 was whether al-Qaeda was turning post-war Iraq into a new "field of jihad".* (BBC News, Dec. 24, 2003).

Із розвитком новітніх комп'ютерних технологій поняття «*jihad*» модифікується, виникає поняття «кіберджихад» (*cyber-jihad*) «електронна «священна війна» екстремістських організацій і угруповань, атака на інформаційні комп'ютерні системи, програми і дані»: *Al-Qaeda is using online technology to plan attacks in pursuit of a "cyber-jihad", the government has warned.* (BBC News, July 12, 2011). Відповідно, для позначення «кібертерориста» виникає слово *cyber-terrorist*: *An attack, however, may not be an attack like the one seen on Sept. 11 or the kind common in Israel. Instead, power companies and US officials are keeping an eye on cyberspace, to make sure the power grid isn't successfully attacked by a so-called cyber-terrorist or even a teenage hacker working from home* (Natural Gas Week, July 29, 2002).

Самим поширеним видом терористичних акцій є тероризм «смертників». Так, терорист-камікадзе, який здійснює атаку, вбиваючи себе, заради ідеологічних або політичних цілей, в англійській мові вербалізується у вигляді фразеологічного словосполучення *suicide bomber*. Проте функціонує і словосполучення *homicide bomber*, що підкреслює намір терориста, крім себе, убити велику кількість людей: *The fact is that suicide bombing is not merely a means for the bomber to end his or her own life; it is a means to intentionally end the lives of others as well. Were that not the case, why would the homicide bomber choose to kill himself in a crowded place?* (The Washington Post, Apr. 7, 2007).

Терористи-смертники також здійснюють терористичні атаки за допомогою автомобіля з бомбою або вибухівкою, тому в англійській мові такі терористи набули позначень *suicide car-bomber, suicide driver*: *First, an IS suicide car-bomber struck the border town of Suruc, killing 32 people, most of them volunteers planning to cross the border to provide aid to the Kurdish town of Kobane.* (The Economist, Jul 28, 2015).

Із загрозою використання радіологічної зброї в терористичних актах пов'язана така номінація, як *dirty bomber*, що позначає терориста, який може виготовити або застосувати радіологічну бомбу. *There still seems only the sketchiest of circumstantial evidence to link Abdullah al-Muhajir, the alleged "dirty bomber",*

with a terrorist atrocity in the United States. (The Herald News, June 16, 2002). Ця номінація була створена на базі неофіційної назви «брудної бомби» (*dirty bomb*), в якій використовується звичайна вибухівка для розсіювання радіологічного матеріалу.

За допомогою такого механізму, як аналогія за зразком, до словосполучення *serial killer* в англійській мові була створена фразеологічна одиниця *serial bomber* «серійний терорист, терорист-маніяк, що постійно здійснює напади»: *In just a few days, Ahmad Khan Rahami went from virtually unknown to a suspected serial bomber.* (CNN, September 20, 2016).

Розглянемо найпоширеніші номінації терористичних організацій, що активно діють в ХХІ ст. на території багатьох країн. Ісламські неурядові військові релігійно-політичні організації взяли на озброєння ідеї побудови світового «ісламського халіфату», саме тому вони сповідують екстремізм і терористичні методи. Такі угруповання в англійській мові мають загальну назву *anti-American forces, anti-U.S. forces*: *The deaths in Helmand province were the first fatalities among U.S. forces in this country since December. But they came just two days after a Red Cross worker was killed in southern Afghanistan in what could signal a resurgence of activity by anti-U.S. forces in connection with the start of the war in Iraq.* (The Washington Post, March 30, 2003).

Найвідоміші угруповання ХХІ ст., які діють на території близького Сходу, Афганістану, Пакистану, Лівії, – це *al-Qaeda, Army of Islam (AOI), Haqqani Network (HQN), HAMAS, Hezbollah (Hizballah), Indian Mujahedeen (IM), Islamic Jihad Union (IJU), Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL), Taliban*. Для цих ісламських організацій характерним є агресивне ставлення до європейсько-християнських духовних цінностей, використання ісламу як революційної ідеології, проповідь шаріатського егалітаризму і жорстких правил суспільного життя, обов'язкових для «справжніх» мусульман, що перетворює віру в радикальну ідеологію.

Назва «головної терористичної організації», яка протягом кількох десятиліть брала на себе відповідальність за терористичні акції, може функціонувати в англійській мові як в первинній формі *al-Qaeda*, так і в скороченій – *Qaeda (Qa'ida)*: *Al-Qaeda, an international terrorist network, is considered the top terrorist threat to the United States.* (Council on Foreign Relations, June 06, 2012).

With its preeminence challenged by 'Islamic State,' Qaeda is trying to prove that it can still attack West. (Al-Arab, Jan. 15, 2015).

В англійській мові найменування угруповання *al-Qaeda* стало настільки звичним, що воно може функціонувати також в абрєвіатурній формі *AQ*, без подання розшифровки цієї абрєвіатури [5, с. 194]: *This is the first time that AQ has gone local by translating its propaganda in Tamil and Malayalam spoken widely in the southern regions of Tamil Nadu, Kerala and also Sri Lanka in its bid to spread its ideology towards Islam, Sharia law, the armed conflict in Syria and Afghanistan and to motivate youth to join jihad.* (Daily News, Aug. 27, 2016).

З метою створення ісламської держави «фундаментальне» угруповання Аль-Каїда створює екстремістські терористичні групи, досить часто їхні назви містять скорочення *AQ* та вживаються в абрєвіатурній формі: *al-Qaeda in the Arabian Peninsula (AQAP), al-Qaeda in Iraq (AQI), al-Qaeda in the Islamic Maghreb (AQIM), Al Qaeda in the Indian Subcontinent (AQIS)*: *Coalition forces operating in Baghdad on Monday targeted a long-time AQI operative in the city's Karkh neighborhood* (US Fed News Service, Nov. 11, 2008). *AQIM, a violent extremist group based in Algeria, merged with al Qaida in September 2006.* (US Fed News Service, Dec. 4, 2007). *The AQIS is capable of providing additional resources and a global stage for these menacing groups.* (The Daily Star, May 24, 2016).

Слід приділити увагу також не менш активному терористичному угрупованню *Taliban (Taleban)*. В англійській мові його назва вживається як для позначення фундаменталістського руху за створення мусульманської держави в Афганістані, так і для позначення учасника цього руху, особливо бойовика збройних формувань, хоча раніше таких бойовиків позначали словом *Talib*: *Three US soldiers were killed and another was wounded in eastern Afghanistan this weekend in an attack claimed by the Taliban.* (Christian Science Monitor, June 16, 2017).

Поширення екстремістських, фундаменталістських груп в ісламському суспільстві набуває назви «талібанізація» (*Talibanisation*). Водночас це слово вводить і поняття «перетворення країни на ісламську державу, зростання впливу в певній країні фундаменталістських угруповань» [7, с. 287]. Такий рух також позначає перехід до повного контролю ситуації та території талібами: *The conspiracy of Talibanisation is on the rise in Karachi and MQM*

activists should remain mentally and physically prepared to face hard times ahead. (Times, Aug. 4, 2008).

Зараз одним з найвідоміших сучасних терористичних угруповань є так звана «Ісламська держава» (*Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL)*), що пройшла довгий шлях реорганізації від частини Аль-Каїди до самостійного екстремістського угруповання. Історія його становлення відбилася також у численних назвах: *al-Qaeda in Iraq (AQI)*, *Islamic State in Iraq (ISI)*, *Islamic State of Iraq and al-Sham (ISIS)*, *Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL)*, *Islamic State (IS)*: *Assad also discussed the threat that the Islamic State, also known as ISIS, poses in his country, dismissing arguments that it is being beaten back by Kurdish and Iraqi forces backed by US-led air support.* (Christian Science Monitor, March 30, 2015).

Одним з найбільш активних серед терористичних угруповань Сирії та Лівану вважається організація під назвою *Jabhat al-Nusra*, утворена у 2012 році: *Until recently, Jabhat al-Nusra was known as the most radical wing of the opposition seeking to oust Syrian President Bashar al-Assad.* (The Washington Post, Oct. 29, 2013). Ця організація, також відома під назвою «Фронт перемоги» (*al-Nusra Front*), є найрадикальнішою стороною опозиції, яка намагалася усунути президента Сирії Башара аль-Асада. Дане угруповання неодноразово брало на себе відповідальність за вибухи, ціллю яких були автомобілі урядових осіб, тим самим було швидко визнано Сполученими Штатами як терористична організація.

Слід також розглянути антитерористичні організації та їхні номінації, які функціонують в англійській мові, починаючи з 2001 року. Після вересневої трагедії 2001 року, тобто терористичних атак на США, вперше за все існування цієї країни колишній президент США Джордж Буш-молодший під час саміту НАТО в Європі закликав країни світу об'єднатися з метою боротьби з тероризмом і оголосив про намір створити волелюбну коаліцію «*coalition of freedom-loving nations*»: *A great coalition of freedom loving nations works everyday in many different ways to detect and defeat this menace.* (The American Presidency Project, June 26, 2003). Дане поняття було використано для об'єднання, яке спрямоване на виявлення спільних ворогів Сполучених Штатів та згуртування світової спільноти в підтримці проти війни з терором.

Для того, щоб протистояти загрозам ХХІ століття від країн, що підтримують теро-

ристів і міжнародних злочинців, Сполучені Штати та їхні партнери повинні були розробити нові механізми, які сприятимуть безпеці та захисту свободи. Таким механізмом у 2002 році стає об'єднання країн всього світу в «глобальну коаліцію за свободу» *Global Freedom Coalition (GFC)*: *A Global Freedom Coalition would offer the prospect of broader, more effective global cooperation on issues ranging from global terrorism, aggressive autocracies, and international crime to the protection of democratic institutions.* (The Heritage Foundation, Febr. 4, 2009). Це об'єднання проти тероризму в англійській мові є загальною назвою, яка втілюється в конкретних назвах таких коаліцій.

Так, в англійській мові певний час функціонувало фактично синонімічне словосполучення *coalition of the willing*, яке символізувало силу та міцність альянсу країн, що підтримують вторгнення Сполучених Штатів в Ірак в 2003 році. «Коаліція згодних» на момент створення складалася з тридцяти країн, її метою була антитерористична діяльність, спрямована на виявлення та знешкодження зброї масового знищення: *There are 30 countries who have agreed to join the US in the "coalition of the willing" to rid Iraq of weapons of mass destruction.* (The Times, March 25, 2003).

Слід зазначити, що така номінація, як *coalition of the unwilling*, в англійській мові позначає об'єднання країн, що відкрито виступали проти війни США з Іраком у 2003 році (зокрема Франція, Німеччина, Росія): *President Bush's "coalition of the willing," long seen by much of the world as a shell for a largely U.S. operation in Iraq, is quickly becoming a coalition of the unwilling.* (Deseret News, Feb. 22, 2007). А позначенням супротивників цієї війни стає поняття *anti-American axis* «антиамериканська вісь» [4, с. 85]: *It would solidify the anti-American axis, with China and perhaps India lining up behind France, Germany and Russia.* (New Statesman, Apr. 20, 2004). Ця назва отримала також образне позначення *axis of weasels*: *In a controversial amendment, congressmen voted that none of the money for rebuilding should go to companies from the so-called "axis of weasels" – France, Germany, Russia or Syria – because of their implacable opposition to the US-led conflict.* (The Herald, Apr. 5, 2003).

Водночас президент США Джордж Буш у своїй заяві про членство в союзі з європейськими країнами в боротьбі з тероризмом використав термін *axis of evil* «вісь зла» і

досить часто його повторював протягом свого президентства для того, щоб позначити країни, які він звинувачував у підтримці тероризму та пошуку зброї масового знищення, зокрема Іран, Ірак, Північну Корею: *This article focuses on the Axis of Evil metaphor that was used by President George W. Bush in his State of the Union Address in 2002 to represent Iran, Iraq, and North Korea. After describing "axis" as a metonym for fascism and Nazism, and "evil" as a metonym for Satanic forces that implies an alliance of Iran, Iraq, and North Korea that is collectively responsible for evil deeds, the authors analyze the impact of this metaphor on Iranian self-image and politics.* (The Middle East Journal, July 1, 2007).

Ця номінація слугувала зразком для створення численних словосполучень: *axis of annoyance, axis of friendship, evil axis of terror, axis of just as evil, axis of resistance, axis of terror, axis of unity: A new "axis of terror" – Iran, Syria and the Hamas-run Palestinian government – is sowing the seeds of the first world war of the 21st century, Israel claimed last night.* (The Birmingham Post, Apr. 19, 2006). *The Arab world is split as a result of a wider split in the Middle East between a US-led alliance and an "axis of resistance" players led by Iran.* (APS Diplomat News Service, Dec. 25, 2006). Тим самим, в англійській мові з'являється модель «axis of», яка вводить поняття «об'єднання».

Після трагедії 2001 року, коли Сполучені Штати відчули на собі терористичного удару, перед ними постала потреба в створенні нової відомчої структури з координування забезпечення національної безпеки, тому й було створене Управління внутрішньої безпеки (*Office of Homeland Security*). Згодом це управління було реорганізовано в міністерство *Department of Homeland Security (DHS)*, яке призначене захищати американців від багатьох загроз, особливо від тероризму, та вбезпечувати їх: *As a result of the events of 11 September 2001, Congress created a new Department of Homeland Security in 2003.* (The New York Times, May 23, 2003).

Одним з управлінь міністерства внутрішньої безпеки є *Domestic Nuclear Detection Office (DNDO)*, спеціально створений досліджувально-виконавчий орган по виявленню радіологічних та ядерних загроз. А спеціальний загін, створений для пошуку та знешкодження ядерних пристроїв в інших країнах, насамперед в тих, в яких знаходяться терористичні осередки, в англійській мові має неофіційну назву *nuke squad*:

The Department of Homeland Security greatly expanded its nuclear search-and-disarmament teams, or "nuke squads" as they became known. (The Atlantic, Jan. 25, 2005).

Трагічні події 2001 року були також підґрунтям для створення Національного центру боротьби з тероризмом (*National Counterterrorism Center (NCTC)*). Центр аналізує інформацію про тероризм, включаючи потенційну внутрішню інформацію про загрозу, спостерігає за міжнародними та внутрішніми зв'язками щодо потенційних загроз, генерує інформацію для запобігання злочинним діям на національному рівні, підтримує антитерористичну діяльність США: *A general consensus appears to have formed around the need for a National Intelligence Director (NID) and a National Counterterrorism Center (NCTC), both of which received the endorsement of President Bush shortly after the 9/11 Commission issued its recommendations.* (The Washington Post, Sept. 8, 2004).

Необхідно зазначити, що через численні терористичні загрози та військові конфлікти США постійно оновлюють та реорганізують військові формування та їх керівництво. Одне з головних командувань США має назву *United States Special Operations Command* та досить часто функціонує в аббревіатурному позначенні *USSOCOM*. Воно являє собою війська спеціального призначення, спеціально створені, навчені та оснащені формування, які покликані вирішувати специфічні задачі із застосуванням військової сили в інтересах США, досягати військових, політичних, економічних цілей, цілей пропаганди та психологічної війни на території супротивника.

Починаючи з 2001 року, роль командування під аббревіатурною назвою *SOCOM* значно збільшилася. Розпочавши боротьбу з міжнародним тероризмом, керівництво Міністерства оборони США у своїй новій стратегії вказало, що основний тягар цієї війни лягає на підрозділи військ спеціального призначення: *With the global war on terrorism putting greater demands on all of the armed services, the Marine Corps is working on ways to lighten the much heavier load imposed on SOCOM since the 9/11 terrorist attacks.* (Sea Power, March 1, 2003).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, результати аналізу дали можливість виявити базові одиниці, що слугують центрами лексичних та фразеологічних інновацій. Так, лексема *jihad* є основою для утво-

рення лексичних одиниць на позначення учасників терористичної діяльності (*jihadi, jihadist, jihobbyist, jihottie*). У творенні сталих словосполучень беруть участь одиниці *bomb, jihad, terror (dirty bomber, field of jihad, homicide bomber, jihad factory, jihadist cell, jihadist fighter, jihadi terrorist, serial bomber, suicide bomber)*. Провідну роль у творенні цих похідних одиниць відіграє словотвір, його способи та механізми.

Фактичний матеріал дослідження свідчить про численні позначення терористичних угруповань в англійській мові, що активно діють на території багатьох країн як у вигляді словосполучень, так і в аббревіатурних позначеннях: (*al-Qaeda(AQ), al-Nusra Front, Haqqani Network (HQN), HAMAS, Hezbollah (Hizballah), Islamic Jihad Union (IJU), Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL), Taliban*). Що стосується антитерористичних організацій, США створюють нові відомчі структури, що координують та проводять антитерористичну діяльність. Серед таких організацій можна виділити *Department of Homeland Security (DHS), National Counterterrorism Center (NCTC), United States Special Operations Command (SOCOM)*.

Аналіз інновацій на позначення терористичних угруповань та антитерористичних організацій уможливив розкрити зв'язок між мовою та соціальними явищами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балабін В.В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16; Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. К., 2002. 24 с.
2. Василенко Д.В. Розвиток словникового складу англійської мови військової сфери ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04; Донецький національний ун-т. Донецьк, 2008. 22 с.
3. Єнікеєва С.М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови: монографія. Запоріжжя, Запорізький національний ун-т, 2006. 303 с.
4. Зацний Ю.А., Семенчук А.Б. Антитерористична боротьба і поповнення словникового складу сучасної англійської мови: монографія. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2013. 220 с.
5. Зацний Ю.А. Сучасний англійський світ і збагачення словникового складу. Львів: ПАІС, 2007. 228с.
6. Jarret M Brachman. Global jihadism: theory and practice. London: Routledge, 2010. 296 p.
7. Stern Jessica. Terror in the name of God: why religious militants kill. New York: HarperCollins, 2003. 368 p.
8. The Macmillan Dictionary of Contemporary Phrase and Fable. London: Macmillan, 2002. 677 p.

УДК 811.111'367.3'371

SENTENCE PERSPECTIVE. ACTUAL DIVISION OF SENTENCE IN THE ENGLISH LANGUAGE. NOTIONS OF THEME AND RHEME

**Khomyk A.Yu., Assistant at the Department
of Foreign Languages for Natural Sciences Faculties
Ivan Franko National University of Lviv**

У статті досліджено поняття «теми» та «реми» в контексті побудови речення в англійській мові та впливу на його змістове наповнення.

Ключові слова: проблематика правильного розуміння та трактування тексту, речення, порядок слів у реченні, поняття теми та реми, членування речення.

Актуальное членение предложения предполагает разделение синтаксической структуры на логические составляющие. Они могут представлять собой либо члены предложения, либо блоки тесно объединенных по смыслу слов. Обычно используют такие термины, как тема, рема и единица членения, чтобы описать средства актуального членения предложения. Тема – это уже известная информация либо фоновая часть сообщения. Рема – это часть, на которую делается акцент. Она содержит в себе принципиально важную информацию, без которой предложение потеряло бы цель.

Ключевые слова: актуальное членение предложения, структура предложения, тема, рема.

Khomyk A.Yu. SENTENCE PERSPECTIVE. ACTUAL DIVISION OF SENTENCE IN THE ENGLISH LANGUAGE. NOTIONS OF THEME AND RHEME

It is obvious, that the words in the English sentence are arranged in a certain order, which is fixed for every type of a sentence, and is therefore meaningful. Word order fulfills several important functions: grammatical, communicative and linking. These functions are manifested in different arrangements of the parts of the sentence. The main and the first function of word order is to express grammatical relations and determine the grammatical status of a word by fixing its position in the sentence. The second function is to make prominent or emphatic that part of a sentence which is more important or informative in the speaker's opinion. The third function of word order is to express continuity of thought in sentences following one another. This continuity is often supported by demonstrative pronouns and adverbs. There are two ways of arranging words in an English sentence – direct word order and inverted word order. For the sake of terminological consistency, the division of the sentence into notional parts can be just so called – the “nominative division”. Its existing names are the “grammatical division” and the “syntactic division”. The discrimination of the nominative division of the sentence is traditional. It is this type of division that can conveniently be shown by a syntagmatic model, in particular, by a model of immediate constituents based on the traditional syntactic analysis. Alongside of the nominative division of the sentence the idea of the so-called “actual division” of the sentence has been put forward in theoretical linguistics.

Key words: sentence, actual division of sentence, notion of theme, notion of rHEME.

The purpose of the actual division of the sentence called also the ‘functional sentence perspective’, is to reveal the correlative significance of the sentence parts from the point of view of their actual informative role in an utterance, from the point of view of the immediate semantic contribution they make to the total information conveyed by the sentence in the context of connected speech.

In other words, the actual division of a sentence exposes its informative perspective.

The main components of the actual division of a sentence are *the theme and the rHEME*.

The *theme* expresses the starting point of the communication, it denotes an object or a phenomenon about which something is reported.

The *rHEME* expresses the basic informative part of the communication, its contextually relevant centre.

Between the theme and the rHEME are positioned intermediary, transitional parts of the actual division of various degrees of informative value. These parts are sometimes called “transition”.

The theme of the actual division of the sentence may or may not coincide with the subject of the sentence.

The rHEME of the actual division, in its turn, may or may not coincide with the predicate of the sentence – either with the whole predicate group or its part, such as the predicative, the object, the adverbial.

Thus, in the following sentences of various emotional character the theme is expressed by the subject, while the rHEME is expressed by the predicate:

– “Max bounded forward.”

– “Again charlie is being too clever!”

– “Her advice can’t be of any help to us”.

In the first of the above sentences the rheme coincides with the whole predicate group. In the second sentence the adverbial introducer again can be characterized as a transitional element, an element informationally intermediary between the theme and the rheme.

The main part of the rheme – the “peak” of informative perspective is rendered in this sentence by the intensified predicative *too clever*. In the second sentence the addressee object to us is more or less transitional, while their informative peak, as in the previous example, is expressed by the predicative of any help.

In the following sentences the correlation between the nominative and actual divisions is represented in reverse: the theme is expressed by the predicate or its part, while the rheme is rendered by the subject:

– “Through the open window came purr of an approaching motor car.”

– “Who is coming late but John!”

– “There is a difference of opinion between two parties.”

If logic analyses its categories of subject and predicate as the meaningful components of certain forms of thinking, linguistics analyses the categories of theme and rheme as the corresponding means of expression used by the speaker for the sake of rendering the informative content of its communications.

The actual division of the sentence finds its full expression only in a concrete context of speech, therefore it is sometimes referred to as the “contextual” division of the sentence. This can be illustrated by the following example:

“Mary is fond of poetry”.

In the cited sentence, if we approach it as a stylistically neutral construction devoid of any specific connotations, the theme is expressed by the subject, and the rheme, by the predicate.

This kind of actual division is “direct”.

On the other hand, a certain context may be built around the given sentence in the conditions of which the order of actual division will be changed into the reverse: the subject will turn into the exposé of the rheme, while the predicate, accordingly, into the exposé of the theme.

Here is an example in which this very situation is described in the best way: ‘But you are wrong.

“Mary is fond of poetry, not Tim.” – the actual division in which the rheme is expressed by the subject is to be referred to as ‘inverted’. The close connection between the actual division of the sentence with the context in the conditions of which

it is possible to divide the informative parts of the communication into those “already known” by the listener, and those “not yet known” by him, gave cause to the **recognized founder of the linguistic theory of actual division J. Mathesius** to consider this kind of sentence division as purely semantic factor sharply opposed to the ‘formally grammatical’ or ‘purely syntactic’ division of the sentence, – in our terminology called its ‘nominative division’.

One will agree that the actual division of the sentence will really lose all connection with syntax if its components are to be identified solemnly on the principle of their being “known” or “unknown” to the listener. However, we must bear in mind, – informative value of developing speech consists not only of introducing new words that denote things and phenomena not mentioned before.

The informative value of communications lies also in their disclosing various new relations, between the elements of reflected events, though the elements themselves may be quite familiar to the listener.

The expression of a certain aspect of these relations namely, the correlation of the said elements from the point of view of their immediate significance in a given utterance produced as a predicative item of a continual speech, does enter the structural plane of language.

This expression becomes part and parcel of the structural system of language by the mere fact that the correlative informative significance of utterance components are rendered by quite definite, generalized and standardized lingual constructions. The functional purpose of such constructions is to reveal the meaningful centre of the utterance (its rheme) in distinction to the starting point of its content (its theme).

These constructions do not present any ‘absolutely formal’, ‘purely differential’ objects of language which are filled with semantic content only in the act of speech communication.

On the contrary, they are bilateral signemic units in exactly the same sense as other meaningful constructions of language, they are distinguished both by their material form and their semantics. It follows from this that the constructional, or immediately systemic side of the phenomenon which is called the ‘actual division of the sentence’ belongs to no other sphere of language than syntax.

The crucial syntactic destination of the whole aspect of the actual division is its rheme- identifying function, since an utterance is produced just for the sake of conveying the meaningful

content expressed by its central informative part by the rheme.

Among the formal means of expressing the distinction between the theme and the rheme investigators name such structural elements of language as word-order patterns, intonation contours, constructions with introducers, syntactic patterns of contrastive complexes, constructions with articles and other determiners, constructions with intensifying particles. The difference between the actual division of sentences signaled by the difference in their word-order patterns can be most graphically illustrated by the simplest type of transformations.

– “The winner of the competition stood on the platform in the middle of the hall.”

– “On the platform in the middle of the hall stood the winner of the competition.”

– “Fred did not notice the flying balloon.”

– “The one who did not notice the flying balloon was Fred.”

– “Helen should be the first to receive her diploma.”

– “The first to receive her diploma should be Helen.”

In all the cited examples, both base sentences and their transforms, the rheme (expressed either by the subject or by an element of the predicate group) is placed towards the end of the sentence, while the theme is positioned at the beginning of it. This kind of positioning the components of the actual division corresponds to the natural development of thought from the starting point of communication to its semantic center, or, in common parlance, from the ‘known data’ to the ‘unknown (new) data’.

Still, in other contextual conditions, the reversed order of positioning the actual division components is used, which can be shown by the following illustrative transformations:

– “It was unbelievable to all of them.” – “Utterly unbelievable it was to all of them.”

– “Now you are speaking magic words, Nancy. – Magic words you are speaking now, Nancy.”

– “You look so well! – So well you look!”

It is easily seen from the given examples that the reversed order of the actual division, positioning of the rheme at the beginning of the sentence, is connected with emphatic speech.

Among constructions with introducers, the three-pattern provides for the rhematic identification of the subject without emotive connotations:

– “Tall birches surrounded the lake.” – “There were tall birches surrounding the lake.”

– “A loud hoot came from the railroad.” – “There came a loud hoot from the railroad.”

Emphatic discrimination of the rheme expressed by various parts of the sentence is achieved by constructions with the anticipatory:

– “Grandma gave them a moment’s deep consideration.” – “It was a moment’s deep consideration that grandma gave them.”

– “She had just escaped something simply awful.” – “It was something simply awful that she had just escaped.”

– “At that moment Laura joined them.” – “It was Laura who joined them at that moment.”

Syntactic patterns of contrastive complexes are used to expose the rheme of the utterance in cases when special accuracy of distinction is needed.

This is explained by the fact that the actual division as such is always based on some sort of antithesis or ‘contraposition’, which in an ordinary speech remains implicit.

Thus, a syntactic contrastive complex is employed to make explicative the inner contrast inherent in the actual division by virtue of its functional nature.

This can be shown on pairs of nominatively cognate examples of antithetic constructions where each member-construction will expose its own contrastively presented element:

– “The costume is meant not for your cousin, but for you.” – “The costume, not the frock, is meant for you, my dear.”

– “The strain told not so much on my visitor than on myself.” – “The strain of the situation, not the not the relaxation of it, was what surprised me.”

Determiners, among them the articles, used as means of forming certain patterns of actual division, divide their functions so that the definite determiners serve as identifiers of the theme while the indefinite determiners serve as identifiers of the rheme:

– “The man walked up and down the platform.” – “A man walked up and down the platform.”

– “The whole book was devoted to the description of a tiny island on the Pacific.” – “A whole book is needed to describe that tiny island on the Pacific.”

– “I am sure Nora’s knitting needles will suit you.” – “I am sure any knitting needles will suit you.”

Here in these examples we will see how intensifying particles identify the rheme, commonly imparting emotional coloring to the whole of the utterance:

– “Mr. Stores had a part in the general debate.” – “Even Mr. Stores had a part in the general debate.”

– “Then he sat down in one of the armchairs.” – “Only then did he sit down in one of the armchairs.”

– “We were Impressed by what we heard and saw.” – “We were so impressed by what we heard and saw.”

On closer consideration, however, this view of rheme-identifying role of intonation proves inadequate. To appreciate the true status of intonation in the actual division of the sentence, one should abstract oneself from ‘paper syntax’ (description of written texts) and remember that it is phonetical speech, articulately, pronounced utterances that form the basis of human language as a whole.

As soon as the phonetical nature of language is duly taken account of, intonation with its accent – patterns presents itself not as a limited, but as a universal and indisputable means of expressing the actual division in all types and varieties of lingual contexts.

This universal rheme – identifying function of intonation has been described in treatises on logic, as well as traditional philological literature, in terms of ‘logical accent’.

The ‘logical accent’, which amounts linguistically to the “rhematic accent”, is inseparable from the other rheme-identifying means described above, especially from the word-order patterns.

What is more, all such means in written texts in fact represent the logical accent, they indicate its position either directly, or indirectly. This can be seen on all the examples hitherto cited in the present paper.

While recognizing the logical accent as a means of effecting the actual division, we must strictly distinguish between the elements immediately placed under the phonetical, ‘technical’ stress, and the sentence segments which are identified as the informative center of communication in the true sense of the term.

Technically, not only notional, but functional units as well can be stressed by phrase in an utterance, which in modern printed texts is shown by special graphical ways of identification, such as italics, bold type:

– “I can’t bring along someone who is not invited. But I am invited!” said Miss Casement (I. Murdoch).

– Moreover, being a highly intelligent young woman, she’d be careful not to be the only one affected” (A. Christie).

However, it would be utterly incorrect to think that in such instances only those word-units are logically, rhematically, marked out as are stressed phonetically.

As a matter of fact, functional elements cannot express any self-dependent nomination, they do not exist by themselves, but make up units of nomination together with the notional elements of utterances whose meanings they specify.

The actual division, since it is effected upon the already produced nominative sentence base providing for its relevant manifestation, enters the predicative aspect of the sentence.

It makes up part of syntactic predication, because it strictly meets the functional purpose of predication as such, which is to relate the nominative content of the sentence to reality.

This predicative role of the actual division shows that its contextual relevance is not reduced to that of a passive, concomitant factor of expression.

By this syntactic process, the rheme of the utterance or its most informative part (peak of informative perspective) is placed in isolation, thereby being very graphically presented to the listener:

“You’ve got the letters?” – “In my bag”

“How did you receive him?” – “Coldly”

In other words, the thematic reduction of sentences in the context, resulting in a constructional economy of speech, performs an informative function in parallel with the logical accent: it serves to accurately identify the rheme of the utterance.

In such a way of changing word order authors want to deliver some really important in their opinion information to reader.

To sum up all information, it is important to put an emphasis on the fact, that any changes in sentence lead to changes in its logical content, or give the sentence another emotional background.

REFERENCES:

1. Blokh M.Y. A course in theoretical English grammar. P. 329–360.
2. Longman grammar of spoken and written English / Douglas Biber, Stig Johansson, Geoff Leech, Susan Conrad, Edward Finegan. Edinburg. p. 896–897.
3. Sidney Greenbaum & Gerald Nelson. An introduction to English Grammar, 2nd ed.
4. Jackson W. Communication Theory. L. 1990.

УДК 811.111

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТУ «DEATH»
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ПАРЕМІОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ)**

Тхор Н.М., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри лексикології і стилістики англійської мови
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Чекалін В.В., студент
факультету романо-германської філології
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті аналізується концепт як одиниця ментальності та світосприйняття. Розглядається проблема здатності концепту описувати картину світу цілого народу та кожної людини індивідуально. Описуються особливості сприйняття смерті, властиві носіям англійської мови, на основі аналізу 100 прислів'їв та приказок, репрезентуючих концепт "death". Матеріал дослідження був відібраний методом випадкової вибірки з англійських словників прислів'їв та приказок. Проведено кількісний аналіз різних варіантів когнітивної інтерпретації даного концепту.

Ключові слова: концепт, картина світу, світосприйняття, ментальність, лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика.

В статье анализируется концепт как единица ментальности и мировосприятия. Рассматривается проблема способности концепта описывать картину мира целого народа и каждого человека индивидуально. Описываются особенности восприятия смерти, свойственные носителям английского языка, на основе анализа 100 пословиц и поговорок, репрезентирующих концепт "death". Материал исследования был отобран методом случайной выборки из англоязычных словарей пословиц и поговорок. Проведен количественный анализ различных вариантов когнитивной интерпретации данного концепта.

Ключевые слова: концепт, картина мира, мировосприятие, ментальность, лингвокультурология, когнитивная лингвистика.

Tkhor N.M., Chekalin V.V. STRUCTURAL-SEMANTIC ANALYSIS OF THE CONCEPT "DEATH" (ON THE MATERIAL OF ENGLISH PEREMIOLOGICAL UNITS)

This article analyses a concept as a unit of mentality and worldview. It discusses the problem of the ability of the concept to describe the picture of the world of an entire people and of each person individually. The article describes the main features of perception of death by the native speakers, based on the analysis of 100 proverbs and sayings, representing the concept of "death". The research material was selected by random sampling from the English Dictionaries of Proverbs and Sayings. The quantitative analysis of different variants of cognitive interpretation of this concept is also given in this article.

Key words: concept, world picture, worldview, mentality, linguoculturology, cognitive linguistics.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку мовознавства вчені приділяють значну увагу концепту як одиниці когнітивної лінгвістики, здатному характеризувати загальні особливості мислення та світосприйняття, характерні для певного народу.

Важко знайти кращий матеріал, який репрезентує особливості ментальності народу, аніж прислів'я та приказки. Вони відображають мудрість народу, закони життя, поради, настанови, які ретельно зберігалися та передавалися із покоління в покоління. Отже, вони уособлюють собою ніщо інше, як світосприйняття певного концепту (в нашому випадку – смерть).

Особливе відношення до смерті – характерна ознака кожного народу. Смерть – це те, до чого споконвіку відносяться з пересто-

рогою, побоюванням та повагою. Тобто дослідження приказок та прислів'їв, репрезентуючих концепт «смерть», дозволить пізнати особливості ставлення до смерті носіїв англійської мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема дослідження концепту як одиниці когнітивної лінгвістики набула своєї популярності відносно нещодавно та стає все більше популярною, змушуючи вчених проводити нові дослідження. Стаття О.М. Смирнової [4] присвячена проблемі опису концепту та погляду на нього з боку різних лінгвістичних наук. Крім того, дослідження А.А. Рижкіної [3] актуалізує проблему концептуального та етимологічного аналізу. Теоретичним матеріалом для дослідження також стала стаття М.В. Пименової [1], в якій

детально аналізуються етапи проведення концептуального аналізу, класифікація концептів та їх структура. Більш того, під час дослідження особливості функціонування такого поняття, як «картина світу» була використана дисертація Д.О. Позднякова [2].

Незважаючи на те, що вчені досліджують вербалізацію різних концептів, які репрезентують особливості англійської картини світу, дана проблема залишається все ж релевантною в наш час. У даній статті досліджується не лише концепт «смерть» як елемент, репрезентуючий ментальність носіїв англійської мови, але й структурується дана інформація, надаючи кількісні дані стосовно різних варіантів когнітивної інтерпретації проаналізованих прислів'їв та приказок.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є дослідити різні варіанти репрезентації концепту «смерть» на матеріалі прислів'їв та приказок та скласти відповідну діаграму на основі ієрархії представлених інтерпретацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом у центрі уваги когнітивної лінгвістики постає вербалізований концепт, який відображає концептуальну картину світу мовними засобами. Аналізуючи концептуальну картину світу, Д.О. Поздняков пише: «Концептуальна картина світу включає в себе змістове, узагальнене знання про дійсність, а її складовими частинами є неоднорідні смислові утворення, що представляють собою образи, поняття, різного роду ментальні стереотипи і концепти, що утворюють концептосферу народу» [2, с. 13].

Отже, можна зробити висновок, що вербалізований концепт може нести інформацію про ментальні стереотипи та загальні особливості мислення, які характерні для певного народу. Це означає, що репрезентований концепт «смерть» у наведених нижче прислів'ях може об'єктивно відображати відмінні риси ставлення до смерті, притаманні носіям англійської мови.

Крім того, Денис Олександрович розрізняє когнітивну та мовну картину світу і зазначає: «Безсумнівно, когнітивна картина світу ширше, ніж мовна, оскільки мова не в змозі відобразити все багатство змісту концептосфери, так як далеко не всі концепти мають мовне вираження» [так само, с. 16]. Проте вчений також описує роль мови в репрезентації концептосфери, роз'яснюючи наступне: «З одного боку, мова відображає пізнання як головний засіб вираження думки,

а з іншого – людина визначає класифіковану дійсність засобами мови, причому ця «квантовість» світу людей і речей відбувається на рівні концептів. Мова, таким чином, виступає в якості посередника, «проміжного світу» між внутрішнім світом людини, його свідомістю та пізнавальною дійсністю» [так само, с. 12].

Вивчаючи дану інформацію, варто зазначити, що мова – це лише засіб відображення внутрішнього світу людини, але вона не здатна відобразити все багатство концептосфери, адже не всі концепти можуть бути вираженими мовними засобами. Ось чому лінгвістам дуже важливо відрізнити мовну та когнітивну картини світу.

Коли ми говоримо про здатність концепту відображати ментальну картину світу, ми маємо на увазі наступне тлумачення поняття «концепт», наведене М.В. Пименовою: «Концепти – це одиниці концептуальної системи в їх відношенні до мовних виражень, вони містять інформацію про світ. Ця інформація відноситься до актуального або віртуального стану світу. Що людина знає, думає, уявляє про об'єкти зовнішнього і внутрішнього світів і є те, що називається концептом» [1, с. 129]. Таким чином, концепт – це своєрідна інформація, яка є частиною ментального світу людини та відображає його ставлення до об'єктивної реальності.

Під час проведення аналізу вербалізації концепту «смерть» нам важливо визначити характерні риси ментальності носіїв англійської мови. У свою чергу О.М. Смирнова зазначає: «Концепт як компонент національної концептосфери, основна одиниця ментальності, світогляду в категоріях і формах рідної мови є предметом вивчення лінгвокультурології і основою її категоріального апарату» [4, с. 248]. Тобто це – ще одне підтвердження того, що концепт здатний репрезентувати особливості менталітету певного народу. Але варто зазначити, що А.А. Рижкіна застерігає: «Дуже складно дати чітке визначення якомусь концепту, так як його зміст неоднозначний. Кожна людина залежно від свого досвіду, соціальної сфери, в якій вона знаходиться, сприймає по-різному даний концепт. І не обов'язково, що відмінності будуть спостерігатися у носіїв різних мов, цілком можливо, що відмінності будуть спостерігатися навіть у вас і вашого друга дитинства, так як присутні суб'єктивно-особистісні аспекти» [3, с. 119]. Отже, на думку вченої, деякі концепти описують картину світу кожної людини індивідуально, і вона може значно відрізня-

Таблиця 1

№	Контекстуальне значення	Прислів'я/приказка	Когнітивна інтерпретація	Відсоток у вибірці, %
1	Відсутність життєвості	1) "Dead men don't diet" 2) "Dead men tell no lies" 3) "Dead men tell no tales" 4) "Dead mice feel no cold" 5) "Dead men don't wake again" 6) "You can't take money with you when you die" 7) "Dead dog never bites" 8) "Dead men do not harm" 9) "Dead men don't talk" 10) "Death is the grand leveller" 11) "Six feet of grave makes all equal" 12) "Death devours the lamb as well as the wolf" 13) "Death takes no bribes" 14) "Death and the grave make no distinction of a person" 15) "Death combs us with the same comb" 16) "A piece of churchyard fits everybody" 17) "We shall lie all alike in our graves" 18) "Death is no respecter of persons" 19) "Graves are of all sizes" 20) "Kings and queens will die as well as you and I" 21) "Grave levels all distinctions" 22) "All our pomp the earth covers" 23) "The end makes all equal"	У мертвих немає таких потреб, які є в живих людини. Покійники не матимуть можливості робити те, що робили під час життя.	9%
2	Рівність усіх людей	1) "The first breath is the beginning of death" 2) "Death is but a path that must be trod" 3) "Death is deaf and will hear no denial" 4) "Nothing is certain but death and taxes" 5) "Death defies the doctor" 6) "Death when it comes will have no denial" 7) "When death knocks at your door, you must answer" 8) "Death is but death and all in time shall die" 9) "Death is a black camel which kneels at every man's gate" 10) "Death takes all" 11) "Nothing is sure as death" 12) "Every door may be shut but death's door" 13) "There is a medicine for all things except death and taxes" 14) "There is a remedy for all devours but death" 15) "We die as well as live" 16) "All life death does end" 17) "Death is a shadow that always follows the body" 18) "Grave will receive us all" 19) "Death comes to all" 20) "Remember you must die"	Для смерті немає значення соціального статусу, посади та інші привілеї. Вона урівнює всіх людей і забирає всіх однаково.	14%
3	Неминучість	1) "The first breath is the beginning of death" 2) "Death is but a path that must be trod" 3) "Death is deaf and will hear no denial" 4) "Nothing is certain but death and taxes" 5) "Death defies the doctor" 6) "Death when it comes will have no denial" 7) "When death knocks at your door, you must answer" 8) "Death is but death and all in time shall die" 9) "Death is a black camel which kneels at every man's gate" 10) "Death takes all" 11) "Nothing is sure as death" 12) "Every door may be shut but death's door" 13) "There is a medicine for all things except death and taxes" 14) "There is a remedy for all devours but death" 15) "We die as well as live" 16) "All life death does end" 17) "Death is a shadow that always follows the body" 18) "Grave will receive us all" 19) "Death comes to all" 20) "Remember you must die"	Смерті не можна уникнути. Рано чи пізно, але час поминати прийде.	20%

Продовження таблиці 1

4	Справедливість	<ol style="list-style-type: none"> 1) "Death pays all debts" 2) "Death's day is doomsday" 3) "An ill life, an ill end" 4) "Let all live as they would die" 5) "As a tree falls, so shall it lie; as a man lives, so shall he die" 6) "He who digs the grave for another falls in himself" 7) "You dig you grave with your own hands" 8) "He who lives by the sword will die by the sword" 9) "Death quits all scores" 10) "A good life makes a good death" 11) "Dog shall die a dog's death" 12) "Such a life, such a death" 13) "He that lives wickedly can hardly die honestly" 14) "He dies like a beast who has done no good while he lived" 	<p>Смерть залежить від того, яке життя прожила людина. За все доведеться розрахуватись: за всі добрі та погані вчинки.</p>	14%
5	Кращі йдуть молодими	<ol style="list-style-type: none"> 1) "Whom the God loves die young" 2) "Whom God loves best, these takes soonest" 3) "The good die young" 4) "The good die early, and the bad die late" 5) "The best go first" 	<p>Лише найкращі люди помирануть молодими.</p>	5%
6	Старі повинні померти	<ol style="list-style-type: none"> 1) "An old man's staff is the rafter of death's door" 2) "More thy years, the nearer the grave" 3) "Young men may die but old men must die" 4) "The cure for old age is the grave" 5) "The old man has his death before his eyes, the young man behind his back" 6) "None so old that he hopes not for a year of life" 7) "Gray hairs are death's early blossoms" 	<p>Смерть властива старим людям. У старості людині слід помирати.</p>	7%
7	Непередбачуваність	<ol style="list-style-type: none"> 1) "Death keeps no calendar" 2) "At every hour death is near" 3) "Death does not flow a trumpet" 4) "Death observes no ceremony" 5) "Death waits for no one" 6) "Men know where they were born, not where they shall die" 7) "Today a man, tomorrow none" 8) "Death surprises us in the midst of our hopes" 	<p>Людина не знає, коли вона помре. Смерть може забрати її будь-якої хвилини, навіть тоді, коли ми її зовсім не очікуємо.</p>	8%
8	Поважай мертвих	<ol style="list-style-type: none"> 1) "Say nothing but good of the dead" 2) "Slander not the dead" 3) "Old soldiers never die" 4) "Make little weeping for the dead for he is at rest" 5) "Speak only what is true of the living and what is honourable of the dead" 	<p>Людина зоб'язана з повагою ставитися до мертвих, якою б людиною покійник не був. Особливо з често потрібно згадувати військових, які боролися за твоєю країну.</p>	5%
9	Спокій	<ol style="list-style-type: none"> 1) "Death is a remedy for all ills" 2) "Look upon death as a going home" 3) "Only in the grave is there rest" 4) "Call no man happy till he dies" 5) "Peace is found only in the grave-yard" 	<p>Смерть – це спокій та мир, коли тебе нічого не турбує, і не греба боятися смерті.</p>	5%

Продовження таблиці 1

10	Прояв хоробрості	1) "Death is better than debt" 2) "Better death than dishonour" 3) "Better a glorious death than a shamed life" 4) "Better to die on your feet than live on your knees"	Смерть – це прояв хоробрості та мужності.	4%
11	Страх	1) "Better to be a live dog than a dead lion" 2) "Men fear death as children do going in the dark"	Група прислів'їв стверджує, що людина боїться смерті, і краще жити погано, аніж померти.	2%
12	Неоднозначність	1) "It may be fun for you but it is death to a frog" 2) "The death of the wolves is the safety of the sheep"	Є прислів'я, які стверджують, що до смерті кожен смерть сприймає по-своєму	2%
13	Погане життя	1) "A loveless life is a living death" 2) "A useless life is an early death" 3) "He is lifeless who is faultless" 4) "An evil life is a kind of death" 5) "Leisure without study is death"	Іноді стан, подібний до смерті, може наступити і за життя у випадку, коли людині чогось бракує	5%
	ВСЬОГО	100 пареміологічних одиниць		100%

Джерело: розроблено авторами

тися у представників однієї національності. З цією метою ми проводимо статистичний аналіз різних когнітивних інтерпретацій концепту «смерть», встановлюючи найбільш та найменш популярні репрезентації досліджуваного концепту.

Вербалізація концепту «смерть» на матеріалі прислів'їв та приказок дозволить нам зробити висновки стосовно відображення даного концепту в картині світу носіїв англійської мови та їх відношення до такого поняття, як «смерть».

Структурований аналіз концепту «смерть» наведено в таблиці 1.

Проаналізувавши вищенаведену таблицю, можна зробити висновок, що найбільша кількість прислів'їв та приказок (20%) присвячена тому факту, що смерті неможливо уникнути. Рано чи пізно, але вона забере кожного. Пам'ятати про смерть слід усім людям, особливо, приймаючи доленосні рішення. Але варто також зазначити неоднозначне ставлення людей до смерті, яке в прислів'ях набуває протилежного значення (в одних прислів'ях зазначено, що краще померти доблесно та гідно, аніж жити в ганьбі; інші ж стверджують, що краще жити погано, але б лише не помирати). Перше трактування можна пояснити тим, що давні германці були вправними воїнами, тому вони висміювали боягузів та прославляли мужню смерть заради перемоги.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проаналізувавши теоретичний матеріал стосовно концепту як одиниці когнітивної лінгвістики, здатної репрезентувати ментальну картину світу того чи іншого народу, варто зазначити, що концепт здатний передавати сприйняття світу, характерне не лише для певної ментальності, але й індивідуальності людини. Більш того, когнітивна картина світу набагато ширша за мовну, та не всі концепти можна вербалізувати мовними засобами.

Підсумовуючи, варто зазначити, що найбільша кількість проаналізованих прислів'їв та приказок (20%) присвячена тому факту, що смерті неможливо уникнути: рано чи пізно, але вона забере кожного. Також треба зазначити неоднозначне ставлення людей до смерті, яке в прислів'ях набуває протилежного значення. Деякі прислів'я також звертають увагу на те, що на смерть потрібно дивитися як на повернення додому, до спокою та миру. Таку різницю можна пояснити тим, що ставлення кожної людини до смерті базується не лише

на загальній ментальності, але й на професійній діяльності (воїни) та індивідуальних особливостях характеру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пименова М.В. Типы концептов и этапы концептуального исследования. Вестник Кемеровского государственного университета. Кемерово: Издательство Кемеровского государственного университета. 2013. № 2(2). С. 127–131.
2. Поздняков Д.А. Англоязычная вербализация концепта «INSANITY» (на материале словарей и художественных текстов): дис ... канд. филол. наук. Одесса, 2014. 201 с.
3. Рыжкина А.А. О методах анализа концепта. Вестник ОГУ. Оренбург: Издательство ОГУ. 2014. № 11(172). С. 117–120.
4. Смирнова О.М. К вопросу о методологии описания концептов. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Нижний Новгород: Издательство ННГУ им Н.И. Лобачевского. 2009. № 3. С. 247–253.
5. The Oxford Dictionary of Proverbs / ed. Jenifer Speake. New York: Oxford University Press, 2008. 625 p.
6. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs / ed. John Simpson, Jenifer Speake. Oxford: Oxford University Press, 2003. 363 p.

УДК 811.11'373

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АБРЕВІАТУР ТА СКОРОЧЕНЬ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Шишко А.В., к. пед. н.,
доцент кафедри перекладу
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського

Луканська Г.А., старший викладач кафедри
англійської філології та перекладу
Кременчуцький інститут
ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»

Статтю присвячено особливостям функціонування аббревіатур та скорочень у сучасному англомовному суспільно-політичному дискурсі. У роботі висвітлено поняття аббревіатури та скорочення, розглянуто їхні типи та класифікації, проаналізовано сучасні тенденції процесу аббревіації. Основну увагу сконцентровано на виокремленні їх тематичних груп з урахуванням лінгвістичного та культурологічного аспекту.

Ключові слова: аббревіація, скорочення, усічення, ініціалізація, алфаветизм, акронім, тематична група, лінгвокультурологічний аспект.

Статья посвящена особенностям функционирования аббревиатур и сокращений в современном англоязычном общественно-политическом дискурсе. В работе освещены понятия аббревиатуры и сокращения, рассмотрены их типы и классификации, проанализированы современные тенденции процесса аббревиации. Основное внимание сконцентрировано на выделении их тематических групп с учетом лингвистического и культурологического аспекта.

Ключевые слова: аббревиация, сокращение, усечение, инициализация, алфаветизм, акроним, тематическая группа, лингвокультурологический аспект.

Shyshko A.V., Lukanska H.A. FUNCTIONAL PECULIARITIES OF ABBREVIATIONS AND SHORTENINGS IN THE ENGLISH SOCIAL AND POLITICAL DISCOURSE: LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECT

The article is devoted to functional peculiarities of abbreviations and shortenings in the English social and political discourse. The research outlines the definition of abbreviation and shortening, studies their types and classifications, analyzes current tendencies of abbreviation process taking into consideration linguistic and cultural aspect.

Key words: abbreviation, shortening, clipping, initialization, alphabetism, acronym, thematic group, linguistic and cultural aspect.

Постановка проблеми. Протягом останніх років в англомовних країнах спостерігаються суттєві зміни на рівні суспільства, нації, а також мови, оскільки розширення пізнавальної діяльності людини зумовлює необхідність створення нових мовних одиниць. Оскільки мова функціонує як знакова система, більшість лексичних новоутворень можуть виявитися занадто місткими та незручними у використанні. Тому саме аббревіація дає можливість надати їм більш коротку та комплексну форму, зберігаючи значення даних лексичних одиниць. Унаслідок аббревіації виникають аббревіатури, різні за формою та значенням, що функціонують з метою фіксації нових або відновлених реалій суспільно-політичного життя, наприклад, назв політичних партій, спілок, громадських організацій, об'єднань, установ, явищ тощо.

Феномен створення аббревіатур не є новим, він є майже таким же давнім явищем, як і письмо, тому що люди завжди намагалися використовувати економічні засоби в комунікації. Значний розвиток аббревіації відбувся на початку ХХ століття, зокрема в 40-х та 60-х роках, коли тенденція скорочення слів значно зростала. В наш час спостерігається тенденція його зростання в усіх регістрах мови. Серед причин дослідники виділяють швидкий темп життя, зміни в галузях політичного, наукового та культурного середовища, інтенсифікацію розвитку масової комунікації, а також збільшення потоку інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аббревіація як специфічне мовне явище в сучасних мовах привертала й продовжує привертати увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема В.В. Борисова,

Д.В. Василенко, Б.А. Гончарова, О. Мацько, В. Павлова, Т. Пайлза, М. Сегалія, М. Сердюк, Е.Н. Галкіна, А.Л. Пумпянського, Л.П. Ступіна, Ю.В. Горшунова, В.В. Кубрякової та багатьох інших.

Постановка завдання даного дослідження полягала в проведенні аналізу структурних, семантичних та функціональних особливостей англійських аббревіатур та скорочень на матеріалі сучасних англомовних періодичних видань з метою отримання нових даних про їх функціональну спрямованість та виділення основних тематичних груп у текстах суспільно-політичної спрямованості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з яскравих проявів раціоналізації мовленнєвої діяльності та оптимізації мовотворчих процесів є явище скорочення лексичних одиниць. Механізми скорочення слова відіграють провідну роль у процесах формотворення та словотворення. Заміна лексичної одиниці «більш економним кодом» сприяє не лише раціоналізації мовленнєвої діяльності носіїв мови, але й оптимізації словотворчих процесів. Поняття «скорочення» включає в себе як процес, так і результат процесу усічення, стягнення фонем і морфем слів та фраз без зміни їхнього лексико-граматичного значення. Утворення коротшого формального варіанта лексичної одиниці з метою подальшого його використання в якості самостійної лексеми обумовлене прагненням мовців до зменшення протяжності мовленнєвого сигналу, до формального спрощення мовного знаку [6].

Встановлено, що більшість дослідників даного лінгвістичного явища схиляються до думки, що аббревіатури та скорочення слід поділяти на лексичні та графічні. До лексичних відносять ініціальні (алфавітні та звукові), звуко-літерні та літерно-звукові скорочення (складові, телескопія тощо) та різного роду усічення (кінцеві, кінцево-початкові тощо) [1]. Також виділяють п'ять типів аббревіатур, що утворюються внаслідок скорочення фразових термінів до їх початкових літер: акроніми, алфавітні скорочення, складові, графічні та латинські скорочення [2; 4]. Говорячи про структурні та словотворчі типи сучасних англомовних аббревіатур та скорочень, слід відмітити наступні особливості: використання приголосних, використання початкового складу, змішані скорочення [3]. Значна увага була приділена також сучасним тенденціям процесу аббревіації в англійській та українській мовах, зокрема в суспільно-по-

літичному дискурсі, в результаті чого варто виділити прагнення до ще більш максимального спрощення та економії, що проявляється, наприклад, у відсутності крапки між складовими елементами в більшості сучасних скорочень [5].

Суспільно-політичний дискурс є сферою, лексичний склад якої є плідним підґрунтям для утворення та функціонування великої кількості аббревіатур та скорочень. У результаті проведеного дослідження особливостей їх функціонування на матеріалі текстів із сучасних британських та американських видань даного спрямування виділено наступну тематичну класифікацію аббревіатур та скорочень, характерних для сучасного суспільно-політичного дискурсу:

1) Назви установ та організацій – даний тип об'єднує досить численну групу аббревіатур та скорочень, що, окрім зазначених, включають також назви суспільних та інших організацій, управлінь та агенцій, різного роду установ та асоціацій, рад та комітетів, комісій тощо.

In fiscal year 2013, coal accounted for 38% of TVA's portfolio while natural gas made up 8% [2].

В даному реченні маємо аббревіатуру *TVA*, що була утворена шляхом ініціального скорочення та має повний варіант *Tennessee Valley Authority*. Вона відноситься до підгрупи скорочень, що позначають назви управлінь – Управління з розвитку гідроресурсів долини річки Теннесі.

Young men queued up after the shootings to recount their eyewitness testimony to the Northern Ireland Civil Rights Association (NICRA) – which organised the anti-internment march – and to sign up for IRA membership [5].

Скорочення *NICRA*, що за тематикою належить до підгрупи, що означає назву асоціації, є ініціальним, а за фонетичними ознаками – звуковим, тобто акронімом.

3-поміж інших поширених у сучасному суспільно-політичному дискурсі аббревіатур та скорочень різного типу, що позначають назву установ та організацій, варто відмітити наступні: *NATO* (*The North Atlantic Treaty Organization*), *UN* (*United Nations*), *OECD* (*Organisation for Economic Co-operation and Development*), *DIA* (*Defense Intelligence Agency*), *EASA* (*European Aviation Safety Authority*), *ESRO* (*European Space Research Organization*), *NASA* (*National Aeronautics and Space Administration*), *IRO* (*International Refugee Organization*), *WHO* (*World Health Organization*), *WIPO* (*World Intellectual Prop-*

erty Organization), UNESCO (UN Educational, Scientific and Cultural Organization), UNICEF (United Nations Children's Fund), IAEA (International Atomic Energy Agency), IBRD (International Bank for Reconstruction and Development), IMF (International Monetary Fund), UNIDO – (UN Industrial Development Organization) тощо.

2) Назви політичних партій – об'єднує групу абrevіатур та скорочень, що належать до відповідної тематичної групи.

The ALP was a political party in the United States established in 1936 which was active almost exclusively in the state of New York [2].

В наведеному прикладі маємо абrevіатуру, що позначає Американську лейбористську політичну партію – *ALP (American Labor Party)*.

3-поміж інших абrevіатур та скорочень, які були виділені та проаналізовані нами під час дослідження їх функціональних та тематичних особливостей, варто відмітити наступні: *NDP (New Democratic Party), ADP (Alliance for Democracy and Progress), RDC (Central African Democratic Rally), FC (Civic Forum), FODEM (Democratic Forum for Modernity), PLD (Liberal Democratic Party), CCP (Chinese Communist Party), GUE/NGL (Confederal Group of the European United Left-Nordic Green Left), EFD (Europe of Freedom and Democracy Group), ECR (European Conservatives and Reformists Group), EFA (Group of Greens/European Free Alliance or Greens), EALD (Group of the Alliance of Liberals and Democrats for Europe), EPP (Group of the European People's Party), S&D (Group of the Progressive Alliance of Socialists and Democrats)* та інші.

3) Посади, звання, титули – об'єднує досить численну групу абrevіатур та скорочень, що позначають різноманітні посади, звання, титули, ранги, нагороди тощо.

Pentagon spokesman Lt Col Jeff Poole told BBC News that the team was delivering food and shelter before it went missing [1].

У представленому реченні *Lt Col* є складним скороченням, що утворене шляхом усічення першого компонента до початкового складу та використання в ньому лише приголосних, інший компонент був усічений до початкового складу. Дане скорочення позначає військове звання *Lieutenant Colonel* (лейтенант-полковник).

Серед інших часто вживаних абrevіатур та скорочень, що є широкоживаними в англomовних текстах суспільно-політичної

спрямованості, є наступні: *AB (Airman Basic), CTO (crew training officer), GMC (ground movement controller), F/E (flight engineer), F/N (flight navigator), JP (jet pilot), P1 (captain), P2 (co-pilot), pil (pilot), PROPL (professional pilot), SSgt (Staff Sergeant), LtCol (Lieutenant Colonel), TSgt (Technical Sergeant), SR (Seaman Recruit), MSgt (Master Sergeant), 1stSgt (First Sergeant), MajGen (Major General), SMSgt (Senior Master Sergeant), MP (Member of Parliament), 1st Lt (First Lieutenant), SGT (Sergeant), COMO (Commodore), RADM (Rear Admiral), CPT (Captain), COL (Colonel), BG (Brigadier General), LTC (Lieutenant Colonel), MG (Major General), FADM (Fleet Admiral)* та інші.

4) Політичне життя – тематична група, що об'єднує велику кількість різного типу скорочень, що позначають різноманітні явища та поняття, що стосуються ведення політики, її особливостей, реалій тощо.

Officials say that the government is currently facing 20 damages claims involving sensitive NSI [1].

У цьому реченні маємо скорочення, що аналогічне за своєю структурою та способом творення до попереднього. Воно також позначає поняття, яке широко використовується в політиці, дипломатії та військовій справі і стосується питання безпеки будь-якої держави – *NSI (National Security Information)*.

У результаті проведеного нами дослідження встановлено, що в сучасному суспільно-політичному дискурсі, зокрема серед понять, що характеризують політичне життя суспільства, досить численними є різноманітні усічення. Наприклад:

The theocons come from a different generation from Irving Kristol and company: they reached maturity in the 1960's rather than the 1950's [2].

У даному реченні маємо скорочення *theocon*, що було утворено шляхом усічення кінцевої частини слова *theoconservative*, що означає людину, яка має переконання, що релігія повинна відігравати вирішальну роль у політичному та суспільному житті особистості.

Іншими цікавими прикладами телескопії є наступні скорочення, які були створені не просто шляхом механічного скорочення вихідних слів, а шляхом навмисного, семантичного мотивованого їх стягнення, тобто утворенням нових слів з двох частин з новим предметно-логічним значенням: *poli-fluential (politically ma influential), politainer (politician ma entertainer), politainment (politician ma entertainment), politiconaire (politician ma*

millionaire), *politickle* (*policy* та *tickle*), *Obamania* (*Obama* та *mania*).

5) Економічне життя – тематична група, що об'єднує велику кількість різного типу скорочень, що позначають різноманітні явища та поняття, що стосуються економіки, фінансів, їх особливостей, реалій тощо.

Social networks and apps are not to be neglected in the rise of e-commerce, as shoppers tend to seek out user-generated online content before making a purchase [1].

У даному реченні маємо скорочення *e-commerce*, яке було утворене шляхом утворення ініціальної абрєвіатури *e-* від першого компонента номінативного словосполучення та залишення без змін другого – *commerce*.

У наступному прикладі маємо скорочений термін тематичної групи, що характеризує економічне життя суспільства, утворений шляхом усічення кінцевого складу зі збереженням початкового – *corp* від *corporation*.

On The S&P, Kohl's Corp dipped 13% after reporting quarterly revenue and same-store sales figures that failed to meet analysts' expectations [1].

За допомогою злиття або телескопії було утворено також такі економічні терміни, як *forex* (*foreign* та *exchanhe*), *impex* (*import* та *export*) тощо.

6) Суспільне життя – тематична група, що об'єднує велику кількість різного типу скорочень, що позначають різноманітні явища та поняття, що стосуються повсякденного життя, суспільних явищ та проблем, їх особливостей, реалій тощо.

PFW is a person who is against some perceived contradictions and absences of second-wave feminism but the term post-feminism is ill-defined and is used in inconsistent ways [4].

У даному випадку маємо абрєвіатуру, що за своїми фонетичними ознаками є алфаветизмом, – *PFW*. Даний термін вживається для позначення одного з поширених у наш час суспільних рухів – фемінізму, проте з певними особливостями та відмінностями від загальноприйнятого поняття. Вихідна форма звучить як *post-feminist woman*.

Характерними для даного тематичного типу є і різного роду усічення. Шляхом елізії початкової частини слова були утворені наступні скорочення, що стосуються суспільних та повсякденних сфер життя: *burb* – *suburb*, *vator* – *elevator*, *zine* – *magazine*. Наступні слова були утворені шляхом усічення кінцевої частини вихідної лексичної одиниці: *detox* – *detoxification*, *hyper* – *hyperactive*,

pol – *politician*, *telecom* – *telecommunication*. Шляхом телескопії були утворені такі скорочення на позначення суспільних реалій сучасного суспільства, як *eurocrat* та *Eurabia*.

7) Топонімічні та ономастичні скорочення – являють собою групу скорочень, що позначають географічні назви, реалії, скорочення прізвищ або фамільярні прізвиська відомих політичних або громадських діячів тощо.

The US Justice Department formed this kind of agreement with the NO Police Department in 2012, and the police force there was required to make widespread reforms [5].

У наведеному прикладі абрєвіатура *NO* є ініціальним скороченням від географічної назви-топоніму, а саме – американського міста *New Orleans*, що за фонетичними ознаками є алфаветизмом, оскільки в усному мовленні вона вимовляється по літерах.

У ході дослідження словотворчих та структурних особливостей англійських абрєвіатур та скорочень було виявлено, що в сучасних засобах масової інформації використовується велика кількість слів-злитків. Завдяки своїй новизні та несподіваності форми вони привертають увагу і справляють певний прагматичний ефект на читача. Слова-злитки відіграють важливу роль у сучасному суспільно-політичному дискурсі, зокрема в газетно-публіцистичній мові, тобто в тих стилях мовного спілкування, де прагнення до оперативності викладу є особливо відчутним. Прикладом, який яскраво це ілюструє, може бути наступне скорочення за допомогою телескопії топонімів:

The «Chindia» region's potential of huge domestic markets – encompassing a third of humanity – cheap highly skilled labour and governments pursuing capital-friendly policies have led many to conclude that the world is at a tipping point in history [4].

У даному випадку шляхом злиття двох географічних назв – *China* та *India* – було утворено скорочення-телескоп *Chindia*. Слово було утворено шляхом скорочення кінцевої частини першого компонента та усічення початкової частини другого. Дане поняття означає: «*China and India taken together, particularly as an economic entity market*».

З-поміж інших найпоширеніших скорочень різного типу, виділених у результаті дослідження, що належать до тематичної групи, що позначає топонімічні та ономастичні назви, слід виділити наступні: *Cal.* – *California*, *Can.* – *Canada*, *Conn.* – *Connecticut*, *D.C.* – *District of Columbia*, *Ga.* – *Georgia*, *GB* – *Great*

Britain, Ger – Germany, Gk. – Greek, Ia. – Iowa, Ill – Illinois, Ky. – Kentucky, La – Louisiana, Md. – Maryland, Mich. – Michigan, Minn. – Minnesota, Miss. – Mississippi, Mo. – Missouri, N. H. – New Hampshire, N. Y. – New York, Que. – Quebec, UK – United Kingdom та інші.

8) Техніка, прилади та обладнання – є групою скорочень різного типу та способу творення, що позначають одноіменні одиниці та поняття.

PSUs are rated, in the main, by how much power they can put out: 300 watts, 400 watts etc [4].

У даному реченні маємо приклад складної аббревіатури *PSU*, що належить до вищезначеної тематичної групи, оскільки вона позначає технічне обладнання. Аббревіатура була утворена шляхом ініціального скорочення компонентів вихідного словосполучення – *power supply unit*. Дане скорочення характеризується граматичною категорією числа – множини.

З-поміж інших найпоширеніших скорочень різного типу, виділених у результаті дослідження, що належать до даної тематичної групи, слід виділити наступні: *A (Airbus), B (Boeing), AAW (Advanced Anti-Armour Weapon), RPV (remotely piloted vehicle), PISTON (piston aircraft), SST (supersonic transport), ATGW (Anti-Tank Guided Weapon), APC (Armoured Transport Carrier), AAA (Anti-Aircraft Artillery), ANR (Anti-Material Rifle), ET (external tank), GPLS (glide path landing system), TPJDE (turboprop jetdual – profile engine), TJEA (turboprop jet engine with afterburner), COMLO (compass locator), DABS (discrete address beacon system), DB (directional radio beacon), IM (inner marker), OM (outer marker), SSR (secondary surveillance radar), HLD (high lift devices), IBN (identification beacon)* та інші.

9) Програми – дана тематична група включає в себе ряд скорочень різного типу, що позначають різноманітні урядові та соціальні програми, що мають на меті покращення рівня життя чи стабілізацію політики, а також інші впровадження.

Already DVP has invested in 18 startups in under two years [1].

У даному реченні маємо приклад складної аббревіатури *DVP*, що належить до вищезначеної тематичної групи. Аббревіатура була утворена шляхом ініціального скорочення всіх компонентів вихідного словосполучення – *Distinguished Visitors Programme*.

The objective of the EEO Program is to provide a more balanced representation of qualified

designated group persons in the public service by helping individuals find meaningful employment with opportunities for advancement [3].

У наступному реченні також маємо приклад іншої складної аббревіатури *EEO Program*, що була утворена шляхом ініціального скорочення трьох перших компонентів її вихідного словосполучення (*Equal Employment Opportunity*) та залишення без будь-яких змін останнього (*Program*). Дане скорочення позначає урядову програму з надання рівних умов громадянам під час їх працевлаштування та просування по службі.

З-поміж інших найпоширеніших скорочень різного типу, виділених у результаті дослідження, що належать до даної тематичної групи, слід виділити наступні: *NB PNP (New Brunswick Provincial Nominee Program), EMP (Extra-Mural Program), DEECD Programme (Department of Education and Early Childhood Development), CDSC Programme (Comprehensive and Developmental School Counselling Program), GGG Fund (German Government Ghetto Fund), GSS (German Social Security), WGFIL (West German Federal Indemnification Law), CBYX (The Congress-Bundestag Youth Exchange Program), GAPP (The German American Partnership Program), CBBSX (The Congress-Bundestag/Bundesrat Staff Exchange Program), IVLP (The German International Visitor Leadership Program), EGTVP (The Eastern German Teachers Visitor Program), WoA (The Windows on America program)* та інші.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у результаті проведеного аналізу функціональних та семантичних особливостей англійських аббревіатур та скорочень було виділено 9 основних тематичних груп, що позначають найбільш поширені явища та поняття, притаманні сучасному суспільно-політичному дискурсу: 1) назви установ та організацій; 2) назви політичних партій; 3) посади, звання, титули; 4) політичне життя; 5) економічне життя; 6) суспільне життя; 7) топонімічні та ономастичні скорочення; 8) техніка, прилади та обладнання; 9) програми. За структурними та словотворчими моделями найпоширенішим серед них є використання приголосних для скорочення слова, використання початкового складу, змішані скорочення та скорочення з літер і цифр. Найрозповсюдженішими структурними типами можна вважати ініціальні аббревіатури (алфабетизми та акроніми), звуко-літерні та літерно-звукові (одно- й багатоскладові та

телескопія). Слід зауважити, що в більшості випадків англомовні скорочення є лінгвокультурологічно маркованими і несуть певну країнознавчу інформацію про ті чи інші явища та поняття, які вони позначають, яка, однак, іноді втрачається в процесі їх запозичення в українську мову.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисов В.В. Аббревиация и акронимия. Военные и научно-технические сокращения в иностранных языках. М.: Воениздат, 1972. 320 с.
2. Василенко Д.В. Англомовні військові неологізми в засобах масової інформації США та Великої Британії. Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація». Харків: ХНУ. 2008. 240 с.
3. Василенко Д.В. Скорочення як спосіб словотворення в системі англомовної військової лексики. Науковий вісник Волинського держ. ун-ту:

36. наук. ст. Філологічні науки. Луцьк: ЛДУ. 2007. 258 с.

4. Гончаров Б.А. До питання типології й переведення скорочень в англомовній науково-технічній літературі. Теорія і практика перекладу. Київ: Ранок, 2003. 150 с.
5. Косарева О.Г. Аббревиатура как одно из средств экономии и экспрессии речи. Иностранные языки в школе. 2004. № 2. С. 85–89.
6. Ракитина Н.Н. Аббревиатуры в СМИ. Культуры и коммуникация: сб. материалов междунар. заоч. науч.-практ. конф. Челябинск, 2006. С. 198–202.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. The official website of BBC. URL: <http://www.bbc.co.uk>.
2. The official website of The Daily Telegraph. URL: <http://www.telegraph.co.uk>.
3. The official website of The Economist. URL: <http://lb-stage.economist.com>.
4. The official website of The Guardian. URL: <http://www.guardian.co.uk/>
5. The official website of The Observer. URL: <http://observer.guardian.co.uk>.

УДК 81'373.47'42

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ПОЛЯ ОЦІННОСТІ, ЕМОТИВНОСТІ, ЕКСПРЕСИВНОСТІ ТА ВІДНОШЕННЯ МІЖ НИМИ

Щербак Г.В., аспірант кафедри
теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізький національний університет

У статті розглядається проблема розмежування категорій емотивності, експресивності та оцінності, рішення якої представлено у вигляді аналізу відповідних функціонально-семантичних полів. Розглянуто структуру функціонально-семантичних полів емотивності, експресивності та оцінності, а також виявлено їхні семантичні доміанти. Виокремлені основні мовні засоби вираження аналізованих функціонально-семантичних полів.

Ключові слова: функціонально-семантичне поле, доміанта, експресивність, емотивність, оцінність.

В статье рассматривается проблема разграничения категорий эмотивности, экспрессивности и оценочности, решение которой представлено в виде анализа соответствующих функционально-семантических полей. Рассмотрена структура функционально-семантических полей эмотивности, экспрессивности и оценочности, а также выявлены их семантические доминанты. Выделены основные языковые средства выражения рассматриваемых функционально-семантических полей.

Ключевые слова: функционально-семантическое поле, доминанта, экспрессивность, эмотивность, оценочность.

Shcherbak H.V. FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELDS OF EVALUATIVENESS, EMOTIVENESS, EXPRESSIVENESS, AND RELATIONSHIP BETWEEN THEM

The article deals with the problem of differentiation of the categories of evaluativeness, emotiveness and expressiveness, the solution to which is presented in the form of analysis of the corresponding functional-semantic fields. The structure of functional semantic fields of emotiveness, expressiveness and evaluativeness is considered, their semantic dominants are identified. The basic language means of expression of the analyzed functional-semantic fields are singled out.

Key words: functional-semantic field, dominant, expressiveness, emotionality, estimation.

Постановка проблеми. На сьогодні дослідники експресивності, емотивності та оцінності не дійшли єдиної думки щодо рівнозначності цих категорій, що зумовлює актуальність нашого дослідження. О.В. Іларіонов категоризує оцінність та емотивність, які, за його уявленням, становлять єдність як компоненти експресивності, виводячи таке судження: експресивність – ціле, оцінність/емотивність – частини [1, с. 21]. На думку Н.В. Таценко, основою емотивності та експресивності є оцінність. Науковець зазначає, що «перш ніж виразити емпатію, мовець сприймає, оцінює стан речей, обставини, які спричинили позитивну або негативну емотивність адресата, оцінює самого адресата й ситуацію, в якій виникла емоція [2, с. 125]. А.А. Зайнуньдінов вважає оцінність ширшим поняттям, що виходить за межі конотації та лише частково збігається з поняттями експресивності та емоційності у вигляді емоційної оцінності [3, с. 53].

Постановка завдання. Категорії емотивності, експресивності та оцінності відображають явища мисленнево-мовленнєвої діяльності, що в мові функціонують у вигляді підсистем та є універсаль-

ними, а отже, можуть бути представлені у вигляді функціонально-семантичних категорій та досліджуватися в межах поля. Мета роботи – схарактеризувати функціонально-семантичні поля оцінності, емотивності та експресивності та встановити взаємозв'язки між цими категоріями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із підходів до аналізу одиниць у сучасній теорії та методології мовознавства є функціональний підхід, у межах якого лінгвістичні категорії досліджуються в рамках теорії полів. Згідно з визначенням О.В. Бондарко, функціонально-семантичне поле (далі – ФСП) – це угруповання лексичних і граматичних одиниць, яке ґрунтується на певній семантичній категорії, а також різних комбінованих (лексико-синтаксичних та ін.) засобів певної мови, які взаємодіють на основі спільності їхніх семантичних функцій [4, с. 21]. ФСП поєднує семантичну категорію із засобами її формального втілення. Семантична категорія являє собою семантичний інваріант, а засобами її втілення є різноманітні мовні засоби, які взаємодіють між собою. Відтак у рамках ФСП план змісту поєднується із планом вираження.

Поле має свої характеристики, серед яких наковці виділяють такі: 1) поле являє собою інвентар елементів, що мають семантичну спільність, виконують у мові єдину функцію й пов'язані між собою системними відношеннями; 2) поле може складатися як з однорідних, так і різнорідних елементів, які можуть належати до різних граматичних класів або рівнів мови; 3) поле складається з мікрополів, число яких має бути не менше двох; ці мікрополя можуть мати відносну самостійність; 4) поле має вертикальну (структура мікрополів) і горизонтальну (взаємовідношення між полями) організацію; 5) у складі поля виділяють ядро та периферію, межа між якими є нечіткою; ядро й периферія характеризуються специфічними рисами й виконують властиві їм функції; перехід від ядра до периферії є поступовим, виділяється навколядерний простір, ближня та дальні периферії, які характеризуються різним ступенем спільності характеристик поля; 6) конституенти поля можуть належати до ядра одного поля і периферії іншого поля або полів. Різні поля частково накладаються одне на одне, утворюючи зони поступових переходів, що є законом польової організації системи мови [5, с. 31].

Крім ядра та периферії, науковці виділяють такий основний компонент поля, який уособлює собою провідну характеристику, на основі якої будується це поле. Такий компонент відображає зміст поля, його загальне значення й базується на певній семантичній категорії. Ми будемо поділяти думку більшості (Бондарко О.В., 1984 [4, с. 5]; Онищенко І.В., 2003 [6, с. 49] та ін.), згідно з якою такий компонент прийнято називати домінантою.

Лінгвісти виділяють два основні структурні типи функціонально-семантичного поля: моноцентричні й поліцентричні. Перші утворюють єдину гомогенну систему форм, другі характеризуються розбиттям на декілька сфер, кожна з яких має свій центр і периферійні компоненти. Розглянемо докладніше ФСП досліджуваних нами категорій.

ФСП оцінності. Функціонально-семантичне поле оцінності включає в себе «когнітивний зміст (*good/neutral/bad*)», «комунікативний зміст (*approval/indifference/disapproval*)», «емоційний зміст (*pleasant/satisfactory/unpleasant*)» [7, с. 48]. Названі значення є інваріативними для всіх одиниць поля та вказують на відповідність явища дійсності певним критеріям, що висуваються мовцем. Потрібно також зауважити, що нейтральна

оцінка може розглядатись як відсутність позитивної/негативної оцінки або взагалі оцінки як такої.

Членування оцінних значень передбачає наявність у мові двох протипоставлених типів: загальнооцінні значення та частковооцінні. Загальнооцінні значення представлені в мові лексемами *good* та *bad*, а також синонімічними лексемами, що відрізняються одне від одного стилістичними чи експресивними відтінками [8, с. 75]. Група частковооцінних значень є більш широкою та різноманітною. Сюди відносять такі значення, що надають оцінку з певної точки зору, а отже, можуть бути розділені на такі групи: сенсорно-смакові (*comfortable – uncomfortable*), емоційні (*happy – sad*), інтелектуальні (*smart – dumb*) та ін.

Домінантами ФСП оцінності можуть бути названі значення *good/bad*. У семантиці цих лексем ми вбачаємо увесь спектр можливого мовного вираження оцінки дійсності, до того ж вони можуть бути співвіднесені не лише із загальнооцінним значенням, але і з частковооцінним.

Т.А. Космеда зазначає, що категорія оцінки в плані вираження поширюється на всю мову, пронизує всі її рівні. Завдяки цьому оцінність набуває статусу міжрівневої структурно-семантичної категорії [9, с. 117]. Таким чином, ФСП оцінності можна віднести до групи поліцентричних полів за своїм структурним типом.

За класифікацією оцінок В.М. Телії виділяється *раціональна* (орієнтується на референт і визначається на основі притаманних референту властивостей) та *емоційна* (відображає емоційне ставлення мовця до предмета оцінки) *оцінки* [10, с. 31–32], що вказує на двоїстість природи оцінності. Отже, ми вбачаємо виділення ФСП оцінності до групи поліцентричних полів із двома яскраво вираженими мікрополями: мікрополем раціональної оцінки та мікрополем емоційної (емотивної) оцінки.

До ядра ФСП оцінки належать лексичні одиниці, в яких функція оцінки є основною. Крім того, ядро ФСП характеризується максимальною концентрацією ознак, які визначають основні семантичні функції оцінки. Однією зі спільних ознак, характерних для мовних одиниць, що виражають оцінку, є їх належність до певної частини мови. Т.В. Маркелова зазначає, що для вираження оцінки найчастіше використовують прикметники та прислівники [7, с. 53]. За ступенем вжива-

ності особливо виділяється антиномія «good/bad», яка представляє домінуючу ФСП оцінки, а також ступені порівняння цих лексем: “Worth reading Life 3.0 by @Tegmark. AI will be the best or worst thing ever for humanity, so let’s get it right” [11]. Широко вживаються і їхні семантичні синоніми, а також прикметники, що містять компонент оцінки у своєму складі: “This university is remarkable: all students, regardless of race or income, graduate at the same rate” [12].

Абстрактність та багатозначність прикметників, що виражають оцінку, дозволяють їм передавати щонайбільшу кількість значень як суб’єктивної, так і об’єктивної оцінки. Це дозволяє зробити висновок, що прикметники є найбільш вживаним та нейтральним засобом вираження оцінки. Рідше функція оцінності є базовою в інших частин мови: “The captured Orangutan who obeyed the rules of a Circus and got filthy rich from it” [13], “Ugh, don’t you hate when this happens?” [14].

Іншою спільною ознакою, яка впливає на концентрацію використання тих чи інших мовних одиниць для вираження оцінної функції, є використання опозицій. З цією метою можуть використовуватися антоніми (опозиція на лексичному рівні): *beautiful – ugly, quickly – slowly*; а також афікси (опозиція на морфемному рівні) *il-, ir-, im-, in-, un-, dis-, mis-, non-* та інші: *appropriate – inappropriate, responsible – irresponsible* тощо.

Мікрополе раціональної оцінки представлене словами, які у своїй семантиці містять раціональну оцінку, що базується на раціональних та логічних міркуваннях про об’єктивно притаманні об’єкту оцінки характеристики. Така оцінка часто передбачає вживання дієслів зі значенням виконання ментальних операцій: “The December 15th deadline is quickly approaching for #OpenEnrollment through the health insurance marketplace. We believe everyone deserves access to high-quality, affordable healthcare” [15].

Мікрополе емоційної оцінки представлене емоційно-забарвленими словами, що позначають емоційну суб’єктивність під час оцінки об’єктів дійсності, осіб, явищ тощо. До одиниць цього мікрополя відносимо лексеми, в яких оцінка є основним компонентом семантики. Типовим прикладом реалізації емоційної оцінки є використання іменника *fun* та дієслова *enjoy*: “Really enjoyed visiting and talking at @UCL_Academy with @schoolsches today. So impressed with the brilliant questions from the students!” [16],

“Thank you @lifeisbeautiful – that was fun!” [17].

Характерним для ядра мікрополя емоційної оцінки є використання пейоративної лексики, тобто лексики, що несе негативну оцінку. Загальноновизнаним є той факт, що засоби вираження негативної оцінки різноманітніші, ніж засоби вираження позитивної оцінки, а тому вживання іменників, що несуть у собі негативну оцінку, є частотнішим: “Look at the success of BlackPanther & feel unfathomable shame for what you clowns did to JusticeLeague” [18].

Навколоядерний простір поля оцінки складають фразеологізми, які у своїй семантиці містять оцінний компонент. Оцінність є одним з основних компонентів у структурі фразеологічного значення, оскільки значна частина фразеологізмів спрямована на характеристику особистості, її поведінки, інтелектуальних здібностей, моральних якостей. Залежно від того, складає оцінність частину загального чи додаткового значення фразеологізму, оцінний компонент семантичного значення може бути частиною як денотації, так і конотації. До навколоядерного простору ФСП оцінки можна віднести фразеологізми, в яких оцінність є частиною загального значення.

Зазвичай перевага у вираженні оцінки надається коротшим одиницям, а тому використання фразеологізмів для вираження як емоційної, так і раціональної оцінки не є надто частотним: “Tesla Semi Truck unveil to be webcast live on Thursday at 8pm! This will blow your mind clear out of your skull and into an alternate dimension. Just need to find my portal gun” [19].

Периферію ФСП оцінності утворюють ті одиниці, які є менш спеціалізованими для вираження семантики оцінності та нерегулярно функціонують у мовленні. Периферійна функція протиставляється ядерній, як зауважує А.П. Загнітко, «насамперед рівнем свого виявлення в структурі категорії і прямою залежністю від умов комбінаторики; в силу вступають позиційні й дистрибутивні умови презентації» [20, с. 19]. Умовно периферію ФСП оцінки можна поділити на ближню та дальню периферію. До першої належать мовні одиниці, які є менш уживаними для позначення оцінності, однак їхня оцінність зберігається й поза мовним оточенням, а до другої – мовні одиниці, оцінність яких розкривається лише в контексті.

Роль інтенсифікаторів та деінтенсифікаторів у позначенні оцінки. Інтенсифікатори

й деінтенсифікатори є словами, що забезпечують ефект, який може посилювати або зменшувати оцінне значення різних лексем, словосполучень та речень. Вони є одним із засобів вираження такої властивості оцінки, як афективність, тобто ступінь зацікавлення суб'єкта. Ця властивість може реалізуватись як у семантиці окремих слів, так і в структурі оцінного висловлення загалом. Використання інтенсифікаторів/ деінтенсифікаторів у мовленні є факультативним, а тому, на нашу думку, не можна виокремлювати цю категорію до окремого мікрополя оцінки.

Як інтенсифікатори оцінки, що допомагають правильно розпізнавати наміри мовця, широко використовують:

– вигуки: “*O, That's Good! Oh, Harry's FUNNY! Shared my new soups and lots of laughs on @harrytv airing today!*” [21];

– якісні прислівники, наприклад **just** або **very**: “*Yep! Very logic as it says topography*” [22], “*Now, if I can just figure out how to attach those to a really big shark ...*” [23];

– підсилювальні частки: “*The REIGNMAN!!!! Sheesh he was a monster man!! So underrated. Could u imagine him in this social media space we in with his plays/swag*” [24];

– фразеологізми з оцінним значенням: “*Tesla Semi Truck unveil to be webcast live on Thursday at 8pm! This will blow your mind clear out of your skull and into an alternate dimension. Just need to find my portal gun ...*” [19].

Іноді для підсилення або зниження категоричності оцінки можливе використання декількох слів з яскравим оцінним значенням, тим самим формується подвійна оцінка: “*So cute. So very, very cute. Totes adorbs.*” [25].

ФСП експресивності. Експресивність є мовним втіленням психофізіологічних особливостей діяльності людини. Змістове наповнення експресивності полягає у вираженні емоцій у мові, інтенсифікації образності та емоційності мовця, підсиленні впливу висловлювання на адресата та вираженні ставлення мовця до певного явища дійсності. Це змістове наповнення знаходить своє відображення в мовній семантиці у вигляді відносин ряду суміжних категорій, кожна з яких формально представлена в системі мови певним набором різнорівневих одиниць. Ці категорії об'єднує спільна функція підсилення виразності висловлювання. Всупереч розповсюдженій думці, підсилення виразності можливе не лише для емоційного впливу на адресата, але й для переконання адресата в правильності висловлюваних думок адресанта, під-

силення аргументованості висловлення, що підкріплюється широким використанням експресивності в науковому дискурсі, який за своєю суттю є немотивним [26, с. 253].

Проблематично виявити єдині мовні моделі вираження експресивності, оскільки експресивні мовні засоби найчастіше поліфункціональні, що ускладнює виявлення єдиної семантичної домінанти. Однак такою домінантою ФСП експресивності ми вбачаємо значення **stronger** (у значенні *very intense*) та **weaker** (у значенні *lacking intensity or brightness*), спираючись на дослідження Пуленко І.А. та Сазикіної Т.П. [27, с. 113], які розглядають значення сильніше/слабше як релевантну опозицію категорії експресивності. До того ж загальновідомо, що чим слабшим є процес переживання, тим меншою є сила супутньої емоції, тим менш інтенсивною є емоція. І навпаки, – чим сильнішим є переживання, тим інтенсивнішою є емоція.

Експресивну функцію будь-якої мовної одиниці часто аналізують у поєднанні з іншими функціями. Традиційно її розглядають як властивість виражати емоції, викликати почуття, передавати афективні стани та пов'язують зі сферою психічно-емоційної діяльності людини, а тому не дивно, що відображення якісно-кількісних проявів експресивності в мові та мовленні пов'язують з категоріями «емотивності» та «інтенсивності».

Не викликає сумніву той факт, що більшість експресивних засобів мови мають на меті оформлення висловлення емоційно-забарвленого мовлення, а експресивність часто використовується для вираження емоцій мовця. Така функція мови часто називається емоційно-експресивною, а категорії емотивності й експресивності поєднуються в мовних одиницях. Отже, можна стверджувати про існування такої категорії, як експресивна емотивність.

Від категорії емотивності експресивну емотивність відрізняє те, що при експресивній емотивності має місце не просто назва емоції, а її об'єктивація й підсилення за допомогою мовних засобів для виникнення певного ефекту висловлювання в адресата. Експресивна емотивність – це прагматично мотивоване посилення ознак і характеристик суб'єкта/об'єкта, дії, вираження адресантом власного стану за допомогою мовних засобів. Семантичні домінанти полів емотивності та експресивності в цьому випадку поєднуються.

Інтенсивність можна визначити як категорію, що має силу ознаки, яка є більшою чи меншою, ніж звичайна, а також прагматичну спрямованість. С.Є. Родіонова, розглядаючи польову природу інтенсивності, пропонує таке визначення: інтенсивність – це кількісна модифікація якості (що відображає відхилення від норми), котра робить цю якість істотною для мовця або слухача та висуває таку форму на перший план за її значущістю і силою впливу [28, с. 157]. Звідси можна зробити висновок, що мовні засоби інтенсифікації є важливим інструментом підсилення виразності висловлювання мовця.

Семантичні категорії можуть бути загальними й частковими [29, с. 406]. На нашу думку, експресивність відносно експресивної емотивності та інтенсивності є більш загальною функціонально-семантичною категорією, домінантна функція якої базується на останніх. Відповідно, в польовій структурі ФСП експресивності можна виділити як мінімум два мікрополя – «експресивної емотивності» та «інтенсивності». Ту ж думку можна простежити в дослідженнях К.І. Королеви, яка визначає емоційність та інтенсивність – домінантами ФСП експресивності [30, с. 62].

Одиниці мови поділяються на системно-мовні носії експресивності й системно-нейтральні одиниці (тобто слова і вирази, які самі по собі не є носіями експресивності, але можуть брати на себе цю функцію за певних умов. Перші належать до ядра та навколоядерного простору ФСП експресивності, другі – до периферії.

Системно-мовними носіями експресивності вважаються такі мовні одиниці, функція передачі експресивності яких є головною в порівнянні з номінативною. На нашу думку, до таких одиниць, тобто до одиниць, які мають належати до ядра ФСП експресивності, перш за все, є вигуки. Саме в них відсутні предметно-логічне значення та номінативна функція. До того ж вони служать найкоротшими сигналами, за допомогою яких мовець передає реакцію на факт навколишньої дійсності.

Тлумачний словник визначає вигуки як частину мови, яка служить для безпосереднього виявлення почуттів і вольових виявів (Академічний тлумачний словник), а отже, доцільним буде віднесення вигуків до мікрополя експресивної емотивності. Вигуками, які в англійській мові несуть функцію передачі емоцій, є: *aargh, ah, aha, bah, eek, eh, eww, faugh, fie, gee, ha, heh, hey, hm, ho-hum, hooray/hurrah, huh, humph, o, oh, oho, ooh, oops, ouch,*

ow, pah, pfui, phew, phooey, phwoar, pooh, tut (-tut), ugh, uh-oh, um, umph, urgh, whee, whew, wow, yay, yikes, yippee, yoi, yuk, yum [30, с. 98].

Що стосується мікрополя інтенсивності, то тут польове ядро становитиме прикметник, точніше – тип якісних прикметників, що мають здатність передавати градуально характеристики за допомогою ступенів порівняння. В англійській мові ступені порівняння представлені трикомпонентним парадигматичним рядом (*strong – stronger – the strongest* або *beautiful – more beautiful – the most beautiful*), перші два компоненти якого мають нейтральну інтенсивність, в той час третій має чи високу чи найвищу ступінь інтенсивності: “*Worth reading Life 3.0 by @Tegmark. AI will be the best or worst thing ever for humanity, so let’s get it right*” [11].

Якщо під інтенсивністю розуміти різний ступінь вираженості ознаки, дії, стану, слід визнати, що в системі частин мови носіями цих значень, насамперед, є адвербіальні інтенсифікатори, тобто лексичні одиниці, які не мають власного предметно-логічного значення і покликані підсилити значення висловлювання або його елементу. Серед таких інтенсифікаторів особливе місце займає лексема *very*, яка є однією з найуживаніших для вираження міри експресивності: “*I very much welcome the prospect of moving ahead to the next phase of the #Brexit talks on trade and security, and to discuss the positive and ambitious future relationship that is in all of our interests*” [31].

Іншими часто вживаними інтенсифікаторами є такі лексичні одиниці, як *extremely, deeply, utterly, absolutely* та ін.: “*Absolutely devastated upon hearing the news in Las Vegas*” [32].

Найбільш продуктивними для вираження експресивності є мовні засоби, які можна виявити на лексичному рівні мови, а саме – іменники, в яких експресивне забарвлення виражене безпосередньо лексичним значенням, а також слова, що вжиті в переносному значенні [30, с. 86]: “*A beautiful skull and a beautiful belt to add to my collection of skulls and belts*” [33].

Крім того, до навколоядерного простору ФСП експресивності можна віднести морфологічні засоби вираження експресивності, а саме – зменшувально-пестливі суфікси (*-let, -ule, -ette, -kin, -ock, -ling, -y, -ie, -ee*), які репрезентують мікрополе експресивної емотивності: “*Happy 1st Birthday to these sweeties*” [34], а також афікси збільшуваності та зменшуваності *sub-, over-, super-, under-, hyper-*

тощо, які репрезентують мікрополе інтенсивності: “*Obviously, a flamethrower is a super terrible idea. Definitely don't buy one*” [35].

Згідно з аналізом ФСП, на периферії поля перебувають засоби мови, які не є специфічними для вираження семантичної доміанти, що перетинаються з іншими семантичними варіантами досліджуваної категорії та/або з іншими семантичними категоріями. Такими формами з неоднорідно семантичними функціями є стилістичні синтаксичні та морфологічні засоби, що виражають інтенсивність та мають стилістичне значення і часто комбіновані з емоційно забарвленими, образними лексичними засобами. Ці стилістичні засоби також являють собою певного роду трансформації нейтральних синтаксичних і морфологічних засобів.

ФСП емотивності. На відміну від ФСП оцінності, поле *емотивності* не має чітких меж. На думку В.І. Шаховського, компонентами ядра є мовні одиниці, єдиною функцією яких є вираження емоцій [36, с. 98]. Однак у ФСП емотивності відсутня така граматична категорія, яка б являла собою спеціалізоване та універсальне виявлення функції вираження емоцій. До того ж поліцентричність поля емотивності пов'язана з існуванням різних форм емотивності, семантика яких базується на різному співвідношенні емоційного та раціонального.

Незважаючи на незліченну кількість емоцій, можна погодитись щодо існування основних емоцій та емоцій, які виражають різний ступінь та комбінацію основних. Так, «*furiousness*» можна подати як «*extremely angry*» (злість, але сильнішого ступеня), та ми не можемо розділити саму злість «*anger*» на менші емоції. П.Н. Джонсон-Леїрд і Кіт Оутлі на базі таких емоцій виділяють п'ять слів-модусів, які є основою семантичного поля емотивності: “*happiness*”, “*sadness*”, “*fear*”, “*anger*”, та “*disgust*” [37, с. 98]. У нашому дослідженні ці лексичні одиниці корелюють з домінантою ФСП емотивності.

Згідно з розподілом емоцій на шкалі емоційне – раціональне, умовно можна виділити два типи емоцій: ті, що виникли імпульсивно (несвідомі емоції) та більш інтелектуальні емоції, в утворенні яких була задіяна свідомість. Людина може почувати емоцію як без вагомої причини, ненаправлену, так і емоцію, що має об'єкт, причину чи ціль. Отже, у ФСП емотивності можна виділити два мікрополя: *мікрополе імпульсивності*, яке відповідає за функціонування несвідомих емоцій, та *мік-*

рополе емоційної оцінки, адже раціональна емоція неодмінно несе в собі суб'єктивне ставлення мовця до об'єкту дійсності, яке неможливе без оцінки. Мікрополе емоційної оцінки характеризується накладанням на домінантну сему “*happiness/ sadness/fear/ anger/disgust*” семи “*good/bad*”, характерної для поля оцінності.

Мікрополе імпульсивності реалізується, головним чином, за рахунок реактивів, або імпульсів, тобто таких мовних одиниць, в семантиці яких емотивність є компонентом денотативного значення. Їх актуалізація в мовленні відбувається на рівні рефлексивного, несвідомого, не беручи до уваги наявності об'єкта, на який емоція направлена, чи цілі. Такими мовними одиницями можна вважати вигуки: “*WOW!!!! @chadwickboseman for the win!! Congrats buddy!!*” [38]; інвективи: “*Hey dumbass. Do you understand how capitalism & the free market works?*” [39]; лексеми на позначення емоцій: *students plan so much for their future careers. I love the idea of also planning for their health* [40]; фразеологічні одиниці емотивного характеру: “*This brought a smile to my face. A 13 year-old Swedish reporter named Fatma interviewed Melinda for #WorldChildrensDay*” [41].

Мікрополе оцінної емотивності (тотожне полю емоційної оцінності) реалізується за участі раціонального складника, який, однак, можна вважати додатковим по відношенню до емоційного. Він втілює в собі як позначення властивостей об'єкта, так і позначення ставлення мовця до цього об'єкта. У мовленні оцінна емотивність виявляється у вигляді окличних та питальних речень та емотивних текстів [42, с. 98]: “*Crusaders to the rescue! First bit of good news! Do you think they will be able to find the stranded platoon?*” [43].

У свою чергу, до периферії належить більшість емотивної лексики, яка, окрім емотивної, виконує й інші функції в мовленні. Емотивність таких одиниць є адгерентною, тобто реалізується в контексті. На периферії ФСП емотивності можуть бути розташовані мовні одиниці з потенційною емотивністю, яка реалізується в контексті. Емотивний текст, емотивне висловлювання являє собою, по М.В. Нікітіну, координовану єдність прагматичних і когнітивних структур свідомості [44, с. 14]. Саме загальна емотивна прагматична спрямованість тексту сприяє реалізації прагматичного потенціалу емотивних мовних одиниць. Причому емотивне висловлювання являє собою особливий комунікативний тип,

в якому емотивний компонент займає основну позицію в смисловій структурі висловлювання. На наш погляд, саме емотивне висловлювання актуалізує в мовленні компоненти мікрополів функціонально-семантичного поля емотивності.

Висновки з проведеного дослідження. ФСП оцінності, експресивності та емотивності являють собою окремі поліцентричні поля, які, втім, мають зони перетину. ФСП експресивності можна визначити як поліцентричне поле, що складається з мікрополів експресивної емотивності та інтенсивності, а також домінуючих семантичних значень *stronger/weaker*. ФСП оцінності можна визначити як поліцентричне поле, що складається з мікрополів раціональної та емоційної оцінки. ФСП емотивності, отже, є поліцентричним полем з двома мікрополлями: емотивної оцінності та імпульсивності. Зоною перетину для поля оцінності та емотивності є поле емоційної оцінки, для якого характерне використання пейоративної лексики, окличних та питальних речень. Зоною перетину ФСП експресивності та емотивності є мікрополе експресивної емотивності, яке реалізується, передусім, через вигук та зменшувально-пестливі суфікси. Одночасна реалізація оцінності та експресивності в мові є факультативною і виражається мікрополем інтенсивності. Таким чином, жодна з досліджуваних категорій не несе в собі всіх функцій іншої категорії, а значить вони можуть вважатися рівнозначними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Илларионов А.В. Средства выражения экспрессивности в произведениях современных горномарийских писателей: дисс. ... кандидата филологических наук: 10.02.22; Место защиты: Марийск. гос. ун-т. Йошкар-Ола, 2008. 154 с.
2. Таценко Н.В. Реализация эмпатии в современном англоговорящем дискурсе: когнитивно-синергетический аспект: монография. Сумы: СумДУ, 2017. 357 с.
3. Зайнульдинов А.А. Роль и место эмоциональной оценочности в КРУ ГУ смежных семантических категорий: экспрессивность, эмоциональность, оценочность. Вестник БГУ. 2008. №10. С. 51–57.
4. Бондарко А.В. Функциональная грамматика. Л.: Наука, 1984. – 136 с.
5. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. 170 с.
6. Онищенко І.В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах: дис. ... канд. філ. наук: 10.02.01 «Українська мова». Криворізький державний педагогічний університет, 2005. 195 с.
7. Маркелова Т.В. Прагматика и семантика средств выражения оценки в русском языке: монография. Москва: Московский гос. ун-т печати им. Ивана Федорова, 2013. 297 с.
8. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. М.: Наука, 1988. 339 с.
9. Космеда Т.А. Языковая картина мира сквозь призму категории оценки. Материалы Международной конференции «Языковая семантика и образ мира». Казань: Казанский гос. ун-т, 2008. С. 117–119.
10. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. М.: Наука, 1986. 141 с.
11. Elon Musk on Twitter: "Worth reading Life 3.0 by @Tegmark..." URL: <https://twitter.com/elonmusk/status/902452162625544193>.
12. Bill Gates on Twitter: "This university is remarkable..." URL: <https://twitter.com/billgates/status/919587883937234944>.
13. Conor McGregor on Twitter: "The captured Orangetutan..." URL: <https://twitter.com/thenotoriousmma/status/903904413554577408>.
14. Outlander on Twitter: "Ugh, don't you hate it when that happens?..." URL: https://twitter.com/Outlander_STARZ/status/887749708021551104.
15. Bernard J.Tyson, CEO on Twitter: "The December 15th deadline is quickly..." URL: <https://twitter.com/BernardJTyson/status/937734979261550593>.
16. Demis Hassabis on Twitter: "Really enjoyed visiting and talking..." URL: <https://twitter.com/demishassabis/status/928700037701435392>.
17. Bill Nye on Twitter: "Thank you @lifeisbeautiful -- that was fun!..." URL: <https://twitter.com/billnye/status/911712081753153536>.
18. Androider #ReleaseTheSnyderCut on Twitter: "@geoffjohns @joss ..." URL: <https://twitter.com/LazyAndroids/status/965683353218265089>.
19. Elon Musk on Twitter: "Tesla Semi Truck unveil to be webcast live on ..." URL: <https://twitter.com/elonmusk/status/929823757635481600>.
20. Загнітко А.П. Основы функциональной морфологии украинської мови. К.: Вища шк., 1991. 77 с.
21. Oprah Winfrey on Twitter: "O, That's Good! Oh, Harry's FUNNY! Shared ..." URL: <https://mobile.twitter.com/oprah/status/927928644336361472>
22. Karen Melissa on Twitter: "Yep! Very logic as it says topography..." URL: Karen Melissa on Twitter: "Yep! Very logic as it says topography..."
23. Elon Musk on Twitter: "Now, if I can just figure out how to attach those ..." URL: <https://twitter.com/elonmusk/status/962750602223566848>.
24. LeBron James on Twitter: "The REIGNMAN!!!! Sheesh he was a ..." URL: <https://twitter.com/kingjames/status/934924599350976512>.
25. Jeff VanderMeer on Twitter: ""So cute. So very, very cute. Totes adorbs ..." URL: <https://twitter.com/jeffvandermeer/status/954041590510751750>.
26. Скрипак І.А. Синтаксические средства экспрессивности в текстах научного дискурса. Известия РГПУ им. А.И. Герцена. 2008. № 60. С. 252–256.
27. Пуленко І.А., Сазыкина Т.П. Критерии разграничения категории экспрессивности и эмоциональности в публицистических англоязычных текстах. Язык и культура. Научное издание. Киев: КНУ им. Т. Шевченко,

- Издательский Дом Дмитрия Бурого. 2012. Вып. 15. Том 5(159). С. 112–117.
28. Родионова С.Е. Семантика интенсивности и ее выражение в современном русском языке. Проблемы функциональной грамматики: полевые структуры; под ред. А.В. Бондарко. СПб., 2005. С. 150–168.
 29. Топоров В.Н. Исследования по этимологии и семантике. Том 1. Теория и некоторые частные ее приложения. М.: Языки славянских культур, 2004. 816 с.
 30. Королева Е.И. Экспрессивные грамматические средства языка в аспекте функционально-семантического поля (на материале современной британской беллетристики): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 – теор. Екатеринбург, 2016. 221 с.
 31. Theresa May on Twitter: "I very much welcome the prospect of moving ..." URL: https://twitter.com/theresa_may/status/939029294331731969.
 32. Conor McGregor - Absolutely devastated upon hearing the... URL: <https://www.facebook.com/thenotoriousmma/photos/a.495799027155068.1073741828.494191297315841/1792297400838551/?type=3>.
 33. Conor McGregor on Twitter: "A beautiful skull and a beautiful belt to ..." URL: <https://twitter.com/thenotoriousmma/status/900614145233477633>.
 34. "Happy 1st Birthday to these sweeties – Montana Mist Goldens English ..." URL: <https://www.facebook.com/montanamistgoldens/photos/pcb.1545012038875707/1545010322209212/?type=3>.
 35. Elon Musk on Twitter: "Obviously, a flamethrower is a super terrible ..." URL: <https://twitter.com/elonmusk/status/957469890473938950>.
 36. Шаховский В.И. Значение и эмотивная валентность единиц языка и речи Вопросы языкознания. 1984. № 6. С. 97–103.
 37. P.N. Johnson-laird & Keith Oatley (1989): The language of emotions: An analysis of a semantic field, *Cognition & Emotion*, 3:2, 81–123.
 38. Chris Evans on Twitter: "WOW!!!! @chadwickboseman for the win ..." URL: <https://twitter.com/chrisevans/status/964646087628873728>.
 39. J. Evans on Twitter: "Hey dumbass..." URL: <https://twitter.com/jEvans43/status/968338742187646977>.
 40. Bernard J. Tyson, CEO on Twitter: "Students plan so much for their future..." URL: <https://twitter.com/BernardJTyson/status/922510891618328576>.
 41. Bill Gates on Twitter: "This brought a smile to my face. A 13 year-old ..." URL: <https://twitter.com/billgates/status/932700980889522176>.
 42. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки; вступ. статья Н.Д. Арутюновой, И.И. Чельшевой. Изд. 3-е, стер. М.: УРСС: КомКнига, 2006. 283 с.
 43. Nat Geo Channel on Twitter: "Crusaders to the rescue! First bit of good ..." URL: <https://twitter.com/NatGeoChannel/status/935715854737649664>.
 44. Никитин М.В. Заметки об оценке и оценочных значениях. *StudiaLinguistica: когнитивно-прагматические и художественные функции языка*. СПб.: Тригон, 2000. С. 6–22.

УДК 811.11

АНГЛІЙСЬКА ПРИКОРДОННА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ

Янковець О.В., аспірант кафедри
германського, загального і порівняльного мовознавства
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті проаналізовані лексичні та семантичні особливості англійської прикордонної термінології та наведена авторська семантична класифікація. Наводяться результати аналізу англійських прикордонних термінологічних одиниць та описуються особливості їх вживання прикордонниками під час здійснення охорони кордонів ЄС та США.

Ключові слова: термін, офіцер-прикордонник, Європейський Союз, США, семантика, структура.

В статье проанализированы лексические и семантические особенности английской пограничной терминологии и приведена авторская семантическая классификация. Приводятся результаты анализа английских пограничных терминологических единиц и описываются особенности их употребления пограничниками при осуществлении охраны границ ЕС и США.

Ключевые слова: термин, офицер-пограничник, Европейский Союз, США, семантика, структура.

Yankovets O.V. ENGLISH BORDER GUARD TERMINOLOGY: LEXICO-SEMANTIC ANALYSIS AND THE PECULIARITIES OF THE USE

The article analyzes lexical and semantic peculiarities of English border guard terminology and gives author's semantic classification. The results of the analysis of the English border guard terminology units are presented and the peculiarities of their use by the border guards in the course of border guarding of the EU and the USA are described.

Key words: term, border guard officer, European Union, US, semantics, structure.

Постановка проблеми. На даному етапі розвитку всіх галузей наук виникає нагальна потреба відобразити відповідні поняття англійською мовою – однією з найважливіших мов світової спільноти. Англійська мова є офіційною мовою низки міжнародних організацій: Європейського Союзу, Ради Європи, НАТО та інших. Становлення і розвиток термінологічної лексики, семантична структура термінів перебувають в центрі уваги лінгвістів та фахівців інших суміжних галузей. Кожна наука прагне максимально впорядкувати термінологію, якою вона користується, і, встановивши співвідношення між словом і термінованим поняттям, досягти максимальної точності й лаконічності кожного терміну. Прикордонна термінологія – особливий вид спеціальної лексики англійської мови, яка набуває все більшої актуальності в контексті інтеграції України в європейський простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення, семантики, деривації та тенденції розвитку термінологічних одиниць, фахової лексики вивчали вітчизняні та зарубіжні дослідники, зокрема В. Виноградов, В. Лейчик, Г. Винокур, Б. Головін, Т. Кияк, В. Даниленко, К. Кусько, А. Крижанівська, Е. Жильбер, А. Ширмер, Й. Сміт, Ф. Дорнер, Т. Кабре, Л. Цвях та інші.

Постановка завдання. Метою запропонованого дослідження є аналіз семантичних особливостей прикордонної термінології в англійській мові.

Для досягнення даної мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Проаналізувати сучасну прикордонну термінологічну лексику на основі сучасних автентичних англійських джерел.

2. Визначити лексико-семантичні особливості прикордонної терміносистеми англійської мови.

3. Здійснити семантичну класифікацію англійської прикордонної термінології.

Дане дослідження базується на аналізі звітних матеріалів Європейського агентства з охорони зовнішніх кордонів країн-членів Європейського Союзу "FRONTEX" та Місії Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні "EUBAM", Уніфікованої програми підготовки прикордонників Європейського Союзу (Common Core Curriculum), інструкції з підготовки офіцерів Берегової Охорони США, а також методичних рекомендацій щодо врегулювання ситуації з потоком мігрантів та біженців в аеропортах Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як стверджує іспанський лінгвіст Тереза Кабре, термінологія базується на

семантиці, а терміни – це одиниці, які співвідносять мову і реальність та уособлюють об'єкти навколишнього світу. Фахівці певної галузі використовують терміни для вираження певного поняття, для обміну думками і задля структуризації своєї дисципліни.

Будь-який знак, який володіє значенням, можна описати з трьох ракурсів: за формою, за значенням і за референтом. Через форму ми отримуємо доступ до структури терміна, що дозволяє нам утворювати нові термінологічні одиниці. Значення терміна дозволяє проаналізувати семантичну систему мови, оскільки значення окремих знаків не є ізольованим у сприйнятті людини, а формує впорядковані семантичні групи разом з іншими знаками та їх значеннями. Референти концептів, у свою чергу, не формують хаотичний набір загальних та абстрактних понять, а складаються в певному порядку і слугують рушійною силою для фахівців певної галузі, коли вони складають концептуальну структуру поля [2, с. 39].

Англійська прикордонна термінологія – це сукупність термінологічних лексичних одиниць (далі – ЛО), які стосуються діяльності прикордонників в Європі та Сполучених Штатах Америки. Проаналізувавши близько 1250 англійських прикордонних термінологічних одиниць, які зустрічаються в програмах підготовки прикордонників США та ЄС, а також звітні документи міжнародних організацій із співпраці щодо охорони кордонів FRONTEX та EUBAM, нами було виокремлено 15 семантичних полів, які, у свою чергу, поділяються на мікрополя та взаємодіють одне з одним.

1. Організації, відомства та підрозділи, які займаються охороною кордонів: *FRONTEX, EUBAM, IOM, ICAO, US Coast Guard, Cooperative authorities, crisis management agencies, International Civil Aviation Organization (ICAO), Air Force Office of Special Investigations (OSI), Army Criminal Investigation Command (CIDS), National Police Force (Spain), European Agency for Fundamental Rights (FRA), the International Organization for Migration (IOM), International Labour Organization (ILO)* та інші.

2. Нормативно-правові документи, які регламентують захист кордонів: *the Schengen Borders code, national border service provisions, airport security regulation, aircraft security regulations, Passenger lists, ICAO guideline, customs laws, vessel documentation, Personnel Data Record, Enlisted Qualifications Manual, Personnel Security Manual, Naval Investigative*

Service (NIS), the Code of Conduct, Strategic Border Management, the EU Anti-Trafficking Directive, Charter of Fundamental Right of the European Union, the United Kingdom Border Force Operations Manual, EU asylum acquis, Asylum Procedure Directive, the Human Trafficking Directive, asylum and immigration law, asylum and residence law, EU data protection law та інші.

Серед даної лексико-семантичної групи нами були виділені як види нормативних документів (*asylum and immigration law, asylum and residence law*), так і їхні офіційні назви (*EU Anti-Trafficking Directive, Charter of Fundamental Right of the European Union*).

3. Терміни, які позначають військові та спеціальні звання: *soldier, sergeant, lieutenant, captain, mayor, colonel, general, four-star admiral, three-star admiral, one-star admiral, two-star admiral, high-ranking officers* та інші.

4. Поняття, які стосуються підготовки офіцерів, військовослужбовців рядового та сержантського складу, вузько спеціалізованих фахівців, задіяних в охороні кордонів: *motoric skills, work-related, surveillance related simulated situation, force-related simulated situation, absence of life-threatening habits, mobilization readiness, command post exercise, field training, fleet exercises, naval cadet, recruit training, on-the-job training, training on child-sensitive communication, training on interviewing children, training on data protection* та інші.

У даному семантичному полі нами також було виокремлено три мікрополя: назви навчальних установ, які займаються підготовкою прикордонників (*the Coast Guard Academy (USA), The Border Guard School of the State Border Guard Service of the Ministry of the Interior of Lithuania, the School for Basic and Further Training of Border Personnel, The Academy of the Police Force in Bratislava, The Police Academy of Slovenia*), види підготовки (*on-the-job training, training on child-sensitive communication, training on interviewing children, training on data protection*), та поняття, які стосуються звільнення офіцерів, задіяних в охороні кордонів (*retirement pay, retired personnel, honorable discharge, general discharge, bad-conduct discharge, dishonorable discharge, uncharacterized discharge, service-connected disability, general demobilization, hardship discharge*).

5. Терміни, які стосуються службової діяльності прикордонників (на різних ділянках кордону), куди належать три мікрополя:

5.1. Запобігання контрабанді (*international counter-smuggling system, smuggling of commodities, to be on the lookout for smuggling, drug enforcement operation, drug intervention program, drug smuggling, drug interdiction, drug-smuggling vessel, to detect hidden drugs, to detect secret compartments, to stop smugglers, to enforce the "Zero Tolerance" program, to arrest the drug user, contraband, narcotics interdiction, to detect air smuggling, to interdict air smuggling, anti-corruption activity, anti-corruption measure, to tackle corruption*).

5.2. Запобігання нелегальній міграції і торгівлі людьми (*alien smuggling, to seize the vessel, to stop illegal migration, to intercept immigration, readmission and asylum procedure, immigration status, immigration-related procedure, discriminatory indicator, combat terrorism, anti-human-trafficking squad, anti-human-smuggling squad, international protection need, high-risk destination, passenger needing protection, right to asylum* та інші).

У зв'язку з напруженою ситуацією з міграцією та біженцями в країнах ЄС, особливої актуальності набувають інструкції щодо поведінки з потенційними біженцями та нелегальними мігрантами, рекомендації прикордонникам та іншим силовим структурам стосовно ідентифікації біженців і мігрантів та директиви щодо запобігання торгівлі людьми. Таким чином, дана група термінів налічує другу за чисельністю кількість ЛО, поступаючи лише категорії «Поняття, які пов'язані із захистом та охороною державних кордонів». У вищезгаданих документах описується процедура опитування мігрантів та біженців, надаються рекомендації щодо ефективності здійснення процедури інтерв'ювання, а також пропонуються ймовірні способи виходу з конфліктних ситуацій.

5.3. Перевірка документів (дане семантичне поле, у свою чергу, складається з чотирьох лексико-семантичних груп).

5.3.1. Процедура прикордонно-митного оформлення та ідентифікація подорожуючих: *to ascertain the passenger's identity, to examine travel documents, to integrate the photo with biodata, to recognize the data, to capture the data, to assess the passport pages for consistency, to examine the legality, protection of personal data, to comply with the rights of passengers, to question the passenger, border-control record, to re-examine* та інші.

5.3.2. Структура та захисні ознаки документів на право перетину кордону: *biodata page, date of birth, date of expiry, personal*

number, alphanumeric numbers, check-sum digits, lamina, retro reflective, UV printing, hologram, OVD (optical videodisc security printing), red ID card, blue ID card, nationality, alphanumeric data, ethnicity, code of transport та інші.

5.3.3. Поняття, які стосуються дійсних проїзних документів: *the authenticity of documents validity and authenticity of travel documents, genuine passport, to conform to ICAO standards, legitimate document, non-discriminatory profiling, authentic travel documents, authentic work permit, valid visa*.

5.3.4. Поняття, які стосуються недійсних і підроблених проїзних документів: *fraud trends, counterfeit and fantasy documents, falsified documents, evidence of alteration, page-substituted passport, to permeate the passport number, forged car document, invalid document, retention of irrelevant documents, discriminatory profiling, visa abuse, document abuse* та інші.

6. Терміни, які стосуються процедури затримання порушників кордону: *to prepare statements of evidence, to report a violation, to report suspicious occurrence, to apprehend the offender, serious misconduct, non-admission decision, interim measure, immediate removal, detention order, overstayer* тощо.

7. Поняття, які позначають засоби охорони кордону. До даного семантичного поля належать два мікрополя: технічні засоби (*technical means of vehicle recognition, the equipment for border surveillance, Telecommunications equipment, national safety equipment, metal detector controls, electronic detection and tracking, navigation receiving, radionavigation transmitting, communication equipment, internal communication system* тощо) та транспортні засоби (*Vessel Technical Support, Ship Repair Detachment, high-endurance cutter, medium-endurance cutter, icebreaker, patrol boat, Coast Guard aviation, right-of-way vessel, stand-on vessel* та інші).

8. Терміни, які позначають порушення прикордонного режиму і заборону в'їзду: *to enter the country through illegal means, abuse of the transit concession, transit jumpers, denial of entry, removal from the country, a detainee, to enter the country in an irregular manner, indicator of irregular entry, non-admittance, a subject to return procedure, inadmissible children, past entry ban, entry ban list* та інші.

9. Терміни, які стосуються уніформи військовослужбовців: *authorized liberty uniform, maternity uniform, Uniform Distribution Center, cap insignia, left-arm sleeve insignia, shoulder*

board, collar devices, breast insignia, cords and tassels та інші.

10. Зброя, яка використовується прикордонниками в службовій діяльності: *gun, rocket, missile, torpedo, mine, bomb, bag gun, case gun, automatic gun, semiautomatic gun, dual-purpose gun, saluting gun, line-throwing gun, battery, small arms, rifle, pistol, revolver* та інші.

11. Територіальний поділ кордону та види пунктів пропуску: *border crossing point, land border, road BCP, railway BCP, border control unit, border demarcation, to demarcate the state border line, external border of the EU, green border, blue border* та інші.

12. Види злочинів та пов'язані з ними поняття: *minor crime, major crime, trafficking in drugs and psychotropic substances, illegal migration, cross-border crime, cigarette smuggling, smuggling of counterfeit goods, trans-border offence, customs violations, alcohol/ethanol smuggling, illegal import of vehicles, non-declaration, misdescription, undervaluation, violations of intellectual property rights* та інші.

13. Типи та види прикордонної перевірки: *checks of pedestrians, check of passenger vehicles, checks of busses, check of lorries, check of cargo, check of pedestrian trains, general entry controls, airport entry checks, second-line check procedure, customs check* та інші.

14. Терміни, які позначають посади та службові обов'язки військовослужбовців та цивільних осіб, задіяних у захисті та охороні кордонів: *tactical commander, type commander, administrative commander, officer of the day, officer of the watch, petty officer of the watch, executive officer (XO), department head, Command Enlisted Adviser (CEA), division officer, communications officer, watchstanding personnel* та інші.

15. Найчисельніша семантична група «Поняття, які пов'язані із захистом та охороною державних кордонів» охоплює переважно абстрактні поняття, які стосуються різноманітних аспектів діяльності прикордонників: *to meet international regulations, dog handling, border-crossing rules, EU borders, border guard function, border guard activity, interoperability, Schengen associated countries, to promote a European border guard culture, European border security, crisis management, operational level, strategic level, terrorism and disaster prevention, to protect the rights and freedoms, data protection principle, to facilitate border-crossing-point work, check-in, border professional* та інші. [1; 3; 4; 5] У даній

лексико-семантичній групі, на нашу думку, доцільно виділити три мікрополя:

15.1. Опис діяльності прикордонників: *border guard activities, to carry out a security check, entry and departure procedures, air border activities, Specific risk analysis, day-to-day mission, air interdiction operation, intelligence collection methods, exclusion area, limited area, controlled area, external security, to identify a boat, to screen a visitor* та інші.

15.2. Завдання та місії офіцерів-прикордонників: *to execute duties, marine environmental protection, promoting safe and efficient maritime transportation, to protect revenue collection, to ensure revenue collection, to prevent maritime disaster, to maintain discipline, to conduct external investigations, to conduct the inspection, to enforce federal laws, to enforce criminal laws, to enforce pollution laws, to maintain internal integrity, to enforce marine traffic regulations* та інші.

15.3. Поняття, які характеризують різноманітність службової діяльності прикордонників ЄС та США: *tactics, border-related situation, human rights standards, to deal with passengers in a respectful way, professional and respectful treatment of passengers, to ensure safety, accountability mechanism, standard security measure, check-in, border professional* та інші.

Кожне з виділених мікрополів та лексико-семантичних груп не є ізольованим одне від одного. Це відкриті мікросистеми, члени яких вступають у певні зв'язки між собою, формуючи прикордонну терміносистему.

Слід зазначити, що певні термінологічні одиниці характеризуються найвищою частотністю вживання і вживаються у всіх проаналізованих джерелах: *border, border guard, police, visa, passport, asylum, immigration, procedure, international protection, officer, human trafficking, procedure, entry, border check, to refuse entry, system* та ряд інших термінів. Дане явище пояснюється тим, що ці ЛО є стрижневими компонентами для утворення низки похідних термінологічних ЛО:

border – border control, border professional, border management, border area;

passport – passport holder, passport issuance process, pin-punched passport, second-generation e-passport;

procedure – entry and departure procedures, security and safety procedures, border-control procedure, asylum/immigration procedure;

system – airport referral system, internal communication system, airport-internal passenger handling system, tracing system.

На окрему увагу заслуговує явище синонімії та антонімії під час лексико-семантичного аналізу прикордонних термінів. Існують синонімічні ряди певних термінологічних одиниць, які вживаються або в одному англomовному джерелі в різному лексико-граматичному оточенні (інколи – навіть у межах одного розділу чи абзацу), або в різних джерелах, але для передачі одного і того ж термінологічного поняття. Наприклад, «дозвіл батьків на виїзд дитини за кордон» виражається трьома термінами: *parental custody*, *parental permission*, *parental consent*, «надавати юридичну допомогу» – *to provide legal aid*, *to provide legal assistance*, *to provide legal counselling*. Щодо антонімії, то терміни, протилежні за значенням, виражаються або за допомогою словотвірних афіксів, тобто є однокореневими синонімами (*legal – illegal*, *lawful – unlawful*, *valid – invalid*), або вживанням лексичних одиниць з протилежним семантичним значенням, тобто є різнокореневими антонімами (*entry allowed – entry denied*, *genuine passport – fraudulent passport*).

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз семантичної організації існуючих термінологічних лексичних одиниць у сфері прикордоннології з використанням Уніфікованої програми підготовки прикордонників Європейського Союзу (*Common Core Curriculum*), звітних матеріалів Європейського агентства з охорони зовнішніх кор-

донів країн-членів Європейського Союзу «FRONTEX», Місії Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні «EUBAM», інструкції з підготовки офіцерів Берегової Охорони США, а також методичних рекомендацій щодо врегулювання ситуації з потоком мігрантів та біженців в аеропортах Європи дозволив виявити 15 семантичних груп з відповідними мікрополями. Дані семантичні групи є взаємопов'язаними та характеризуються наявністю антонімії та синонімії. Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямі полягають у необхідності ретельного аналізу кожного семантичного поля, а також у детальному структурному аналізі прикордонних термінологічних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Annual Report. 1 December 2012 – 30 November 2013. European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine. URL: http://eubam.org/wp-content/uploads/2015/11/Report_2013_ENGL-.pdf.
2. Cabre M.Teresa. Terminology : theory, methods, and applications; edited by Juan C. Sager; translated by Janet Ann DeCesaris. 1999. 263 p.
3. Frontex. Common Core Curriculum. EU Border Guard Basic Training. Warsaw, Poland, 2012. 270 p.
4. Fundamental rights at airports: border checks at five international airports in the European Union. Luxembourg: Publications office of the European Union, 2014. 118 p.
5. Krietemeyer, George E. The coast guardsman's manual; revised by George E. Krietemeyer, with the assistance of Doug Starr and Wayne Truax. 8th ed. 1991. 690 p.

СЕКЦІЯ 2 СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК 37.016:811.161.1(560)

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В ТУРЦИИ: ИСТОКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Мурат Аксой, аспирант

Киевский национальный лингвистический университет

Постоянно развивается политический, экономический, культурный, спортивный, торговый диалог между Россией и Турцией, предусматривающий необходимость в турецком обществе людей, которые в той или иной мере владеют русским языком. В статье рассматривается история развития обучения русскому языку в Турции, а также пути возможного улучшения методики преподавания русского языка тюркоязычным студентам.

Ключевые слова: русский язык, тюркоязычные студенты, изучение русского языка, Турция.

Постійно розвивається політичний, економічний, культурний, спортивний, торговельний діалог між Росією і Туреччиною, що передбачає необхідність у турецькому суспільстві людей, які в тій чи іншій мірі володіють російською мовою. У статті розглядається історія розвитку навчання російській мові в Туреччині, а також наведені шляхи можливого поліпшення методик викладання російської мови тюркомовним студентам.

Ключові слова: російська мова, тюркомовні студенти, вивчення російської мови, Туреччина.

Murat Aksoy. FEATURES OF TEACHING RUSSIAN IN TURKEY: ORIGINS AND PERSPECTIVES

Constantly a political, economic, cultural, sporting, trade dialogue develops between Russia and Turkey, that envisages Necessity for Turkish society of people that own Russian in one or another measure. In the article history of development of studies to Russian is examined in Turkey, and also the brought ways over of possible improvement of methodologies of teaching of Russian of тюркомовних to the students. As a rule, the most difficult aspect for students who decided to learn Russian is the grammar of this language. This is confirmed by the students of the Faculty of Russian Language and Literature of Istanbul University.

Key words: Russian language, Turkic-speaking students, study of the Russian language, Turkey.

Постановка проблемы. Русский язык – один из крупнейших языков в мире. Богатство русского языка и созданной на его основе литературы вызывает интерес к этому языку как во всём мире, так и в Турции. За последние годы между Россией и Турцией развёрнут и поддерживается интенсивный политический, экономический, культурный, спортивный, торговый диалог на всех уровнях. Эти отношения предполагают наличие в турецком обществе людей, в той или иной степени владеющих русским языком [1; 8]. Такая потребность привела к открытию, а со временем и к увеличению количества языковых курсов, где преподавался русский язык. Учитывая сложившуюся ситуацию, в последние годы во многих государственных и частных университетах также стали создаваться кафедры, отделения и факультеты русского языка, количество которых растёт с каждым днём. В настоящее время русский язык изучается в Турции не только во многих университетах, но и на разнообразных языковых курсах. Кроме того, большое количество турецких

граждан выезжает за рубеж с целью изучения русского языка.

Основная задача при обучении русскому языку состоит в том, чтобы научить студентов-турок общению на русском языке. Для достижения этой цели необходимо выяснить, с какими трудностями встречаются тюркоязычные студенты при изучении русского языка. Это обстоятельство подчеркивает необходимость разработки методических проблем сопоставительного анализа конкретных грамматических явлений русского и родного языков студентов-турок.

Постановка задания. Таким образом, целью статьи является рассмотрение возможностей для улучшения методики преподавания русского языка тюркоязычным студентам.

Анализ последних исследований и публикаций. Анализ научно-методической литературы свидетельствует о том, что вопросу формирования лингвосоциокультурной компетенции у турецких студентов, изучающих русский язык в неязыковой среде, до сих пор не уделялось должного внимания [5]. Однако

можно назвать имена ученых, которые внесли весомый вклад в разработку теоретических основ формирования лингвосоциокультурной компетенции: Л.П. Костикова (2008, 2009), Н.М. Андрюкина (2009), Н.Ю. Вторушина (2009), А.В. Дикарева (2013), Е.Н. Чепига (2015) и др [5; 8].

Изложение основного материала. Интерес к русскому в Турции возник в период Османской Империи и продолжается до сегодняшнего дня. В 1883 году впервые был осуществлен перевод на турецкий язык комедии Александра Грибоедова «Горе от ума». Каждый год количество переводов с русского языка на турецкий становится все больше и больше. В турецких вузах преподается русский язык как один из иностранных языков. В некоторых университетах есть факультеты русского языка и литературы [7]. Несмотря на самокритичность турков, необходимо сказать, что образованная часть турецкого общества достаточно хорошо знакома с русской литературой. В каждом книжном магазине можно встретить переведенные на турецкий язык книги Ф.М. Достоевского, Л.Н. Толстого, А.П. Чехова, А.М. Горького. Все эти писатели, а также А.С. Пушкин и М.Ю. Лермонтов, рекомендованы к чтению в школе. Необходимо отметить, что на турецкий язык переведено более 2000 томов русской литературы. О ее растущей популярности можно судить хотя бы по тому, что только в XXI веке роман Ф.М. Достоевского «Преступление и наказание» был переведен пятнадцатью разными переводчиками.

В Турции не хватает специалистов-филологов. Нет лучшего способа для изучения языка, чем общение с его носителями.

Долгосрочные русско-турецкие войны в далеком прошлом, а также влияние коммунизма и холодной войны в XX веке послужили причиной того, что Турция отделилась от России как сплошная стена. Однако с распадом СССР в начале 90-х годов эта стена начала постепенно разрушаться. Приобретение независимости тюркскими республиками Советского Союза, челночная торговля, развитие экономических отношений с Россией, предпочтение Турции для отдыха русскими туристами и другие факторы вызвали интерес турецкого народа к русскому языку. В дополнение к растущему числу отделений русского языка и литературы в университетах страны изучение русского языка как иностранного языка вошло в программы даже начальных школ. На языковых курсах русский стал одним из самых популярных языков.

В настоящее время в Турции функционирует около 190 университетов, в 11-ти из них есть отделения русского языка и литературы, в четырех – готовят переводчиков с русского языка. Во всех этих вузах есть программы бакалавриата, магистратуры и аспирантуры. Каждый год 750–800 студентов начинают изучать русский язык. Еще в 50-ти высших учебных заведениях студенты непрофильных факультетов и отделений учат русский язык как второй иностранный язык [2].

Кроме туризма, специалисты востребованы в сфере внешней торговли, банковском деле. Владение русским языком дает большой шанс устроиться на высокооплачиваемую работу.

Впрочем, есть и проблемы. Более чем в десятке университетов новых студентов не принимают, потому что не хватает профессиональных кадров (кандидатов и докторов филологических и педагогических наук), специализирующихся именно на русском языке и литературе. Вузы стараются готовить собственные кадры: отбирают преподавателей и отправляют на учебу в магистратуру и в аспирантуру. Но результата стоит ожидать только через 5–6 лет.

С целью улучшения обучения русскому языку 20–22 октября 2017 года Российский университет дружбы народов (РУДН) при содействии представительства Россотрудничества в Турецкой Республике провел обучение преподавателей русского языка турецких образовательных учреждений по программе дополнительного образования «Преподавание русского языка как иностранного в современной образовательной среде» (20 ак. ч.) на базе Российского информационно-культурного центра в г. Анкаре. Данная программа разработана совместно с Л.А. Дунаевой, профессором, заместителем декана филологического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова [10].

Делегация РУДН выступила с лекциями о: проблемах разработки новых учебников для изучающих русский язык как иностранный; виртуальных музейных ресурсах в контексте преподавания русского языка как иностранного; исследовательских инновациях и компьютерных технологиях в обучении русскому языку. Также преподавателям была предоставлена возможность ознакомиться с системой электронной библиотеки РУДН и зарегистрироваться на данном портале с целью дальнейшего использования в работе, что особенно важно в условиях нехватки современной

методической и учебной литературы для преподавателей русского языка в Турции.

Всего по программе было обучено 50 педагогов русского языка образовательных организаций Турции и по окончании обучения всем слушателям выданы сертификаты [10].

Как правило, самым сложным аспектом для студентов, которые решили изучать русский язык, является грамматика этого языка. Это подтверждают студенты факультета русского языка и литературы Стамбульского университета [2]. Трудности обусловлены в первую очередь словообразовательными различиями языков – агглютинативным турецкого и флективным – русского. К числу категориальных различий, которые вызывают проблему при восприятии, необходимо отнести видо-временную систему глагола; наличие категории рода в русском языке, особенности моделей сложноподчинённых предложений, различия в семантической структуре категорий наклонения падежа, отличия в сочетаемости категорий в двух языках и др. Примером может служить категория рода, которая отсутствует в турецком языке. Еще одна общая особенность, объединяющая студентов, – восхищение русской литературой [6].

Коренным и наиболее существенным отличием, образующим ярко выраженный контраст в морфологической системе русского и турецкого языков, является отсутствие в турецком языке категории рода.

Сопоставительное изучение морфологических синтаксических категорий русского и турецкого языков приводит к выводу, что наиболее серьезные затруднения вызывает у студентов-турок усвоение способов построения русских речевых конструкций с категорией рода, не имеющих аналога в родном языке. Этим в большой степени определяются трудности восприятия и усвоения турками способов выражения определительных отношений в русском языке [9].

Одним из сложных вопросов в процессе изучения русского языка для студентов-иностранцев, родной язык которых относится к группе тюркских языков, является вопрос согласования.

Для русского языка характерно согласование в роде, числе и падеже определителей с определяемыми словами [3]. В турецком языке понятие согласованности и несогласованности сильно отличается от русского языка.

В современном турецком языке можно установить два типа согласования имен: полное согласование, представленное в структурном

типе Ирп + Иі (имена в родительном падеже + имена в третьем лице), и неполное согласование представленное в структурном типе И + Ис (имена + имена существительные) [4]. Полным согласованием имен можно назвать связь членов такого словосочетания, в котором и само определение, и определяемое им имя имеют специальные морфологические показатели – аффикс принадлежности 3-го лица. Например: **Кылыч йарасы саьалыр, лисан йарасы саьалмаз** – Рана от меча заживает, рана от языка зажить не может (дословно: Рана меча (т.е. нанесенная мечом) и рана языка (т.е. нанесенная языком). Ближе всего турецкий вариант выражения определительных отношений русскому несогласованному определению.

Семантическое различие словосочетаний с полным и неполным согласованием заключается в том, что первое выражают посесивные отношения составляющих их членов, например: **Созююн эри ол** – Будь хозяином своего слова.

В широком смысле словосочетания с полным согласованием выражают отношения двух предметов, из которых первый обозначает ограничивающее видовое качество второго.

Лексико-морфологические различия словосочетаний с полным и неполным согласованием заключается главным образом в различном участии частей речи в этих словосочетаниях. По традиции, словосочетания, которые создаются с полным и неполным согласованием членов (турецкий изафет), определяются как сочетания двух имен существительных.

Действительно, имена существительные весьма часто образуют подобные словосочетания, которые создаются с помощью таких типичных для имен существительных грамматических категорий, как склонение (аффикс родительного падежа у определения) и категория принадлежности, свойственные этим частям речи.

В последние годы многие преподаватели русского языка добились успехов, все они хорошо знают своих учеников, уделяют большое внимание выбору дидактического материала для работы в классе с учетом интересов и будущей специальности студента. Однако практика показывает, что инноваций мало, монотонные методы обучения часто утомительны, хотя они являются хорошим способом изучения иностранного языка, но если его часто используют в классе, то сту-

денты теряют к таким методам интерес [6]. Обладая разными методами обучения русскому языку, учитель должен найти и использовать лучшие из них в работе.

Передовые методы должны строиться на следующих принципах.

1. Изучение русского языка не только во время аудиторных занятий, но и во внеаудиторное время, повышение интереса студентов к изучению русского языка.

2. Многоступенчатое обучение – это увеличение текстового материала.

3. Обучение дискуссии во время учебного процесса с целью воспитать способность к мышлению и инновации.

4. Развитие инициативы студентов учителями и родителями.

Мышление – это основа языка, язык – это результат умственной деятельности человека. Таким образом, становится очевидным, что в процессе обучения надо учить студентов мыслить на иностранном языке, а для этого во время занятий по речевой практике следует формулировать больше наводящих вопросов для повышения способности учащихся к рассмотрению и решению проблем. Кроме того, преподаватель на уроке должен стараться использовать весь лексико-грамматический материал, изученный на предыдущем уроке.

Какие же типы заданий можно использовать на занятиях по речевой практике?

1. При объяснении новых слов можно сформулировать задание для студентов таким образом, чтобы они сами задавали вопросы, размышляли и потом отвечали на них преподавателю. Такие задания вызывают большой интерес у студентов и стимулируют активное их участие в учебном процессе.

2. Получив тексты по определенной теме, учитель может построить урок в форме викторины или научной дискуссии, где студенты могут задавать друг другу вопросы, или один ведущий поставит вопрос, и учащиеся выскажут свои мнения по предлагаемой проблеме. Роль учителя в таком уроке сводится только к фиксации словесных и грамматических ошибок для их дальнейшей коррекции и обучения на уроке.

Таким образом, роль учителя приобретает новое содержание: он становится помощником ученика и координатором направления, которым студент идет, овладевая новым языком. Учитель в классе постоянно ищет и предлагает новые и разнообразные методы обучения, чтобы учащиеся больше говорили и улучшали свои речевые навыки.

Выводы. Турецкая молодежь, полагая, что европейские языки теряют свое значение, меняет курс на русский язык. Идея поверхностного знания языка, достаточного для объяснения, которое доминировало 15–20 лет назад, сменяется сознательным и научным подходом к изучению русского языка.

Можно отметить, что в процессе преподавания русского языка наиболее важным является уважение личности ученика, развитие интереса учащихся к обучению, подготовка к самообразованию и инициативе.

Сотрудничество между двумя странами расширяется, поэтому мы должны предъявлять высокие требования к преподаванию русского языка. Во всех турецких колледжах и университетах необходимо выявить проблемы преподавания русского языка, повысить уровень его преподавания, что будет способствовать дальнейшему развитию турецко-российского сотрудничества в различных областях народного хозяйства.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Жаров К. Русский язык на берегах Босфора. Русский язык. 2012. № 11. С. 70–73.
2. В 11 университетах Турции начали учить русский язык. URL: <https://rg.ru/2017/04/20/v->
3. Волгина Н.С. Синтаксис современного русского языка: учебник. М.: Агар, 2000, 416 с.
4. Баскаков Н.А. Введение в изучение тюркских языков. М., Высшая школа, 1962, 632 с.
5. Дитрих А.П. Преподавание русского языка в Турции. Русский язык за рубежом. 2007. № 3. С. 100–101.
6. Кадыоглу Э. Трудности дательного падежа при изучении русского языка турецкими студентами. СНВ. 2015. № 1(10). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/trudnosti-datelnogo-padezha-pri-izuchenii-russkogo-yazyka-turetskimi-studentami> (дата обращения: 26.02.2018).
7. Юнусов И.Ш., Озтюрк М. О некоторых особенностях преподавания русской литературы турецким студентам. Вестник ТГГПУ. 2012. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-nekotoryh-osobennostyah-prepodavaniya-russkoy-literatury-turetskim-studentam> (дата обращения: 26.02.2018).
8. Юнал К. Мехмет-шукру. Русский язык в турецкой образовательной системе. Русский мир и русское слово в межкультурном пространстве. Стамбул: Фатих Университет, 2011. С. 458–462.
9. Юнал К. Мехмет-шукру. Сложности в изучении категории рода русского языка турецкими учащимися МИПС. 2013. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/slozhnosti-v-izuchenii-kategorii-roda-russkogo-yazyka-turetskimi-uchaschimisyu> (дата обращения: 26.02.2018).
10. Обучение преподавателей русского языка в Турции при содействии представительства Рос-сотрудничества. URL: <http://www.dporudn.ru/news/obuchenie-prepodavateley-russkogo-yazyka-v-turtsii/>

УДК 811.161.2:316.3+34](091)

СУСПІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Булик-Верхола С.З., к. філол. н.,
доцент кафедри української мови

Національний університет «Львівська політехніка»

Верхола А.О., студентка юридичного факультету
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано суспільно-правові аспекти функціонування української мови в діяchronії. Узято до уваги суспільно-політичну ситуацію та соціально-культурні передумови формування української мови як державної.

Ключові слова: українська мова, державність української мови, мовна ситуація, державна мовна політика, Україна.

В статье проанализированы общественно-правовые аспекты функционирования украинского языка в диахронии. Приняты во внимание общественно-политическая ситуация и социально-культурные предпосылки формирования украинского языка как государственного.

Ключевые слова: украинский язык, государственность украинского языка, языковая ситуация, государственная языковая политика, Украина.

Bulyk-Verkhola S.Z., Verkhola A.O. SOCIAL-LEGAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT AND FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Socio-legal aspects of the functioning of the Ukrainian language in diachrony were analyzed in the article. The socio-political situation and socio-cultural background of the formation of the Ukrainian language as a state language have been taken into account.

Key words: Ukrainian language, statehood of the Ukrainian language, linguistic situation, state language politics, Ukraine.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю простежити суспільно-правові аспекти функціонування української мови в діяchronії з метою визначення її статусу на різних етапах розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська мова була предметом багатьох соціолінгвістичних студій. У публікації спираємося на дослідження Я. Радевича-Винницького, Л. Масенко, І. Фаріон, Г. Півторака, Ю. Шевельова, В. Німчука, О. Рудої та інших.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати суспільно-правові аспекти функціонування української мови в діяchronії з урахуванням суспільно-політичної ситуації та соціально-культурних передумов формування української мови як державної.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська мова належить до слов'янської гілки індоєвропейської сім'ї мов. Праіндоєвропейська мова існувала в Європі та південно-східній Азії до III тис. до н. е. Праслов'янська мова виділилась із праіндоєвропейської мови приблизно III тис. р. до н. е. і проіснувала до III–VI ст. н. е.,

коли почала формуватись українська мова й український народ. Мовну ситуацію Київської Русі можна кваліфікувати як диглосну: в усному народному мовленні побутувала руська (українська) мова у формі діалектів, а роль писемної літературної мови виконувала церковнослов'янська, яку створили на македонсько-болгарській основі. Писемність в Україні виникла в XI ст. Ці пам'ятки написані церковнослов'янською мовою, проте в них засвідчено риси розмовної української мови Київської Русі.

У XIV ст. Галицька Русь опинилася під владою Польщі, а Волинь і Наддніпрянина – Великого князівства Литовського.

У Галичині почалась інтенсивна польська експансія. Папською буллою було дозволено заснувати в галицьких містах латинські єпископства, а в урядування поряд із руською була запроваджена латинська мова. Уже в XV ст. українська мова була витіснена із суду й судочинства. Латинська як мова канцелярій використовувалася й на Закарпатті, яке перебувало в складі Угорського королівства [1, с. 355].

У Великому Литовському князівстві сформувались староукраїнська та старобіло-

руська писемно-літературні мови XIV–XV ст. [2, с. 81–82]. Литовські князі проводили сприятливу для русинів мовну політику. Писемну мову юридичних документів, конфесійної та полемічної літератури, поширеної в Україні й на прилеглих територіях у XIV–XVII ст., вважають староукраїнською писемною мовою, оскільки вона ввібрала фонетичні, лексичні та граматичні риси народної мови.

Мовна ситуація на українських землях у складі Польської держави (1569–1654) свідчить про домінування польської мови, що отримала статус державної поряд із латинською. Хоча за актом Люблінської унії, підписаної королем Сигізмундом Августом, судові справи, акти, декрети коронної канцелярії, листи до русинів усіх станів «тільки руським письмом мають бути писані і проваджені на вічні часи» [3, с. 101]. Натомість запроваджується українсько-польська двомовність. Навіть «Статут литовський» 1614 року вийшов польською мовою. Латинську мову використовували як офіційно-канцелярську, а також у науці та літературі, а українізовану церковнослов'янську – в релігійній сфері. Після Берестейської унії 1596 року церковнослов'янська мова стала «символом боротьби проти ополячення і католизації русинів» [1, с. 363].

Після Андрусівського договору 1667 року, за яким без участі українських представників Україну розділили на підлеглу Польщі Правобережну й залежну від Московії Лівобережну, мовна ситуація змінилась у різних напрямках.

Російська імперія проводила жорстоку асиміляторську політику щодо поневолених народів, тому мовно-культурний розвиток на питомих українських джерелах було загальмовано. Винищенню української мови сприяли укази, видані в Російській імперії: наказ царя Михайла з подання Московського патріарха Філарета спалити в державі всі примірники надрукованого в Україні «Учительного Євангелія» К. Ставровецького (1622); анафема Собору РПЦ на «кієвскія новія книги» П. Могили, К. Ставровецького, С. Полоцького, Л. Барановича, А. Радзивилівського та інших (1690); указ Петра I про заборону друкувати в Малоросії будь-які книги, крім церковних (1720); наказ Петра II переписати з української мови російською всі державні постанови й розпорядження (1729); указ Катерини II про заборону викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії (1763); заборона Синоду РПЦ на друк і використання

українського «Букваря» (1769); зруйнування Запорізької Січі та закриття українських шкіл при полкових козацьких канцеляріях (1775).

Упровадження російської мови в різні сфери суспільного життя «не тільки звузило культурний простір побутування української мови і її соціальну базу, спричинивши денаціоналізацію освічених верств української людності, а й перервало її органічний зв'язок із попередньою писемною традицією» [4, с. 43].

На Правобережній Україні польське панування затрималося майже до кінця XVIII ст. Про насадження польської мови свідчить ухвала польського сейму 1696 року про запровадження польської мови в судах та установах Правобережної України, а також розпорядження Едукаційної комісії польського сейму 1789 року про закриття всіх українських шкіл. Серед українців Правобережжя «був поширений українсько-польський білінгвізм і меншою мірою українсько-польсько-латинський полілінгвізм» [1, с. 378].

Від кінця XVIII до кінця XIX ст. Підросійська Україна зазнає ще більшого зросійщення. Цьому сприяли різноманітні укази: про закриття безоплатних недільних українських шкіл для дорослих (1862); циркуляр міністра внутрішніх справ Російської імперії П. Валуєва про заборону видавати підручники, літературу для народного читання та книжки релігійного змісту українською мовою (1863); прийняття Статуту про початкову школу, за яким навчання має проводитися лише російською мовою (1864); Емський указ Олександра II про заборону ввезення до імперії надрукованих за кордоном україномовних книжок, друку оригінальних творів і перекладів, текстів до нот і постановок вистав українською мовою (1876); заборона викладання в народних школах і виголошення церковних проповідей українською мовою (1881); заборона Олександра III українських театральних вистав (1884); указ Олександра III про заборону вживання української мови в офіційних установах і хрещення українськими іменами (1888); заборона перекладати книжки з російської мови українською (1892); заборона Головного управління в справах друку видавати українські книжки для дітей (1895).

Незважаючи на цілеспрямоване нищення української мови, на основі південно-східного наріччя (наддніпрянського й полтавського діалектів) сформувалась українська літературна мова, зачинателем якої вважають І. Котляревського, який у 1798 році видав «Енеїду»

(у Галичині цю роль відіграв М. Шашкевич), основоположником – Т. Шевченка, у формуванні наукового та публіцистичного стилів чільне місце посідають П. Куліш та І. Франко.

Витворення літературної мови на діалектних джерелах на початковому етапі обмежувало її стильовий і жанровий розвиток художньою літературою. Українська мова «піднімалась знизу, з народного селянського середовища, долаючи опір і з боку самодержавного апарату, і з боку освіченої російської громадськості, і з боку свого ж русифікованого панства» [4, с. 44]. Натомість у Галичині, на Буковині та Закарпатті «завдяки порівняно ліберальній мовній політиці Габсбурзької монархії були започатковані процеси творення української поліфункціональної літературної мови, на відміну від підросійської України, де формування літературної мови до початку ХХ ст. обмежувалось художньою літературою і фольклором» [4, с. 45].

Галичина, Закарпаття й Буковина в останній третині ХVІІІ ст. входили до складу Австрійської, пізніше Австро-Угорської імперії, де розпочався рух за відкриття народних (початкових), середніх і вищих шкіл. Навчальний процес відбувався німецькою мовою, а від 1815 року другою викладовою мовою стала польська, а третьою – українська. Уряд створив комісію, яку очолив митрополит Михайло Левицький, для врегулювання проблем з українським шкільництвом. Унаслідок наполягань комісії у 1818–1819 роках засновано 383 українські школи.

1849 року ухвалено Австрійську Державну Конституцію, у статті 25 якої записано: «Усі діти-учні в державі є рівноправними. Кожний має право на виховання і опікунство етносу (народу) в загальному суспільстві і [навчання] своєї мови зокрема. Держава гарантує рівноправність усіх мов, якими розмовляють у краю, школах, в урядових органах і громадському житті» [5, с. 8]. Унаслідок «весни народів» українська мова стала провідною в українських гімназіях, а польська – в польських.

У параграфі 19 Конституції Австро-Угорщини 1867 року проголошено: «Усі народності держави, що належать до різних рас, рівноправні: кожна має непорушне право зберігати і плекати свою національність і мову. Держава визнає за всіма мовами, вживаними в монархії, рівні права на вживання у школах, на виконання державних функцій і на різні акти громадського життя» [6, с. 15–16].

Українська мова від 1867 року стала однією з офіційних мов у Державній Раді (парла-

менті) Австро-Угорщини і другою крайовою в Галицькому сеймі. Це дало можливість використовувати її в місцевому урядуванні, судочинстві, в торгівлі, у різних сферах культурного життя. Львівський університет унаслідок реформ 1868 року перейшов на польську мову, а під тиском українців 1871 року став двомовним.

Проте 1859 року Міністерство віросповідань та наук Австро-Угорщини у Східній Галичині та на Буковині здійснило спробу замінити українську кириличну азбуку латинською. Це викликало обурення української інтелігенції. У Східній Галичині польська мова посідала панівні позиції, після 1867 року проголошена урядовою. «1869 р. у Галичині ще були 1292 народні школи з українською мовою навчання, а з українською і польською 67. А вже 1871 р. навчання в Австро-Угорщині набуло двомовного характеру, українських шкіл залишилось 572, а українсько-польських стало 787» [1, с. 400].

На відміну від підросійської України, де формування літературної мови обмежувалось художнім стилем, у південно-західній Україні виникають українські офіційно-діловий, публіцистичний, науковий, художній стилі. Галицько-буковинський варіант літературної мови формується на основі південно-західного наріччя з елементами староукраїнської мови та запозичень із польської та західноєвропейських мов.

1873 року у Львові засновано Наукове товариство імені Тараса Шевченка (далі – НТШ), яке від 1892 року стає першим українським науковим центром, де видало 155 томів «Записок НТШ». У НТШ діяло три секції: історико-філософська, філологічна та математично-природописно-лікарська, які видавали періодичні «Збірники». Саме тут концентрувалася термінологічна праця провідних учених кінця ХІХ – початку ХХ ст. Наддніпрянської України (А. Кримський, Б. Грінченко, І. Стешенко, В. Антонович, О. Кониський) і Наддністрянської України (І. Верхратський, М. Пачовський, І. Франко, Т. Барановський, С. Качала, О. Огоновський). Зусиллями українських учених НТШ вироблено концептуальні положення термінологічної теорії, запропоновано однакостайну українську термінологію й номенклатуру, незважаючи на те що її творили на землях України, які належали до різних держав.

«Остаточне утворення спільного для всієї України літературного стандарту на засадах діалектної багатоосновності, органічного

поєднання елементів різнодіалектного походження відбулося у 20-х роках ХХ ст. в добу українізації» [4, с. 49]. Укладання «Найголовніших правил українського правопису» під головуванням І. Огієнка продовжила Правописно-термінологічна комісія УАН на чолі з А. Кримським і Комісія для впорядкування правопису. Ця плідна праця увінчалася запровадженням першого офіційного «Українського правопису» 1929 року. Цей «харківський» або «скрипниківський» правописний кодекс, за визначенням Василя Німчука, – це «справді соборна українська орфографія, яка ґрунтується на дійсно наукових засадах, без жодного політичного, «ідейного» присмаку» [7, с. 22].

Під час визвольних змагань 1918–1921 років українська мова набула статусу державної: процес українізації зміцнив позицію української мови в шкільництві, судочинстві, адмініструванні, культурі, пресі й виявив її придатність у всіх сферах суспільно-державного життя. У законодавчих актах УНР і ЗУНР визначено мовні права національних меншин.

Проте українізація викликала занепокоєння в Москві, і в 1932 році Постановою ЦК ВКП(б) і Ради Народних Комісарів СРСР її призупинено.

У 1930-х роках розпочали переслідування прихильників українізації. Українську мову вбивали через винищення українського селянства голодомором 1932–1933 років. У сталінські часи вимордувано мовознавців-україністів. Тільки за 1932 рік в Україні знищено 16,4% всього складу науковців, зокрема лінгвістів, серед яких – академік А. Кримський, професори Є. Тимченко, О. Синявський, О. Курило, вчені Г. Голоскевич, Ф. Шумлянський та ін. Винищення мови відбувалося й через масові депортації українського населення, зокрема інтелігенції, у віддалені райони СРСР (1939–1941), через каральні акції органів НКВД СРСР проти українських сил опору, в процесі яких убито понад 150 тисяч бійців ОУН–УПА, депортовано до Сибіру понад 500 тисяч осіб із західних областей України (1944–1955).

В Україні впроваджено унікальний, виключно радянський винахід: формально національну (українську) мову не забороняли, навпаки, говорили про бурхливий її розквіт, благотворний вплив на неї «братньої» російської мови, але насправді її розвиток коригували в потрібному політичному напрямі. На цьому акцентує Юрій Шерех

у роботі «Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941)»: «Урядове втручання ... у внутрішні закони мови було радянським винаходом і новиною. Ні поляки, ні румуни, ні чехи до цього не вдавалися, як не вдавалася царська адміністрація дореволюційної Росії... Радянська система встановлює контроль над структурою української мови: забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, правописні й ортоепічні правила, а натомість пропагує інші, ближчі до російських або й живцем перенесені з російської мови» [8, с. 360]. 1933 року затверджено новий правопис, спрямований на зближення української мови з російською: скасовано питомі українські риси словотвору, граматики, фонетики, а десятки тисяч лексичних одиниць перенесено з російської мови.

Ліквідації української мови сприяли нормативні документи радянського періоду. Наприклад, 1938 року вийшла постанова «Про обов'язкове вивчення російської мови в національних республіках СРСР», а 1958 року – положення про вивчення всіх мов, крім російської, «за бажанням». Комуністичні керманічі нав'язували асиметричну двомовність, тобто обов'язкову двомовність для українців, але необов'язкову для росіян. Зокрема Микита Хрущов на ХХІІ з'їзді КПРС говорив про російську мову як «фактично другу рідну для народів СРСР». У 1970-х роках оголошено про виникнення «радянського народу», а «український народ» замінено на «народ України» або «трудолюбиві маси» [4, с. 139].

Мовна політика СРСР була спрямована на витіснення української мови з різних сфер суспільного функціонування, і цьому сприяли різноманітні постанови: наказ про захист дисертацій тільки російською мовою (1970), постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого вдосконалення вивчення і викладання російської мови в союзних республіках» («Брежнєвський циркуляр» 1978 року), постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про додаткові заходи з поліпшення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік» («Андроповський указ» 1983 року), наказ Міністерства культури СРСР про переведення діловодства в усіх музеях Радянського Союзу на російську мову (1984), постанова ЦК КПРС про «законодавче закріплення російської мови як загальнодержавної» (1989), закон «Про мови народів СРСР», де російській мові надано

статус офіційної й мови міжнаціонального спілкування (1990).

Проте виконувати функцію офіційної російській мові судилося недовго, адже в грудні 1991 року біловезька зустріч констатувала припинення існування СРСР.

Державний статус української мови затверджено ще до здобуття незалежності. 28 жовтня 1989 року Верховна Рада УРСР прийняла Закон «Про мови в Українській РСР», у якому зазначено: «Відповідно до Конституції Української РСР державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки є українська мова. Українська РСР забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах життя» (ст. 2, розд. 1) [9].

Стаття 10 Конституції України, прийнятої Верховною Радою 28 червня 1996 року, законодавчо закріплює за українською мовою державний статус. Цей статус підтверджено також у Рішенні Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року, де роз'яснено вимогу вживання української мови в органах державної влади, місцевого самоврядування, у навчальних закладах [10, с. 142].

Низка документів незалежної України визначає заходи для реального закріплення української мови в державному статусі: Державна програма розвитку української мови та інших національних мов в Українській УРСР на період до 2000 року (1991), Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови (1997), Про внесення змін і доповнень до Постанови Кабінету Міністрів від 8 вересня 1997 р. № 998 (2000), Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки (2003). Проте не було створено інституцій, які б контролювали виконання цих постанов, а відтак жодну із цих програм не було повністю виконано.

2003 року прийнято Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», який не так захищав мови тих національних меншин, які цього справді потребували (гагаузьку, караїмську, кримськотатарську), як затверджував панівну позицію російської мови. Адже в Законі прописано «права, рівні з правами державної мови, мовам тих національних меншин, кількість представників яких у певних адміністративно-територіальних одиницях становлять понад 100 тисяч осіб» [4, с. 146]. Наслідком прийняття Хартії стали рішення 2006 року численних обласних і міських рад східних і південних регіонів про надання російській мові статусу регіональної.

Лариса Масенко зазначає: «Захисникам російської мови не йдеться про двомовність ані на регіональному, ані на загальнодержавному рівні. Вони обстоюють збереження у східних і південних областях і подальше територіальне розширення російської одномовності, а разом з нею і стану провінційної постколоніальної асимільованості, культурної, ментальної й економічної залежності населення України від Росії» [4, с. 148]. Намагання узаконити двомовність в Україні є зневагою нашої національної гідності й порушенням прав людини.

Ще однією спробою узаконити використання російської мови став проект Закону України «Про державну службу» № 1400, автором якого був лідер Партії регіонів Віктор Янукович. Верховна Рада України прийняла цей Законопроект за основу 19 вересня 2008 року. Стаття 21 містить положення, що особи, які вступають на державну службу і претендують на зайняття посад державної служби, повинні «вільно володіти державною та російською мовами» [4, с. 148–149].

З іншого боку, на підтримку української мови спрямований Указ Президента України Віктора Ющенка «Про Концепцію державної мовної політики» (лютий 2010 року), в якому задекларовано: «Пріоритетом державної мовної політики має бути утвердження і розвиток української мови – визначального чинника і головної ознаки ідентичності української нації» [11]. Указ мав сприяти «посиленню функції державної мови як об'єднувачого і консолідаційного чинників в українському суспільстві, засобу зміцнення державної єдності України» [11]. На жаль, Указ, хоча й залишається чинним, дотепер ігнорується.

Яскравим прикладом порушення державності української мови стало затвердження Закону України «Про засади державної мовної політики» (закон Ківалова-Колесніченка) від 03.07.2012, який офіційно вніс до українського законодавства поняття «регіональна мова». Це поняття за сутністю не відрізняється від поняття «державна мова», адже закріплена на певній території регіональна мова має ті самі права, що й державна. Досліджуючи мову як об'єкт маніпулятивних стратегій, Олена Руда зазначає: «Тексти і закону, і Хартії вже отримали експертну оцінку науковців і юристів, які однакові у висновку: положення документів суперечать Конституції України та Хартія використовується не за її призначенням» [12, с. 6]. Зважаючи на численні протести громадянського суспільства, Верховна

Рада в лютому 2014 року ухвалила Закон про те, що Закон України «Про засади державної мовної політики» втратив чинність, але О. Турчинов як голова Верховної Ради його не підписав. У липні 2014 року з клопотанням визнати Закон Ківалова-Колесніченка неконституційним до Конституційного Суду України звернулися 57 народних депутатів. Вони стверджують, що порушені процедура розгляду й ухвалення Закону, крім того, низка положень Закону створює умови для домінування регіональної мови над державною. Сумнозвісний Закон України «Про засади державної мовної політики» Конституційний Суд України визнав неконституційним 28 лютого 2018 року.

Динаміку позитивних змін в українському суспільстві можна простежити з часів Революції гідності.

Одним із найдієвіших способів впливу на свідомість суспільства є засоби масової інформації. Верховна Рада України ухвалила Закон про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій від 16.06.2016. Згідно із Законом, протягом першого року з моменту його прийняття частка пісень державною мовою на радіостанціях становитиме 25%, починаючи з другого року – 30%, з третього року – 35%, а квота на ведення передач українською мовою на радіо – 50%, 55%, 60%. Цей Закон є найбільш вдалим українізаційним проектом, він і надалі сприятиме популяризації української мови.

Ще одним поступальним кроком стала Ухвала Кабінету Міністрів постанови «Про організацію проведення атестації осіб, які претендують на вступ на державну службу, щодо вільного володіння державною мовою», яка тепер регламентує атестацію кандидатів на державну службу щодо володіння українською мовою відповідно до вимог Закону України «Про державну службу».

Складною, але переможною виявилася боротьба за ухвалення Закону України «Про освіту» (05.09.2017). Стаття 7 «Мова освіти» цього Закону надає належні правові можливості для реалізації статті 10 Конституції України про статус української мови як державної: для 90% закладів освіти в Україні (в яких немає груп/класів для національних меншин), у тому числі й для приватних, тепер є чітка вимога Закону – «мовою освітнього процесу є державна мова» [13]. А в окремих класах/групах для національних меншин

протягом перехідного періоду (3 роки) буде запроваджено двомовне навчання (замість одномовного, яке існувало в Україні для національних меншин). Незважаючи на критику цієї статті з боку таких держав, як Росія, Угорщина, Румунія, Болгарія, Польща, Греція, у текст Закону не потрапили формулювання, які б суперечили Конституції чи міжнародним договорам, і саме завдяки цьому Венеційська комісія визнала новий Закон про освіту правомірним.

Запорукою зміцнення статусу української мови має стати зареєстрований 2017 року громадський Законопроект «Про державну мову» № 5670 (подано також 2 інші Законопроекти). У травні 2017 року на його основі парламентський комітет напрацював узгоджений Законопроект «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 5670д, який очікує на розгляд парламенту в першому читанні.

Висновки з проведеного дослідження. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що в історії є чимало прикладів, коли легковажне ставлення до рідної мови й маніпулятивні стратегії колонізаторів укорінювали комплекс меншовартості, спричиняли занепад національної культури або й державності. Нерішуча мовна політика України сприяла активізації антиукраїнських сил, які цілеспрямовано йшли в наступ проти української мови, культури, освіти, державності. У нинішніх умовах піднесення національної свідомості українців визріли політико-правові передумови для реалізації природного права титульної нації на утвердження статусу державної мови в усіх сферах суспільної комунікації: в державних установах та організаціях, у засобах масової інформації, в освіті й науці. Пріоритетом мовної політики має бути утвердження української мови – головної ознаки ідентичності української нації, яка є автохтонною і становить більшість населення держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Радевич-Винницький Я.К. Двомовність в Україні: теорія, історія, мововживання: монографія. Київ-Дрогобич: Просвіт, 2011. 592 с.
2. Півторак Г.П. Державна мова у Великому князівстві Литовському і проблема розмежування українських та білоруських писемних пам'яток. Мовознавство. 2005. № 3–4.
3. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М.С. Тимошик. Київ: Либідь, 1995. 296 с.

4. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 243 с.
5. Петрів Р. Австрійські, австро-угорські і галицькі конституції (кінець XVIII–XIX ст.) / переклад з німецької і польської мов. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. 84 с.
6. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. 208 с.
7. Німчук В. Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст. Київ, 2002. 112 с.
8. Шерех Ю. Пороги і Запоріжжя: Література. Мистецтво. Ідеології. Харків: Фоліо, 1998. Т. 3. 431 с.
9. Про мови в Українській РСР: Закон УРСР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/8312-11>.
10. Німчук В.В. Державна мова. Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2007. С. 140–142.
11. Про концепцію державної мовної політики. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>.
12. Руда О.Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі: монографія / НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2012. 232 с.
13. Про освіту: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

УДК 811.161.2

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ НА УРОЦІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Мехасюк С.Е., к. філол. н.,

доцент кафедри української та класичних мов

Національний університет природокористування та біоресурсів України

У статті описані основні принципи комунікативного підходу при викладанні іноземної мови; представлений план уроку з української мови як іноземної за моделлю «три П».

Ключові слова: комунікативна компетенція, країнознавчий аспект, модель уроку «три П», функціональний підхід, ситуативність.

В статье описаны принципы коммуникативного подхода при изучении иностранного языка; представлен план урока по украинскому языку как иностранному согласно модели «три П».

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, страноведческий аспект, модель урока «три П», функциональный подход, ситуативность.

Mekhasiuk S.E. COMMUNICATIVE APPROACH IN UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE CLASS

The main features of communicative approach are defined in the article. The “3P” lesson plan for Ukrainian as a foreign language is represented.

Key words: communicative competence, country-specific aspect, “3P” lesson plan, functional approach, situational approach.

Постановка проблеми. Кожного року до вищих навчальних закладів України приїжджає все більша кількість іноземних студентів із різних країн світу. Така «привабливість» української освіти пояснюється багатьма факторами. По-перше, вартість як освіти, так і життя в Україні є досить невисокою у порівнянні з іншими європейськими країнами. По-друге, рівень самої освіти, яку можна отримати у нашій державі, є високим, а отримати диплом в Україні не є складною процедурою на відміну від інших європейських країн. По-третє, для студентів з таких країн, як Індія, Бангладеш, Пакистан та африканських держав, навчання в Україні – це можливість жити у більш розвиненій країні, зробити європейську кар’єру. За даними Українського державного центру міжнародної освіти МОН України найбільше користуються популярністю серед іноземних студентів заклади вищої освіти Харкова, Києва, Одеси, Запоріжжя та Дніпра. Іноземні студенти обирають найчастіше освітні програми з медицини, управління, фінансів, економіки, права [7].

Але попри вибір спеціальності та регіону навчання, відповідно до наказу МОН України від 18.08.2014 р. № 997, керівники вищих навчальних закладів зобов’язані забезпечити вивчення державної мови іноземними студентами в обсязі, необхідному для навчання та/або побутового спілкування. І тут виникають проблеми, які детально розглянув

у своїй статті Л.Б. Бей. До цих проблем входять: відсутність диференціації іноземних студентів залежно від напрямів навчання та рівня знань російської мови, окремих підручників з різних курсів української мови для іноземних студентів, визначення та упорядкування кількості навчального часу на вивчення іноземними студентами того чи іншого курсу з української мови та ін. [1]. Звичайно всі ці проблеми потребують нагального вирішення. Однак на сьогодні викладачам української мови як іноземної **вже** треба давати знання зі своєї дисципліни. І одним з головних питань щодо вивчення іноземними студентами української мови, на нашу думку, є вибір методики та підходу до її викладання.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз основних принципів комунікативного підходу при викладанні іноземної мови; представлений план уроку з української мови як іноземної за моделлю «три П».

Виклад основного матеріалу. До 1960 року у методиці викладання іноземних мов в Європі переважав формальний або традиційний підхід, який базувався на оволодінні граматичними правилами мови [4]. У кінці 1960-х років серед учених-лінгвістів розпочинається лінгводидактична дискусія щодо функціональності та практичності при вивченні іноземної мови. Її вели такі відомі вчені як Н. Хомський, Д. Хаймс та ін. Саме вони ввели

поняття «компетенція» та «комунікативна компетенція». Д. Хаймс наголосив, що оволодіння мовою – це і оволодіння граматичними правилами мови, і знання про культуру і соціальні правила суспільства даною мовою [5]. На думку російського вченого А.М. Щукіна, найголовнішими принципами комунікативного методу навчання мові є спрямованість на оволодіння мовою як засобом спілкування, функціональне навчання граматиці, ситуативність, навчання культурі у взаємодії з мовою та оволодіння мовленнєвими зразками у процесі мовлення [6, с. 196-199]. Російські вчені Г.І. Дергачова, В.Г. Костомаров, О.Д. Мітрофанова виділяють наступні принципи навчання іноземній мові: комунікативна спрямованість, функціональний підхід до відбору та подачі мовного матеріалу, ситуативно-тематичне представлення мовного матеріалу, виділення декількох етапів навчання та концентричне розташування навчального матеріалу, вивчення лексики та морфології на синтаксичній основі, врахування

країнознавчого аспекту під час навчання, врахування рідної мови студентів [2, с. 13; 3, с. 20].

Таким чином, викладачу української мови як іноземної необхідно побудувати свій урок, враховуючи вищенаведені принципи комунікативного підходу. Одними з найвідоміших моделей побудови уроку у зарубіжній методиці викладання іноземної мови є модель PPP («три П») (presentation (презентація), practice (практика), production (застосування)) та модель ESA (IEсЕй) (engage (залучення), study (вивчення), activate (активізація)). Саме ці моделі використовують на курсах іноземної мови для подальшого отримання міжнародних сертифікатів про знання іноземної мови TEFL, IELTS, TESOL та ін. Відповідно до моделі «три П» на етапі презентації викладач представляє новий матеріал, на етапі практики учні виконують різні вправи під викладацьким контролем, де використовують цей матеріал, на етапі застосування учні самостійно використовують у своїй розмові

Таблиця 1

Курс: другий Розділ: Свята Тема уроку: 3 Новим роком та Різдвом! Урок: #1		Мета: вміти розказати про святкування Нового року та Різдва на Україні Лексика: святкувати, запускати феєрверки, прикрашати, кутя, колядки, ласощі		Дата: 22.12.17 Група: 221 Кількість студентів: 12 Тривалість: 80 хвилин	
Етапи уроку/ Вправи	Взаємодія на ур.	Примітки/пояснення для викладача	Час (хв.)	Необхідні матеріали	
I. Стартер 1. Знайдіть папірці у класі, на яких зображені літери. Складіть із цих літер слово. 2. Чи знаєте ви, що таке Різдво? Які інші свята ви знаєте? Назвіть їх по черзі. 3. Перевірка домашнього завдання.	В-Си	Викладач перевіряє присутніх відповідно до журналу.	2 хв.	Папірці з літерами Р, І, З, Д, В, О	
	В-Си	Студенти знаходять сховані у класі папірці та складають слово РІЗДВО.	3 хв.		
	В-Си	Студенти по черзі називають свята, не повторюючись.	2 хв.		
	В-Си	Студенти по черзі називають свята, не повторюючись.	3 хв.		
II. Презентація 1. Введення – Подивіться на нові слова, які ми сьогодні вивчимо. – Перекладіть їх на рідну мову. Використовуйте словник за необхідності. – Напишіть ці слова прописними літерами у зошитах. 2. Вивчення слів (хорове, групове та індивідуальне) 3. Тепер придумайте словосполучення з цими словами.	В-Си	Викладач записує на дошці нові слова та роздає студентам листи з новими словами, текстом та завданнями. Студенти перекладають слова на рідну мову. Пишуть нові слова у зошитах. Викладач перевіряє. <i>Викладач оголошує тему і мету уроку.</i>	5 хв.	Роздатковий матеріал	
	В-Си С-С	Студенти повторюють нові слова за викладачем. Потім індивідуально, по групах.	4 хв.		
	В-Си	Студенти усно називають словосполучення з новими словами.	4 хв.		

Продовження таблиці 1

III. Практика 1. З'єднайте слова з картинками, що їх позначають. Порівняйте свої відповіді з сусідом. 2. Завершіть речення новими словами, що ми розглянули. 3. Поставте слова у вірному порядку. <u>Завдання перед читанням.</u> 1. Яке ваше улюблене свято? 2. Яке свято є одним з найголовніших у вашій країні? Як ви його святкуєте? 3. Чи святкують у вашій країні Різдво? Якщо ні – чому? Якщо так – як саме святкують? 1. Чи святкують у вашій країні Новий рік? Як саме? <u>Завдання під час читання</u> Обведіть в тексті усі нові слова. Читання <u>Завдання після читання</u> 1. Дайте відповіді на питання після тексту. 2. Визначте, які з тверджень після тексту є правдивими, а які ні. Порівняйте з партнером. 3. Завершіть речення словами, що ми вивчили на уроці. 4. Вгадайте, яке з тверджень вашого партнера про святкування свят правдиве, а яке – ні. Аргументуйте свою думку.	Инд. С-С	З'єднавши слова з картинками, студент порівнює свої відповіді з партнером.	2 хв.	Роздатковий матеріал, що містить текст та вправи після нього
	С-С В-Си	Студенти роблять цю вправу у парах.	4 хв.	
	Инд. В-Си	Викладач перевіряє кожного студента.	4 хв.	
	В-Си	Викладач ставить питання кожному студент. Важливо, щоб кожен студент відповідав на питання.	3 хв.	
	Инд.	Студенти під час читання обводять олівцем нові слова, викладач ходить і перевіряє.	3 хв.	
	В-Си	Студенти усно відповідають на питання. Студенти виконують вправу, а потім порівнюють у парах.	3 хв. 5 хв.	
	Инд. С-С Инд. В-Си С-С	Студенти роблять індивідуально. Викладач перевіряє кожного. Кожен студент говорить два твердження, одне з яких правдиве, а інше ні. Його партнер повинен визначити, що саме правда, а що ні, пояснюючи свою відповідь.	3 хв. 5 хв.	
IV. Застосування	В-С	<i>Тепер ви можете розказати про святкування Нового року та Різдва в Україні.</i> Оберіть картку. Розкажіть про святкування свята, зазначеного на вашій картці.	20 хв.	Картки
V. Підсумок Коментарі щодо допущених помилок. Домашнє завдання.		Викладач коментує помилки студенті під час монологу про свято. Задає домашнє завдання.	5 хв.	

Скорочення: В – викладач, С – студент, Си – студенти, Инд. – індивідуально, хв. – хвилини, ур. – урок.

засвоєні знання. Модель ESA передбачає залучення учнів до діяльності, потім вчитель презентує та пояснює новий матеріал (лексичний або граматичний), а на кінцевому етапі учні самостійно створюють речення і використовують їх при виконанні завдання. Вважається, що модель «три П» використовується на початковому, елементарному та середньому рівнях володіння мовою, а модель ESA – на вищому середньому, прогресивному та досвідченому.

Ми хочемо представити свій варіант плану уроку з української мови як іноземної, побудований за моделлю «Три Р» для студентів-іноземців, що володіють українською мовою на елементарному рівні (табл. 1).

Текст:

У давні часи Новий рік на Україні відзначали весною. А у 1700 році цар Петро започаткував традицію святкувати Новий рік з 1 січня, запозичивши її у Голландії та інших країнах Західної Європи. На Новий рік люди прикра-

шають ялинки, вітають усіх зі святом, одягають новорічні кумедні костюми з масками, запускають феєрверки. Діти у новорічну ніч знаходять подарунки під ялинкою. Вони вірять, що ці подарунки приносить Дід Мороз за їх гарну поведінку впродовж року. У цей день сім'ї збираються за столом на святкову вечерю.

Різдво є одним з найголовніших релігійних свят в Україні. У цей день в українських сім'ях зазвичай готують дванадцять різних страв, головною з яких є кутя. Люди їдять кутю, а потім ідуть співати різдвяні пісні – колядки. За колядки люди отримують різні ласощі, яблука, горіхи. В Україні під час новорічних або різдвяних свят люди не працюють, а діти не навчаються.

Також зазначимо, що основними видами роботи на «комунікативному» занятті є парна робота, оскільки основною метою уроку є навчити студента говорити, висловлювати свою думку, дискутувати. Дуже важливо чітко обмежувати час виконання будь-якої справи, оскільки це дисциплінує студентів, допомагає тримати ритм заняття. Якщо студент допускає помилки на останньому етапі уроку – застосування – не треба перебивати його та виправляти. Вчитель робить це на попередніх етапах та у підсумку.

Звичайно кожен викладач має право обирати ту методику викладання, яку вважає ефективною. На нашу думку, такою є саме комунікативна методика викладання іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бей Л.Б., Тростинська О.М. Проблеми викладання української мови різним категоріям іноземних студентів. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі: Міжпредметні зв'язки: зб. наук. пр. Харків: Константа, 2008. Вип. 12. С. 48–59.
2. Дергачева Г.И., Кузина О.С., Малашенко Н.М. Методика преподавания русского языка как иностранного на начальном этапе. 3-е изд., испр. М.: Рус. яз., 1989.
3. Костомаров В.Г., Митрофанова О.Д. Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам. М.: Русский язык, 1976.
4. Brumfit C.J. and Johnson K. The Linguistic Background, The Communicative Approach to Language Teaching. Oxford: Oxford University Press: Oxford, 1979. P. 1-46.
5. Hymes D.H. On Communicative Competence In: J.B. Pride and J. Holmes (eds). Sociolinguistics. Harmondsworth: Penguin, 1972. P. 269-293.
6. Щукин А.Н. Методика преподавания русского языка как иностранного. М.: Высшая школа, 2003.
7. URL: <http://studyinukraine.gov.ua/life-in-ukraine/international-students-in-ukrai>.

УДК 811.161.2'36

СИНОНІМІЯ ФОРМ ВИРАЖЕННЯ ЗНАЧЕНЬ ІСТОТИ ТА НЕІСТОТИ ЯК ВИЯВ СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНОЇ АСИМЕТРІЇ

Мороз Т.Ю., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри іноземних мов № 1

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті проаналізовано явище синонімії форм вираження значень істоти та неістоти як вияв семантико-граматичної асиметрії, з'ясовано причини появи асиметричних форм вираження семантики істоти та неістоти, схарактеризовано особливості їх функціонування у мові.

Ключові слова: синонімія, форма, семантико-граматична асиметрія, істота/неістота, іменник, морфологічна категорія.

В статье проанализировано явление синонимии форм выражения значений одушевленного и неодушевленного как проявление семантико-грамматической асимметрии, выяснены причины появления асимметричных форм выражения семантики одушевленного и неодушевленного, охарактеризованы особенности их функционирования в языке.

Ключевые слова: синонимия, форма, семантико-грамматическая асимметрия, одушевленное/неодушевленное, существительное, морфологическая категория.

Moroz T.Yu. THE SYNONYMIC FORMS EXPRESSING THE MEANING OF ANIMATE/INANIMATE AS A PHENOMENON OF SEMANTIC-GRAMMATICAL ASYMMETRY

The article analyzes the phenomenon of synonymic forms expressing the meaning of animate/inanimate as a reveal of semantic-grammatical asymmetry, the reasons for appearance of asymmetric forms expressing the semantics of animate/inanimate are defined, the peculiarities of their functioning in the language are characterized.

Key words: synonymy, form, semantic-grammatical asymmetry, animate/ inanimate, noun, morphological category.

Постановка проблеми. Симетричним співвідношенням семантики та граматики на рівні морфологічного компонента морфологічної категорії істоти / неістоти є вираження значення істоти омонімічною з формою родового відмінка, формою знахідного відмінка, яка синкретично втілює і значення знахідного відмінка, і значення істоти іменників чоловічого роду II відміни в однині й усіх родів у множині, а значення неістоти омонімічною з формою називного відмінка, формою знахідного відмінка, яка синкретично втілює і значення знахідного відмінка, і значення неістоти іменників усіх родів в однині, крім іменників чоловічого роду II відміни, та в множині.

Порушення симетричного семантико-граматичного співвідношення має декілька виявів. Про більшість випадків семантико-граматичної асиметрії на рівні морфологічної категорії істот/ неістот так чи інакше згадується у лінгвістичних джерелах [1, с. 90–92; 3, с. 98; 8, с. 61–62 та ін.], однак найчастіше без спеціальної вказівки на те, що це є виявом асиметрії. Крім цього, у літературі спеціально не йдеться про причини виникнення такої асиметрії, а відтак асиметричні вияви не забезпечуються належною термінологічною кваліфікацією.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати явище синонімії форм вираження значень істоти та неістоти як вияву семантико-граматичної асиметрії, з'ясувати причини появи асиметричної форми; визначити способи і характер подолання семантико-граматичної асиметрії на рівні морфологічної категорії істоти / неістоти.

Виклад основного матеріалу. На рівні категорії істоти / неістоти під поняття семантико-граматичної асиметрії у його найзагальнішому розумінні як суперечності між реальним, понятійним змістом і характером його відображення у граматиці структурі мови можуть бути віднесені дві протилежні групи іменників. З одного боку, існують іменники, які своїм понятійним змістом репрезентують значення реальної істотовості предмета, тобто які позначають реалії онтологічно живі, однак цей зміст не знаходить підтримки на рівні граматики значення істоти та його вираження. З другого, існують іменники, які за своїм понятійним змістом позначають реально неістотові (неживі) предмети, але у граматиці плані реалізуються як такі, що співвідносні з граматици значенням істоти і відповідно забезпечені формою вираження. У цьому разі цілком очевидним є те, що підставою для такої асиметрії є неоднорядність

понятійного змісту зі значеннями, що фокусує у собі мова у вигляді граматичних: «реальне поняття і граматичне поняття живого/неживого не збігаються» [4, с. 48].

Іншим виявом семантико-граматичної асиметрії є випадки, коли та чи інша іменникова лексема, що у мові цілком симетрично співвідноситься з граматичним значенням істоти або неістоти на підставі свого понятійного статусу й має належну граматичну форму вираження, водночас може у граматичному плані змінювати свою форму, входячи у такий спосіб у сферу нетипової, не належної їй семантичної зони. До цих випадків традиційно зараховують «варіантні» форми, або «паралелізми», на зразок *пасту овець* / *пасту вівиці*, *покласти ніж* / *покласти ножа*.

Крім цього, існують випадки порушення однозначної співвіднесеності форми та значення на рівні іменників, що можуть у граматичному плані виявлятися і як істоти, і як неістоти, наприклад: *бачити бацили* / *бачити бацил*.

Синонімія як вияв семантико-граматичної асиметрії на рівні морфологічних форм виявляється у тому, що одне й те саме означуване (семантика) реалізується різними означальними (формами). Під це поняття є підстави зараховувати такі випадки вираження значень істоти та неістоти: на рівні неістотових іменників – *поставити стіл* / *поставити стола*, *поставити столи* / *поставити столів*; на рівні істотових – *годувати курей* / *годувати кури*, *доглядати дітей* / *доглядати діти*. Підведення таких форм вираження семантики істоти / неістоти під поняття синонімії вмотивоване тим, що вони, зберігаючи семантику істоти або неістоти в обох випадках, в одному реалізують її у морфологічному плані експліцитно як основну, а в іншому – імплікують її як граматичну, переносючи на рівень лексичного вираження через необхідність експлікації морфологічним показником інших додаткових значень.

Таке явище спостерігається серед іменників чоловічого роду на позначення неістот (назв предметів) в однині, пор.: *купувати ніж* – *купувати ножа*; *взяти хліб* – *взяти хліба*, *писати лист* – *писати листа*, *прочитати віри* – *прочитати віриша* тощо.

На жаль, у більшості наукових джерел спеціально не досліджено, що саме є причиною так званого «паралелізму» [3, с. 98; 4, с. 48; 8, с. 61]. Інші науковці, вказуючи, що такі відхилення є поодинокими і не суперечать загальному правилу формального розрізнення

значень істоти / неістоти, а лише відбивають динаміку витворення мовленнєвих синонімів, убаचाють причину їх появи у впливі морфологічної форми назв істот [7, с. 56; 2, с. 102–103]. Позитивною стороною останньої позиції є кваліфікування паралельних форм іменників як вияву синонімії, із чим не можна не погодитися, однак деякі положення висловленої мовознавцями думки потребують уточнення. По-перше, обґрунтування редукції морфологічної диференціації іменників за ознакою істоти / неістоти з урахуванням винятково формального чинника (впливу однієї форми на іншу) залишає без відповіді питання про те, що ж зумовлює можливість такого впливу й навіщо виникають подібні паралельні (синонімічні) форми, якщо їм не відводиться притаманна всім синонімам функція – виражати одне й те саме зі зміщеннями у «квантах» смислу. Пояснення феномена існування двох форм-синонімів на позначення неістот чоловічого роду неможливе без урахування семантичних підстав його виникнення.

Семантичну причину паралельного функціонування форм називного й родового у функції знахідного на позначення назв неістот чоловічого роду можна вбачати у тісній взаємодії граем знахідного та родового відмінків, заґрунтованій на явищі внутрішньовідмінкової синтаксичної транспозиції. На це неодноразово вказувалося у науковій літературі [2, с. 103; 5, с. 11–13]. Так, А.С. Джура зазначає: «Грамема родового відмінка у правобічній придієслівній позиції виконує функцію об'єкта і з транспозиційного боку співвідносна із знахідним відмінком, спеціалізованим на вираженні об'єктного значення. Вона поєднується з дієслівним предикатом сильним підрядним зв'язком, виражаючи три різновиди об'єктного значення: квантитативну партитивність, темпоральну партитивність і значення власне об'єкта» [5, с. 13]. При цьому грамема знахідного після процесу транспозиції родового становить самостійне утворення [2, с. 103]. Отже, саме ці явища у сфері відмінків уможливають появу різних форм неістотових іменників у позиції знахідного. Наразі слід зазначити, що власне-об'єктне значення родового на рівні знахідного є значенням, з яким взаємодіє семантика істоти для свого вираження. Натомість значення квантитативної й темпоральної партитивності родового у позиції знахідного забезпечують ґрунт для «змушеного» втілення граматичного значення істоти у нетипові для нього форми.

Так, вторинна семантико-синтаксична функція родового відмінка – вираження значення квантитативної об'єктної партитивності [3, с. 72] виявляється у тому, що у позицію об'єктної синтаксеми, вираженої знахідним відмінком, потрапляє форма родового відмінка, пор.: *Донька принесла горіхи.* → *Донька принесла горіхів.* За такої транспозиції форм відмінків відбувається семантичне ускладнення об'єктного значення знахідного відмінка значенням квантитативної партитивності, що виникло внаслідок еліпсису конструкції з назвою одиниці виміру (*Донька принесла кошик, торбину, ... горіхів*). Це, у свою чергу, забезпечує реалізацію семантики означеності / неозначеності, яка, як відомо, в українській мові не має власних засобів вираження, що змушує її існувати у формі своєрідного «вірусу», який приєднується до інших значень, щоб бути вираженим. Як зазначає Г.Е. Завистовська, знахідний матеріалізує своєрідну означеність об'єкта – спрямованість дії на весь об'єкт, а родовий охоплює дією предмет у певній відомій комунікантам сумі, масі, вимірові [6, с. 14]. При цьому необхідно зауважити, що значення квантитативної партитивності реалізується найповніше на рівні іменників речовинної семантики на зразок *хліб, цукор, рис* та ін. [5, с. 11]. Саме у зв'язку з такою семантикою іменників, яка передбачає можливість і комунікативну необхідність поділу недискретного континууму речовини на певні частини, значення означеності / неозначеності намагається «спаразитувати» на формі родового відмінка із семантикою квантитативної партитивності навіть тоді, коли останній транспонується у позицію об'єктної синтаксеми.

Отже, паралельне функціонування форм називного і родового на позначення знахідного іменників речовинної семантики є наслідком семантичного ускладнення грами знахідного відмінка значенням квантитативної об'єктної партитивності, кореспондованої йому родовим. Оскільки ж граматична форма відмінка безпосередньо пов'язана з граматичною формою грами істоти / неістоти (фактично граматичні форми істоти та неістоти є омонімічними до синонімічних форм знахідного відмінка, які, у свою чергу, є омонімічними до граматичних форм відповідно родового й називного відмінків), то створюється враження, що те саме значення неістоти передається як формою називного, так і формою родового у позиції знахідного.

Підтвердженням того, що формою родового відмінка на позначення неістоти виражається не грама неістоти, а граматичне значення родового квантитативної партитивності та значення неозначеності поряд зі значенням об'єктності знахідного відмінка, слугує той факт, що такої форми можуть набувати й іменники – назви неістот нечоловічого роду, яким невластиве граматично виражене значення неістотовості на рівні однини. Ідеться про можливість паралельного функціонування форм називного й родового у позиції знахідного іменників середнього та жіночого роду, наприклад: *випити молоко – випити молока, набрати сіль – набрати солі*.

Усе це дає підстави відмовитися від використання поняття «граматичного паралелізму» форм іменників на вираження значення неістоти. Форма родового відмінка, вживана щодо неістоти, є не граматичним варіантом вираження значення неістоти, а побічним результатом зміни семантики знахідного відмінка під впливом активізації семантики означеності / неозначеності. У зв'язку з цим немає жодних підстав розглядати форми на зразок *брати ніж / брати ножа* як граматичні варіанти вираження значення неістоти. Такі випадки слід кваліфікувати як вияв граматичної синонімії, де значення істоти залишається в обох формах без змін, водночас грама знахідного відмінка ускладнюється додатковими значеннями.

У лінгвістичній літературі постійно наголошується на тому, що у деяких випадках спостерігаються хитання й у виборі форми для вираження значення істоти. Так, дослідники зазначають, що для української мови характерне паралельне вживання форм називного й родового відмінків у значенні знахідного щодо назв тварин [3, с. 98; 9, с. 100], наприклад: *Мені тринадцятий минуло. Я пас ягнята за селом* (Т. Шевченко) і *Догляда-тимеш ягнят, Житимеш у мене* (Д. Павличко); *А тут треба було годувать панські качки* (І. Нечуй-Левицький); *Мені якби біля річки, щоб качок розвести* (Гр. Тютюник). Разом із тим у дослідженнях майже не аналізується, якими чинниками зумовлений подібний паралелізм і чи дійсно можна вважати такий формовжиток цілком тотожним щодо передачі граматичного значення істоти.

Якщо визнавати, що обидві форми – і називний, і родовий у функції знахідного – тотожні й рівноправні щодо передачі граматичного значення істоти бодай у словах окремої лексико-семантичної групи – назвах тварин,

то, відповідно, необхідно констатувати, що втрачається одна з головних підстав віднесення опозиції істота / неістота до групи граматичних категорій, оскільки виявляється дезавуйованою основна ознака граматичної категорійності – протиставленість ряду форм з однорідним змістом. Можна, звичайно, припустити, що факт існування специфічної групи слів, де не реалізується протиставлення форм, може бути зігнорований на фоні загалом послідовного граматичного вираження значень істоти / неістоти на рівні іменників інших лексико-семантичних груп на позначення істот. Такої позиції дотримується, наприклад, А.П. Загнітко, стверджуючи, що випадки омонімії форм знахідного й називного щодо вираження значення істоти є нечастотними й охоплюють незначну кількість слів, а отже, не можуть бути використані як аргумент для заперечення існування морфологізації семантики істоти/ неістоти [7, с. 56]. Однак такі мовно-мовленнєві факти, як, наприклад, уживання форм називного відмінка у синтаксичній позиції знахідного щодо назв людей, пор.: *побачив малі діти, покликкала на допомогу родичі, знайти собі друзі* – засвідчують, що хитання щодо форми вираження граматичного значення істоти значно серйозніші, ніж видається, а відтак дійсно ставиться під сумнів «легітимність» самої категорії істоти / неістоти як граматичної (морфологічної).

Звичайно, можна заперечити, що формовжиток на зразок *зустрів гарні дівчата, покликкала на допомогу родичі, знайти собі друзі, доглядати діти* не є показовим, оскільки він характерний для усного мовлення і не становить норми літературної мови. Та з урахуванням того, що у деяких випадках подібні форми наближаються до нормативних (особливо виразно це проступає у фразеологізованих сполуках, наприклад, *пошити у дурні, піти в солдати, вийти в люди*), виникає потреба більш детального наукового осмислення факту функціонування так званих «паралельних» граматичних форм на позначення назв істот.

Можна припустити, що так зване «паралельне» функціонування двох різних граматичних форм на позначення одного й того самого граматичного значення є нічим іншим, як реакцією граматичної системи на появу у цій формі додаткового значення. У такий спосіб факт існування паралельних форм на вираження нібито одного й того самого значення істоти має бути проінтерпретований інакше, а саме як факт ангажування однієї

з форм іншим значенням. Відповідно можна стверджувати, що форма називного у позиції знахідного є вказівкою на появу, актуалізацію якогось іншого значення.

Передусім упадає в око те, що так званий паралелізм форм виявляється лише на рівні множини іменників. Виразно цю особливість можна простежити на прикладі іменників чоловічого роду, які мають усі можливості до вираження свого граматичного значення істоти як в однині, так і у множині, пор.: *пасти коня* – **?пасти кінь / пасти коней* – *пасти коні*. Отже, можна припустити, що ґрунтом для появи так званої «паралельної» форми, нібито покликаної виражати семантику істоти (*пасти коні*), є граматичне значення множини, а саме його амбівалентність: множина може вказувати і на сукупність дискретних, розчленованих однорідних одиниць і на нерозчленовану, недискретну їх сукупність, яка за своєю сутністю зближується із семантикою збірності [3, с. 93]. Утворення форми множини, як відомо, передусім передбачає появу значення множини як розчленованої сукупності однорідних одиниць, завдяки чому може зберігати свою релевантність і чинність семантика істоти. Поряд із цим неактуалізованим залишається інший компонент змісту форми множини – збірне значення, значення нерозчленованої множинності. Щойно цей компонент актуалізується, тобто на передній план виходить сприйняття сукупності предметів як нечленованого на складники, цілісного утворення, відразу ж стає зайвим вираження значення істоти, що тягне за собою й зміщення у граматичному оформленні іменника: він набуває форми, типової для іменників неістотової семантики, пор.: *Значить, усі ті, що сіяли хліб, що ловили рибу, вбивали волів, свиней* – *всі ж вони тепер непотрібні* (В. Винниченко) і *У нас Святуго біблію читає Святий чернець, і навчає, Що цар якийсь-то свині пас, Та дружню жінку взяв за себе, А друга вбив, – тепер на небі, От бачите, які у нас Сидять на небі!* (Т. Шевченко).

Проаналізований механізм засвідчує складність процесу взаємодії граматичного значення числа та номінативних значень конкретності й збірності на шляху симетричного / асиметричного вираження граматичного значення істоти / неістоти. Випадки паралельного існування форм називного і родового відмінків у позиції знахідного варто інтерпретувати як паралельне існування граматичних значень множини однієї й тієї ж лексичної одиниці з різним набором актуалізованих

номінативних значень. Значення істоти при цьому зберігається, але у різних виявах: у разі, коли істотова граматична форма відповідає реальній семантиці істоти, має місце морфологічне вираження цієї семантики, в іншому випадку семантика істоти імплікується у лексичному значенні іменника й може додатково виражатися засобами синтаксису.

При цьому варто зазначити, що на рівні позаконтекстного вживання форми іменника зі значенням істоти на зразок *пасту коней* і *пасту коні* дійсно можуть видатися лише прикладом формального варіювання, яке жодним чином не позначається на семантиці. Однак ужиті у контексті, вони засвідчують свою значеннєву відмінність. Так, наприклад, у приказці *Пошли дурня по раки, так він жаб наловить* (Нар. тв.) морфологічна форма знахідного відмінка множини іменників *рак* і *жаба* вживається в одному контексті, але співвідноситься з різними формами, пор.: *послати по раки* і *наловити жаб*, хоча нічого не стоїть на заваді уніфікації формовжитку, пор.: *послати по раків* і *наловити жаби*. Очевидно, вибір співвідносної зі знахідним форми називного або родового у цьому разі продиктований не власне-мовною специфікою (існуванням двох форм на позначення істоти), а екстралінгвальним, функціонально-прагматичним фактором. Різниця у виборі тієї чи іншої форми зумовлена потребою вираження іншого значення, зміщення смислових акцентів. Відтак у першій частині висловлення *послати по раки* ретушується семантика істотовості й пов'язане з нею значення множини, натомість актуалізується значення збірності, яке із семантичного боку виражає не так яскраво семантику предметності, що й сприяє більш простому перетворенню конкретного іменника на засіб для передачі логічного значення мети. Це підтверджується трансформацією словосполучення (пор.: *послати по раків*), унаслідок якої актуалізується значення предметності й асоційоване з ним значення конкретності, істотовості, розчленованої множинності. У другому випадку форма родового відмінка у словосполученні *наловить жаб* обрана з метою підкреслити значення множинної сукупності, а відтак й істотовості. Відтак вибір у множині форми називного або родового, омонімічних до знахідного на позначення істоти, не можна вважати семантично не мотивованим, точніше навіть сказати, прагматично не мотивованим.

Отже, окреслення зразків на кшталт *пасту корів* / *корови* як лише «паралельного» вжи-

вання форм з однаковим значенням не можна вважати цілком коректним. Аналіз засвідчує, що існування таких зразків зумовлене зрушеннями у семантиці іменників, каталізатором чого виступає їх функціонування у формі множини, різні значення якої спричиняють формальну видозміну й тягнуть за собою набуття істотивим іменником форми неістотового. Тут має місце не формальний «паралелізм» чи граматична варіантність вираження одного значення істоти, а синонімія форм вираження значення істоти, одна з яких є симетричною щодо семантики істоти, а інша – асиметричною.

У науковій літературі, коли йдеться про порушення співвідношення семантики та граматики на рівні морфологічної категорії істоти / неістоти, дослідники традиційно згадують випадки функціонування іменників на позначення ігрових фігур як у формі неістотових (*покласти туз*), що становить, у принципі, симетричне співвідношення, так і у формі істотових (*покласти туза*), що вважається порушенням симетрії, тобто виявом семантико-граматичної асиметрії. Особливу увагу таким фактам приділив В.В. Виноградов, який витлумачив їх крізь призму психології гравця: гравець, на думку лінгвіста, по-особливому ставиться до фігур, якими грає, усвідомлюючи їх як своїх спільників, друзів, а це виливається у те, що на рівні граматичної репрезентації лексеми на позначення ігрових фігур набувають показників істотових [1, с. 90–91]. Із запропонованою інтерпретацією в її психолого-прагматичному аспекті є всі підстави погодитися, однак необхідно вказати й на суто мовні чинники, які сприяють такій поведінці іменників згаданої лексико-семантичної групи.

До мовних факторів передусім належить те, що іменники – назви ігрових фігур, на рівні яких спостерігається порушення співвідношення семантики і граматики, початково були (або і є) словами на позначення осіб (що частково фіксують етимологічні, а частково тлумачні словники) й відповідно виражали значення істоти та мали належну для цього форму. Унаслідок «переусвідомлення значення» [8, с. 61] вихідних лексем іменники почали позначати предмети-неістоти. Цілком закономірно, що у разі набуття істотивими іменниками значення неістотовості мовна система спрямовує зусилля у напрямку відбиття відповідної семантики й на граматичному рівні. У деяких випадках це вдається зробити досить просто, передусім з іменни-

ками, для яких лексичне значення «ігрова фігура» стало основним.

Імовірно, процесам уніфікації формального вираження значення неістоти іменниками, що позначали попередньо предмети-істоти, заважає паралельність функціонування їх ЛСВ: іменники на зразок *туз, ферзь, валет, пішак* простіше піддаються формальній переробці відповідно до нової граматичної семантики, оскільки у мовній свідомості насамперед асоціюються з ігровими фігурами. Поряд із ними іменники на зразок *слон, офіцер, король*, зберігаючи за собою досить стійке первинне значення, формалізуються як неістоті важче. Таким чином, саме лексична семантика та зміни у ній зумовлюють те, що на рівні граматичної репрезентації значення неістоти може набувати як форми, характерної для іменників зі значенням істоти, так і неістоти. Цьому зокрема сприяє те, що паралельно з функціонуванням у значенні ігрових фігур такі іменники можуть уживатися й на позначення осіб або у прямому, або у переносному значенні.

Специфічність граматичної поведінки подібних іменників, задана їх етимологією та лексичною семантикою, відкриває можливість для вживання обох форм при вираженні семантики неістоти. Вибір тієї чи іншої форми мотивується екстралінгвальним чинником: характером осмислення мовцем відповідних реалій і його ставленням до них. Отже, цілком виправданою є кваліфікація зразків: *зняти туз, класти валет, забрати ферзь* у разі фіксування у них лексичного значення «ігрова фігура» як симетричних і нейтральних, а зразків *зняти туза, класти валета, забрати ферзя* як вияв функціональної асиметрії, яка зумовлює й семантико-граматичну асиметрію.

До зазначених вище чинників мовного характеру, що сприяють формуванню семантико-граматичної асиметрії, також слід зарахувати й представлений вище механізм утворення синонімічних, але асиметричних форм конкретних іменників на позначення предметів неістотного значення під впливом семантики означеності / неозначеності. Іншими словами, функціонування форм *покласти туз / туза* цілком узгоджується у своєму мовному вияві з функціонуванням форм на зразок *покласти ніж / ножа*. Це дає

підстави розглядати існування в іменників із лексичним значенням «ігрова фігура» двох форм вираження семантики неістоти у плані семантико-граматичної асиметрії як вияв синонімії.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки. Синонімія форм вираження семантики неістоти має місце на рівні однини іменників чоловічого роду на зразок (*купити*) *ніж / ножа*. Обидві форми – одна симетрично, інша асиметрично – вказують на семантику неістоти. Поява асиметричної форми вираження семантики неістоти спричинена однією з функцій знахідного відмінка, з яким категорія істоти / неістоти має спільну форму вираження, – вказувати на означеність / неозначеність об'єкта. Уживання асиметричної форми неістотних іменників характерне більшою мірою для усного та художнього мовлення й регульоване прагматичними чинниками.

Висловлювана у науковій літературі думка про занепад асиметричної форми неістотних іменників аналізованого зразка не підтверджується спостереженнями як над усним, так і писемним мовленням, що опосередковано може свідчити, з одного боку, про активізацію граматикалізованого способу вираження значення означеності / неозначеності, а з другого, – про своєрідне руйнування категорійної морфологічної сутності опозиції істоти / неістоти.

Синонімія форм репрезентована також у множині іменників істотної семантики на зразок (*пасту*) *овець / вівці*. Поява асиметричної форми є результатом активізації збірного значення, імпліцитно присутнього у формі множини конкретних незбірних іменників.

Синонімічні форми (*нобити*) *валет / валета* (в основному до цієї групи належать назви мастей карт, шахових фігур тощо) є результатом похідності таких іменників від назв істот. Вихідна семантика продовжує фігурувати паралельно з неістотою, зокрема її живучість підтримується, за влучним спостереженням В.В. Виноградова, «інтимізованим» ставленням мовців до цих фігур як до своєрідних «спільників» у грі. Це дає підстави стверджувати, що основним чинником асиметрії у цьому разі є оцінно-прагматичний компонент значення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. М.-Л.: Учпедгиз, 1947.
2. Вихованець І.Р. Система відмінків української мови: монографія / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. К.: Наук. думка, 1987. 232 с.
3. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / За ред. І. Вихованця. К.: Пульсари, 2004. 400 с.
4. Горпинич В.О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Академія, 2004. 336 с. (Альма-матер).
5. Джура А.С. Синтаксична транспозиція відмінкових форм (на матеріалі іменникових форм родового відмінка): автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2000. 19 с.
6. Завистовська Г.Е. Категорія означеності / неозначеності в сучасній російській мові у зіставленні з українською: автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 1996. 25 с.
7. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Морфологія: монографія. Донецьк: ДонДУ, 1996. 437 с.
8. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. акад. І.К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1969. 583 с.
9. Шевченко Л.Ю. та ін. Сучасна українська мова: Довідник / За ред. О.Д. Пономаріва. К.: Либідь, 1993. 336 с.

УДК 811.161.2'373.2 (477.43/44)

НАЗВИ ЖИРІВ У ГОВІРКАХ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Оскирко О.П., здобувач кафедри

української мови та методики її навчання

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті проаналізовано назви жирів, з'ясовано етимологію досліджуваних номенів, їх лінгвогеографію у досліджуваному ареалі та поза його межами, визначено основні моделі номінації лексем, здійснено їх лексико-семантичну характеристику.

Ключові слова: лексико-семантична група, номінація жирів, східноподільські говірки, мотиваційні ознаки, номінація.

В статье проанализированы названия жиров, выяснена этимология исследуемых номенов, их лингвогеография в исследуемом ареале и за его пределами, определены основные модели номинации лексем, осуществлена их лексико-семантическая характеристика.

Ключевые слова: лексико-семантическая группа, номинация жиров, восточно-подольские говора, мотивационные признаки, номинация.

Oskyrko O.P. FAT NOMINATIONS IN THE EASTERN PODILL DIALECTS

The article represents the analysis of fat nominations, identifies etymology of studied nomens, their internal and external lingo-geographic usage area, defines the main models of lexems' nominations, their lexical-semantic analysis carried out.

Key words: lexico-semantic group, fat nomination, eastern Podilly dialects, motivational signs, nomination.

Постановка проблеми. Лексика на позначення продуктів харчування здавна цікавила науковців (З. Ганудель, Г. Вешторт, В. Невойт) і є об'єктом сучасних лінгвістичних студій (М. Волошинова, Е. Гоца, В. Різник, Н. Загнітко, Є. Турчин, Л. Борис). Останнім часом увага мовознавців зосереджена на ґрунтовному аналізі лексико-тематичних груп, а саме назвах їжі та напоїв, адже кулінарна лексика нерозривно пов'язана з повсякденним життям та діяльністю людини.

Аналіз останніх результатів досліджень. В українському мовознавстві різним аспектам лексико-семантичних груп назв їжі присвячено етнографічні дослідження Л. Артюх [1] та В. Борисенко [2], підрозділи у системних описах пам'яток староукраїнської мови С. Яценка (Яценко), параграфи у дисертаціях М. Волошинової (Волошинова), Є. Турчин (Турчин), Е. Гоци (Гоца), Н. Загнітко (Загнітко), Л. Борис (Борис). Назви жирів у східноподільських говірках предметом системного опису не були, що й визначає актуальність нашої роботи.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати номен лексико-семантичної групи на позначення жирів, дослідити їх семантичну структуру, визначити основні моделі номінації. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: виявити функціональну активність аналізованих лексем; визначити найбільш продуктивні способи утворення номенів.

Матеріалом для дослідження стали власні експедиційні записи, здійснені протягом 2015–2017 рр. у населених пунктах західних районів Черкащини, східних – Вінниччини, північно-західних – Кіровоградщини, північно-східних – Миколаївщини.

Виклад основного матеріалу. Українська народна кулінарія завжди відзначалася широким асортиментом страв із м'яса, молочних продуктів, рідше овочів та фруктів. Основним складником для приготування страв був жир. Із туш тварин переробляли як зовнішній, так і внутрішній жир, який, як відомо, є джерелом енергії, а, отже, підвищує калорійність страви. Жири обробляли різними способами: просолювали, завивали рулетом і зберігали у полотняних торбинках, витоплювали смалець, шкварки тощо. Жири рослинного та тваринного походження використовували переважно для заправки страв; засмажували салом чи олією з цибулею, морквою тощо.

За походженням жири подіюються на тваринні і рослинні, тверді і рідкі.

Номінація жирів тваринного походження. У досліджуваному ареалі на позначення жирів тваринного походження зафіксовано лексеми 'сало, жир, с'малец', здір, лій.

Номінація твердих жирів (загальна назва). На позначення сирого свинячого жиру у східноподільських говірках зафіксовано назви сало, здір, жир.

У мікрогрупі на позначення свинячого жиру визначальною є диференційна ознака «походження жирів». Це дозволяє виокремити підгрупи назв жирів на підставі опозиції сем: 'зовнішній жир', 'внутрішній жир'.

Сало – верхній надм'язовий нарід, загальна назва на позначення жирового відкладення у тварин, яке українці вживають в їжу. У національній кухні українців *сало* набуло надзвичайної популярності. За частотою уживаності *сало* можна порівняти із такими стравами, як борщ, галушки, вареники тощо. *Сало* вживають у сирому вигляді, подають до столу з духмяним чорним перцем, квашеними огірками та помідорами, використовують для тушкування з овочами, піджарки, витоплюють жир тощо.

У лексико-семантичному варіанті на позначення загального тваринного жиру лексема *сало* функціонує у говірках південно-східних регіонів досліджуваного ареалу (Кнл, Плс, Жр, Снх, Ск, Уг, Чй, Дб, Рс, Рз, Окс, Крс, Уг, Чй, Сч, Сн, Хр, Зл, Тп, Дб, Глм). Лексема *сало* вживається у східноpodільських говірках ще зі значенням 'салець, жир, витоплений із свинячого здору, сала' (Плс, Об, Жр, Снх, Ск, СХ, Гнн, Юр, Тр, Рс, Рз, Окс, Крс, Уг, Чй, Сч, Сн, Хр, Зл, Тп, Дб, Глм, Дб).

Праслов'янську лексему *'сало* етимологи пов'язують від **sadlo*, пов'язане з **saditi* 'садити, сідати', тобто «те, що сідає на м'ясо» (ЕСУМ, т. 5, с. 169) від пракельтської **saldi* (ірл. *Sail* «солонина») (ЕСУМ, т. 5, с. 169). Лексема *сало* відома була ще давньоукраїнській мові, згодом зі значенням 'внутрішній свинячий жир' зафіксована у староукраїнській мові [7, с. 170]. Словник сучасної української мови у 11 томах лексему *сало* реєструє як багатозначну: 'жирове відкладення у тілі живого організму, жир', 'відокремлений від м'яса підшкірний свинячий жир, що зберігається солоним і вживається сирим, смаженим чи вареним', 'відокремлений від м'яса жир інших тварин та птахів', 'розтоплений тваринний жир', 'жирова речовина, яку виділяють сальні залози', 'мінеральне або рослинне мастило' (СУМ, т. 9, с. 18).

Зовнішній жир тварини. Серед назв на позначення зовнішнього (верхнього) жиру у східноpodільських говірках функціонує лексема *сало* (Кнл, Жр, Снх, Лщ, Хр, Бт, Уг, Ск, Лк, Хм, Мх, Крт, Крб, Глм, Плн, Об, Зл, Окс, Крс, Клб, Клд). На ознаки якості / неякості *сала* вказують словосполучення, утворені атрибутивним зв'язком, де означення передає основний мотив номінації, утворені

за моделлю «іменник *сало* + прикметник»: *'сало молоде, 'сало св'їже, 'сало солоне, 'сало топр'їшн'е, 'салостапре, 'сало кну'рове, 'сало кну'росне, 'салок'нурошне, 'сало кну'ратне, 'сало кну'р'аче*.

Лексема *сало* входить до складу двослівних номінацій, в яких атрибутив передає ДО «за місцем розташування»: *'сало з п'їдче"рєвини, 'сало нутра'не* (Бг, Сч, СХ), *'сало нутрїане* (Бг), *'сало в'нутр'їшне* (Сч, Сн).

ДО «якість»: *'сало з прор'їзу, 'сало прор'їзнє* 'сало, яке ніби перерізане м'ясом'.

Для варіння використовують переважно *'сало несв'їже, 'сало залєжане, 'сало лжоўте*. Для приготування відвареного сала жителі Східного Поділля використовують лушпиння від цибулі, що надає салу м'якості і особливого смаку. На позначення відвареного сала у лушпайках цибулі у східноpodільських говірках зафіксовано словосполучення *'сало в'варє"не* (Жр, Снх, Ск, СХ, Трг, Ів, Рс, Лщ, Сч, Бт, Гр). Назву 'сало з погорля свині' жителі с. Махаринці Козятинського р-ну Вінницької області, уживають на позначення словосполучення *'сало в'їд голови сви'н'ї*.

Лексема *сало* (загальна назва) у поєднанні з дієприкметником *топлене* (походить від дієслова *топити*), утворює словосполучення: *'топле"не 'сало* (Уг, Мч, Окс): *на ку'сочки по'р'їзала 'сало // кинула у каза'нок чи каст'рул'ку // во'но топ'ит'с'а / по'т'їм зли'вайу с'мале"ц'ї і дода'їю шче 'сала / по'ки все не пере"топ'л'у //* (Уг).

У говірці с. Клебань Тульчинського р-ну Вінницької обл. на позначення топленого свинячого жиру уживають словосполучення *'сало 'топле"не*.

Із лексемою *сало* у значенні 'топлене' у досліджуваних нами говірках вступає у синонімічні зв'язки із лексемою *жир* (Рз, Бт, Гр, Пн, Уг, Чй, Йс, Мч, Кнл, Жр, Снх, Ск, Сх, Трг, Тп, Рс, Юр, Лщ, Крт, Плн, Тр, Клд, Гнн), *жирь* прасл. **žirь* зіставляючи з прасл. **žiti* «жити», **žrati, žerti* «жертви», вірменською *gēr* «жирний» та грецькою *χοῖρος* «поросся», *χίλος* «зелений корм» (ЕСУМ, т. 2, с. 198). Із семантикою 'корм, їжа' лексема *жир* відома у більшості західнослов'янських мовах. Словник СУМ лексему *жир* реєструє як багатозначну (СУМ, т. 2, с. 530). У говірках української мови лексема *жир* використовується зі значенням «жир тварини» (Турчин, Волошинова, Борис, Загнітко). Архілексема *жир* у східноpodільських говірках уживається у словосполученнях, атрибутиви в яких передають ДО «походження»: *'жир сви'н'ачий* 'жир із

свині' (Кнл, Цб, Рс, Тп, Жр, Снх, Клд), *'жир сви'н.ий* 'підшкірний жир свині' (РБ).

У більшості східнопоміських говірок у значенні 'свиняче зовнішнє перетоплене сало' функціонує лексема *с'мале'ц*' (Кнл, Жр, Снх, Лщ, Хр, Бт, Уг, Ск, Лк, Хм, Мх, Крт, Крб, Глм, Плн, Об, Зл, Окс, Крс, Клб, Клд), *с'мале'ц*' (Ск, СХ, Трг, Ів, Рс, Лщ, Сч, Бт, Гр), *с'мале'ц*' (Мх, Крт, Крб, Глм, Плн, Об, Зл, Окс, Крс, Клб, Клд), *шмале'ц*' (Крб, Глм, Плн, Об, Зл, Окс). Лексема *смалець* є запозиченням з польської мови; *smalec* «смалець», «топити, плавити» (ЕСУМ, т. 5, с. 315), з німець. *Schmalz, schmeizen* «топити (сало)» [4, с. 136]. Потрапляючи у говірку, цей полонізм зазнає субституції, заміна звука [с] → [ш] є типовою східнопоміською рисою [6].

На обстеженому ареалі, а також інших у діалектах лексема *с'мале'ц*' уживається переважно зі значення «витоплений внутрішній жир із свині або домашньої птиці». З тим же значенням лексему *смалець* реєструє Словник української мови (СУМ, т. 9, с. 394-395).

Сему 'свиняче внутрішнє, яке тримає кишки, неперетоплене сало' у досліджуваних говірках передає лексема *'с'етка* (Трг, Бт, Рс), *'с'ітка* (Юр, Кнл, Бг), *'с'еточка* (Лщ), утворені за допомогою суфіксів *-к-*, *-очк-*. Лексема *'с'етка* реалізує значення 'перетоплене' і 'неперетоплене', у східнопоміських говірках має широку семантичну структуру: 'знаряддя для вилову риби', 'сумка, сплетена зі шнурків', 'сорочка із тканини рідкого плетива', 'металевий огорожений паркан'. Лексема входить в іншу лексико-семантичну мікрогрупу на позначення 'внутрішнього жиру тварини' й функціонує у білоруських та російських говірках, більшості слов'янських мовах [4, с. 135-136].

Номінація внутрішнього жиру тварини. Внутрішній тваринний жир, переважно свинячий, перетоплювали та для довшого зберігання підсолювали, зливали у посудини різних розмірів. Його використовували для приготування різноманітних гарячих страв, а також як лікувальний засіб при захворюваннях гортані та дихальних шляхів.

У більшості досліджуваних говірок у значенні 'внутрішній перетоплений жир' функціонує лексема *лій*. У переважній більшості аналізованих говірок лексема позначає застиглий топлений жир з кози та вівці, рідше теляти.

Лексема *л'їй* та фонетичний варіант *лой*, *лії* у досліджуваних говірках є полісемантичною. До складу семантичної структури входять семи 'козиний жир' (Мх, Рз, Лщ,

Хр, Бт, Гр, Уг, Чй, Плн, Об, Дб, РБ), 'овечий жир' (Кнл, Лк, Хм, Уг, Чй, Лщ, Рс, Тп, Тр, Дб, РБ), 'телячий жир' (Лк, Хм), 'лій гов'яжий' (Дб). Лексема *лій* зі значення 'козиний жир' та 'овечий жир', функціонує у північних та крайніх північно-східних східнопоміських говірках (РБ, Плс, Стпв). Походження лексеми науковці пояснюють від внутрішньої форми *лій* < *лити*, пов'язане з чергуванням голосних (СУМ, т. 3, с. 247), що свідчить про те, що первинним значенням було 'розтоплений жир' [4, с. 136-137]. Діалектоносії *лій* (*лой*) використовують у домашньому господарстві не лише для приготування страв, а й як лікувальний засіб для тварин та людей. Лоєм змащують дійки корови до і після доїння, використовують для загоєння ран на шкірі тварин тощо. Овечий і козиний *лій* застосовують й у нетрадиційній медицині для лікування дихальних органів, а також органів кишкового тракту. Саме тому жителі досліджуваного регіону постійно заготовляють лій для домашнього ужитку.

У давньоукраїнський період аналізована лексема функціонувала на позначення яловичого та свинячого жиру [7, с. 140]. Лексема *лой* відома староукраїнській мові у значенні тваринного жиру, який здобували з жирових відкладень у тварини та позначала переважно яловичий або овечий жир [8, с. 167]. У сучасній українській мові лексема функціонує зі значенням «жир рогатої худоби, що вживається в їжу», проте додатково зазначено, що «у старовину використовувався для освітлення» (СУМ, т. 4, с. 512). У більшості слов'янських мов, а також білоруській та російській лексемі властиве семантичне значення, що й східнопоміським говірках 'свіжий або перетоплений овечий, яловичий жир'.

На позначення внутрішнього нетопленого свинячого жиру зафіксовано однослівні та двослівні номінації з опорним словом жир чи сало, які вказують на

– місцезнаходження: *жир нутр'аний*, *нутр'о*, *нутр'ак*, *сало в'нутр'ішн'е*, *сало кишкове*, *сало нутр'ішн'е*, *сало нутр'ане*, *сало нутр'ове*, *сало осе'редкове*, *сало се'редкове*, *сало се'редове*; *п'ідче'ревина*;

– спосіб зберігання: *згорток*;

– спосіб отримання: *зд'ір* (*зд'ір*, *зд'ор*) *зд'ірник*, *сало зд'орове*.

На позначення жиру з інших свійських тварин, зокрема овець та кіз, уживаються словосполучення *'жир ко'зин:ий* 'козиний жир' (Хр, Жр, Снх, Тпг), *'жир ко'з'ачий* 'жир

із кози, цапа' (Шм, Йс, Мч, Кнл), *жир о'вечий* 'жир із вівці' (Шм, Йс, Мч, Кнл, Цб, Снх), *жир те^л'ачий* 'жир із теляти' (Шм, Йс, Мч, Кнл, Цб, Клд), *жир йаловичий*, *жир йало'вий* 'жир із ВРХ' (РБ, Кнл, Клд), *жир го'й'ажий* 'телячий внутрішній жир' (Шм, Йс, Мч, Кнл, Клд).

Словосполучення *жир сви'н'ачий*, *жир те^л'ачий*, *жир йаловичий*, *жир ко'зин:ий* утворені за моделлю «іменник + прикметник», де прикметники із суфіксами *-ач-*, *-яч-*, *-ич-* конкретизують найменування жиру й указують на тварину, з якої взято жир.

У південно-східних східноподільських говірках фіксуємо вживання словосполучень на позначення внутрішнього жиру із свійської птиці, утворені за моделлю «іменник *жир* + прикметник»: *жир 'кур'ачий*, *жир ка'чиний*, *жир 'гус'ачий*. Другий компонент словосполучень, присвійні прикметники *курачий*, *качиний*, *гусячий* – суфіксальні утворення від назв тварин із суфіксами *-яч*, *-ин-*. Діалектності зауважують, що внутрішній жир тварин застосовують у господарстві з лікувальною метою: *'топле^нним 'жиром з'машчуйу д'йй'ки ко'рови 'пере^дм до'йін:ам / ко'ли д'ййоч'ки по'репали теж з'машчуйу //* (Ск).

Значення 'шматочки сала', які залишилися з перетопленого жиру, репрезентовано лексемами *шквар'ки* (Йс, Мч, Жр, Лщ, Грг, Бт, Сн, Ск, Вр, Хм, Мх, Кбр, Глм, Плс, Юр, Об, Окс, Клд), *шква'рок* (Клб) та *шк'варочки* (Уг, Чй, Лщ, Рс, Тп, Тр, Ск, Снх, Жр, СХ), *'вижарки* (Тр, Жр, Лщ, Сч, Уг, Чй) та *'вишкварки* (Уг, Чй, Жр, Снх, Лщ, Тр, Зл). У загальнонародній мові лексема шкварки 'вытопленный кусочек сала, вытопка' (Грінченко, т. 4, с. 500). Лексема *шквар'ки* у сучасній українській мові відома зі значенням 'надто гаряча у поведінці людина' (СУМ, т. 1, с. 542). В основі номінації такого продукту процес приготування страви, що позначається лексемами *вижарити*, *вишкварити*. Такі лексеми відомі в інших говірках української мови (Лисенко, Аркушин, Волошинова, Піпаш, Ганудель, Загнітко).

Номінація жирів рослинного походження. Природничо-географічні умови та землеробський напрямок господарювання здавна сприяли розвитку вирощування сільськогосподарських культур, що дозволяло харчуватися українцям рослинною їжею. Найбільш поширеними в Україні були страви, приготовлені з рослинних складників.

У досліджуваних говірках мікрогрупу жирів рослинного походження утворюють лексеми *о'л'йя* (*о'л'йя*, *о'л'йй*, *го'л'йя*,

гу'лійя), *фус* (*хус*). Аналізовані лексеми об'єднані загальною семою 'жири рослинного походження', переважна більшість лексем успадковані з давньоукраїнської мови, у процесі розвитку мови частина лексем зазнала незначних семантичних змін.

Номінація рідких жирів. Рідкі жири рослинного походження називають *олією*. Лексема *олійя* зі значенням «жирова речовина, екстрагована з різних рослинних продуктів, переважно олійних рослин» свого часу вижила з повсякденного ужитку українців лексемі *масло*, яка у староукраїнський період функціонувала зі значенням рослинного жиру [8, с. 166]. Жир з рослин різних видів українці видобували різними шляхами, зокрема з кукурдзи, насіння соняшника, сьогодні з рапсового насіння, однолітніх трав'янистих рослин. Важливе значення мають жири, виготовлені з різноманітних зерен рослин: абрикосових кісток, кавуна, вишні, конопель, льону, маку, горіхів, рапсу, сої тощо [8]. У досліджуваних говірках сему 'жир, вироблений із соняшникового насіння' репрезентовано лексемами *о'л'йя* (Шм, Йс, Мч, Лк, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Трг, Юр, Лщ, Хр, Гр, Бр, Уг, Чй, Сн, Сч, Плс, Об, Окс, Дб, Тп, Крс, Дб, Зл, РБ, Клб, Рс, Рз, Ів, Нд, Клн), *о'л'йя* (Кнл), *го'л'йя* (Нс, Кбр, Зл, Окс, Крс), *гу'лійя* (Кбр, Окс, Крс), *о'л'йй* (Крт).

Походження лексеми *олія* українські етимологи виводять з праслов'янського **olějъ*, запозичене з латинської або грецької мов, де лат. *oleum* «олія» походить від грец. *ελαι-For*, що зводиться до невідомого середземноморського джерела. Давню форму лексем *олій*, *олей* збережено й в українських говірках (ЕСУМ, т. 4, с. 182) і у східноподільських зокрема. Лексема чоловічого роду *ол'ї* відома давньоукраїнській мові, згодом *ол'їекъ* – староукраїнській [8, с. 107]. У загальнонародній мові лексема *о'л'йя* 'растительное масло', 'постное масло, преимущественно конопляное' (Грінченко, т. 3, с. 52); 'рідка жирова речовина, яку добувають з деяких рослин (переважно з їх насіння або плодів)' (СУМ, т. 5, с. 691).

Архілексема *олія* входить до складу двослівних номінацій, в яких атрибутив передає ДО «колір»: *о'л'йя |жоўта* (Жр, Снх, Ск, СХ, Хм), *о'л'йя |б'їла* (Кнл, Шм, Йс, Мч, Лк, Жр, Снх, Ск), *о'л'йя |темна* (Крс, РБ, Юр, Клб, Клд), *о'л'йя |св'їтла* (СХ, Хм, Рс, Рз, Хр, Кбр, Крт, Глм, Плн); ДО «якість»: *о'л'йя г'їрка* (Крт, Глм, Плн, Плс, Об, Крс, РБ, Юр, Клб), *о'л'йя |п'їниста* (Ск, СХ, Хм, Рс), *о'л'йя*

молода (Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Трг, Юр, Лщ, Хр, Гр), *ол'їя даўна* (Хм, Рс, Рз, Хр); ДО «продукт виготовлення»: *ол'їя куку'рудз'ана* (Клб), *ол'їя 'сон'ашникова* (Кнл, Бг), *ол'їя 'рапсова* (Окс, Зр).

На позначення осаду від олії на дні посуду у досліджуваних говірках зафіксовано лексему *фус*, виявлену у більшості обстежених населених пунктів (Кнл, Шм, Йс, Мч, Лк, Жр, Снх, Ск, СХ, Хм, Рс, Рз, Хр, Кбр, Крт, Глм, Плн, Плс, Об, Крс, РБ, Юр, Клб, Клд), а також фонетичний варіант *хвус* (Мх). Лексема *фус* «осад, гуща», запозичення з польської мови (ЕСУМ, т. 6, с. 142), у СУМ зафіксована із ремаркою діалектне «осад» (СУМ, т. 10, с. 656).

Висновки. Отже, у складі лексико-семантичної групи на позначення жирів чітко виокремлюється мікрогрупа жирів тваринного та рослинного походження. Більшість розглянутих назв – питомі лексеми або їх деривати, утворені суфіксальним способом. Питома лексема *'сало* входить до складу двослівних номінацій, в яких атрибутив передає ДО «розташування»: *'сало нутра'не*, *'сало' нутрійане*, *'сало в'нутр'ішне*, рідше – однослівні назви *нут'рак*, *'с'етка*, *'с'ітка*, *'с'еточка*. Визначальними диференційними ознаками у складі лексико-семантичної групи на позначення жирів рослинного походження є «колір»: *ол'їя 'жоўта*, *ол'їя 'б'іла*, *ол'їя 'темна*, *ол'їя 'с'вітла*; «якість»: *ол'їя г'ір'ка*, *ол'їя 'п'іниста*, *ол'їя 'молода*, *ол'їя 'даўна*; «продукт виготовлення»: *ол'їя куку'рудз'ана*, *ол'їя 'сон'ашникова*, *ол'їя 'рапсова*.

СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ:

Шм. – Шамраївка Сквирського р-ну Київської обл.; Йс. – Йосипівка; Мч. – Мечиславка, Ульянівського р-ну Кіровоградської обл.; Лк. – Лукашівка, Літинського р-ну Вінницької обл.; Хм. – Хомутиці, Калинівського р-ну Вінницької обл.; Тп. – Тополівка, Теплицького р-ну Вінницької обл.; Жр. – Журавка, Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.; Уг. – Угловата, Христинівського р-ну Черкаської обл.; Чй. – Чайківка, Христинівського р-ну Черкаської обл.; Пп. – Попудня, Монастирищенського р-ну Черкаської обл.; Нд. – Надлак, Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.; Окс. – Оксанино, Уманського р-ну Черкаської обл.; Дб. – Добра, Маньківського р-ну Черкаської обл.; Гнн. – Ганнівка, Новоархан-

гельського р-ну Кіровоградської обл.; Лщ. – Ліщинівка, Рз. – Розсішки, Хр. – Христинівка, Сч. – Сичівка, Сн. – Синиця, Христинівського р-ну Черкаської обл.; СХ. – Скалівські Хутори, Снх. – Синюха, Трг. – Торговиця, Нд. – Надлак, Ск. – Скаліва, Ів. – Іванівка, Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

ДЖЕРЕЛА:

Аркушин – Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк: Вежа, 2000. Т. 1–2; **Волошинова** – Волошинова М.О. Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнословобожанських говірках: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Луганськ, 2014. 301 с.; **Ганудель** – Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини (назви страв, посуду та кухонного начиння). Пряшів, 1981; **Загнітко** – Загнітко Н.Г. Назви їжі, напоїв у східнословенських говірках Донеччини: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2011. 453 с.; **Лисенко** – Лисенко П.С. Словник поліських говорів. К.: Наук. думка, 1974. 260 с.; **Піпаш** – Піпаш Ю.О. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005. 266 с.; **Турчин** – Турчин Є. Назви їжі на Східному Поліссі. Львів: Українська академія друкарства, 2012. 347 с.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артюх Л.Ф. Весільне печиво українців та росіян. Народна творчість та етнографія. 1979. № 5. С. 80 – 84.
2. Борисенко В.К. Форми побутування весільного короваю. Народна творчість та етнографія. 1981. № 5. С. 37 – 44.
3. Великанович А. Народна пожива в Турчанському повіті (Бойківщина). Матеріали до української етнології. ЗНТШ. Львів, 1918. Т. 18.
4. Вешторт Г. Названия пищи в говорах Полесья. Лексика Полесья / отв. ред. И. Толстой. Москва, 1968. С. 367–414.
5. Ганудель З. Народні страви і напої: Лексика українських говорів Східної Словаччини. Пряшів, 1987. 215 с. Бібліогр.: с. 159-161.
6. Нариси з діалектології української мови: посіб. для ф-тів мови й літ. пед. ін-тів / Ф. Жилко. Київ: Рад. шк., 1955. 314, [6] с.: карти.
7. Невойт В.И. Названия пищи и продуктов питания в древнерусском языке: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «русский язык». К., 1986. 22 с.
8. Яценко С.А. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV – XVII століть: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова. К., 2009. 242 с.

УДК 811.163.2'373.45'367.622"199/20"

РОДОВА АДАПТАЦІЯ ІНШОМОВНИХ ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ БОЛГАРСЬКІЙ МОВІ (90-ТІ РОКИ ХХ – ПЕРШІ ДЕСЯТИЛІТТЯ ХХІ СТОЛІТТЯ)

**Сорока О.Б., асистент кафедри слов'янської філології
Львівський національний університет імені Івана Франка**

Статтю присвячено морфологічній адаптації запозичених іменників з різних мов у болгарській мові. Увагу зосереджено на адаптації за родом. На основі зібраного матеріалу описано закономірності та особливості родового освоєння з різних мов на сучасному етапі розвитку болгарської мови.

Ключові слова: новозапозичення, родова адаптація, болгарська мова, новітній період.

Статья посвящена морфологической адаптации заимствованных существительных с различных языков в болгарском языке. Внимание сосредоточено на адаптации по роду. На основании собранного материала описаны закономерности и особенности родового освоения с различных языков на современном этапе развития болгарского языка.

Ключевые слова: новые заимствования, родовая адаптация, болгарский язык, новейший период.

Soroka O.B. ADAPTATION OF FOREIGN NOUNS BY GENDER IN THE MODERN BULGARIAN LANGUAGE (90S OF THE 20TH CENTURY – THE FIRST DECADES OF THE 21ST CENTURY)

The article analyzes morphological adaptation of borrowed from different languages nouns in Bulgarian. Attention is focused on adaptation by gender. On the basis of the collected material the laws and peculiarities of gender adaptation from different languages are described at the present stage of the development of the Bulgarian language.

Key words: new loanwords, adaptation by gender, Bulgarian language, modern period.

Постановка проблеми. Сьогодні спостерігаємо за активним проникненням чужомовних іменників до складу сучасної болгарської мови. Цей процес є доволі швидким, хаотичним і некерованим, тому подібні динамічні процеси потребують ретельного дослідження щодо відповідності адаптації новозапозичень нормам граматичної субструктури мови. Актуальність теми зумовлена також відсутністю комплексного дослідження закономірностей та особливостей родової адаптації таких запозичень новітнього періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми адаптації запозичень у болгарській літературній мові неодноразово були предметом досліджень науковців з різних країн. Серед учених, які досліджували цю проблематику – П. Патев (французькі запозичення), А. Гранес (турецькі запозичення), В. Кювлієва (турецькі запозичення та інтернаціональна лексика), М. Лілова (запозичення із західноєвропейських мов), В. Вачков, К. Вачкова, Р. Лютакова, Н. Алексієва, М. Попова, С. Колковська, О. Сорока (англійські запозичення) та ін. Однак комплексного аналізу новозапозичень з різних мов на сьогодні немає.

Постановка завдання. Мета статті – на основі зібраного матеріалу описати та проаналізувати закономірності та особливості під час адаптації новозапозичень з мов, які не мають граматичної категорії роду (з англійської,

японської, корейської, китайської), а також з мов, яким властива категорія роду (з французької, іспанської, італійської, німецької, арабської); відслідкувати, чи працюють установлені моделі в разі родової адаптації, і які новинки до цього стабільного процесу вніс новий час; показати моменти неспівпадіння в роді між мовою-джерелом та мовою-реципієнтом; визначити та окреслити, які тенденції в мові були спровоковані процесом адаптації.

Матеріал, використаний у статті – це вибірка з болгарських неологічних словників, ЗМІ (електронних та друкованих видань), інтернету (форумів, соціальних мереж), з розмовної мови новітнього періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найновіші мовознавчі праці показують, що за останнє тридцятиліття внаслідок запозичення в болгарській мові різко зросла питома вага запозичених іменників переважно з англійської та з інших європейських та неєвропейських мов. З моменту проникнення запозичених іменників у болгарську мову і до їхнього повного чи часткового засвоєння відбувається чимало змін, зумовлених законами фонетики, графіки, морфонології, орфографії, орфоєпії, акцентуації, морфології, словотвору, семантики, прагматики, синтаксису, стилістики. Серед усіх видів пристосування до мови-реципієнта особливо цікавою для болгарської мови

є родова адаптація, адже в болгарській мові іменники розподіляються між трьома родами: чоловічим, жіночим і середнім.

На основі багаторічних досліджень родової системи понад двохсот різних мов світу американський мовознавець Г. Корбет зробив висновок про те, що є два основні критерії визначення родової належності іменників: семантичний та формальний [4]. Болгарські вчені неодноразово акцентували на високому ступені формальності під час визначення роду, іншими словами, розподіл за родом у болгарській мові залежить від зовнішньої форми іменника. Таке ж правило чинне і для запозичених іменників [2, с. 19–25; 6, с. 5–18, 10], тому нові запозичення, що надійшли з інших мов, граматична категорія роду в яких відсутня (англійська, китайська, корейська, японська), чи з тих, що мають таку категорію (французька, німецька, італійська, іспанська, арабська), адаптуються в болгарській мові, набуваючи роду за формальним показником.

Отже, щодо запозичень із мов, яким не властива граматична категорія роду, переважно запозичень з англійської мови, а також з китайської, корейської, японської, які часто потрапляють до болгарської мови за посередництвом англійської. Відомо, що переважна більшість питомих іменників чоловічого роду в болгарській мові закінчується на приголосний і має нульову флексію. Так, як правило, виглядають і нові запозичення з мов, яким не властива граматична категорія роду, тому найбільша їх кількість у болгарській мові набуває граматичного значення чоловічого роду, оскільки їхні формальні показники уподібнюються до власне питомих: *джиесем, смартфон, айфон, айпод, слайдер, уебсайт, еърбъс, маркетинг, чейндж, имиджмейкър, гейм-дивелъпър, геймплей, геймпад, аватар, сървър, овърдрайфт, флайтокс, трип-хоп, хип-хоп, спийдметал, хамбургер, джънкфуд, дилинг, листинг, маркетинг, мърчандайзинг, кетъ(е)ринг, кейтъринг, одитинг, смърфинг, таймшеъринг, телешопинг, фарминг, франчайзинг, фючъринг, фастфуд, бейзджъмпинг*, з китайської – *фъншуи тайчи*; з корейської – *чаебол, муунист, су джок, хюндай*; з японської – *бонсай* та ін.

Як іменник чоловічого роду освоїлось також запозичення з японської із закінченням *-а, мангака* (автор творів у стилі манга).

Серед новозапозичень у болгарській мові є відносно мало іменників жіночого роду. Їх можна поділити на кілька груп:

а) іменники – назви неістот, які набувають жіночого роду через додавання формального показника жіночого роду в болгарській мові *-а, -я*, наслідуючи моделі раніше адаптованих слів: *аеробика, аквааеробика, фънкааеробика, невробика, каланетика, логистика, флашка, уебономика, кликсистема, нюзгрупа, дискета, маскара, аромакология, розацея, апнея, обсеся, липосукуция, секюритизация*;

б) іменники – назви неістот, які закінчуються на *-а, -я*: *ганджа, лоджа, якудза, манга, медия, виагра, розела, емералда, алмадина*;

в) іменники – назви істот жіночої статі, що набувають граматичної категорії роду за формальним показником: *нимфетка*.

г) іменники – назви істот жіночої статі, що набувають граматичної категорії роду за семантичним критерієм, з огляду на це оформляються з формальними показниками жіночого роду, властивими болгарській мові: *хостеса, колгърла*.

д) іменники – назви істот, що набувають жіночого роду лише за семантичним критерієм: *колгърл, ринггърл, кавъргърл, ринсайд гърл*.

Новозапозичені іменники, що закінчуються в болгарській мові на голосний (окрім *-а, -я*), відповідно до формального показника адаптуються як іменники середнього роду: *-и, аджилити, айди, кайтбъги, боди, брейди, бънджи, дивиди, селъри, куки, тамагочи, риалити, сайонджи, рейки, оригами, суши, шивари, сашими, васаби (уасаби), тамагояки, сиди, фентъзи, флопи, фрис(з)би, хенди, хелиски, хендсфри, джакузи; -е, пане, аниме, караоке, уакаме; -о, аутро, мамбо, джудо, айкидо, шуто, сумо, пого, демо, интро, мисо, бандо, бинго, видео, велкро/м; -у, тофу, хайку; -ю, айсікю, аутокю, барбекю, превю*.

Цікаво виглядає ситуація з новозапозиченнями *джити* (лікар загальної практики), *емо* (молода особа 13–19 років, послідовник субкультури емо, для якої характерний одяг темних або контрастних тонів, темне волосся та довгий бретон до половини обличчя, символи серця, черепа та ін.), *юпи* (добре підготовлений амбітний спеціаліст), *япи* (член міжнародної, молодіжної крайньолівоцентристської партії, послідовник руху хіпі), що означають осіб чоловічої або жіночої статі; іменники *йети* (легендарна людиноподібна істота, що нібито трапляється в різних високогірних або лісових районах Землі) та *яуи* (людиноподібна істота – снігова людина в Австралії) набувають категорії роду за формальним показником, середній рід деяких з них зафік-

совано в неологічних словниках. Поведінка перших трьох запозичень, очевидно, пов'язана з новизною понять та з перевагою формальних показників над семантичними критеріями. Про можливість родової конкуренції у формах слів такого типу на основі старших запозичень писали С. Буров [1, с. 13–14], В. Кювлиева [5, с. 416–419]. Коливання роду в аналізованій групі англонеологізмів можна спостерігати в контекстах, вибраних з медійного та розмовного дискурсів, оскільки їхній семантичний зв'язок з особами чоловічої та жіночої статі виражається синтаксично.

Щодо новозапозичень із мов, яким властива граматична категорія роду, то серед них – новозапозичення з французької, італійської, іспанської, німецької, арабської.

Усі вони освоїлись на морфологічному рівні та набули значення роду відповідно до правил, що діють стосовно до питомих субстантивів. Однак серед іменників цієї групи, в процесі адаптації на морфологічному рівні є особливості, пов'язані із засвоєнням іменників на рівні категорії роду. Факт, що у всіх перелічених мовах-джерелах розрізняють два або три граматичні роди: чоловічий – жіночий, чоловічий – жіночий – середній, створює передумови для можливого неспівпадіння роду іменника в мові-джерелі та мові-реципієнті.

Отже, іменники, що належать до чоловічого роду в мові-джерелі, набули значення жіночого роду в болгарській мові:

з італійської: *антупаста (ж) – antipasto (ч)*;

середнього роду:

з французької: *кабрио (с) – cabrio (ч), фпане (с) – frappé (ч), дефиле (с) – défilé (ч), прет-а-порте (с) – prêt-à-porter (ч), фондю (с) – fondu (ч), гурме (с) – gourmet (ч)* – змінили рід мови-джерела з чоловічого на середній.

з італійської: *мокачино (с) – mocaccino (ч), макиато (с) – macchiato (ч), ристрето (с) – ristretto (ч), тирамису (с) – tiramisù (ч), канучино (с) – carriccino (ч)*.

з іспанської: *меренге (с) – merengue (ч), мате (с) – mate (ч)*;

Іменники жіночого роду в мові-джерелі набули в болгарській мові чоловічого роду:

з французької мови: *ексклузивитет (ч) – exclusivité (ж), откутюр (ч) – haute-couture (ж), марж (ч) – marge (ж), инжекцион (ч) – injection (ж)*. Останній іменник знехтував наявну та активну в мові колись адаптовану за налагодженою схемою лексему *инжекция* і освоївся у формі чоловічого роду, очевидно, для розмежування значення слів.

з німецької: *земел (ч) – Semmel (ж)*,

Іменники середнього роду в мові-джерелі набувають у болгарській мові чоловічого роду:

з німецької: *уфер (ч) – Ufer (с)*,

жіночого роду

з німецької: *идеологема (ж) – Ideologem (с), митологема (ж) – Mythologem (с)*. За умови відсутності в запозичення формального показника, який би вказував на приналежність іменника до жіночого роду в болгарській мові, мова-реципієнт оформлює ці іменники відповідно до своїх правил, додаючи закінчення *-а, -я*.

Цікавим щодо родової належності є неологізм *бариста (ч, ж) – бариста (ч)*. В італійській мові це іменник і жіночого, і чоловічого роду, залежно від статі працівника, на що вказує артикль. У болгарській мові цей іменник адаптувався як іменник чоловічого роду із закінченням *-а*, розширивши таким чином ілюстративний матеріал для нечисленної в болгарській мові групи іменників чоловічого роду на *-а*. Досить рідко, але все ж цей іменник з'являється й у формі *барист*, а от подібне до нього запозичення *графітіста (ч, ж) – графітіст (ч)* підпорядковалося встановленій моделі адаптації інтернаціоналізмів на *-ист* у болгарській мові без будь-яких особливостей.

Одним з найпопулярніших італійських запозичень у болгарській мові є слово *папараці*. Це слово у формі *папараці* (англ. *paparazzi*) почали використовувати в англійській мові для позначення фотографів, що переслідують знаменитостей заради компрометувальних фото. Саме з таким значенням і в такій формі ім. ч. р. та мн. воно зафіксоване в Словнику іншомовних слів [9, с. 559]. Як зазначає К. Вачкова [3, с. 62], у процесі адаптації в болгарській мові запозичення *папараці* переосмислилось як іменник у формі множини, до якого за аналогією ученик–учениці утворилась вторинна сингулярна форма *папарак*. Така форма однини *папарак* з позначкою (рідко) зафіксована вже у [8, с. 196; 7, с. 316].

Ще одним цікавим явищем є набуття запозиченими іменниками в болгарській мові роду за формальним показником, тоді коли в мові-джерелі це форма множини, наприклад:

з арабської: *ал кайда (ж) – al-Qā'idah (мн), фалафел (ч) – falāfil (мн), муджахидин (ч) – mujāhidīn (мн)*;

з італійської: *пене (с) – penne (мн)*.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, проведений аналіз показав, що під час адаптації новозапозичених іменників до категорії роду в болгарській мові не порушується усталена в мові схема розподілу за родами. Іменники, запозичені з мов, які не мають граматичної категорії роду (англійська, китайська, корейська, японська), в болгарській мові розподіляються за родами відповідно до формального показника, за винятком деяких іменників – назв істот жіночого роду, які відносять до жіночого роду за семантичним критерієм та іменників – назв істот чоловічого роду, в яких відбувається коливання під час вибору роду. Іменники з мов-джерел, яким властива граматична категорія роду (французька, італійська, іспанська, німецька, арабська), теж підпорядковуються болгарським правилам розподілу іменників за родами, особливістю їхньої адаптації є можливість зміни роду в мові-реципієнті, таких іменників відносно небагато. Велика частина новозапозичень відповідно до формального показника набуває значення чоловічого роду, що показує чітку тенденцію до маскулінізації в болгарській мові на рівні запозичень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буров С. Граматически род и референция на пола. ; съст. Д. Кенанов, Ц. Иванов. Българистични проучвания: междунар. семинар по български език и култура. Велико Търново, 1997. С. 11–18.
2. Вачков В. Формални модели на родова адаптация на субстантивните заемки от английския в българския и в чешкия език. Съпоставително езикознание. М., 1997. Т. 22. № 2. С. 19–25.
3. Вачкова К. Интернационализационни процеси в българския език от края на XX век. Internacionalizacija v súčasnych slovanských jazykoch : za a proti; editor Jan Bosák. Bratislava: Veda Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1999. С. 59–66.
4. Корбет Г. Типология родових систем. Вопросы языкознания. 1992. № 3. С. 21–30.
5. Кювлиева В. Граматичният род на думата аташе. Български език. София, 1976. № 5. С. 416–419.
6. Лютакова Р. Морфологична адаптация на английските заемки в българския и румънския език. Съпоставително езикознание. 1997. Кн. 2. С. 5–18.
7. Пернишка Е., Благоева Д, Колковска С. Речник на новите думи в българския език. София, 2010. 516 с.
8. Пернишка Е., Благоева Д, Колковска С. Речник на новите думи и значения в българския език. София: Наука и изкуство, 2001. 310 с.
9. Милев А., Николов Б, Братков Й. Речник на чуждите думи в българския език. София : Наука и изкуство, 2003. 904 с.
10. Сорока О.Б. Освоєння англійських запозичень у болгарській та українській мовах. Slavistika dnes: vlivy a kontexty. Praha, 2008. С. 255–264.

УДК 81.161.2:81'4:821.161.2'09:398'2

ПРИНЦИПИ ЛІНГВОКОГНІТИВНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МІФОЛОГІЧНОЇ КОСМОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКИХ СИМВОЛІСТСЬКИХ ТЕКСТІВ

Чистяк Д.О., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри романської філології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті аналізуються принципи лінгвокогнітивної інтерпретації міфологічної космології українських символістських текстів. Виділяється матеріал дослідження, характеризується методологічна база та формуються гіпотези наукового пошуку.

Ключові слова: міф, символ, символізм, концепт, когнітивна лінгвістика.

В статье анализируются принципы лингвокогнитивной интерпретации мифологической космологии украинских символистских текстов. Выделяется материал исследования, характеризуются методологическая база и формулируются гипотезы научного поиска.

Ключевые слова: миф, символ, символизм, концепт, когнитивная лингвистика.

Chystiak D.O. PRINCIPLES OF THE LINGUO-COGNITIVE INTERPRETATION OF THE MYTHOLOGIC COSMOLOGY OF UKRAINIAN SYMBOLIST TEXTS

The article deals with the analysis of the principles of the interpretation of Ukrainian symbolist texts from the paradigm of cognitive linguistics. The material of study, the methodological basis and the hypotheses of the scientific research are delimited and formulated.

Key words: myth, symbol, symbolism, concept, cognitive linguistics.

Постановка проблеми. Проблеми художньої концептуалізації набувають останнім часом у філології та суміжних наукових дисциплінах дедалі ширшого висвітлення. Лінгвокогнітивний аналіз дозволяє вивести проблему конструювання мовно-культурних зв'язків у динамічних процесах знакоутворення на новий рівень аналізу, прогнозований у працях тартурсько-московської школи семіотики, а також у дослідженнях інтертекстуальної семантики у французькому постструктуралізмі (школи Ю. Крістеві та Ф. Растье). Таким чином, актуальність дослідження художньої концептосфери обумовлюється дедалі ширшою розробкою проблематики авторських картин світу як у межах когнітивної лінгвістики, так і суміжних наук з огляду на текстоцентричну парадигму сучасних постструктуралістських мовознавчих студій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній філології вже наявні перспективні праці з делімітації дефініції, структури, семантики та методики аналізу концептів як мовно-культурної одиниці семіозису (А. Приходько, О. Селіванова). Студії художньої концептуалізації (роботи І. Бехти, Л. Белехової, Т. Вільчинської, О. Кагановської, В. Ніконової) характеризує широка дискретність аналітики. Водночас досі чітко не проявленим залишається процес образ-

но-концептуального зіставлення у структурі художнього тексту українського символізму з позицій лінгвокогнітивного підходу в міфопоетичному аспекті, аналізу чого й присвячена дана розвідка.

Постановка завдання. Метою статті є моделювання основних закономірностей лінгвокогнітивного підходу до аналізу мови міфологічної космогонії українського символізму, з урахуванням комплексного розгляду ментального та образного текстового семіозису.

Використовуючи в перебігу розроблення напрямків і гіпотез, теоретичної бази і методологічної основи, методів і прийомів дослідження певних результатів інтерпретації символістської прози (праці С.Г. Денисової, С.Г. Шурми та ін.), ми все ж у розв'язанні магістральних завдань дослідження зосереджуємося на текстах поезії символізму (публікації Н.В. Авраменко, А.В. Виговської, Р. Камберової, Ю.І. Коваліва, О.М. Косінової, М. Костюк, О.Г. Крушинської, Н.О. Лисенко, Г.В. Осадко, Н.М. Сиромлі, І.В. Чернової, Ж. Янковської та ін.), зважаючи на те, що поезія порівняно з прозою є, на наш погляд (скоординований, зокрема, із плотогонічними спекуляціями французької філософії XVIII ст.), значно ближчою до архаїчних магічно-міфологічних текстів за свою ритмікою, звуковими повторами та іншими фонетичними явищами,

образно-символічним наповненням та іншими рисами. Так само, залучаючи в процесі формування аналітичного апарату праці матеріал різних європейських традицій, ми виділяємо в ролі центрального завдання порівняльне вивчення міфопоетичних вербалізацій українського і бельгійського символізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Символізм як частина модерністського проекту оновлення художньої мови заслуговує особливої уваги, не в останню чергу через те, що мова української поезії рідко в яку епоху перебувала в такому тісному зв'язку з європейськими процесами мово- і літературотворення, як у часи формування та функціонування символістської течії в літературі. Через це представники старшої (відносно символістів) інтелігенції, вихованої на народницьких ідеалах, до яких входив й ідеал мови художнього твору як лише злегка удосконаленого зліпка мови народу [8], не сприйняли новаторських змін і деформацій мови. Однак саме завдяки таким деформаціям мова української поезії почала звучати по-новому, виходячи з кола утилітарно-просвітницького вжитку.

Символізм був на теренах України першою течією, що репрезентувала модерністську літературу. О. Ільницький, дослідник українського літературного модернізму й авангарду, підкреслює, що тривалий час сам модернізм асоціювався із символізмом. Цим поняттям покривали великий спектр явищ, які з часової відстані виглядають менш гомогенними. Однак на тлі попередньої літературної традиції й на тлі її тематичного арсеналу і поетичних засобів нові літературні явища здавалися значно одноріднішими у своєму прагненні оновити виражальну мову творів, ніж вони здаються з перспективи сучасності [11].

Український символізм, його мовні виражальні засоби й ідейне налаштування текстів були наслідком творчого діалогу (шляхом засвоєння творчих технік у власних творах, а часто – в поетичних і прозових перекладах). Найбільш тісним був творчий діалог із франкомовним символізмом (особливу роль для українських символістів відігравав Моріс Метерлінк, якого перекладали Леся Українка і Микола Вороний, а Олександр Олесь, імовірно, імітував [10, с. 24]), а також із польським і російським його відлуннями. Отож, мова українського символізму як матеріал якнайбільше підходить для контрастивного лінгвістичного дослідження, адже творчі

інтенції авторів перебували в єдиному творчому руслі з франкомовними, польськомовними та російськомовними письменниками. Міжнаціональна природа символізму як стилю дає змогу природного зіставлення мовного матеріалу різних мов, дослідження їхніх контактів, задокументованих творами різних національних шкіл символізму.

Українські тексти, які репрезентують символізм, поділяються на такі групи.

По-перше, тексти авторів, в яких окремі твори чи цикли творів можна співвіднести із символізмом. Слід ураховувати, що на момент існування символізму як літературного і мовного явища українська мова побутувала на території двох імперій – Австро-Угорської та Російської. Символізм як явище в українській наддніпрянській літературі впродовж нетривалого часу навіть був інституціоналізований через публікацію періодичних видань – журналів «Хата», «Музагет» і «Літературно-критичний альманах». Авторів, які виступали б «чистими» символістами, не було, однак, як уважає О. Ільницький, поети, що друкувалися на сторінках цих журналів, і становлять ядро українського символізму, хоча потім деякі з них і відійшли у своїй творчості від принципів символістського письма: Павло Савченко, Павло Тичина, Яків Савченко, Олекса Слісаренко, Дмитро Загул, Володимир Ярошенко, Михайло Жук, Клим Поліщук, Микола Терещенко, Павло Филипович, Володимир Кобилянський, Михайль Семенко [11, с. 114], Василь Бобинський [10, с. 33]. «Передсимволізмом» можна вважати, на думку Б. Рубчака, творчість Олександра Олеся, цілковито символістськими – вірші Грицька Чупринки, а продовжувачами символізму і якоюсь мірою символістами – Євгена Маланюка і Олексу Стефановича [10, с. 39]. Еволюція виражальних засобів українського модернізму типологічно нагадує шлях, яким у той же час проходила, наприклад, російська літературна мова: виріши як поступове освоєння і подальше заперечення символізму, на арені з'явилися такі несхожі явища, як футуризм (Михайль Семенко) і неокласицизм (Павло Филипович). У Галичині символістськи зорієнтоване письмо плекали поети угруповання «Молода муза», до якого належали Петро Карманський, Василь Пачовський, Богдан Лепкий, Степан Чарнецький, Сидір Твердохліб, Остап Луцький, Михайло Рудницький [10].

По-друге, тексти авторів, у творах яких можна знайти лише віддалене відлуння сим-

волістських мотивів. Окрім окресленого кола наддніпрянських і галицьких авторів, які безпосередньо і явно були пов'язані з модернізмом, слід урахувати тексти українських письменників, які номінально не належали до числа символістів, але тим не менш у своїх творах зазнали впливу цієї модерністської течії. До таких текстів слід зарахувати «Зів'яле листя» І.Я. Франка [4, с. 9], окремі місця з листування і прози В.С. Стефаніка, збірку віршів і перекладів А.Ю. Кримського «Пальмове гілля» тощо.

По-третє, літературно-критичні статті, в яких самі модерністи висловлювали своє творче кредо. Ідеться про висловлювання критиків із числа символістів (чи, ширше, модерністів) про сутність символізму і символу, а саме – статей Лесі Українки, Миколи Вороного, Наталі Кобринської, Євгена Маланюка, Василя Щурата, Остапа Луцького, а також теоретиків символізму, що друкувалися в журналах «Світ», «Українська хата», «Музагет», «Літературно-критичний альманах».

По-четверте, літературно-критичні статті, в яких опоненти символізму виступали з критикою цього явища. Одразу з появою перших помітних творів символістів представники старшого покоління українських письменників виступили з критичними відзивами. Вони цінні як джерела, що дають змогу відновити кут зору, під яким тексти символістів сприймала більшість сучасників. Такі відзиви належали С.О. Єфремову, І.С. Нечуй-Левицькому, І.Я. Франкові.

По-п'яте, літературно-критичні статті літературних критиків, найближчих у часі до символістів, а саме М. Зерова, С. Гординського. Є. Маланюка, А. Ніковського: адже вони показові для дослідження того, як мовні експерименти символістів були сприйняті інтелектуалами, «незацікавленими» в безпосередній полеміці поколінь, але ще й доволі близькими в часовому і світоглядному плані до її учасників.

Також необхідно залучити тексти, які створюють інформаційно-культурне тло для центральних творів, що перебувають у головному фокусі нашої дослідницької уваги. Зважаючи на необхідність зусіб розглянути феномен символістського поведіння з мовними виражальними засобами, нам буде необхідно залучити і розгляд окремих прозових творів українського символізму чи їхніх фрагментів, позаяк у символістському напрямі межі між поезією і прозою істотно стерлися (безперечно, це пряме продовження і розвиток

традиції романтизму). Тому іноді складно однозначно віднести твір до одного з родів літератури. «Поезіями в прозі» можна назвати багато сторінок суто, здавалося б, прозових творів О.Ю. Кобилянської, В.С. Стефаніка, М. Яцкова, а подекуди навіть І.Я. Франка (до його символістських творів Б. Рубчак зараховує, поряд із «Зів'ялим листям», оповідання «Як Юра Шикманюк брів Черемош» [3, с. 9]). Також проза часто була матеріалом, на якому українські письменники випробовували свої сили перед тим, як втілити символістські техніки в поезії (або залишаючи цей крок своїм наступникам чи сучасникам), як, наприклад, М. Коцюбинський, М. Черемшина [10, с. 33]. Урешті, це не суперечить традиціям поезії в прозі, що тягнеться від німецьких романтиків і французьких символістів: Ш. Бодлер, С. Маллярме, А. Рембо лишили численні зразки таких творів. Цілковито осторонь стоїть в українській прозі початку ХХ ст. роман А.Ю. Кримського «Андрій Лаговський», який безпосередньо продовжує символістські тенденції поезії українського письменника й орієнталіста і є надзвичайно цінним і репрезентативним для символістської прози текстом.

Важливим фактором, що підготував готовність української письменницької і читацької громади до рецепції символізму, як уважає Б. Рубчак, були психолінгвістичні, як їх можна схарактеризувати сьогодні, дослідження О.О. Потебні [10, с. 31]. Тому їх слід розглядати не лише як факт наукового дискурсу, адже вони витікають із певного налаштування, що почало панувати в українській інтелектуальній спільноті кінця ХІХ ст. і підготувало шлях для перших проявів спершу символізму, а далі й інших модерністських зорієнтованих сценаріїв оновлення поетичного дискурсу. Панівна ідея психолінгвістичних і лінгвофольклористичних досліджень О.О. Потебні – виняткова роль фольклорного символу в розвитку відчуття, мислення, світосприйняття, мови, народних й індивідуально-авторських текстів (у сучасних термінах – концептуальної і мовної картин світу). Фольклорна символіка, ідіоетнічна для кожної традиції, поєднуючись з античною греко-римською та біблійною символічною спадщиною, універсальними архетипними символами, формує систему прецедентних концептів індивідуально-авторського символістського тексту і системи символістських текстів у цілому.

Багатовекторність символізму як явища, його специфіка в кожній національній традиції й у кожного окремого представника

змушують поставити проблему каталогізації українських символічних текстів, а передусім їхніх авторів. Не ставлячи собі за мету створення повного корпусу текстів українського символізму, обмежимося, по-перше, коротким аналітичним оглядом основних позицій щодо ідентифікації текстотворців-символістів (відповідно до завдань дослідження звертаючи першорядну увагу передусім на поезію) і, по-друге, розробленням критеріїв ідентифікації символістського тексту (перш за все, на рівні концептосфери).

З метою найбільш адекватної реалізації мети і завдань подальшої роботи був сформульований комплекс гіпотез, перевірюваний у перебігу здійснення процедури дослідження. 1) Символістський спосіб концептуалізації та вербалізації світогляду, що зовні видавався народникам відходом від народних джерел української літератури, вивільнив потужний пласт міфопоетичних уявлень, закорінених у національній фольклорно-міфічній традиції. Про це свідчить, зокрема, стаття Н.І. Кобринської «Символізм в народній пісні» [6, с. 369–370], в якій українська галицька письменниця намагається легітимізувати символізм як літературний напрям відсиланнями до фольклорних першоджерел символу. Не випадково і М. Яцків «поєднував фольклорний символ з модерною технікою письма» [4, с. 12]. 2) Міфопоетичні уявлення реалізуються в низці концептів-символів, що мають певну вербалізацію в поетичних текстах українських символістів. Це співвідноситься з ідеями М. Вороного про модерне мистецтво, українське за своєю глибинною суттю. 3) Крім поетичних текстів, міфопоетичні уявлення можуть несвідомо бути реалізовані в текстах, що задумувалися авторами як літературно-критичні, теоретичні, програмові для українського символізму. 4) У символах-реалізаціях міфопоетичних уявлень можна виокремити різні пласти образності і відповідної вербальної реалізації: універсально-світовий (шаманістичний, тотемістичний, анімістичний); середземноморсько-європейський (образи, пов'язані з культурами і літературами Давнього Єгипту, Ханаану, Давньої Греції, Давнього Риму, християнством); спільнослов'янський (фольклорні архаїчні образи, пов'язані з дохристиянськими віруваннями слов'ян); власне український (образи, пов'язані з поступовим виокремленням українців із кола інших слов'янських народів на рівні мови, культури, політичної організації).

Не виключена й наявність спільноіндоєвропейських (праіндоєвропейських) концептів та відповідних вербалізаторів і результатів писемно-літературного впливу західноєвропейських традицій. 5) Символістське оновлення поетичної мови надало змогу збагатити українські (етнонаціонально-фольклорні) міфопоетичні символи світовим (універсально-глобальним) змістом, фактично здійснити міфологічну ретроспективу шляхом пошуку в світовій літературі і культурі суголосних мотивів. 6) Символістське прагнення до збагачення символіки текстів вимагало збагачення і словника поетичної мови, що з часом дозволило значно розширити лексикон і загальнолітературної мови. 7) Український символізм, який, на думку дослідників і літературних критиків, не зумів остаточно оформитися як літературне явище з міжнародно значущими творами [10], зміг стати важливою віхою в історії еволюції української літературної мови не тільки у формальному, а й у концептуальному аспекті, сприяв дальшій інтелектуалізації української мови відповідно до концепції Л.І. Шевченко. Розроблений комплекс методів і прийомів дослідження дозволяє максимальною мірою комплексно і всебічно розглянути поетичні тексти на предмет виявлення універсальних, ідіотетичних та індивідуально-авторських рис вербалізації в них міфопоетичних концептів.

Висновки з проведеного дослідження. Виробляючи інструментарій дослідження міфопоетичної мови символістських текстів в аспекті лінгвоконцептології, доцільно, на наш погляд, залучити (в більш або менш модифікованому вигляді відповідно до мети роботи) такі прийоми: ідентифікація архетипів міфологічної свідомості та їхніх вербалізаторів в індивідуально-авторській мові; установлення концептуальних опозицій, зокрема й в їх імпліцитній формі вияву, коли один із членів протиставлення має бути реконструйований; визначення послідовностей концептів як своєрідних концептуальних формул тексту в цілому або окремих його фрагментів; виділення прецедентних концептів і прецедентних текстів у відповідних просторово-часових і загальнокультурних контекстах; фоносемантична інтерпретація символістських поетичних текстів у контексті звукообразжальної своєрідності української і французької мов, з одного боку, та у зв'язку зі способами вербалізації концептів МАГІЧНИЙ ЗВУК і МАГІЧНА МОВА

(акцентованих у науковій школі М.Я. Марра й виділених у фольклорних і літературних текстах його ученицею О.М. Фрейденберг), з другого боку; ідентифікація компонентів символістського твору як синкретичної єдності, що на новому рівні (відповідно до ідеології естетичного синкретизму Р. Вагнера і принципу повторення М. Еліаде) відтворює архаїчний фольклорний синкретичний твір (сутність якого встановлена О.М. Веселовським). Цей прийом цілком відповідає дослідженню С.В. Семчинським методологічному принципів діалектичної єдності внутрішньомовних, зовнішньомовних та позамовних чинників мовного розвитку; установлення специфіки вербалізації мовної картини світу в символістській поезії на рівні фонетики, морфології, лексики та синтаксису відповідно до методологічної концепції І.О. Голубовської про втілення мовної картини світу на всіх рівнях мови; визначення (а мірою можливості й формалізація) пропорцій універсальних та ідіоетнічних рис мови символістської поезії кожної етнонаціональної традиції (в досліджуваному нами випадку – української і французької) відповідно до концепції С.М. Лучканина про діалектику універсального й ідіоетнічного в розвитку філологічних традицій.

Для повноцінного опрацювання всіх текстуальних джерел необхідно за допомогою

прийому фронтальної вибірки виявити всі релевантні для міфопоетичної картини світу вербальні втілення ключових концептів. Ключові концепти треба класифікувати за тематичними групами, давши кожній із них необхідні коментарі мовного і міфопоетичного плану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бехта І.А. Від модернізму до постмодернізму: художні концепти текстової епохи. Львів: Вид-во Львівського університету, 2012. 228 с.
2. Белєхова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект. К.: Айлант, 2002. 368 с.
3. Вільчинська Т.П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст. Тернопіль: Джура, 2008. 424 с.
4. Ільницький М. Краси свічадо. Розсипані перли: Поети «Молодої Музи». К.: Дніпро, 1991. С. 5–17.
5. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя). К.: ВЦ КНЛУ, 2002. 292 с.
6. Кобринська Н. Вибрані твори. К.: Дніпро, 1980. 446 с.
7. Ніконова В.Г. Трагедійна картина світу у поетиці Шекспіра. Дніпропетровськ: ДУЕП, 2008. 364 с.
8. Павличко С.Д. Дискурс модернізму в українській літературі. К.: Либідь, 1999. 447 с.
9. Приходько А. Концепты и концептосистемы. Дніпропетровськ: Вид. Белая І.А., 2013. 307 с.
10. Рубчак Б. Пробний лет. Розсипані перли: Поети «Молодої Музи». К.: Дніпро, 1991. С. 18–41.
11. Ilnytzkyj O. Ukrainian Symbolism and the Problem of Modernism. *Revue Canadienne des Slavistes*. Vol. 34. № 1/2. P. 113–130.

Наукове періодичне видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**

**Випуск 1
Том 1**

Коректура • *А.В. Щербак*

Комп'ютерна верстка • *Н.С. Кузнцова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 18,6
Замов. № 0518/37. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.